

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТТІК МӘДЕНИЕТ ОРТАЛЫҒЫ

НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

СӨЗДЕР, СҰХБАТТАР

I ТОМ



KUL TEQIN

АСТАНА
2008

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитеті
«Әлеуметтік маңызды әдебиет түрлерін шығару бағдарламасы»*

Жобаның авторы: М. ЖОЛДАСБЕКОВ,
филология ғылымдарының докторы, профессор

Ғылыми кеңесші: М. ҚАСЫМБЕКОВ,
саясат ғылымдарының докторы

Н 86 **Нұрсұлтан Назарбаев: ЕЛМЕН СЫРЛАСУ. I том. / Құрастырушылар:**
Г. Тәңірбергенова, Қ. Қалилаханова, Б. Имансерікова, Р. Әлімбеков
— Астана: Күлтөгін баспасы, 2008. — 280 б.
ISBN 9965-642-78-8

XX ғасырдың 90-жылдарының басында әлемдік саясаткердің жаңа үлгісін қалыптастырған, өз қызметі арқылы елдер мен халықтардың мәдениетін, менталитетін жақындастыра отырып, еуропалық және азиялық ерекшеліктерді шебер үйлестіре білген Нұрсұлтан Назарбаевтың билікке келуі жас мемлекетіміз – Қазақстан Республикасының ішкі және сыртқы саясатындағы түбегейлі өзгерістер кезеңінің бастамасы болды.

Қазақ халқы мен оның Елбасы өз таңдауын жүзеге асырды – әлемдік кеңістікте айшықты орын алатын тәуелсіз, біртұтас, еркін әрі дербес Қазақстанды құрды.

"Қазақстан Республикасы" сериясының "Елмен сырласу" атты басылымына Қазақстан Республикасы Президентінің ішкі тұрақтылық пен ұлтаралық келісімді, сыртқы саясатта жалпыға бірдей қауіпсіздік пен ынтымақтастықты, мемлекеттілікті нығайтуға бағытталған, өзара тиімді ықпалдастықты дамытуды мұрат еткен сөздері мен сұхбаттары енгізілді.

"Елмен сырласу" көптомдығының құндылығы Елбасының идеяларын, саяси мұрасын одан әрі кеңірек насихаттауда, Қазақстанның саяси тарихы мәселелеріне қызығушылық танытатындар үшін таптырмайтын тарихи және ғылыми-методологиялық негіз және дерек ретінде кеңінен қолдануға болатындығында, сол арқылы қоғамның саяси сауаттылығы мен саяси мәдениетін арттыруға ықпал ететіндігінде.

Бірінші томға қиын да күрделі 1991 жылғы тәуелсіз мемлекетті дамытудың жаңа жолын, жаңа үлгісін іздеген тұстағы Елбасының Қазақстан халқының, әлемдік қауымдастықтың алдында сөйлеген сөздері мен сұхбаттары енді. Материалдар хронологиялық ретпен берілді.

Басылым саясаткерлерге, саясаттанушыларға, қазіргі замандағы Қазақстанды зерттеушілер мен тарихшыларға, қалың оқырманға арналған.

ББК 66.3 (5Каз)

ISBN 9965-642-78-8

«Күлтөгін» баспасы, 2008.

АЛҒЫ СӨЗ

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстан мемлекеттігінің қалыптасуы мен қарқынды дамуының және қоғамды жаңаша реформалаудың нақты стратегиялық, концептуалдық үлгісін ұсынып, оны жүзеге асыруға бар күш-жігерін жұмсап, саналы ғұмырын арнап келе жатқан ұлы қайраткер.

Бодандықтан бостандыққа қадам басқан жаңа тұрпатты мемлекеттің күрделі кезеңінде Президент еліміздің өртені мен болашағы үшін ұлттық мемлекеттің мызғымас негізін қалап, ғасырлар бойы аңсаған азаттықтың баянды болуы мақсатында тың жол – қазақстандық жолды қалыптастырды.

Елбасы әлемдегі дамыған мемлекеттердің бай тәжірибесін таразылай отырып, тәуелсіздігін жаңа алған еліміздің жаһандық өркениет көшіне қосылуының бірден-бір дұрыс жолын нұсқап және жүзеге асыруды өз жауапкершілігіне алып, оны жыл сайынғы халыққа арнаған Жолдауларында егжей-тегжейлі баяндап келеді. Сонымен бірге Президент тәуелсіздіктің толыққанды шежіресін жазу міндетін де ұлт зиялыларының алдына талап етіп қойды.

Бұл көптомдық еңбек «Тәуелсіздік шежіресі», «Елбасы жолдады – елі қолдады», «Әлем Қазақстан туралы. Әлем Президент туралы», «Елмен сырласу» атты төрт түрлі сериямен жарық көріп отыр.

«Тәуелсіздік шежіресіне» Елбасы қол қойған мемлекеттік маңызы бар құжаттар – Жарлықтар, Заңдар, Әкімдер, Қаулылар енгізілді.

«Елбасы жолдады – елі қолдады» делінетін серияда Президенттің 1996-2008 жылдар аралығындағы Қазақстан халқына Жолдаулары толық қамтылды.

Үшінші серия – **«Әлем Қазақстан туралы. Әлем Президент туралы»** деп аталады.

Мұның бірінші томына ел егемендігінің алғашқы 1991 жылы – тәуелсіз Қазақстан мемлекеті мен оның тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың атына жолданған әлем елдері басшыларының, көрнекті қоғам қайраткерлерінің құттықтаулары, жүрекжарды лебіздері енгізілді. Жер шарының әр қиырынан келіп түскен ыстық ықылас, шын жүректен шыққан хаттарды тебіренбей оқу мүмкін емес.

«Елмен сырласуда» Елбасының Қазақстан Республикасы Парламенті отырыстарында, баспасөз конференцияларында, ел алдында сөйлеген сөздері, көгілдір экранда тікелей эфир арқылы еліміздің көркеюі жолындағы көкейкесті мәселелерді көтерген баяндамалары, сөздері, ел және шетел журналистеріне берген сұхбаттары жинақталды.

Қалың көпшілікке екі тілде ұсынылып отырған көптомдық кітаптарда тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бергі Қазақстан мемлекетінің қарбаласқа толы тіршілік тынысы, арман-тілегі, ілгері талпыныс-талабы сан қырынан айшықталады.

Сондай-ақ бұл еңбектерде Қазақстан Республикасы тұңғыш Президентінің халқына, Отанына деген шынайы сүйіспеншілігінің, атқарып келе жатқан ұшан-теңіз қызметінің әр сағаты, әр күні, әр аптасы, әр айы, әр жылы хронологиялық ретпен берілді.

«Қазақстан Республикасы» деп аталатын көп сериялы жинақ тұңғыш рет жарық көріп отыр және мұны тәуелсіздік шежіресі, егеменді еліміз бен тұңғыш Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың жемісті қызметінің айнасы, жаңа заманның – жаңа тарихы десе де болады. Бұл, түптеп келгенде, дербес, жаңа мемлекеттігіміздің шежіресі, анық тарихы.

Бұл игі бастама бұдан былай да жалғасын тауып, жаңа томдар жарық көре береді.

Қазіргі таңда ұлы далада байырғы бабаларымыз жасаған байтақ тарихты баяндайтын біршама еңбектер жарық көрді. Дегенмен біз жас ұрпақтың бойына, санасына отаншылдықты, мемлекетшілдікті сіңдіреміз десек, осы жаңа тарихымызды оқытуға күш салуымыз керек.

Шындық жылнамасындай бұл құжаттық көптомдық еңбек еліміздің жаңа тарихын, талайлы тағдырын «Мен өз халқымның жолында басымды бәйгеге тіккен адаммын» деп ағынан жарылған Президентіміздің өлшеусіз еңбегін қастерлей білетін отаншыл, мемлекетшіл оқырман қауымның сүйіп оқитын кітабына және жаңа тарихымызды насихаттаудың мүлтіксіз құралына айналатынына еш күмән жоқ.

***М. Жолдасбеков,
М. Қасымбеков***

ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАҢА ЖЫПДЫҚ ҚҰТТЫҚТАУЫ

Алматы, 21 желтоқсан 1991 жыл



Мен осы мемлекеттің Президентімін.

Мен әрдайым өз сөзім мен ісімнің өзара үйлесіп жатуына ұмтылып келемін.

Мен бұл бағытымды өзгерткен емеспін, осы бағытпен жүріп келемін және жүре де беремін, бұл ең алдымен, қазақ халқына және Қазақстанды мекендейтін барлық халықтарға қажет.

Тәуекелге бел байлатып, назарымызды сындырмаған ізгі ниеттің игі нәтижеге, асыл арманның абыройлы іске айналуына көңінен қолдау көрсетіп, қысылғанда – тірек, қиналғанда – медет болған туған халқыма, барша отандастарыма, күллі қазақстандықтарға, бүгінгі күні басымды иіп, адал перзенттік жүрегіммен былай дегім келеді:

– Айналайын халқым! Мен осы игіліктің бәрі үшін сенің алдыңда мәңгілік борыштармын. Сенің мүддең жолында бойда қуат, ойда нәр – бәрін аянбай сарп етуге пейілмін.

Бүгінгі таңда біздің бәрімізге сенім керек, біздің таңдауымызға, біздің болашағымызға деген сенім керек. Бірлік қажет. Қазақстанда көп ұлтты халық тұрады. Егер де өзара тату-тәтті, ауызбіршілікте болмасақ, ешқандай табыстарға қол жеткізе алмаймыз.

Сондықтан да ақсақалдардан – даналық, зиялы қауымнан – келелі кеңес, жастардан – іскерлік қасиеттер, зеректік пен талпыныс күтемін.

Баршамыз бірігіп еліміздің игілігі үшін еңбек етуіміз қажет.

Осының бәрін жалғыз мен істейді деп ойласаңыздар – қателесесіздер. Қазақстанның халқы 17 миллион – ақылды, еңбексүйгіш, талантты, креативті және бәсекеге қабілетті азаматтар.

Сондықтан да мен бірлікке, ұлтаралық татулыққа және ортақ асқақ мақсатқа негізделген жарқын болашаққа сенемін.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н.Ә. НАЗАРБАЕВ**

ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАҢА ЖЫЛДЫҚ ҚҰТТЫҚТАУЫ*

Алматы, 31 желтоқсан 1990 жыл

Құрметті қазақстандықтар! Қадірменді азаматтар!

Әдетте жаңа жылды қарсы алу үй-ішінің, ошақ басының мерекесі деп есептеледі. Жаңа жыл бәріміз үшін ең бір ізгілікті, ең бір сүйікті мереке, той.

Біздің Қазақстан деп аталатын көп ұлтты үй-орманымызға жаңа 1991 жыл зор қуаныш, мол бақыт әкелсін, әр үйде ынтымақ, сыйластық болсын, жүрегімізде болашаққа деген сенім мен үміт ұшқыны ешқашан жоғалмасын деп шын көңілден тілектестігімді білдірсем деймін.

Өткен жыл өздеріңізге белгілі, оңай жыл болмады.

Еліміздің экономикасындағы, саяси және әлеуметтік өміріндегі қиындықтар жұмысшылар мен шаруаларға да, жастар мен ардагерлерімізге де, үйдің құты аналар мен қадірменді саясаткерлерімізге де соқпай өткен жоқ.

Бүгінгі таңда өткен жылы өндіріс пен тіршілік-тұрмыста ел-жұрттың басынан кешірген қиыншылықтарына көз жұма қарасақ, мүлде дұрыс болмас еді, әрі мұның өзі біздің бүгінгі рухымызға да сай келмес еді.

Өкінішке орай, Қазақстанды тілсіз жау зардаптары да айналып өткен жоқ.

Әйткенмен, республикамыздың басынан кешірген жақсылық жайттарды айтпасақ, ол да дұрыс болмас еді.

Диқан қауымының өткен жылғы еңбегі айтарлықтай.

Халық шаруашылығының көптеген салаларында жоспар негізінен орындалды. Ең бастысы, азаматтық түсінушілікке, келісімге қол жетіп отыр.

Ең кереметі – біздің республикамыз экономикалық және рухани өрлеудің өзіміз үшін негізгі, ең қиын жолын таңдап алды.

Меніңше, өткен жылдың ең басты оқиғасы да осы деп білемін. Және мұның өзі әбден қол жеткізер мақсат.

Мен бұл жерде қазан айында қабылданған Қазақ ССР-інің мемлекеттік егемендігі туралы Декларация жөнінде айтып отырмын. Ия, бұл әзірше алғашқы қадамдар ғана. Ол өзінің елеулі жемістерін кейін әкелмек. Бірақ та біз үшін ілгері өрлеудің бағыт-бағдарларын анықтап алу қажет болды.

* "Социалистік Қазақстан" газеті, 3 қаңтар 1991 жыл.

Жаңғырған егеменді республикамызды құра отырып, мен жаңа ССР Одағының қалыптасып, одан әрі нығаюын баршамыздың шын қолдайтынымызға кәміл сенемін.

Өтіп бара жатқан жылда ыдырау күштеріне қарамастан, жаңғырар Одақтың дүниеге келуіне көп күш жұмсалды.

Одақтас республикалармен екі жақты, көп жақты келісім-шарттарға қол қойғанда Қазақстан ерекше айқын позиция ұстанып отыр.

Аталмыш құжаттарда егемендігіміз бен дәстүрлі шекаралардың бұлжымастығы, кәсіпорындар арасындағы тікелей берік байланыстарды орнықтыру көзделіп отыр. Біз бұл құжаттарды болашақ одақтық келісім-шарттың негізі деп білеміз. Оның принциптері жақында ғана аяқталған ССРО Халық депутаттарының съезінде талқыланғаны өздеріңізге мәлім.

Біздер республикамыздың нарыққа көшу жолына да дербес, терезесі тең мемлекет есебінде көз тігіп отырмыз.

Сайып келгенде, халық шаруашылығында құдіреті күшті ведомстволар мен мемлекеттік инстанциялар емес, парасат пен парыққа жүгінетін, адам еркінен тыс экономикалық заңдар салтанат құруға тиіс.

Тек сол үшін республикамызда меншіктің түр-түрі өзара теңдік алып отыр. Олардың әрқайсысы бір-бірімен тай жарысында бәйге алсын.

Ал, мұның бәрін дәлелдеудің бір ғана жолы бар: баршамыз болып, жұмыла көтеріліп, қайткенде де халықтың ең қажетін қамтамасыз ету жолы ол. Іскерлік, кәсіпкерлік ниет үшін қазір жолдың бәрі айқара ашық.

Алайда, біздер бәрімізге ортақ тіршілігімізде ортақ мақсатқа тек бір ғана жағдайда – бәріміз тәртіпке жүгіне, тапсырылған іске үлкен жауапкершілікпен қарағанда ғана жете аламыз.

Сондықтан ортақ үйімізде жанжалға, ырың-жырыңға қайтсек те жол бермеуіміз керек. Өйткені уақыт алтыннан да қымбат.

Біз бүгінге дейін ырғалып-жырғалып есемізді жіберіп алдық.

Аталарымыз бен бабаларымыз жасаған рухани игіліктен айырылып қалуымыз да ғажап емес.

Ия, еліміздің басқа аймақтарымен салыстырғанда Қазақстанның қазіргі жағдайына шүкіршілік. Барлық парасатты қазақстандықтардың бұған қосқан үлесі зор.

Осы орайда қазақтың: "Қол жұмылмай – жылынбайды" деген мақалын қайтіп еске алмауға болады?!

Шіркін: "Халық айтса – қалт айтпайды" деген осы ғой!

Тарих пен тағдырдың бізге жазғаны да осы шығар.

Тарих пен тағдырдың бүйтіп жазғанындай, біздер, Қазақстан халықтары бәріміз суыққа тоңған бір қолдың саусақтарындай алдағы уақытта жұбымызды жазбай бір-бірімізге сүйене ілгері өрлеуіміз қажет. Тек жұбымыз жазылмағанда

ғана біздер бәріміз бұлтсыз болашаққа, балаларымыз бен немерелеріміз алаңсыз өмір сүретін күнге қиын да абзал жолмен жете аламыз.

Қадірменді азаматтар, бұл жолда бәріңізге, сіздердің үй-іштеріңізге, туған-туысқандарыңызға бақыт пен қуаныш тілеуге рұқсат етіңіздер!

Бұл жылда біздің өмірімізге көлеңке түсіретін, адамдардың арасын ашатын қайғы мен мұң болмайтын болсын!

Келе жатқан жаңа жыл бейбітшілік, әрі табыс жылы болсын!

Бұл жылы бәріңіз ойлаған ойларыңызға жетіңіздер!

Жаңа жыл құт, бақыт, ырыс жылы болсын, бауырлар, ағайындар, туғандар!

НОВОГОДНЕЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА*

Алма-Ата, 31 декабря 1990 года

**Дорогие казахстанцы!
Уважаемые земляки!**

Встреча Нового года считается семейным праздником. Он, пожалуй, самый теплый, самый любимый людьми.

И в эти предновогодние минуты я хочу пожелать нашей большой семье, какой является многонациональный Казахстан, чтобы новый, 1991 год, принес радость и счастье, чтобы в каждом доме царили мир и согласие, чтобы нас не покидали оптимизм и надежда.

Год уходящий был, как никогда, напряженным.

Сложность экономической, политической, социальной ситуации в стране коснулась всех – рабочих и крестьян, молодежи и ветеранов, домохозяек и политиков.

Сегодня было бы неверным, да это и не в духе нашего времени, закрывать глаза на те трудности, с которыми столкнулись люди в уходящем году на производстве и в быту.

Не миновали, к сожалению, Казахстан и стихийные бедствия.

Однако несправедливо было бы не сказать и о том хорошем, что произошло в жизни нашей республики.

В этом году успешно поработали земледельцы, по многим позициям выполнены народнохозяйственные планы.

Мы сохраняем мир и гражданское согласие.

Пожалуй, главным событием стало то, что республика сделала важный выбор на нелегком пути к нашей главной и, убежден, достижимой цели – экономическому процветанию и духовному возрождению.

Я имею в виду принятую в октябре Декларацию о государственном суверенитете Казахской ССР.

Да, пока это только первые шаги. Нам было необходимо определить ориентиры нашего движения вперед.

Убежден, что, строя новую суверенную республику, все мы искренне выступаем за упрочение и становление нового Союза ССР.

В году уходящем, несмотря на существование центробежных сил, было многое сделано для рождения обновленного Союза.

Казахстан здесь занимает активную позицию, заключая двусторонние и многосторонние договоры с союзными республиками. Этими документами

* Газета "Казахстанская правда", 3 января 1991года.

признаются суверенитет и целостность существующих границ, устанавливаются надежные прямые связи между предприятиями.

Мы считаем, что такие акты и есть основа будущего Союзного договора, принципы которого обсуждены на недавно завершившемся Съезде народных депутатов СССР.

С позиции самостоятельного, равноправного государства мы смотрим и на переход республики к рынку.

В народном хозяйстве, наконец, должны восторжествовать объективные экономические законы, подчиненные здравому смыслу, а не воле всемогущих ведомств или государственных инстанций.

Ради этого в республике все формы собственности получают равенство.

И пусть в честной конкуренции между собой они доказывают свое право на существование. А доказать это можно только одним способом: делать больше нужных товаров лучшего качества.

Для деловитости, предприимчивости, творчества отныне открыто самое широкое поле деятельности.

Однако успеха в деле повышения нашего с вами благосостояния мы сможем достичь при одном неслыханном условии: если будем работать слаженно, дисциплинированно, с полной мерой ответственности каждого за порученное дело.

Поэтому мы не можем сейчас позволить себе ссориться в нашем общем доме. Слишком дорого сегодня время, слишком много нами упущено, слишком велика цена нашего общего с вами выбора, чтобы утратить созданное отцами и дедами.

Да, Казахстан стабилен, особенно по сравнению с другими регионами страны. И в этом заслуга всех здравомыслящих казахстанцев.

По этому поводу нельзя не вспомнить казахскую пословицу: "Қол жұмылмай – жылынбайды".

Я перевел бы ее примерно так: "Без сплоченности тепла не будет".

Не устаешь удивляться народной мудрости!

Как предначертано историей и судьбой, мы – весь народ Казахстана – шли, и будем идти дальше только вместе, согревая друг друга, как в стужу – пальцы одной руки.

Только вместе мы сможем одолеть трудный, но самый благородный путь – к ничем не омраченному будущему, к процветанию наших внуков и детей, каждого из нас и всех вместе.

Дорогие земляки!

Позвольте пожелать всем вам, вашим семьям, вашим близким счастья и радости на этом пути!

Пусть на нем исчезнут все горести и печали, все то, что разъединяет людей!

Пусть наступающий год будет мирным и плодотворным!

Пусть в нем сбудутся все ваши самые сокровенные желания!

С Новым годом, дорогие друзья!

**ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ, ҚАЗАҚСТАН КОМПАРТИЯСЫ ОРТАЛЫҚ
КОМИТЕТІНІҢ БІРІНШІ ХАТШЫСЫ
НҰРСҰЛТАН ӘБІШҰЛЫ НАЗАРБАЕВТЫҢ
ҚАЗАҚ ТЕЛЕВИЗИЯСЫНЫҢ "ПРЕЗИДЕНТ САҒАТЫ" АТТЫ
ХАБАРЫ АРҚЫЛЫ РЕСПУБЛИКА ТҰРҒЫНДАРЫМЕН СҰХБАТЫ***

Алматы, 22 қаңтар 1991 жыл

ПРЕЗИДЕНТКЕ ҚАНДАЙ СҰРАҒЫҢЫЗ БАР?

Е. Смайылов

Қазақ ССР Президенті, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Қазақ телевизиясының "Президент сағаты" атты хабары арқылы республика тұрғындарымен кеңесіп, олардың көптеген көкейкесті сұрақтарына жауап беруі адамдардың қоғам өміріндегі нақты жағдайды білуіне, жөнсіз алаңдаушылықтарының сөйіліп, ертеңгі күнге сенімінің орнығуына, сайып келгенде, қоғамдық-саяси ахуалды түрлаулы етуге көмектеседі.

22 қаңтарда тікелей эфирде көрсетілген хабарды да сол дәрежеде болды деуге негіз бар.

Хабарда не туралы сөз болды?

Онда нендей тілек, қандай талап айтылды?

Қазақстан халық шаруашылығының 1990 жылғы және тұтастай он екінші бесжылдықтағы статистикалық мәліметтері алдағы кезде жарияланатын болар. Ал біз Президент келтірген кейбір деректерге назар аударайық.

Бес жылда ұлттық табыс 1,4 есе артты, ал өткен бесжылдықта бұл көрсеткіш 2,2 пайызға кеміп кеткен болатын.

Тұтынуға он бірінші бесжылдықтағы 75 пайызға қарағанда, ұлттық табыстың 86 пайызы жұмсалыпты.

Халық тұтынатын бұйымдар өндіруге көбірек көңіл бөлініп, "Б" тобының товарлары "А" тобына қарағанда 2,6 есе артық өскен.

Егер 1985 жылы әр тұрғынға шаққанда 980 сомның бұйымдары сатылса, 1990 жылы ол 1300 сомға жетті.

* «Социалистік Қазақстан» газеті, 25 қаңтар 1991 жыл.

Ауыл шаруашылығында да ілгерілеу баршылық.

Бесжылдықта ет өндіру – 27, сүт өндіру 16 пайызға артып, астық өндірудің орташа жылдық өсуі 22 пайызға жеткен. Жан басына шаққанда 15 килограмм ет, 30 килограмм сүт қосылған.

Тұрғын үй құрылысында 40 миллион шаршы метр пайдалануға берілген. Президент бұрын-соңды мұндай көрсеткіш болмағанын атап айтты.

Қазір республикамыз бұл жағынан Одақта төртінші орынға көтеріліпті (бұрын 8-10 орындар).

Жалпы алғанда деректер жаман емес.

Алайда, дүкен сөрелерінің қаңырап бос тұруы неліктен?

Н.Ә. Назарбаев жолдас өзі қойған осы сұрағына өзі қайтарған жауапта үш түрлі себеп атады.

Біріншіден, ел үкіметі халықтың ақшалай табысын өсіргенімен, оның бұйымдармен қамтылуын шеше алмады. Ақшалай табыс жылына шамамен 11-14 пайыз өсті. Егер республика халқына, барлық төлемдерді қосқанда, жалақыға жыл сайын 28 миллиард сом төленетін болса, мұндағы таза қосымша үш миллиард сомға жуықтайды. Тауар өндіру қарқыны болса, 1,5 миллиард сомнан аса алмады. Бар ақшаңа алатын ештеңенің болмауына бір себеп осы.

Екіншіден, адамдардың 75 пайызы "бүгін алып қал, ертең ештеңе таппайсың" дейтін пендешілікпен көзге түскеннің бәрін шамадан тыс ала береді.

Үшіншіден, кооперативтер (олардың саны республикада 15 мыңға жетті) халықтан гөрі өндіріс орындарына қызмет көрсетуге бейім. Яғни олар кәсіпорындардың қолма-қол емес ақшасын "тірі" ақшаға айналдыруда. Бұған енді ел үкіметінің көтерме-бөлшек сауда бағасының 1 қаңтардан өсетіндігін жариялауын қоссақ, сонда сауда орындарына жосықсыз шабуылдың сыры айқындалады.

Ал, енді 1991 жыл қандай болмақ?

Республика басшысы негізгі азық-түлік өнімдері бойынша мынадай болжамдар жасады.

Сауда орындарына түсетін ет және сүт 1990 жылғы 484 мың және 2776 мың тоннаның орнына тиісінше 495 мың және 2846 мың тонна болмақ.

Нан өнімдері мен жарма өткен жылғы деңгейден төмендемейді.

Былтыр республика тұрғындары 407 мың тонна қант, 32 мың тонна шай, 61 мың тонна өсімдік майын тұтыныпты. Бұлар биыл біршама өспек.

Қазақстанның ішкі рыногын қорғау шаралары қолға алынды. Әйтпесе, тек Алматы қаласынан темір жол, әуе және автомобиль транспортымен бір тәулікте ғана жарты тонна шұжық, 330 килограмм май, осынша қант, 1,5 тонна жарма тасып әкетіледі екен. Азық-түліктің сыртқа кетуіне тыйым салу басқа республикаларда оқып жатқан, әскери қызметтегі жастарға сәлем-сауқат жіберуге кедергі болмайды.

Сондай-ақ азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз етудің талондық жүйесі енгізіледі.

Президент жан басына шаққанда берілетін өнімдердің өлшемдерін де айтты. Олар басқа республикаларға қарағанда біршама ілгері. Баға мәселесі, ол өскен жағдайда табысы аз адамдар қорғалу қажеттігі сөз болды.

Нұрсұлтан Әбішұлы жаңа Одақтық шарт мәселесіне тоқталды.

"Кейде қызғылықты жағдайға тап болып жүрміз, – деді ол. – Біз экономикалық байланыстарды талқылағанда үстел басында барлық 15 республика түгел отырады. Ал, енді Одақтық шартқа байланысты әңгіме кезінде 15-тің алтауы жоқ болып шығады".

Сондықтан Одақтық шартқа қол қоюға әзір үлкен төрт республика, соның ішінде Қазақстан да шартқа қол қойып, өзгелердің қатарға қосылуы үшін есікті ашық қалдыру жайы қарастырылуда.

Әлбетте, мәселе жаңа одақ, егеменді мемлекеттердің одағы туралы болып отыр. Олар кейбір өкілеттіктерін орталыққа беріп, өздері төлейтін салық арқылы сол орталықтың қызметін қамтамасыз етпек.

73 жыл бойы әр республика белгілі бір нәрсеге мамандандырылып, басқасын өзгелер береді деген принципке бағындырылып келген ғой. Енді аралықты белгілеу тым күрделі болып тұр. "Кімде-кім бұл мәселенің экономикалық мәнін түсінсе, оның қандайлық қымбатқа түсетінін білер еді", – деді Президент.

Президент Байқоңырға сапары жөнінде айта келіп, республикада қорғаныс мақсатындағы 60 кәсіпорынның бар екенін, конверсияға орай облыстық Кеңестер оларды халық мүддесіне бұрғызу қажеттігін атап көрсетті.

* * *

Содан кейін сұрақтарға кезек тиді.

Біріне қысқа да нақты, енді біріне егжей-тегжейлі жауаптар беріліп жатты. Қазақшасына қазақша, орысшасына орысша жауап қайтарып, керек жерінде қазақшасын өзі орысшалап отырды.

Кейбір жауаптар, айталық, Қабанбай батырдың үш жүз жылдығын республика көлемінде атап өту және Целиноград, Гурьев, Петропавл,

Павлодар, Ермак қалаларының атауын өзгерту жөніндегі сұрақтардың жауабы жұрттың бәріне бірдей ұнай да қоймаған болар.

Алайда, Президент бұған дейін де бірнеше мәрте айтқан "Қазақстанда тұратын барлық ұлт пен ұлыстың мүддесін қорғауға республика Конституциясын ұстап тұрып ант бергенмін" деген сөзін еске ала отырып, "Қабанбай батырды республика халқының өзге де өкілдеріне кеңінен танытайық" дегеніне немесе "Жеке өз ойымды айтсам, зорлықпен таңылған Целиноград атауын өзгертіп, бұрынғы Ақмола атауын қалпына келтірген жөн" дегенді орысша айтып, қазақшалап, жергілікті Кеңес орындары шешіп жатса, бізден қарсылық болмайды дегеніне қанағаттанған да жөн болар.

Орал қаласында ата-баба зираты қиратылып, орнына құрылыс жүргізілуіне "Бұл сорақылық. Жергілікті басшылар араласуға тиіс", Алматы облысының Жамбыл ауданындағы "Амангелді" совхозынан майдангер жесірі Омароваға отағасы майданда опат болмай, бейбіт күнде өлгені үшін қамқорлық көрсетілмеуіне "Бұл адамшылыққа жатпайды" деген жауаптар берілді.

Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев Литвадағы оқиғалар мен Парсы шығанағындағы соғысқа байланысты мынадай пікір білдірді:

– Өздерінде тұратын өзге ұлттардың құқына нұқсан келтіру Литва тарапынан Конституцияға жат, бірақ мұндағы оқиғаға әскерилердің араласуын айыптаймыз.

Күшті Ирактың кішкентай Кувейтті жаулап алуын қолдай алмаймыз.

Алайда соғыс, ең алдымен, жай адамдарға ауыртпалық түсіреді. Сондықтан жүріп жатқан соғысты тоқтатып, мәселенің бейбіт шешілуін жақтаймыз.

* * *

Енді бірер сұрақтың жауабын толығырақ келтірейік.

Жеке меншіктеуге байланысты.

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Жеке меншіктеу қалтасы қалың бір адам келіп, кәсіпорындарды сатып ала бастайды деп бәзбіреулердің ойлап жүргеніндей болмайды. Тіпті де олай емес.

Кәсіпорын меншігінің бір бөлігі тегін немесе ССРО Халық депутаттары IV съезінің шешімінде көзделген ретпен тек осы кәсіпорында істеп жүрген адамдарға беріледі. Онда да сөз шеберханалар, кейбір мейманханалар, ұсақ кәсіпорындар туралы болып отыр.

Біздің жағдайда 10-20 пайызды жеке меншіктеу социализмге еш нұқсан келтірмейді.

Жерді жалға беруге болады, ал оны сату біздің заңдарымызда көзделмеген.

Жеке пәтерлерді жеке меншікке сату туралы.

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Министрлер Кабинеті пәтерлерді сонда тұратындарға жеке меншікке сату мәселесін пысықтауда және сатып алуға болатындай баға қою керек.

Біз өз өмірімізде өз еңбегімізбен сол шаршы метрлерді иелену құқына жеттік деп ойлаймын.

Қазір пәтерге ақы төлеу, оны сату тәртібін ойластырудамыз. Әрқилы тәжірибелер бар.

Бірі – төрт адамнан тұратын әулетке 48 шаршы метр беріп, тағы он шаршы метрді олардың өсіп-өнуіне қалдырып, артығы үшін ақша төлесін десек. Немесе 1 тамызға дейін жеңілдікпен сатуды белгілеу керек, әрі қарай нарықтық баға қолданылсын.

Жалпы қазір Қазақстанда жеке үй салуды кеңінен өрістету қажет. Қалада бір үйде екі ұрпақ өкілдері тұрса да, оларға жеке үй салуға рұқсат бермейміз. Бұл дұрыс көзқарас емес.

Қаржысы болса, неге салмасын, қаржысы болмаса, соны жинауға неге құлшынбасын.

Салсын, Қазақстанның кеңдігі мүмкіндік береді бұған.

* * *

Бір жарым сағатқа жуық жүрген хабар көп жайдан хабардар етті.

Сонымен бірге Президенттің журналистерге берген бір тағылымы туралы айта кетейік.

"Кеңес өкіметі", "жергілікті Кеңес" деген тіркестер хабарда үнемі ұшырасып отырды. Президенттің өзі "Кеңеске" көшкенде, біз неге "Советтен" айырылмаймыз?

**НҰРСҰЛТАН ӘБІШҰЛЫ НАЗАРБАЕВТЫҢ
ҚАЗАҚСТАН КОМПАРТИЯСЫ ОРТАЛЫҚ КОМИТЕТІНІҢ
III ПЛЕНУМЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Алматы, 9 ақпан 1991 жыл

Жолдастар!

Бүгінгі таңда әлеуметтік-экономикалық жағдайды тұрақтандырудан асқан маңызды міндет жоқ.

Жағдайға нақты баға бере отырып, еліміздің бірқатар аймақтарында қоғамдық-саяси жағдайдың ушығуынан экономикадағы дағдарысты құбылыстардың күшейе түскенін және осы келеңсіз процестің табиғи салдары ретінде еңбек және өндірістік тәртіптің құлдырағанын атап көрсетуге тура келеді.

Экономикалық өзара байланыстардың бұзылуы, шарттық міндеттемелердің ұдайы орындалмауы республиканың халық шаруашылық кешенін елеулі шығынға ұшыратты.

Өткен жылы бізде ұлттық табыстың, өнеркәсіп өндірісі көлемінің, қоғамдық еңбек өнімділігінің, алынған пайданың көптеген жылдар ішінде тұңғыш рет кемуіне жол берілді.

Күрделі қаржының көлемі, негізгі қорлардың, оның ішінде тұрғын үйлердің, жалпы білім беретін мектептердің, ауруханалардың іске қосылуы қысқарды. 1989 жылғымен салыстырғанда ет пен жұмыртқа аз өндіріліп, мал мен құс кем сатып алынды.

Қабылданып жатқан басқару шешімдерінің жартыкештігі, көрінеу дәйексіздігі де жағдайды ушықтырып отыр. Олар жағдайды жақсартудың орнына, халық шаруашылығындағы үйлесімсіздіктің одан әрі күшеюіне, нарық пен ақша айналысының теңдестірілмеуіне, жаппай жайлаған тапшылыққа апарып соқтыруда.

Мұның бәрін республиканың әрбір облысы, қаласы мен ауданы, әрбір тұрғыны қатты сезініп отыр.

Билік құрылымдары, әсіресе атқарушы өкімет қызметінің деңгейі осы кезге дейін төмен деңгейде қалып отырғаны да адамдардың назарынан тыс қалмайды.

* «Социалистік Қазақстан» газеті, 13 ақпан 1991 жыл.

Республикада да, жалпы елімізде де экономиканың теңдестірілмеуінің ең басты себебін мен нақ соның әлсіреуінен деп білемін.

Жергілікшілдік, жауапсыздық біздің өміріміздің сипатты құбылыстарына айналды.

Бәрі де тек өздеріне өнімді, тауарларды, материалдарды және басқаларды дер кезінде және толық көлемде берілуін ғана талап етеді. Ал олар өз өнімін өндіруге, өз өнімін беруді қатаң орындауға мүлдем қамқорлық жасайтын емес.

Турасын айтсам, бүгінгі таңда шаруашылық кешені аласапыран жағдайға душар болып отырған кезде өзінің қарекетсіздігін ақтау өте оңай.

Өзінің жақсы жұмыс істеуіне бөгет жасап отырған "объективті проблема-лар" дейтіннің толып жатқан дәлелдерін "тоғыту" кез келген басшыға түкке тұрмайды. Проблемалардың, оның үстіне аса өткір проблемалардың бар екеніне дау жоқ.

Бірақ билік берілген басшылардың міндеті осы проблемаларды жеңе білуінде емес пе?

Әйтпесе олардың тіпті қажеті не?

Бұл жөнінде жақсы мақал бар: "Тауығың болса, тамағың да болады!" Бізде проблемалар болмаса, бұл жайында әңгіме де қозғамас едік қой.

Барлық мәселе кейбір адамдардың өз күш-жігерін, өзінің қанағаттанғысыз қызметін ақтайтын себептерді іздестіруінде, ал басқа біреулердің қиындықтарды жою жолдарын тауып, табысқа қол жеткізуінде болып отыр. Жұмыстың осындай нағыз сындарлы стилін ұстайтын адамдар бүгінгі таңда бізге жетіспей жатыр.

Айтпақшы, республика Жоғарғы Советінің кешегі мәжілісінде осы жайында шымбайға бататын әңгіме қозғалды.

Біз жергілікті жерлерде атқарушы өкімет билігін батыл күшейтуіміз, сонымен бірге жергілікті коммунист басшылардың жауапкершілігін де арттыруымыз керек.

Осыған байланысты Жоғарғы Советтің алдағы сессиясының күн тәртібінде жергілікті өзін-өзі басқару туралы мәселе тұр. Егер біз осы салада тиісті тәртіпті жолға қоймасақ, онда өзіміздің азық-түлік рыногымызды да біржолата қожыратамыз, қазақстандықтардың тамақтануын нашарлатамыз.

Оның неге әкеліп соғатынын сіздер жақсы түсінесіздер.

Сондықтан республика Президентінің мемлекеттік тапсырысты әрбір шаруашылыққа жеткізу және азық-түлік беру жоспарын орындамайтындарға қатаң айып санкцияларын қолдану туралы арнаулы қаулысы әзірленді. Бүгінде көкейкесті қажеттілік болып табылатын бұл шараларды партия органдары қолдауға тиіс деп ойлаймын.

Сонымен қатар, бүкіл билікті халық депутаттарының Советтеріне беру процесінің қаншалықты қиыншылықпен өтіп жатқанын көрмеуге болмайды.

Бұл жағдайда барлық деңгейдегі партия комитеттерінің экономиканың көкейкесті проблемаларын шешуден шет қалуға ешқандай да хақысы жоқ.

Орталық Комитеттің, облыстық, қалалық және аудандық партия комитеттерінің, бастауыш партия ұйымдарының басты назарында:

- халық шаруашылығы салаларының құрылымын жетілдіру;
- шикізаттық бағытты түпкі өнім шығаруға қайта бағдарлау есебінен сенімді экономикалық база жасауға байланысты мәселелер;
- еңбек өнімділігін түбегейлі арттыру мен өнім сапасын жақсарту;
- ғылыми-техникалық прогресті енгізу;
- шарттарды дер кезінде жасасу мен орындау болуға тиіс.

Әлбетте, біз мұны әміршілдік-әкімшілдік жүйеге қайтып оралу немесе партия комитеттерін өкімші-шаруашылық міндеттеріне "тартудың" кері процесінің басталуы деп түсінбеуге тиіспіз.

Әңгіме экономикалық қатынастарды кешенді тұрғыдан жаңартудың және оларды жергілікті нақты жағдайды негізге ала отырып жетілдірудің пәрменді жолдарын іздестіру жайында болып отыр.

Меншіктің сан алуан және тең праволы формаларын қалыптастыру, адамдардың тапқырлығы мен іскерлік белсенділігін дамыту үшін барлық жағдайларды жасап, түпкілікті нәтижелер үшін олардың жауапкершілігі мен материалдық мүдделілігін арттыру қажет.

Әрбір партия комитетінің, барлық коммунистер мен бүкіл активтің партияның экономикалық саясатын нақты жүзеге асырумен тікелей шұғылдануы керек, дағдарыстан шығудың бірден-бір дұрыс жолы – нарық қатынастарына адамдарды өзірлеу мақсатымен кең көлемді түсіндіру жұмысын жүргізуі керек. Мұның өзі СОКП XXVIII съезі мен Қазақстан Компартиясы XVII съезінің шешімдерінен туындайтын біздің тікелей міндетіміз.

Сол шешімдерде нарық экономикасына көшу жөніндегі басты бағыттың айқын қолдау тапқаны, елімізде және республикада нарыққа көшудің бағдарламасы бекітілгені мәлім. Бұл бағыттағы алғашқы қадамдар қазірдің өзінде жасалды.

Қазақ ССР Жоғарғы Советі түбегейлі экономикалық реформаға жол ашқан бірқатар аса маңызды заңдар қабылдады. Демек, коммунистердің, барлық еңбекшілердің белсенді қызмет етуі үшін негіз қаланған.

Түпқазық бар, соған сүйене отырып, өнімді жұмыс істеуге, адамның бойында өз тағдыры мен әл-ауқатының қожайыны сезімін тәрбиелеуге, экономикадағы монополизмге және біркелкілікке қарсы белсенді түрде күресуге болады.

Бастапқы жақсы жағдайлар жасалғанына қарамастан, біз бір орында бұрынғысынша неліктен тапжылмай тұрмыз?

Тұрғын үйлерді, ұсақ кәсіпорындарды жеке меншікке беру туралы айтпағанның өзінде, нағыз жалгерлік, кооперативтік, шаруа қозғалысы және басқалары неліктен тежеліп отыр?

Кейбір партия, шаруашылық басшыларын тыңдап көрсен, оларды тіпті "қайта құру бұлбұлдары" деп қаласың, реформаларды сөз жүзінде бәрі де

жақтап, оларға бірде-біреуі қарсы шығып отырған жоқ. Адамдар оларға сеніп жақсы өзгерістер болатынына үміттенеді. Іс жүзінде ешқандай нақты қадамдар жасамастан, сол сенім қашанғы сынала бермек!

Ұлтарақтай жерді, шаштаразды, дүкенді, кәсіпорынды жалға алғысы келген қатардағы еңбеккер толып жатқан бюрократтық сергелдеңнен және кемсітуден неліктен өтуге тиіс?

Егер партия органдары, коммунистер нарықты жақтап отырған болса, олардың нақты қолдауы қане?

Соңғы жылдары бізге көп нәрсені, әсіресе көлеңсіз оқиғалардың алдын алу тұрғысынан көп нәрсені үйретуге тиіс сияқты еді.

Партия нақ айқын шешімдерді қабылдауға байланысты жиі кешөуілдеп, қоғамды демократияландыру процестерінің соңынан еріп отырудың салдарынан адамдардың көз алдында көп нәрседен айырылды. Және біз тағы да артта қалып отырмыз, өз атымызға әділ сын айтылуы үшін тағы да өз қолымызбен негіз әзірлеп, атышулы "партиялық аппараттың" және "партократияның" ту сыртынан тағы бір зіл батпан тас лақтырудан кет әрі емес адамдардың қолына барлық мүмкіндіктерді беріп отырмыз. Дербестік пен іс-қимылдар бостандығын жақтаған облыстардың, қалалар мен аудандардың басшылары бүгінгі таңда нақ соның өзін еңбек коллективтеріне бергісі келмей отыр.

Совхоздар мен колхоздардың басшылары, естеріңізде болар, жоғары тұрған ведомстволардан бостандықты бәрінен де қатты талап еткен еді ғой.

Олардың айтқаны дұрыс болатын, өйткені село объективті түрде, онда қалыптасқан өндірістік қатынастардың сипатына байланысты нарық экономикасына жақсы бейімделген еді. Мұны дүниежүзілік практика да, атап айтқанда, Қытайдың, Вьетнамның мысалдары да көз жеткізе дәлелдеуде.

Бірақ таңғаларлық оғаш жайт мынада болып отыр: төрағалар мен директорлардың қолына еркіндік тізгіні тиген бойда-ақ, олар жалгерлердің, фермерлер мен кооператорлардың жолындағы берік тосқауылға айналды.

Кез келген адамнан сұрап көрсеңіз, мал шаруашылығында, егіншілікте шаруашылықты жүргізудің бұл формаларының тиімділігіне еш күмәнсіз келіседі. Бірақ, былайша айтқанда, өз дегенім болсын дейтіндер енді, міне, осы процестің одан әрі қалыпты дамуына мүмкіндік бермей отыр.

Қазір енді олардың көбі тың жағдайында, оның ұлан-байтақ алқабына байланысты фермерлік жұмыс тәсілінің болашағы жоқ дегенді дәлелдеуде.

Тіпті де олай емес!

Тыңда да 5-8 гектардан егістік жерді жалға ойдағыдай алуға болатынына ондаған мысалдар дәлелдеуде.

Қысқасы, партия және шаруашылық басшылары сөз жүзінде бір нәрсені қорғайтын, ал іс жүзінде мүлде қарама-қарсы нәрсені қорғайтын, экономиканы басқарудың ескі әдістерінен айырылмай отырғанын көрсететін көптен белгілі құбылыстарға қайта-қайта тап болып отырмыз.

Мұндай екіге жарылушылықтан арылатын кез жетті. Және де, ең алдымен, партия ұйымдастырушылары уақыт талабынан қалғысы келмесе, осылай етуге тиіс.

Мені дұрыс түсінулеріңізді өтінемін: біз жұмыс онсыз да жеткілікті дәрежеде тиімді жүргізіліп жатқан, коллективтері көп пайда алып отырған кәсіпорындар мен шаруашылықтарда шаруашылықты жүргізудің жаңа үрдістерін күштеп енгізуді жақтаушылар емеспіз. Бірақ банкротқа алдымен ұшырайтын дотациялы, рентабельділігі төмен шаруашылықтар бізде толып жатыр ғой.

Олар жайында ойлану керек!

Ал бүгінгі таңда нарық жағдайында жападан-жалғыз өз қотырын өзі қаситын еңбеккерлердің болашағына партия қалай қамқорлық жасап отыр?

Міне, жолдастар, әңгіме не жайында болып отыр.

Біз үшін ең бастысы – экономикаға деген атүсті көзқарас емес, адамдардың болашағы.

Кейбір өресіз басшылардың нарыққа қарсы көңіл-күйінің себептері олардың тек қарапайым еңбеккерлердің мүдделерімен ғана тыныстамауында емес, оларға жүргізетін өз билігін кез келген тәсілмен сақтап қалуға тырысып отырғанында екеніне кәміл сенемін. Кейбіреулер "пәлсапалық жасауға", өз айқындамасын қорғау үшін уәждеме келтіруге, біз шынымен-ақ нашар тұрамыз ба, шынымен-ақ қайырымдылықтан қайырымдылық іздей ме екен деуге әлі де тырысуда!

Бұл – адам тұрмысының дәрежесі туралы дәстүрлі, дүниежүзілік өлшем бойынша тым төмен түсініктерге негізделген шірік пайымдаулар.

Біздің идеологиямыз ең ізгілікті және озық идеология, біздің өмір салтымыз ең жақсы салт деп ондаған жылдар бойы адамдардың миына құйып келдік. Және де сонымен бірге еңбекшілердің өздерінің жеке тұрмысын, қазір айтылып жүргеніндей, "қыр астында" орнатылған тұрмыспен салыстыру мүмкіндігіне жол бермедік. Адамдар онда не болып жатқанын білген жоқ және біздің сөзімізге сенді.

Нарық экономикасының нәтижелерін сол жылдарда-ақ өз көзімен көрген болса, олардың не айтатынын елестетіп көріңіздерші!

Жалаң насихаттың бұрынғы әдістері ендігі жерде жарамайтынын олар енді жұқалап болса да біледі.

Сондықтан, егер өз атымызға біржолата кір келтіруді қаламайтын болсақ, мүк басқан оқоптардан батыл түрде шығуымыз керек. Бірақ нарық қатынастарына ескі дәлелдермен шабуылдау үшін емес, қайта, керісінше, оларды қорғау үшін шығаруымыз керек. Совет халқының мүлдем басым көпшілігінің ең көкейкесті ой-мақсаттары мен арман-тілектерін қорғау үшін шығуымыз керек.

Мемлекеттік және шаруашылық органдарында жұмыс істейтін коммунистерден халықтың табысы ең аз топтарын, нарық экономикасы жағдайында оның ауыртпалықтарының қыспағында қалатындарды әлеуметтік жағынан қорғау шараларын барынша тез әзірлеуді талап ету қажет.

Қазақстанның экономикалық тұйықтан өз бетінше шыға алмайтынын айқын түсіну керек. Біз одақтас республикалармен, шетелдік фирмалармен жолға қойып жатқан көлбеу байланыстарды күшейту керек. Бірақ бұл жерде де дәл есеп қажет.

Партия комитеттерінің міндеті – бір сәттік пайда табуды ұнататындарға бекем қарсы тұру, тұрақты және ұзақ мерзімді экономикалық байланыстардың қалыптасуына жәрдемдесу.

Ағымдағы кезең СОКП қатарын ұйымдық-саяси жағынан нығайтуды қажет етеді.

Қазақстан Компартиясы Жарғысының, СОКП-ның бірқатар нормативтік-методикалық құжаттарының бекітілуімен партия ұйымдарында республикадағы істің жайына олардың ықпалын күшейту үшін жақсы жағдайлар жасалған.

Алайда саяси және әлеуметтік тұрақсыздықтың күрделі жағдайында, сарыуайымның, кейбір бұқаралық хабарлама құралдары жомарттық жасап отырған болашақ жөніндегі көңілсіз болжамдардың үнемі үдетілуінің ықпалымен жекелеген коммунистер абыржып және турасын айтайын, сақтықта қорлық жоқ дегендей, партиядан шыққанын, "демократтар" шекпенін кигенін, алайда сонымен бірге іс-қимылдың реакцияшыл формаларын қолданудан тайынбай отырғанын мойындамауға болмайды. Ал шынайы коммунистер саяси бұлталақтың мұндай тактикасын ашық қабылдамайды. Олар өз ар-ожданын аяқасты ету ешқашан және ешкімді жақсылыққа жеткізбегенін айқын түсіне отырып, моральдық және саяси азғындауды ашықтан-ашық айыптауда.

Біз саяси өзін-өзі билеудің бүгінде болып жатқан процестеріне жайбарақат және селқос қарай алмаймыз. Олардың бәрі бірдей дұрыс болып отырған жоқ. Партиясыз, коммунистердің сол процестерге бөлсенді түрде қатысуынсыз Одақтың бүліну қаупінің өлшеусіз арта түсетіні айқын. Бұл жөнінде ешқандай елес пен қарабайырлық болмауға тиіс.

СОКП Орталық Комитеті мен Орталық Бақылау Комиссиясының біріккен Пленумының Саяси мәлімдемесінде саяси аренада социалистік таңдауды жақтаушыларды биліктен шеттетуге, болып жатқан өзгерістерге социализмге жат, халыққа жат сипат беруге тырысушы күштер пайда болып, іс-әрекет жасап жатқаны ашық айтылған.

Қазақстан Компартиясы XVII съезде өзінің саяси бағытын белгілеп, ол республика тұрғындарының кең көлемді қолдауын тапты.

Сондықтан бүгін Орталық Комитеттің Пленумы елде шиеленісіп келе жатқан жағдайды ескере отырып, егемендік туралы қабылданған Декларация негізінде Одақты жаңарту идеясына біздің берік адалдығымызды тағы да мәлімдеуге, коммунистерді біздің одақтық мемлекетіміздің ыдырауына жол бермеуге бағытталған батыл іс-қимылдарға шақыруға праволы.

Өздеріңіз білесіздер, СОКП Орталық Комитеті мен Орталық Бақылау Комиссиясының біріккен Пленумы өзінің Саяси мәлімдемесінде одақтас республикалардың егемендігін орнықтыру процесін қолдады. Оны біздің

мемлекетімізді шынайы дербес республикалар мен халықтардың одағы етіп өзгертудің шарты деп санайды.

Иә, басқаша бола алмайды да!

Өйткені, партия жалпыодақтық қоғамдық бірлестік болып табылады, ал оның ұйымдары ССРО-ның бүкіл территориясында өмір сүріп отыр. Оның үстіне, олардың бәрі бірыңғай іргелі бағдарламалық және жарғылық принциптер негізінде жұмыс істеуде.

Осынау идеялық қуатты потенциал конституциялық құрылысқа дұшпандықпен қарайтындарға, социалистік таңдау мен ССРО халықтары достығының мүмкіндіктерін жіті бағаламайтындарға қарсы пәрменді түрде пайдаланылуға тиіс.

Біздің Одақтың болашағы туралы референдумға әзірлік кезеңінде коммунистер ССР Одағының болу-болмауы нақ өзінің айқындамасына байланысты екені туралы пікірді республиканың әрбір тұрғынына жеткізу үшін өзіне байланысты нәрсенің бәрін істеуге міндетті. Осы кезеңдегі бүкілпартиялық-саяси жұмыс Қазақстан халқының өз ықтиярын еркін білдірудің қалыптасуына, шын демократизмнің орнығуына және тең праволы егеменді республикалардың жаңарған федерациясы ретіндегі Одақты нығайтуға бағытталуға тиіс. Әрбір коммунистің аса мәртебелі патриоттық борышы осында.

Мен бүгінгі пленумда Қазақстан территориясында өткізілетін референдум туралы арнайы қаулы қабылдаған дұрыс болар еді деп ойлаймын.

Республиканың партия комитеттері "қоршауға алынған қамал" дүрбелеңінен, қоғамда ішкі қожырауды туғызып отырған күштердің қыспағынан туындап отырған белгілі бір абыржу мен қожыраудан тезірек арылуы керек.

Партияны сатып кеткен адамдар бағыттап отырған коммунизмге және партияға қарсы қызметтің күшейтілген тасқыны шын коммунистердің рухын жасыта алмайды. Олар осы шүйлігудің қайнар көздерін де, олардың шын мақсатын да танып-білуді үйренуге тиіс.

Жаңа демократтардың плюрализм ұранымен тек өз бағытын ғана, мәселелерді өздерінің қоюын ғана танытуға деген ұмтылысын бүркемелеп жүргенін түсіну керек.

Ал мұның өзі саясаттағы бұрынғы монополизмге қайтып оралудан, кез келген бөгде пікірді басып-жаныштаудан басқа ештеңе емес. Біз идеялардың өркениетті, демократияланған жарысын, оның үстіне тек сөз жүзінде ғана емес, сонымен бірге нақты іс-қимылдар бағдарламасы деңгейіндегі жарысын жақтаймыз.

Орталық Комитет коммунистердің тікелей міндеті – партияның беделіне қол сұғып отырған, қиындықтарды пайдаланып, саяси бедел жинауға тырысып отырған, партия комитеттері мен ұйымдарының ынтымақты практикалық жұмысын тежеп отырған демагогтар мен мылжындарға дереу және батыл тойтарыс беру деп есептейді. Ал егер коммунистерге партияның

алдында міндет жүктелетін болса, онда олардың өздерінің қоғамдық-саяси қызметін кемсітушіліктен, күйе жағудан, әділетсіз айыптаудан және қуғындаудан партия ұйымдары тарапынан қорғаудан бастап, СОКП мүшелерінің заңды праволары мен мүдделерін заң жүзінде, сот арқылы қорғауға дейін правосы да болуға тиіс.

Шешіліп қойған мәселелер бойынша, шексіз, титықтататын және жеміссіз пікірсайысқа уақытты зая жібермей, коммунистердің толғағы жеткен проблемаларды озық тәртіппен көтеріп, шешу қабілетін қайта түлету керек және әлеуметтік қорғау, азаматтардың праволары мен бостандықтары, шын интернационализмнің, Советтік Қазақстан халықтарының ұлттық өзіндік ерекшеліктерін өзара құрметтеудің жақсы дәстүрлері жолындағы күрестегі басымдықты ешкімге бермеу керек.

Республика Компартиясы өзінің осынау принципті айқындамасымен сөзсіз күшті болып келді және азаматтық татулық пен жалпыұлттық келісімді қамтамасыз етуді алдағы уақытта да өзінің ең бірінші міндеті деп есептеуге міндетті.

Сындарлы тұрғыда іс-қимыл жасап жүрген күштерге сүйене отырып, қоғамдық ұйымдармен және қозғалыстармен ынтымақтастықты кеңейтіп, тереңдету, кәсіподақтармен, комсомолмен, жұмысшылар, әйелдер, ардагерлер қозғалыстарының өкілдерімен қатынасты уақыт рухына сай құру керек. Қазіргі жағдайда парламенттік қызмет, коммунистердің Кеңестердегі және олардың атқарушы органдарындағы жұмысы Компартияның аса маңызды саяси міндеттерінің біріне айналып келеді. Оны саяси күштердің нақты орналасуына орай, қоғамдық мүдделер мен нақты әлеуметтік-экономикалық міндеттердің сан алуандығын ескере отырып қарау керек.

Бүгінде барлық деңгейдегі Кеңестерде депутаттардың көпшілігі – коммунистер. Көптеген Кеңестерде фракциялар, дербес бастауыш партия ұйымдары құрылған. Кеңестер, тұрақты комиссиялар төрағаларының көпшілігі де – СОКП мүшелері.

Олай болса мынадай сұрақ туады: Олардың парламенттік мінберді инициативалы түрде пайдалануына, партияның бағытын бұлжытпай жүргізуіне кім бөгет болып отыр?

Әрине, бізде парламентаризм тәжірибесі әлі де болса жоқ, бірақ партия органдарын ұйымдық-функциялық жағынан қайта құру барысында жұмыстың парламенттік әдістерін тезірек игеру, Кеңестердегі партия қызметінің практикасын қорыту солғұрлым маңызды.

Біздің қызметімізде бастауыш партия ұйымдарының проблемаларын шешу басты орын алуға тиіс. Турасын айтайық, соңғы жылдарда біз сынмен, "өзімізді жегідей жеумен" тым әуестеніп кетіп, партиялық жұмыстың озық тәжірибесі бар екенін, оның күннен-күнге жинақталып жатқанын мүлдем ескермейтін болдық. Коммунистердің экономикалық, әлеуметтік, саяси

мәселелерді шешудегі, коллективтерде тұрақты моральдық-психологиялық ахуал орнатудағы табанды да дәйекті күш-жігерлері әрқашан да өз жемісін беріп, партия беделінің артуына қызмет етіп келеді.

Әлбетте, бастауыш партия ұйымдары өзінің әлеуметтік елеулі істерімен, өмірлік маңызы бар проблемаларды шешу жөніндегі жаңа көзқарастарымен, коллективтегі жағдайға, әлеуметтік-экономикалық мәселелерді жүзеге асыруға, кадрларды орналастыруға, партиялық жолдастық, қолдау мен өзара көмек рухын қалпына келтіруге саяси әдістермен ықпал ету шеберлігімен өзін неғұрлым нақты көрсетуі тиіс.

Коммунистерді орналастыруда, партияға қабылдау практикасын жетілдіруде оң өзгерістер болғанын дәлелдейтін мысалдар бізде жеткілікті. Ондай мысалдар Гурьев, Жамбыл, Қызылорда, Талдықорған және Шымкент облыстық партия ұйымдарында бар.

Солардың үлгісі бойынша біздің бәріміздің партияға өз мүдделерін қоғам мүдделеріне бағындыруға әзір жұмысшылардың, шаруалардың, интеллигенцияның, халықтың басқа да әлеуметтік категориялары өкілдерінің, қайта құруды белсенді жақтаушылардың қабылдануына қамқорлық жасауымыз керек. Және оны партияға қабылдауға байланысты істің жайы партия ұйымдарының пәрменді жұмысы мен беделінің негізгі белгілерінің бірі болатындай етіп істеу керек.

Қазір партияға қабылдау мәселелерінде, сондай-ақ партиядан шығу мәселелерінде жеке жұмыс формалары мен әдістерін қайта қарауымыз қажет.

Ол қатаң түрде сараланған сипатта болуға, терең ойластырылған және байсалды болуға тиіс. Ол жөнінде жеңіл-желпі көзқарас болмауға тиіс. Біздің ойымызша, коммунистермен алдын-ала әңгімелесу практикасын қалпына келтіру артық болмас еді. Бұл ішкі партиялық тәртіпті нығайтуда баға жетпес көмек көрсетері айқын. СОКП ардагерлері де өздеріне назар аударуды талап етіп отыр. Олардың партия ұйымының өміріндегі рөлі баға жеткісіз.

Ақыр соңында, бастауыш партия ұйымы хатшысының жеке тұлғасы туралы мәселе ішкі партиялық өмір үшін бұрынғысынша көкейкесті және өте елеулі күйінде қалып отыр. Бүгінгі таңда бұл адамдар, партиялық жетекшілер аса қиын жағдайда қалып отыр, көбінесе көбейе түскен проблемалармен жападан-жалғыз қалуда.

СОКП Орталық Комитеті мен Орталық Бақылау Комиссиясының жуырдағы бірлескен Пленумында қабылданған құжаттардың арасында хатшының статусы туралы ереже бар.

Мұндай статус, өздеріңіз білесіздер, Қазақстан Компартиясында қазірдің өзінде бар. Әрине, біздің съезімізден кейін бастауыш партия ұйымдары өзіне деген ықыластың күшейтілгенін сезді. Бірақ бұл аз. Жағдай жігерлі іс-қимылдарды талап етіп отыр. Мұнда көп нәрсе партия комитеттеріне де байланысты.

Сондықтан, осы пленумға қатысушылардың бәрі бастауыш партия ұйымдарында жиі болуы, олардың хатшыларына практикалық көмек көрсетуі қажет. Ішкі партиялық-жұмыстың мазмұнына мұқият талдау жасау, партия жиналыстарында абырой, ар-ождан, борыш, партиялық жолдастық туралы әңгімелесу, коллективтерде бар ізгі дәстүрлерді барынша пайдалану керек.

Сөзімді аяқтай келе, адамдардың бізден белсенді іс-қимылдарды күтіп отырғанын тағы да атап көрсетуді қажет деп есептеймін.

Дағдарыстың барынша тереңдігіне және өткірлігіне, кейде болып жатқан оқиғалардың шиеленісті сипатына қарамастан, еліміздегі жағдай, оның үстіне біздің республикадағы жағдай үмітсіз емес.

Біз партия ұйымдарының жұмылдырушы қуатын қайта түлетуіміз, қазір сөз бен істің арасындағы алшақтыққа, басталған істі нақты аяқтау талап етіліп отырған кезде орта жолда тоқтап қалуға қаншалықты жол беруге болмай-тынын түсінуіміз қажет. Келеңсіз фактілердің төңірегінде шексіз "өкінуден"—оларды батыл жоюға көшетін кез жетті.

Қазіргі жағдайда тек ұйымдасқан және идеялық жағынан топтасып, жаңарған Коммунистік партия демократиялану жолына түсе және өз жұмысында адамға қарай бет бұра отырып, халықтың көз алдында өзінің беделін сақтай алады.

Оның қолында сенім атты қуатты қаруы бар.

Тек оны толық тиімділікпен пайдалана білу керек.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА НА III ПЛЕНУМЕ ЦК КОМПАРТИИ КАЗАХСТАНА*

Алма-Ата, 9 февраля 1991 года

Товарищи!

Сегодня нет более важной задачи, чем стабилизация социально-экономической обстановки.

Реально оценивая ситуацию, приходится констатировать, что кризисные явления в экономике усиливаются из-за обострения общественно-политической обстановки в ряде регионов страны и естественного следствия этого негативного процесса падения трудовой и производственной дисциплины.

Нарушение экономических взаимосвязей, хронические срывы договорных обязательств привели народнохозяйственный комплекс республики к серьезным потерям.

В прошлом году у нас впервые за многие годы допущено снижение национального дохода, объема промышленного производства, производительности общественного труда, полученной прибыли.

Сократились объемы капитальных вложений, ввод в действие основных фондов, в том числе жилых домов, общеобразовательных школ, больниц.

Меньше, чем в 1989 году, произведено мяса и яиц, сократились закупки скота и птицы.

Положение усугубляется еще и половинчатостью, явной непоследовательностью принимаемых управленческих решений, которые вместо улучшения ситуации ведут к дальнейшему росту диспропорций в народном хозяйстве, разбалансированности рынка и денежного обращения, всеохватному дефициту.

Все это остро чувствуют каждая область, город и район, каждый житель республики.

Не проходит мимо внимания людей и тот факт, что до сих пор остается низким уровень деятельности властных структур, особенно исполнительной власти. Именно в ее ослаблении я вижу главную причину разбалансированности экономики как в республике, так и в целом – по стране.

* Газета «Казахстанская правда», 13 февраля 1991 года.

Местничество, безответственность стали характерными явлениями нашей жизни. Все только требуют, чтобы им вовремя и в полном объеме поставляли продукты, товары, материалы и т. д., совершенно не заботясь о производстве собственной продукции, о строгом выполнении собственных поставок.

Я скажу прямо: сегодня, когда хозяйственный комплекс находится в хаотическом состоянии, очень легко найти оправдание собственной бездеятельности. Любому руководителю ничего не стоит "выкатить" целый ворох так называемых "объективных проблем", которые, дескать, мешают ему хорошо работать.

Не спору, проблемы есть, причем острейшие.

Но ведь в том и состоит предназначение руководителей, облеченных властью, чтобы уметь их преодолевать.

Иначе зачем они вообще нужны?

Есть на этот счет хорошая пословица: "Была бы курочка, суп сварит и дурочка"!

Не было бы у нас проблем, мы бы и не вели этот разговор.

Весь вопрос в том, что одни люди направляют свои усилия на поиск причин, оправдывающих их неудовлетворительную деятельность, а другие ищут пути устранения трудностей и добиваются успеха. Именно приверженцев второго, по-настоящему конструктивного стиля работы нам сегодня не хватает.

Об этом, кстати, шел нелicenseприятный разговор на очередном заседании Совета Республики.

Нам надо резко усилить исполнительную власть на местах, одновременно повышая и ответственность местных руководителей – коммунистов.

В этой связи на повестке дня предстоящей сессии Верховного Совета стоит вопрос о местном самоуправлении.

Если мы не наведем должный порядок в этой сфере, то окончательно развалим и наш продовольственный рынок, ухудшим питание казахстанцев. Чем это грозит, вы хорошо понимаете.

Поэтому подготовлено специальное Постановление Президента республики о доведении госзаказа до каждого хозяйства и установлении жестких штрафных санкций к тем, кто срывает продовольственные поставки.

Думаю, эти меры, являющиеся сегодня насущной необходимостью, партийные органы должны поддержать.

Кроме того, нельзя не видеть, насколько сложно идет процесс передачи всей полноты власти Советам народных депутатов.

В этой обстановке партийные комитеты всех уровней не имеют ни малейшего права уклоняться от решения насущных проблем экономики.

В центре внимания Центрального Комитета, обкомов, горкомов и райкомов партии, первичных партийных организаций должны находиться вопросы, связанные:

- с созданием надежной экономической базы за счет совершенствования структуры отраслей народного хозяйства;
- переориентации сырьевой направленности на выпуск конечного продукта;
- кардинальное повышение производительности труда и качества продукции;
- внедрение научно-технического прогресса;
- своевременное заключение и выполнение договоров.

Разумеется, мы не должны понимать это как возврат к командно-административной системе или начало обратного процесса "втягивания" партийных комитетов в распорядительно-хозяйственные функции.

Речь идет о поиске эффективных путей комплексного обновления экономических отношений и их совершенствования, исходя из конкретной местной обстановки.

Необходимо создать все условия для формирования многообразных и равноправных форм собственности, развития предприимчивости и деловой активности людей, повышая их ответственность и материальную заинтересованность за конечные результаты.

Каждому партийному комитету, всем коммунистам и активу надо вплотную заняться практической реализацией экономической политики партии, вести широкую разъяснительную работу с целью подготовки людей к рыночным отношениям – единственно верному выходу из кризиса. Это прямая наша обязанность, вытекающая из решений XXVIII съезда КПСС и XVII съезда Компартии Казахстана, в которых, как известно, однозначно высказана поддержка генерального курса на рыночную экономику, утверждена программа перехода к рынку в стране и республике.

Первые шаги в этом направлении уже сделаны. Верховный Совет Казахской ССР принял ряд важнейших законов, открывших путь радикальной экономической реформе.

Следовательно, основа для активной деятельности коммунистов, всех трудящихся заложена. Есть отправная точка, опираясь на которую, можно продуктивно работать, воспитывая в человеке чувство хозяина своей судьбы и благополучия, активно бороться с монополизмом и единообразием в экономике.

Так почему же, несмотря на создание хороших стартовых условий, мы продолжаем топтаться на месте?

Почему тормозится настоящая аренда, кооперативное, крестьянское движение, не говоря уже о приватизации жилья, мелких предприятий и т.д.?

Послушаешь иных партийных, хозяйственных лидеров – ну, просто "соловьи перестройки", все на словах "за", ни один не высказывается против реформ. И люди им верят, надеются на благие перемены.

Так сколько можно испытывать эту веру, не предпринимая на деле никаких конкретных шагов?!

Почему через многочисленные бюрократические мытарства и унижения должен проходить рядовой труженик, пожелавший взять в аренду кусок земли, парикмахерскую, магазин, предприятие?

Где конкретная поддержка партийных органов, коммунистов, если они выступают за рынок?

Кажется, последние годы многому должны были нас научить, особенно в плане опережения негативных событий. Партия многое потеряла в глазах людей именно из-за того, что часто опаздывала с принятием очевидных решений, плелась в хвосте процессов демократизации общества.

И снова мы отстаем, снова собственными руками готовим почву для справедливой критики в свой адрес, даем все козыри в руки тех, кто не прочь бросить еще один увесистый камень в огород пресловутого "партаппарата" и "партократии". Руководители областей, городов и районов, ратовавшие за самостоятельность и свободу действий, сегодня не желают предоставить то же самое трудовым коллективам.

А громче всех, если помните, требовали свободы от вышестоящих ведомств руководители совхозов и колхозов. Они были правы, поскольку село объективно, в силу характера сложившихся там производственных отношений, лучше приспособлено к рыночной экономике. Это убедительно доказывает и мировая практика, в частности, примеры Китая, Вьетнама.

Но удивительная метаморфоза: как только руки у председателей и директоров оказались развязанными, они стали прочным заслоном на пути арендаторов, фермеров и кооператоров. Спроси любого – каждый согласится, что эффективность этих форм хозяйствования в животноводстве, земледелии не вызывает сомнений. Но, как говорится, своя рубашка ближе к телу, вот и не дают нормально развиваться процессу дальше. Многие теперь уже доказывают, что, дескать, в условиях целины, с ее огромными площадями, фермерство бесперспективно.

Да ничего подобного!

Десятки примеров свидетельствуют, что и на целине с успехом можно брать в аренду по 5-8 гектаров пашни.

Словом, мы опять и опять сталкиваемся с давно известным явлением, когда на словах партийные и хозяйственные руководители отстаивают одно, на деле же – совсем противоположное, демонстрируя приверженность старым методам управления экономикой.

Пора кончать с такой раздвоенностью. И, прежде всего – парторгам, если они хотят идти в ногу со временем.

Прошу понять меня правильно: мы не сторонники принудительного внедрения новых методов хозяйствования на тех предприятиях и хозяйствах, где работа идет и без того достаточно эффективно, где коллективы получают высокую прибыль. Но ведь у нас масса дотационных, низкорентабельных хозяйств – верных кандидатов в банкроты. О них-то думать надо!

А как сегодня заботится партия о будущем тружеников, которые в условиях рынка останутся один на один со своими бедами?

Вот ведь, товарищи, о чем идет речь.

Главное для нас – будущее людей, а не механистические подходы к экономике.

Глубоко уверен, что причины антирыночных настроений отдельных недалёковидных руководителей в том, что они живут не интересами простых тружеников, а тем, чтобы любыми способами удержать свою власть над ними. Некоторые еще и пытаются "философствовать", приводить аргументы в защиту своей позиции, дескать, разве плохо мы живем; разве от добра добро ищут!

Это гнилые рассуждения, основанные на традиционных, крайне низких по мировым стандартам представлениях об уровне человеческой жизни.

Мы десятилетиями вдалбливали в головы людей, что наша идеология самая гуманная и передовая, что наш образ жизни самый лучший. И в то же время отказывали трудящимся в возможности сравнить их собственное бытие с тем, которое построено, как принято сейчас говорить, "за бугром".

Люди не знали, что там творится, и верили нам на слово. А представьте себе, что бы они сказали, если бы уже в те годы собственными глазами увидели результаты рыночной экономики! Теперь они это, пусть еще не в полной мере, но знают, так что прежние методы голословной пропаганды уже не пройдут.

Поэтому, если мы не хотим окончательно себя дискредитировать, надо решительно выходить из замшелых окопов. Но не для того, чтобы со старыми аргументами наперевес идти в атаку на рыночные отношения, а, наоборот, в защиту их. В защиту самых насущных устремлений и чаяний абсолютного большинства советского народа.

Необходимо потребовать от коммунистов, работающих в государственных и хозяйственных органах, быстрее разработки мер социальной защиты наименее обеспеченных слоев населения, всех тех, кто в условиях рыночной экономики окажется под жестким прессингом объективных рыночных обстоятельств.

Надо твердо себе уяснить, что Казахстан самостоятельно не выберется из экономического тупика.

Предстоит усиливать те горизонтальные связи, которые мы налаживаем с союзными республиками, с инофирмами. Но и здесь нужен точный расчет.

Задача партийных комитетов состоит в том, чтобы твердо противостоять любителям сиюминутной выгоды, содействовать выработке устойчивых и долговременных экономических связей.

Текущий момент требует организационно-политического укрепления рядов КПСС.

С утверждением Устава Компартии Казахстана, ряда нормативно-методических документов КПСС в партийных организациях созданы хорошие условия для усиления их влияния на положение дел в республике.

Однако нельзя не признать, что в сложных условиях политической и социальной нестабильности, под воздействием постоянного нагнетания пессимизма, мрачных прогнозов на будущее, на которые не скупятся некоторые средства массовой информации, отдельные коммунисты, растерялись и тихо, прямо скажем, на всякий случай, вышли из партии; стали рядиться в "демократические" одежды, не брезгуя, однако, при этом реакционными формами действий.

Подлинные же коммунисты однозначно не приемлют подобную тактику политического лавирования. Они открыто осуждают моральное и политическое ренегатство, отчетливо понимая, что сделки с собственной совестью никогда и никого до хорошего не доводили.

Мы не можем спокойно и отстраненно взирать на идущие сегодня процессы политического самоопределения. Далеко не все из них несут в себе здоровое начало. И очевидно, что без партии, без активного участия коммунистов в этих процессах опасность разрушения Союза неизмеримо возрастает. Никаких иллюзий и упрощений на этот счет быть не может.

В политическом заявлении объединенного Пленума Центрального Комитета и Центральной контрольной комиссии КПСС сказано прямо, что на политической арене выявились и действуют силы, стремящиеся устранить от власти сторонников социалистического выбора, придать идущим преобразованиям антисоциалистический, антинародный характер.

Компартия Казахстана на XVII съезде определила свой политический курс, получивший широкую поддержку жителей республики.

И сегодня Пленум ЦК с учетом обостряющейся ситуации в стране вправе вновь заявить о нашей твердой приверженности идее обновления Союза на основе принятых деклараций о суверенитете, призвать коммунистов к решительным действиям, направленным на предотвращение развала нашего союзного государства.

Как вы знаете, в своем политическом заявлении объединенный Пленум ЦК и ЦК КПСС поддержал процесс утверждения суверенитета союзных республик, видит в нем условие для преобразования нашего государства в союз подлинно самостоятельных республик и народов. Да иначе и не может быть, поскольку партия является общесоюзным общественным объединением, а ее организации существуют на всей территории СССР.

Более того, все они действуют на базе единых основополагающих программных и уставных принципов.

Этот могучий идейный потенциал должен быть эффективно использован против тех, кто враждебно относится к конституционному строю, недооценивает возможности социалистического выбора и дружбы народов СССР.

В период подготовки к референдуму о будущем нашего Союза коммунисты просто обязаны сделать все от них зависящее, чтобы донести до каждого жителя республики мысль о том, что именно от его позиции зависит — быть или не быть Союзу ССР.

Вся партийно-политическая работа в этот период должна быть направлена на формирование свободного волеизъявления народов Казахстана, на утверждение подлинного демократизма и укрепление Союза как обновленной федерации равноправных суверенных республик. В этом заключается высочайший патриотический долг каждого коммуниста.

Я думаю, было бы правильным на сегодняшнем пленуме принять специальное постановление о референдуме, проводимом на территории Казахстана.

Партийным комитетам республики надо быстрее преодолевать синдром "осажденной крепости", определенную растерянность и деморализацию под натиском сил, вносящих внутренний разлад в общество. Раздуваемый поток антикоммунизма и антипартийной деятельности, нередко направляемый людьми, предавшими партию, не может сломить дух истинных коммунистов.

Они должны научиться распознавать как истоки этих нападков, так и истинные их цели. Надо понять, что новые демократы под лозунгами плюрализма скрывают стремление к тому, чтобы признавалась лишь их линия, только их постановка вопроса. А это не что иное, как возврат к бывшему монополизму в политике, подавление любого инакомыслия.

Мы за цивилизованное, демократическое соревнование идей, причем не только на словах, но и на уровне конкретных программ действий.

ЦК считает, что прямая обязанность коммунистов — давать немедленный и решительный отпор демагогам и болтунам, посягающим на авторитет партии, стремящимся нажать политический капитал на трудностях, парализующих дружную практическую работу партийных комитетов и организаций. А если у коммунистов есть перед партией обязанности, то они должны обладать и правом на защиту со стороны партийных организаций своей общественно-политической деятельностью от дискриминации, шельмования, несправедливых обвинений и преследований вплоть до юридической, судебной защиты законных прав и интересов членов КПСС.

Не теряя времени на бесконечные, изнурительные и непродуктивные дискуссии по уже решенным вопросам, надо возрождать способность коммунистов поднимать и решать назревшие проблемы в опережающем режиме и никому не уступать приоритет в борьбе за социальную защиту,

права и свободы граждан, лучшие традиции подлинного интернационализма, взаимного уважения национальной самобытности народов Советского Казахстана.

Компартия республики неизменно была сильна этой своей принципиальной позицией и впредь обязана считать своей наипервейшей задачей обеспечение гражданского мира и общенационального согласия.

Опираясь на действующие в конструктивном плане силы, нужно развивать и углублять сотрудничество с общественными организациями и движениями, в духе времени строить отношения с профсоюзами, комсомолом, представителями рабочего, женского, ветеранского движений.

В нынешних условиях одной из важнейших политических функций Компартии становится парламентская деятельность, работа коммунистов в Советах и их исполнительных органах. Ее следует рассматривать в контексте реальной расстановки политических сил, с учетом многообразия общественных интересов и конкретных социально-экономических задач.

Сегодня в Советах всех уровней большинство депутатов – коммунисты.

Во многих Советах созданы фракции, самостоятельные первичные партийные организации. Большинство председателей Советов, постоянных комиссий тоже являются членами КПСС.

Встает вопрос – что и кто им мешает инициативно использовать парламентскую трибуну, неукоснительно проводить линию партии?

Конечно, у нас еще нет опыта парламентаризма, но тем важнее в ходе организационно-функциональной перестройки партийных органов быстрее осваивать парламентские методы работы, обобщать практику деятельности партии в Советах.

Центральное место в нашей деятельности должно занять решение проблем первичных партийных организаций. Прямо скажем, в последние годы мы слишком увлеклись критикой, "самоедством" и совсем не замечаем, что есть передовой опыт партийной работы, который с каждым днем накапливается. Ведь настойчивые и последовательные усилия коммунистов в решении экономических, социальных, политических вопросов, создании в коллективах устойчивого морально-психологического климата всегда приносят свои плоды, служат повышению авторитета партии.

Разумеется, первичные парторганизации должны еще более конкретно заявить о себе социально значимыми делами, новыми подходами к разрешению жизненно важных проблем, умением политическими методами повлиять на обстановку в коллективе, на реализацию социально-экономических вопросов, расстановку кадров, возрождением духа партийного товарищества, поддержки и взаимопомощи.

У нас имеется достаточно примеров, свидетельствующих, что в расстановке коммунистов, совершенствовании практики приема в партию

наметились позитивные сдвиги. Они есть в Гурьевской, Джамбулской, Кызыл-Ординской, Талды-Курганской и Чимкентской областных партийных организациях.

По их примеру нам всем следует проявить заботу о привлечении в партию рабочих, крестьян, интеллигенции, представителей других социальных категорий населения, активных сторонников перестройки, готовых подчинить свои личные интересы общественным. И сделать это так, чтобы положение дел с приемом в партию стало одним из основных признаков эффективной работы и авторитета партийных организаций.

Сейчас необходимо пересмотреть формы и методы индивидуальной работы как в вопросах приема в партию, так и выбытия из ее рядов. Она должна носить строго дифференцированный характер, быть глубоко продуманной и серьезной. К ней не должно быть упрощенческого подхода.

На наш взгляд, не мешало бы возродить практику предварительных собеседований. Это окажет неоценимую помощь в укреплении внутривнутрипартийной дисциплины.

Требуют к себе внимания и ветераны КПСС. Их роль в жизни парторганизации трудно переоценить.

Наконец, остается по-прежнему актуальным и очень значимым для внутривнутрипартийной жизни вопрос о личности секретаря первичной партийной организации. Сегодня эти люди, партийные вожаки находятся в сложнейших условиях, нередко остаются один на один с нарастающими проблемами.

Среди документов, принятых на недавнем пленуме ЦК Компартии Казахстана и ЦК КПСС, положение о статусе секретаря. Такой статус, как вы знаете, Компартия Казахстана уже имеет. Конечно, после нашего съезда первичные парторганизации почувствовали повышение к себе внимания. Но этого мало.

Обстановка требует энергичных действий. Многое здесь зависит и от партийных комитетов. Поэтому необходимо, чтобы все участники настоящего пленума чаще бывали в первичных партийных организациях, оказывали практическую помощь их секретарям. Предстоит тщательно проанализировать содержание внутривнутрипартийной работы, поговорить на партсобраниях о чести, совести, долге, партийном товариществе, максимально использовать добрые традиции, имеющиеся в коллективах.

Заканчивая выступление, считаю необходимым еще раз подчеркнуть, что люди ждут от нас активных действий.

При всей глубине и остроте кризиса, порой драматичности происходящих событий, положение дел в стране, тем более в нашей республике, небезнадежно.

Нам необходимо возродить мобилизирующую мощь партийных организаций, понять, насколько недопустимы сейчас разрывы между словом и

делом, остановка на полпути, когда требуется практическое завершение начатого.

Пора переходить от бесконечных "оканий" вокруг безрадостных фактов – к решительному их устранению.

В сегодняшней ситуации только организационно и идейно сплоченная обновленная коммунистическая партия, демократизируясь, сама повернутая в своей работе к человеку, в состоянии сохранить свой авторитет в глазах народа.

Она располагает таким мощным оружием, как убеждение.

Надо использовать его с полной эффективностью.

**НҰРСҰЛТАН ӘБІШҰЛЫ НАЗАРБАЕВТЫҢ
ҚАЗАҚ ССР ЖОҒАРҒЫ СОВЕТІНІҢ СЕССИЯСЫНДА
СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Алматы, 11 ақпан 1991 жыл

Депутат жолдастар!

Бүгінгі сөйленетін сөзге күні бұрын әзірлене отырып, мен оны республиканың нарық экономикасына көшуге байланысты экономикалық сипаттағы проблемаларына арнау керек екенін ескердім.

Алайда саяси оқиғалардың өрбуі өзінің түзетулерін енгізіп, назарды басқа, қазір өмірлік зор маңызы бар неғұрлым көкейкесті мәселеге шоғырландыруға мәжбүр етті.

Әңгіме елдің тағдыры, біздің одақтық мемлекетіміздің болашағы туралы болып отыр, ол совет адамдарының көпшілігінің өткір алаңдаушылық сезімін туғызуда.

Бояуды қалыңдатпай-ақ, қиын жағдайдың қалыптасқанын айтпақпын.

Біз соңғы шекте тұрмыз, оның ар жағында ССР Одағының толық күйреуі мүмкін.

Осынау жарға жығар шекке жеткізген себептерге егжей-тегжейлі талдау жасамай-ақ қояйын, оларды сіздер жақсы білесіздер.

Шектен тыс экономикалық құлдырау, тұтыну рыногындағы, қаржы және ақша айналысы саласындағы дағдарысты құбылыстар елді дүрліктірген саяси және ұлтаралық жанжалдарға, қылмыстың жүгенсіз кетуіне байланысты ушыға түсті. Мұндай жағдайда, жай-күйді тұрақтандыру үшін, келеңсіз құбылыстардың үсті-үстіне түйдектелуін тежеу үшін төтенше шаралар қажет болып отырған кезде, орталық басқарушы органдар жол беруге болмайтын сылбырлық көрсетуде, инициативаны уыстан шығаруда, біздің Одағымыздың онсыз да шайқатылған іргетасының астына өресіз күштердің барған сайын жаңа "қопарғыштар" қоюына мүмкіндік беруде.

Негізгі проблеманың – жаңа Одақтық шартқа қол қоюдың тым баяу шешілуі ерекше алаңдатушылық туғызып отыр.

Мұның өзі жай ғана акт емес, қайта біздің бүкіл болашақ өміріміздің негізгі іргетасын, егер қаласаңыздар – қайта құрудың табысты болуын немесе жеңіліске ұшырауын айқындайтын құжат екенін түсіндірудің қажеті жоқ.

* «Социалистік Қазақстан» газеті, 12 ақпан 1991 жыл.

Сондықтан шартқа жеткізетін жолдағы әрбір кешеуілдеген күн совет халықтарының ұлтаралық достығының баяндылығын ауыр сынақтан өткізіп қана қоймай, сонымен бірге республикалар арасындағы сындарлы диалог жүргізу мүмкіндігінің өзіне де күдік туғызады. Өйткені, мәселе біздің бір-бірімізге сенуден қалуымызға, көршілердің мүдделерін елемей, тек өз пайдамызды күйттей бастауымызға дейін асқынды.

Мұның өзі республикааралық шаруашылық байланыстардың апатты дәрежеде күйреуінің, шарттық тәртіптің күрт нашарлауының мысалдарынан айқын көрініп отыр. Егер бұдан былай да осылай жүре беретін болса, біздің өзара алакөздігіміз үшін себептер тек қана көбейе түспек. Тек саясат пен экономиканы үстірт түсінетіндер ғана мұның ақыры немен тынатынын түсінбеуі мүмкін.

Одақтың күйреуі республикалардың шаруашылық потенциалының қожырауына апарып соқтырады, бізді экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуда көптеген жылдарға кейін серпіп тастайды, шетелдік әріптестердің бізге деген сеніміне, дүниежүзілік қоғамдастық елдерімен байқалып отырған ынтымақтастыққа біржолата селкеу түсіреді. Және де, таяудағы болашақта біздің адамдарымыздың лайықты өркениетті, дәулетті өмірі үшін жағдай жасалады деген үміт-сенімді мүлдем үзеді.

Қазір әрбір күн, әрбір сағат қымбат.

Еліміздің бірлігін сақтап, қорғаудың уыстан шығып бара жатқан мүмкіндігінен айырылуға болмайды. Біздің балаларымыз мұны кешірмейді.

Орталық ұсынып отырған референдум – қалай дегенмен, Одақтық шартқа жеткізетін орағытпа жол екеніне сенемін. Барлық республикалардың бәрі бірдей Одаққа деген өзінің көзқарасын белгілеп, өзі үшін қолайлы айқындама таңдайтынын күтіп отыруға болмайды.

Өз таңдауын қазірдің өзінде жасап, жаңарған одақтық мемлекет идеясын ашық қолдап отырғандармен дереу келіссөз жүргізу керек. Бұл жөнінде бізбен Белоруссия, Россия, Украина, Орта Азия республикаларының бәрі келісіп отыр.

Басқаша айтқанда, еліміздің өнеркәсіп потенциалының 90 пайыздан астамы болып табылатын федерация субъектілері Одақтық шартқа қол қоюға әзір.

Бұл аз ба екен?!

Сайып келгенде, Одаққа кірер есік келешекте бізге қосылғысы келгендер үшін ешқашан да жабық болмайды.

Тағы да атап көрсетемін: бүгінде уақыт факторы маңызды.

Жаңарған Одақты қалыптастыру процесін жеделдету үшін бізді батыл шаралар қолдануға мәжбүр етіп отырған басқа еш нәрсе де емес, нақ соның өзі. Бұл қадам М.С. Горбачевтің де, ССРО Жоғарғы Съезінің де, орталық үкіметтің де тарапынан түсіністік табады деп шын жүректен үміттенемін.

Бірлікті сақтауға төл мүдделі егеменді республикалар өз мүдделерін қорғау үшін өздеріне байланысты нәрсенің бәрін істеуге хақылы. Сондықтан мұның өзін ешбір жағдайда да қазіргі бар мемлекеттік билікті елемей немесе өзінің "қосарланған орталығын" құру әрекеті деп бағалауға болмайды.

Керісінше, біз "зандар соғысын" біржолата және мәңгілік тыйғымыз, ақыр соңында тыныш саяси жағдайда ауыр экономикалық және әлеуметтік проблемаларды шешу ісімен шұғылдану үшін федерация субъектілері мен орталық өкімет билігі арасында толық келісімге қол жеткізгіміз келеді.

Осыған байланысты сіздердің қарауыңызға Қазақ ССР Жоғарғы Советінің барлық басқа республикалардың Жоғарғы Советтеріне арналған Үндеуінің текстін ұсынамын.

Ел үшін қазіргі бетбұрысты, шын мәніндегі ауыр кезеңде бұл құжат Совет халқының шын ықыласты мақұлдауына ие болып, маңызды топтастырушы роль атқарады, республикамыздың парламентін құрметке бөлейді деп ойлаймын. Ол қазақстандықтардың басым көпшілігінің ең көкейкесті тілегі мен көңіл-күйіне сай келеді.

Сонымен қатар, Үндеудің текстінен көрініп отырғандай, онда Қазақстан Белоруссиямен, Россиямен және Украинамен бірге орталықты орағыта отырып, жікшілдік келіссөз жүргізіп жатыр-мыс деген тәрізді елімізде және шетелдерде таралып кеткен қауесеттерге нақты да айқын жауап қайтарылған.

Барынша ашық айтайын: мен де, басқа республикалардың басшылары да ешқандай жасырын іс-әрекеттер жасаған жоқпыз және жасамақ емеспіз де.

Одақтық шартқа қарай баяу ілгерілеуімізге мазасызданған және алаңдаған сезімімізді біз ССРО Президентіне ашық айттық.

Сонымен қатар қандай да болсын мемлекетаралық келісімдердің және оның үстіне біздің еліміз болашағының мәселесіне қатысты келісімдердің тек республикалық парламенттердің мақұлдауымен ғана талқылана алатынын ерекше атап көрсеткім келеді.

ССР Одағындағы республикалардың Жоғарғы Советтеріне Үндеу, егер ол сіздердің тарапыңыздан мақұлдау табатын болса, жаңарған одақтық мемлекетті қалыптастыру процесін жеделдетуге көмектеседі деп үміттенемін.

Сіздердің қолдауыңызға сүйене отырып, мен, республика Президенті ретінде, елде қалыптасқан жағдайға біз берген бағаға қосылатын республикалардың басшыларымен сындарлы диалог ұйымдастыру жөнінде нақты қадамдар жасайтын боламын.

**ВЫСТУПЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
НА СЕССИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА КАЗАХСКОЙ ССР***

Алма-Ата, 11 февраля 1991 года

Товарищи депутаты!

Готовясь заранее к сегодняшнему выступлению, я имел в виду посвятить его проблемам экономического характера, связанным с переходом республики к рыночной экономике.

Однако развитие политических событий внесло свои коррективы, заставило сосредоточить внимание на другом, более актуальном вопросе, имеющем сейчас жизненно важное значение.

Речь идет о судьбе страны, о будущем нашего союзного государства, которые вызывают острое чувство тревоги у большинства советских людей.

Не сгущая красок, скажу, что ситуация сложилась критическая.

Мы находимся у последней черты, за которой может последовать полный развал Союза ССР.

Не стану подробно анализировать причины, приведшие к этому тяжелому финалу, они хорошо вам известны.

Абсолютный экономический спад, кризисные явления на потребительском рынке, в сфере финансов и денежного обращения усугубляются захлестнувшими страну политическими и межнациональными конфликтами, разгулом преступности.

В этих условиях, когда требуются экстраординарные меры для стабилизации положения, для того, чтобы затормозить стремительный вал негативных явлений, центральные руководящие органы проявляют недопустимую медлительность, утрачивают инициативу, позволяя деструктивным силам подкладывать все новые и новые "мины" под и без того уже расшатанный фундамент нашего Союза.

Особую озабоченность вызывает крайне медленное решение основной проблемы — подписания нового Союзного договора.

Нет нужды объяснять, что это не просто формальный акт, а документ, определяющий краеугольные основы всей нашей будущей жизни, если хотите —

* Газета "Казахстанская правда", 12 февраля 1991 года.

успех или поражение перестройки. И каждый день промедления на пути к договору не только подвергает тяжелым испытаниям прочность межнациональной дружбы советских народов, но и ставит под сомнение саму возможность конструктивного диалога между республиками.

Ведь дело доходит до того, что мы перестаем доверять друг другу, начинаем искать лишь собственную выгоду, игнорируя интересы соседей.

Это отчетливо видно на примерах катастрофического разрушения межреспубликанских хозяйственных связей, резкого ухудшения договорной дисциплины. Если так пойдет дальше, причин для взаимных распрей у нас только прибавится.

Лишь дилетанты в политике и экономике могут не понимать, чем все это обернется.

Крах Союза неизбежно повлечет за собой разрушение хозяйственного потенциала республик, отбросит нас на многие годы назад в экономическом, социальном и культурном развитии, окончательно подорвет доверие к нам зарубежных партнеров, наметившееся сотрудничество со странами мирового сообщества. И уж совершенно похоронит надежды на создание в обозримом будущем условий для достойной, цивилизованной, обеспеченной жизни наших людей.

Ныне дорог каждый день, каждый час.

Нельзя терять ускользающую возможность спасти и сохранить единство страны. Наши дети этого не простят.

Уверен, что референдум, предлагаемый центром, – это все же окольный путь к Союзному договору.

Нельзя ждать, пока все без исключения республики определят свое отношение к Союзу, выберут приемлемую для себя позицию.

Надо безотлагательно садиться за стол переговоров с теми, кто уже сделал выбор и недвусмысленно поддерживает идею обновленного союзного государства. В этом с нами согласны Белоруссия, Россия, Украина, все среднеазиатские республики.

Иными словами, подписать Союзный договор готовы субъекты федерации, представляющие свыше девяноста процентов промышленного потенциала страны.

Разве этого мало?!

В конце концов, двери в Союз никогда не будут закрыты для тех, кто захочет к нам присоединиться в будущем.

Подчеркиваю еще раз: сегодня важен фактор времени. Именно он и ничто другое заставляет нас принять решительные меры к ускорению процесса формирования обновленного Союза.

Искренне надеюсь на понимание этого шага и со стороны М.С. Горбачева, и Верховного Совета СССР, и центрального правительства.

Суверенные республики, кровно заинтересованные в сохранении единства, вправе сделать все от них зависящее ради защиты своих общих интересов. И это ни в коем случае нельзя расценивать как игнорирование существующей государственной власти или попытку создать свой "параллельный центр".

Наоборот, мы хотим раз и навсегда положить конец "войне законов", добиться полного согласия между субъектами федерации и центральной властью, чтобы в спокойной политической обстановке заняться, наконец, решением трудных экономических и социальных проблем.

В этой связи предлагаю на ваше рассмотрение текст обращения Верховного Совета Казахской ССР к Верховным Советам всех других республик.

На мой взгляд, в нынешний переломный, поистине критический для страны период, этот документ получит искреннее одобрение советского народа, сыграет важную консолидирующую роль, сделает честь парламенту нашей республики.

Он отвечает самым насущным желаниям и настроениям большинства казахстанцев. К тому же, как видно из текста обращения, в нем дается четкий и недвусмысленный ответ на распространяющиеся в стране и за рубежом домыслы относительно того, что, дескать, Казахстан совместно с Белоруссией, Россией и Украиной якобы готовит сепаратные переговоры в обход центра.

Скажу с полной откровенностью: никаких закулисных действий ни я, ни лидеры других республик не предпринимали и не собираются предпринимать.

Свою тревогу и озабоченность медленным движением к Союзному договору мы открыто высказали Президенту СССР.

Кроме того, хочу особо подчеркнуть: любые межгосударственные соглашения, а тем более касающиеся вопроса будущего нашей страны, могут обсуждаться только с одобрения республиканских парламентов.

Надеюсь, обращение к Верховным Советам республик Союза ССР, если оно получит ваше одобрение, поможет ускорению процесса формирования обновленного союзного государства.

Опираясь на вашу поддержку, я – как Президент республики, предприму конкретные шаги к организации конструктивного диалога с руководителями республик, разделяющими нашу оценку сложившейся в стране ситуации.

**ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ,
ҚАЗАҚСТАН КОМПАРТИЯСЫ ОРТАЛЫҚ КОМИТЕТІНІҢ
БІРІНШІ ХАТШЫСЫ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
БҮКІЛ ЕЛІМІЗДІҢ ТЕЛЕКӨРЕРМЕНДЕРІНІҢ СҰРАҚТАРЫНА
БЕРГЕН ЖАУАБЫ***

Алматы, 2 наурыз 1991 жыл

**ҚАЗІР ЖҰРТТЫҢ БӘРІН ОДАҚҚА АРҚАНДАП
СҮЙРЕУДІҢ ҚАЖЕТІ ЖОҚ**

Наурыздың 2-сінде Орталық телевизияның "Саяси сұхбат" айдарымен берілетін "Кімді кім деп білеміз?" атты хабарына Қазақ ССР Президенті, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Н.Ә. Назарбаев қатысып, бүкіл еліміздің телекөрермендерінің сұрақтарына жауап берді.

Бір жарым сағатқа созылған тікелей эфир хабарында кеңес адамдары өздерін толғанып, алаңдатып жүрген мәселелеріне Қазақстан Президентінің қалай қарайтынын, қай тұрғыда түсініп, қандай баға беретінін өз аузынан естіді.

Орталық телевизияның саяси шолушысы Игорь Фесуненко жүргізген осы хабардағы негізгі ойларды "Социалистік Қазақстан" оқырмандарының назарына ұсынуды жөн көрдік.

* * *

Хабар барысында алдын ала Алматыда түсірілген үш сюжет көрсетілді.

Соның алғашқысы "Қазақстан – құдайдың рақымы тиген жер" деп басталып, шамамен 5 Францияға, 9 Италияға, сәл ғана кем 100 Бельгияға тең ұлан-байтақ территорияның тауы мен даласынан бастап космодромына дейінгі бар байлығы санамаланып шықты да, хабар кейіпкерінің таңдану себебі түсіндірілді: "Нақ осында экономика мен әлеуметтік саясат саласындағы өзгерістердің батыл жобаларын жүзеге асыру жолдарының белгіленіп жатуы республикаға, оның Президенті, 51 жастағы қазақ Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевқа ықылас аудартып отыр".

* "Социалистік Қазақстан" газеті, 5 наурыз 1991 жыл.

Игорь Фесуненко: "Қазақтар дегеніміз кімдер? Олар өзбектерден, түркімендерден, орыстардан несімен өзгеше? Қазақтарға қандай қасиеттер тән?" деген тосын сұрағына Президенттің жауабы да, ол туралы алматылық-тардың пікірі де Нұрсұлтан Әбішұлының өз халқына деген, халқының оған деген айрықша бір сүйіспеншілігін танытқандай.

Бәлкім, басқаша ойлайтын бөз-біреулер бар да шығар, бірақ жалпақ жұртымыздың дені президенттікке тек қана оны лайықты санайтыны ауылдан келген – бірі ауылдық Кеңестің төрағасы, бірі бригадир – екі ағайынның өздерін Президент орнына қоя алмай, қиналғанынан да көрініп тұрды.

Елімізде қалыптасып отырған қазіргідей қиын саяси-экономикалық ахуал жағдайында үлкен республика Президенті арқалайтын жауапкершілік жүгі қандай?

Жиналыстардың төрінде отырып, сөз сөйлеу немесе мәртебелі меймандарды қарсы алып, келісім-шарттарға қол қою ғана ма?

Бұл ретте тележурналистің Президент үлесіне тиетін жауапкершілікті мұхиттардағы мұзтау арқылы түсіндіргені орынды шығар. Біз оның тек су бетіндегі бөлігін көреміз, ал енді сондай тоғыз бөлігі су астында болатынын білеміз бе?

"Әрине, шағымданғым келмейді, бірақ оңай емес", – деген Президент күрсінісін түсіну де керек болар. Оның да өзіміз сияқты адам екенін, бір әулеттің отағасы, үш баланың әкесі, үш немересі бар ата екенін де ескерген жөн-ау.

Осынау хабар қазақстандықтардың өз Президенті жөніндегі ойларын еліміз адамдарының игі тілектері мен нақты пікірлері, өткір тұжырымдары мен сан алуан көзқарастары арқылы кеңейте, молықтыра түскені сөзсіз.

Олардың бәрін И. Фесуненконың: "Еліміз дағдарыста тұрған осынау қиын кезде адамдардың өзіңіз секілді үлкен басшы, саяси қайраткерге мұндай ыстық ықылас білдіруі – бұл шынында да сирек құбылыс" деген сөзімен шектеп, Нұрсұлтан Әбішұлының қадау-қадау мәселелер туралы айтқан пікірлерімен таныстырайық.

РЕФЕРЕНДУМ ТУРАЛЫ

Сұрақтар:

– Сіз республика заңдарының Одақ заңдарынан жоғары тұруын ақылға сыйымсыздық деп санамайсыз ба? (Г.И. Дмитриев, Москва)

– Еліміз социологтарының ассоциациясы одақтық референдум дұрыс тұжырымдалмаған деп санайды.

Онда бір сұраққа бірнеше мәселе біріктірілген. Сондықтан оған бір ыңғайда жауап беруге болмайды. Сіз не дейсіз?

– Қазақстан парламенті одақтың референдумының сұрағын өз бетінше сепараттықпен өзгертті. Осы дұрыс па? *(Никифоров, Алматы)*

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев:

– Республика халқы Одақты сақтау жағында болғандықтан, Халық депутаттарының IV съезіне дейін республика жұрты, соның ішінде мен де, мұндай референдум өткізудің қажеттігі жоқ деп санадық.

Республиканың егемендігі туралы қабылданған Декларацияда да Қазақстан және оның көп ұлтты халқы еліміздің бірлігін сақтауы, Одақты жақтайтыны нақты тұжырымдалған.

Одақтық референдум сұрағының тым ауқымды тұжырымдалғаны жөніндегі социолог пікірімен келісемін.

Референдум одақтық болғанымен, IV съездің шешіміне сәйкес ол республикалар бойынша өткізіледі. Сондықтан да оны талқылау кезінде Қазақстан халық депутаттарының ұсынысына орай біз сұрақты былай деп өзгерттік: "Сіз ССР Одағын тең праволы егеменді мемлекеттердің Одағы ретінде сақтау қажет деп санайсыз ба?".

Бұл Қазақ ССР-інің мемлекеттік егемендік туралы Декларациясындағы тұжырымға да, одақтық референдумда берілетін сұраққа да толық сай келеді.

Референдум өткізуге біз қарсы болдық. Мен қазір де оны түрлі проблемалар, мәселелер туындап, көзқарасты айқындау қажет болып отырған республикаларда өткізу керек еді деп санаймын. Бірақ, москвалық жолдас айтқандай, "заңдар шайқасын" ашып жатпас үшін, мен принципінде ондайға қарсымын.

Біз 17 наурызда референдум өткіземіз.

Республикалық және одақтық заңның қайсысы үстем болуы керек дейтін мәселеге байланысты.

Егеменді мемлекеттер Одағы деген атаудың идеясы Михаил Сергеевич Горбачевтен шыққан. Ол республикалардың егемендік туралы Декларацияларында көрініс тапты.

Демек, Одақты, орталықты республикалардың өздері құрып, орталыққа беретін және одақтас республикалардың өздерінде қалатын өкілеттіктерді айқындайды. Осыған орай біз өз республикамызда мәселені былайша қоямыз: орталыққа берілген өкілеттіктер шеңберінде одақтық заңдар үстем болсын.

Ал шарт бойынша одақтас республикаларда қалдырылған өкілеттіктер шеңберінде республикалық заңдар үстем болуы керек.

Одақтық шартта мұның не екені, заңдар қалай қабылданатыны айтылып, айқындама нақтылануы тиіс.

ОДАҚТЫҚ ШАРТ ЖӨНІНДЕ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев:

– Одақтық шарттың жобасы бойынша келіссөз үстеліне тоғыз республиканың отырғаны белгілі.

Осы бүгін біздің республика делегациясының басшысы маған талас-тартыстардан, пікірлерді салыстырудан, сын-ескертпелерден кейін тоғыз республика өкілінің жобаға қол қойғанын айтты.

Мұндай қуанышты хабарды телекөрермендерге де жеткізу керек. Өлі де талас мәселелер, кейбір нұсқалар бар. Оларды жетілдіріп, нақтылау керек.

Республикалардың, халықтар мен мемлекеттердің арасындағы достық қатынас қандай негізгі факторларға сүйенеді?

Олар қашанда үшеу болып келген:

- біріншіден, сыртқы қауіп біріктіреді,
- екіншіден, бұл – ортақ идеология,
- үшіншіден, өзара тиімді экономика.

Жалпы алғанда осылай.

Қазір кез келген кеңес адамы бізге төніп тұрған қатерді көріп отырған жоқ. Өлбетте, ауқымды перспективада (теориялық тұрғыда) ондай қатер сақталады және біз бұл жөнінде тұрақты есте ұстауға тиіспіз.

Өзіміз негіз еткен біртұтас идеологияға келсек, турасын айтқанда, бүгінгі таңда идеологияда ондай бірлік жоқ. Қоғамымыз дамуының қазіргі кезеңіндегі коммунистік идеология да бой көрсетіп отыр дей алмаймын.

Сондықтан да жинақтаудың бұл принципі де артқы қатарға ығыстырылды дейік.

Сонда не қалады?

Сонда баршаға қатысты экономика қалады.

Демек экономикадан бастау керек.

Ал ашығын айтсақ, біз Одаққа қалай келмекпіз?

Одақтық шартқа қол қоюға келіскен екенбіз, өкілеттіктерді, меншіктерді айқындайық, содан соң одақтық басшылықты құруға кірісейік, яғни Одақ республикалар айқындайтын қызметке қарай құрылуға тиіс еді. Өкінішке орай, бүгінгі таңда басқаша жүріп жатыр.

Үкімет туралы заңды талқылау басталды. Мен өзге республикалардың да пікірін білемін. Ресей, Украина, Белоруссия, Қазақстан, Өзбекстан үкімет туралы заңды Федерация кеңесінде талқылап, белгілі бір пікір білдірілгеннен кейін Жоғарғы Кеңесте талқылау қажет деген болатын.

Мәселенің басқаша болуы мені таңдандырады. Қарап көріңіз, бұл заңның бірінші пунктінде ССРО үкіметінің кез келген шешімі, нұсқауы бүкіл территорияда барлық лауазымды адамдар үшін міндетті деп жазылған.

Президент бүкіл территорияда барлық лауазымды адамдар үшін міндетті болды. Халық депутаттарының съезі де, Жоғарғы Кеңес те солай болады.

Сонда бұл не өзі?

Мықты атқару өкіметі болғанын жақтаймын. Онсыз біздің экономикада тәртіп орнату қиынға соғады. Бірақ осылай ету керек пе еді?

Егер біз Одақ туралы, егемендік мемлекеттердің Одағы туралы айтқымыз келсе, бұл мәселелерді бірге шешу керек еді ғой.

Біз Қазақстанда Одақты жақтаймыз, бірақ еліміздегі барлық халықтардың мүддесін көздейтін, ал халықтар республикаларда тұрғандықтан барлық республикалардың мүддесін көздейтін Одақты жақтаймыз.

Мен өз айқындамама қаламын: қазір жұрттың бәрін Одаққа арқандап сүйреудің қажеті жоқ.

БАЛТЫҚ БОЙЫ РЕСПУБЛИКАЛАРЫНЫҢ ОДАҚТАН ШЫҒУ ТІЛЕГІ ХАҚЫНДА

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Мен бұл республикалар халықтарының ерік білдіруіне, жоғары өкімет органдарының шешімдеріне құрметпен қарау қажет деп санаймын.

Оның үстіне ниет білдірген-білдірмегеніне қарамастан, Одаққа күштеп тартудың қажеті жоқ.

Қазір бұл тұрғыда өз бағыттарын анықтаған тоғыз республика Одақтық шартқа қол қоюы керек. Олар орталыққа байланысты өз айқындамасын, оның қызметін нақтылап құрса, сонда мемлекет болады. Кеңес халқының басым көпшілігі осыны күтуде.

Айта кетейін, мұны кіммен іскерлік байланыс орнатуды білмей отырған батыс бизнесмендері де күтуде.

Мемлекетіміз болсын, орталығымыз болсын, республикалар мен Одақтың өкілеттіктері болсын, Шартқа қол қойған республикалардың экономикалық кеңістігі болады деп есептеймін.

Ал өзге республикалар үшін біз есікті ашық қалдырамыз. Байқап көрсін. Ол республикалардың халықтары ненің не екенін тез-ақ түсінеді деп ойлаймын.

Өйткені мұндай дағдарыстан республикалардың жалғыз-жарымдап шығуы мүмкін емес. Тек қана бірлесіп шыға алады.

Содан кейін, Ұлы елдің ұланымыз дегенді біз бойымызға ана сүтімен сіңірдік. Көмшіліктер де, бұра тартулар мен өкініштер де болды, мұның бәрі түсінікті.

Осы проблемаларды шешу үшін де қайта құруды жүргізіп келеміз.

Ұлы Отанға қатыстылық біздің дүниетанымымызға айналды.

Кеңес адамынан оның бұл қатыстылық сезімін алып қоюға болмайды деп санаймын.

Сондықтан да бастаулардың бастауы – Одақтық шарт.

БІР ДЕПУТАТТЫҢ ПІКІРІНЕ ОРАЙ

Сұрақ:

– Орталық үкімет қандай болуы керек деген мәселеде ССРО халық депутаты Алкснис құтқару комитеті дегенді құруды ұсынып, оны басқаруға байланысты былай дейді: "Онда ешқандай Президент болмайды. Елді, құрамында мейлі Собчак, Назарбаев, басқа кімді қалайсыздар – солар болатын комитет басқаруға тиіс".

Сіз бұған не дейсіз?

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Депутат Алксниспен жеке таныстығымыз болмаса да, оны Жоғарғы Кеңес бойынша білемін. Ол мені әр тұрғыдан үнемі еске алып қояды. Оның пікіріне деген ойым мынадай.

Әр республика мен мемлекеттің конституциялық негіздегі заңды үкіметі тұрған жағдайда құтқару комитеті дегенді принципінде ойға сыйымсыздық деп санаймын. Егер оны орталықтың қандай да бір құрылымдары ұйымдастырса, бұл сорақылық.

Мен Литвада құрылған сондай комитеттің жағдайына қызықпаймын.

Алкснистің ұсынысы да, сайып келгенде заңды мемлекеттік билікке, біздің мемлекетіміздің конституциялық негізде сайланған басшысына шабуылдың сәл өзгерген түрі болғандықтан, мен үзілді-кесілді қарсымын. Және ондай комитетке менің қатысуым жөнінде ешқандай сөз болуы мүмкін емес.

Б.Н. ЕЛЬЦИННІҢ МӘЛІМДЕМЕСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ

Сұрақтар:

– Ельциннің мәлімдемесін Сіздің айыптағаныңыз таңдандырады. (*Власов, Красноярск*).

– Ельциннің 19 ақпандағы телевизия арқылы Президенттің отставкаға кетуі жөніндегі мәлімдемесі бес республиканың басшылығымен келісілген деп түсінуге бола ма? (*Г. И. Белокур, Ленинград*).

– Б.Н. Ельциннің Президент отставкаға кетуі керек дейтін мәлімдемесін Сіз қолдайсыз ба? (*Б. М. Лукьянов, Москва*).

– Сіз бен Ельциннің арасында не болды? (*М. П. Каймашников, Минск*).

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Бұл мәселе жөнінде мен бұған дейін де Орталық телевизияға өз пікірімді айтқанмын. Айқындамамыз нақты білдіргім келеді.

Ресей, Қазақстан, Украина және Белоруссия Одақтық шартты жеделдету жөнінде мәселе көтерді.

Бұл республикалардың арасында өзара экономикалық келісім бар, оларды республикалардың Жоғарғы Кеңестері бекіткен. Біз қазір сол келісімдердің негізінде іс-қимыл жасап, тұрып келеміз.

Ал біздің кездесулеріміз туралы айтар болсақ, ол еліміз мүддесі тұрғысынан, ең ізгі мақсатты көздеді.

Ірі республикалар, олардың халықтары Одақтың негізін қалау жөніндегі ізгі жауапкершілікті неге мойындарына ала алмасын. Біз Борис Николаевич Ельцинмен бірге Михаил Сергеевич Горбачевке келіп, шартқа қол қойғысы келетін осы республикалар тобын бастауды ұсындық.

Бұл ақиқат. Біздің барлық кездесуіміз осы мәселе төңірегінде болды. Бұл республикалардың Жоғарғы Кеңестері қабылдаған егемендік туралы Декларацияны қорғау мәселесі сөз болғанда бізге бірлесіп шайқасуға тура келеді.

Мұны жасырмаймыз да: орталық ведомстволардың өктемдігіне қарсы – иә, бірлесіп қарсы тұрамыз. Өткенге, әкімшіл-әміршіл жүйенің көріністеріне оралуға қарсы – иә, бірлесіп қарсы тұрамыз.

Бірақ, біз ең ізгі мақсатты көздейміз.

Біз бастаған келіссөздер өзгелерге де ықпал етіп, ондай республикалар саны 9-ға жетті. Бұл дегеніңіз Одақтық мемлекеттің өзегі ғой.

Ал, орталықтағылар біздің пікірімізбен мүлде санасқысы келмейтін саясат ұстана бастағанда біз, мәселен, Минскіде кездеспек болдық. Өз саясатымызды белгілеп, Одақтық шарт жөніндегі айқындамамыз мынадай, Одақ үкіметі мынандай болса деген пікірімізді айтпақ болдық.

16 ақпанда бес республика: Ресей, Украина, Белоруссия, Өзбекстан, Қазақстан басшылары кездестік.

Бұл күні Федерация Кеңесінің мәжілісі болды, онда екі мәселе қойылды: біріншісі, баға белгілеу туралы, оны келісе отырып жүргізу қажет дегенге уағдаластық, екінші мәселе – Министрлер Кабинеті туралы заңды талқыламадық. Өйткені ешкім бұған дайын болмай шықты.

Жоғарыда мен айтқан пункт бізді ыңғайсыз күйге түсірді. Оны жан-жақты қарастыру қажет еді.

Біз содан кейін мына мәселелерге байланысты кездеспек болдық:

- біріншіден, бес республика өзара қол қойған экономикалық келісім қалай орындалып жатқанын қарау қажет болды. Оны жанды ету үшін Материалдық-техникалық жабдықтау жөніндегі мемлекеттік комитет төрағаларынан үйлестіру комитетін құруға келістік.

- екінші мәселе – Министрлер Кабинеті туралы заң бойынша пікір алмастық. Бұл жөнінде баспасөзде ақпарат беруге келістік, ол солай болды да. Басқа ешқандай мәселе талқыланған жоқ.

Әлбетте, біз әрқайсымыз – бөріміздің атымыздан сөйлейтін жағдайда сөздеріміз, пікірлеріміз келісілуі керек еді.

Борис Николаевич Ельциннің мәлімдемесі туралы.

Мен оны екі бөлімге бөліп қарастырамын.

Жаңа Министрлер Кабинетінің, ескісінің де басшылығының іс-әрекетіне қанағаттанбаушылық, оны сынау, елдегі жағдай, экономиканы тұрақтандыру, тәртіп пен реттілік жөнінде айтылатын бірінші бөліммен, сын бөлімімен толық келісемін.

Б.Н. Ельциннің Ресей парламенті қабылдаған республика егемендігін қорғап, оны нақты мазмұнмен толықтыру үшін қолдан келгенін істеп отырғанымен келісемін. Біз мұнда біргеміз, ашығын айтқым келеді, республикалар егемендігі, оған нақты мазмұн беру жөнінен біз алдағы кезде де бірге боламыз.

Ал мәлімдеменің Президенттің отставкаға кету жөніндегі соңғы бөлігі маған мүлде түсініксіз.

Сын сындарлы болуы керек. ССРО халық депутаттарының IV съезінде сөйлеген сөзімде мен Президенттің атына да, үкіметтің атына да, бұдан да қатты сын айтқанмын. Ал қазір біз дағдарысқа килігіп, алдымызда инфляция, аса ауыр кезең тұрғанда мемлекеттің конституциялық негізде сайланған басшысын конституциялық емес жолмен ауыстырып, басшылықты қандай да бір органдарға беру дұрыс бола ма?

Мен бұдан ешқандай сындарлылық көре алмадым. Бұл да депутат Алкснис ұсынған нұсқа сияқты болып шығады.

Ел экономикасы құлдырай берсе, Жоғарғы Кеңес 16-17 қазанда Президенттің алдына қойғандай мәселе қайталануы мүмкін.

Ал жаңа Министрлер Кабинетінің нақты қадамын біз, өкінішке орай, көре алмай отырмыз. Алып ел құйын тірлікпен: бүгін бір шара, ертең келесісі килігетін тірлікпен алысқа бармайды. Мұндай жағдайда біздің үкіметіміз Халық депутаттарының съезінде есеп беріп, биыл, келесі жылы атқаратын істерін баяндасын деген мәселе туындайды.

Талон жүйесі, азық-түлікпен жабдықтау мәселесі туралы сөз болды.

Бұл тұрғыдағы Қазақ ССР Президентінің пікірі газетіміздің 25 қаңтардағы нөмірінде жарияланған.

ҚАРАҒАНДЫ КӨМІРШІЛЕРІНІҢ ЕРЕУІЛІ ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Қарағандының кейбір шахталарында ереуіл болып жатқанын мен білемін.

Қарағанды облысы мен қаласында өзім де көп жылдар жұмыс істегенмін. Аса ауыр, қатерлі учаскелерде еңбек ететін көміршілердің экономикалық талаптары, сондықтан да маған түсінікті.

Әлеуметтік даму, тұрғын үймен, азық-түлікпен қамтамасыз ету мәселелері де өткір қойылуда.

Республика үкіметі шахтерлер үшін қолынан келгеннің бәрін істеп отыр. Негізгі азық-түлік өнімдері бойынша олардың тұтыну дәрежесін біз республикалық орташа көрсеткіштен сәл жоғары ұстап келеміз. Соның өзі де жетіспей жатыр.

Ал енді жалақыны 2-2,5 есе арттыру туралы мәселе қойылғанда, дәл сондай қиын жағдайда жұмыс істейтін металлургтерді, химиктерді, түсті және қара металлургия кеншілерін қайтеміз деген сұрақ туындайды. Бұл жөнінде естігеннен кейін кеше Премьер-министр Павловта болдым, екі мәрте М.С. Горбачевпен әңгімелестім, көмір өнеркәсібінің министрі Щадовпен сөйлестім.

Республика өз бюджетінен ештеңе бере алмайды, өйткені біздің бюджет дотацияда. Егер көміршілердің жалақысын көтеретін болсақ, республикада мұғалімдерге, дәрігерлерге жалақы беруді, зейнетақы мен стипендия төлеуді тоқтату керек.

Екінші жағынан, қазір көктем келіп, тұқым себу науқаны басталды. Қазақстан энергетикасының жетпіс проценті көмірді пайдаланады. Осының бәрі неге соқтыратынын түсіну қиын емес. Тиісті жерлерге металл жібере алмаймыз, ал олардың ауылшаруашылық машиналары келмей қалады. Мұның өзі астық пен еттің азаюына соқтырады.

Мен шахтерлер мен шахтерлер әулетінің даналығына сенемін. Қазір мемлекетте де, республикада да, Көмір өнеркәсібі министрлігінде де олардың жұмыс істемеген күндеріне ақы төлейтіндей қаржы жоқ. Олардың бұл талаптарын түсіндік, айтқан мәселелермен айналысатын боламыз.

Бірақ көміршілер саяси мәселелерді қоя бастағанда, мені көшірсін, мұны түсіне алмаймын.

Олар өздерінің саяси шамшылдығын қорғайтын саясатшылардың қолындағы ойыншыққа айналып отыр. Мұндай жағдайда көміршілер мен олардың семьялары мұндай іске оларды кім итермелеп отырғанын анықтап алсын. Шахтерлердің еңбегі ауыр, сондықтан да олар реттілікті, тәртіпті ұнатады. Олай болса дәл сол шахтерлер конституциялық реттілікке қарсы, тәртіпке қарсы шығып отырғаны қалай?

Олардың бұл ереуілі тәртіп пен реттілікке, соның ішінде шахтерлердің өздеріне жасалған соққы.

Иә, елімізде қазір қиын жағдай қалыптасқан.

Бірақ, одан шығудың жолы жоқ емес.

Бұл – ақшаны тұрақтандыру.

Бұл – жекеменшіктеу.

Бұл – баға белгілеумен айналысу.

Республика құрылымдық өзгерістер жасап, жекеменшіктеуді бастай алады. Мұның өзі дағдарыс жағдайын жеңілдетер еді.

Сондықтан да жалпы еліміз бойынша жекеменшіктеудің нақты заңы, мемлекеттік бағдарламасы қажет.

Республика мұны дербес жүргізе алмайды. Өйткені, оның қолында экономикалық тетіктер: қаржы, валюта, банкілер жоқ. Оның бәрі бүгінде орталыққа жиналған.

Сондықтан да бұл мәселеге жалпы көзқарас болмайынша, дағдарыстан шығу, тұрақтандыру проблемаларын шеше алмаймыз.

СЫРТТАН КЕЛГЕН КЕҢЕСШІЛЕР ЖАЙЫНДА

Сұрақ:

– Республиканың Жоғарғы экономикалық кеңесіне мүше болған шетелдік мамандар доктор Чан Ян Бэнгке, профессор Аксель Лейонхувудқа және Григорий Явлинскийге байланысты бірқатар сұрақтар болды.

Бұл жөнінде не айтар едіңіз?

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Біріншіден, осы тақырыпқа байланысты сұрақтар көп беріледі.

Ақиқатын айтайық, біздің бәріміз де, соның ішінде басшылар да, нарыққа қалай көшеміз, жекеменшіктеу деген не дейтін мәселелерді үйреніп жатырмыз.

Мұндай жағдайда ой орталығы бәрімізге де кедергі болмайды деп санаймыз. Жұмыс істеу үшін біздің орталық үкіметімізге де осындай көмек кедергі болмас еді.

Өкінішке орай, осы жылдары біз адамдарымызды шетелде де, елімізде де оқытпадық. Ал біз кадрлар даярлау бағдарламасын нақты белгілеп, жекеменшіктеу заңымен жұмыс істей бастағанымызда қиыншылықтарға кезіктік.

Бізде жекеменшіктеу жөнінде Явлинскийдің жобасы және батыстың жобасы бар. Осыларды іске асыра бастағанда қасыңда нағыз нарық

жағдайында өмір сүрген, жекеменшіктеуді қолымен атқарған адамның болуы өте маңызды. Ол іскерлік кеңесімен көмектесе алады.

Кадрлар даярлау жөнінде менің ұсынысым бар.

Жаңағы профессорлардың көмегімен Алматыда қысқа мерзімдік және шетелде өтетін ұзақ мерзімдік курстар ұйымдастырған жөн.

Батыстағының бәрін сол күйі өзімізге көшіре салмаймыз. Бұл дұрыс болмайды. Бірақ осынау түрлі пікірлердің арасынан осы мәселедегі өз көзқарасыңды табу қажет-ақ.

Сырттан келген кеңесшілеріміз көп көмектесуде, мен олардың жұмысына ризамын.

АРАЛ ЖӨНІНДЕ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Аралды құтқаруға бола ма, әлде жоқ па – бұл сұрақ қазір қызылсөзділікке айналды. Өйткені қалыптасқан бұл жағдайды тез арада түзету мүмкін емес.

Ондағы қиыншылықтың бәрін білемін, адамдарды да білемін.

Онда жиі болып, мәселемен айналысып жатырмыз.

ССРО Жоғарғы Кеңесі осы проблеманы қарап, бюджеттен 900 миллион сом қаржы бөлді. Мұндағы қазақстандық бөлік бұрынғыға қарағанда үш есе көбейеді. Қаржы, ең алдымен, адамдарға лайықты тұрмыс жағдайын жасауға, оларды емдеуге, демалысына, әлбетте суды тазалауға жұмсалады.

Мен өз пікірімді ашық айтқым келеді. Бұл қаржы Аралды сумен толтыру мәселесін шеше алмайды. Одақтық үкімет бәйге жариялаған болатын, қазір бірнеше ұсыныстар бар.

Алайда проблема жалпыодақтық, дүниежүзілік сипат алды.

Игорь Сергеевич, мен басқа бір мәселеге де тоқталайын.

Сібір өзендерін бұру жөнінде көп сөз болды. Бірақ сол техникалық-экономикалық негіздеулердің өзінде әу бастан-ақ Сібір өзендерін Аралға әкеп құю емес, ол каналды дюкерлер арқылы Сырдария мен Әмудариядан өткізіп, қауырт өсіп келе жатқан халықты сумен қамтамасыз ету көзделгенін көпшілік біле бермейді.

Ол жерде Орта Азия мен Қазақстанның 50 миллион халқы тұратынын кеңес адамдары білуі керек. Әулет коэффициенті біздің республикамызда 4-ке жуықтады, ал өзге республикаларда 5-6-ға жетті. Енді бір 10-20 жылдан кейін халық саны екі есеге артады.

Сондықтан біз әлеуметтік сілкіністі күтуге тиістіміз.

Өйткені сол кезде Аралды былай қойғанда, ауыз судың қиындығы туады.

Сондықтан да бұл іспен осы бастан мемлекет те, бәріміз де айналысуға тиіспіз.

СЕМЕЙ ПОЛИГОНЫ ТУРАЛЫ

Сұрақ:

– Чернобыльдің балалары Қара теңіздің тәуір курорттарында және шет елдерде емделеді. Біздің ядролық полигондардың балалары да қырық жылға созылған сынақтың барысында осындай правоға ие болды деп санаймын. (Сәрсенбаев, Ақтөбе).

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Сұрақ өте әділ қойылған.

Қазақстан мемлекетінің егемендігі туралы Декларациясында республикамызда ядролық сынақтарға тыйым салынатыны жазылған.

Кеңес халқы бізді, қазақстандықтарды, дұрыс түсінеді деп ойлаймын.

Біз Отан алдында өз парызымызды атқардық.

Өйткені осынау жерде қырық жылдан астам уақыт алдымен атмосферада, жер бетінде, кейін жер астында жарылыс жасалып келді.

Мұның бәрі үлкен құпия болды.

Айналадағы халыққа, мал өнімдері ретінде тұтынысқа түскен жануарларға қаншалық залал келтірілгенін ешкім айтпады. Адамдардың қанша ұрпағы ауруға шалдықты.

Республиканың Жоғарғы Кеңесі бұл полигонда ядролық сынақ жүргізуге тыйым жасады.

Солай болса-дағы осы аймақта тұратын адамдарға әділдік үшін ССРО үкіметі мен әскери ведомство медициналық қызметті, емдеуді жақсартуда, жабдықтауда, жол салуда көмек көрсетуі тиіс деп санаймын.

ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАС ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Біріншіден, бұл тұрғыдағы қандай да бір ірі табыстар туралы айтуға ертерек және мұндағы нәтижелерді бір өзіме жатқызу ойынан аулақпын.

Біздің көп ұлтты республикамызда – "100 тілдің планетасында" – ұлтаралық тұрақтылық – бұл біз үшін ғана емес, болашақ ұрпақ үшін де өмір мен саясаттың мәселесі. Қазіргідей өзара қатынас бізге аталарымыз бен әкелерімізден қалған. Оны нашарлатпай, қайта жақсартып түсіп, балаларымызға аманат ету – біздің міндетіміз.

Қазір тұтастай Одақ бойынша бұл мәселеде көптеген проблемалар туындап отыр.

Неге бұлай болды деген сұрақ бөрімізді де мазалайды.

Меніңше, табиғи байланыстарды жоғалтып алғанбыз.

Баршаны басқарып келген ортақ, біртұтас идеология қазір екінші қатарға ысырылғанда бос кеңістік пайда болды. Әрбір халық үшін табиғи қасиет болып табылатын ұлттық мақтаныш, ұлттық сезім бұрын да бар еді ғой. Бірақ олар басып-жаншылып келгенін біз білеміз.

Өзара қатынасты құруға болатын және бір фактор бар ғой. Бұл – кәдімгі экономикалық байланыстар.

Игорь Сергеевич, халықаралық шолушы ретінде білуіңіз керек, өзара сауда жасасатын барлық елдер мен мемлекеттер өз әріптесінен жағдайдың тұрақты болуын талап етеді. Өйткені бұл оның өзіне тиімді. Яғни, экономикалық байланыстар мен өзара қатынастар халықтар арасындағы достықтың да негізі бола алады.

Ал біз республикалар арасындағы сауданы қалай жүргіздік десеңізші?

Экономикалық интеграция бүгінде жетпіс пайызға жетті. Қазіргідей бей-берекеттік жағдайдан республикалардың бір-біріне шыға алмауының да себебі осында.

Біз жыл сайын 8-10 миллион тонна азық-түліктік астықты сыртқа жібереміз. Былтыр ғана мәселе қойдық: біз астық беруге әзірміз, тек оны кімге беретінімізді айтыңдар дедік. Түптеп келгенде, Қазақстан астықты да, түсті металдарды да бүкіл елімізге береді екен. Өзара байланыстар тексеріске түскенде, сендер неге бізге бермейсіңдер деген мәселені көтердік.

Ал енді біздің экономикалық байланыстарымыздың бәз-біреулерге ұнамауы мені тандандырады.

Тағы бір мәселе бойынша пікірімді білдірейін.

Мәселен, маған біздің ұлан-байтақ, өзіміз атайтындай ұйымшыл мемлекетімізде, ағайынды адамдар бір-бірін өлтірген қантөгістердің болып жатуы тіпті түсініксіз. Ұлтаралық қатынастар емес, адамдар арасында халықтар достығы болғанын және болып отырғанын ұмытпауға тиіспіз.

Әрине, ұлтаралық қатынас мәселесі өте күрделі және ол осы айтқандарымызбен шектелмейді.

Тәртіп үшін, аймақтарда тұрақтылық болуы үшін жауап беретін еліміз басшылығының бұл мәселелерді шешу үшін, қантөгістерді тыю үшін ерік-жігері мен қабілеті жетіспейтіндей болып көрінеді.

Мұны барлық халықтар қолдар еді.

Қазақстанда біз орнықты саясат жүргізіп келеміз.

Республиканың Декларациясында Қазақстанда тұратын барлық ұлттар мен ұлыстар ұлтына, тіліне, дініне, партиялылығына қарамастан тең праволы екендігі жазылған.

Мұны жариялап қою аз, іс жүзіне асыру керек.

Немістер жөнінде. Қазақстаннан өте іскер де сенімді адамдар кетіп жатқанын жүрегім сыздай отырып айтамын. Олар Қазақстанға ренішті деп санамаймын, өздері де Қазақстанға ренжімейтіндерін айтады. Өткен жылы республикадан 70 мыңдай неміс кетті. Алматыда ГФР-дың ірі банкирлері болды. Олар немістер осында тұра беруі үшін шағын кәсіпорындар құруға көмектеспек болды.

Орыс тілді ұлттар мен қазақтардың арасындағы қатынасқа келсек, мен өзімнің іс-әрекетіммен және саясатыммен бәрін де бірлестіру үшін істеуге ұмтыламын. Облыстарда да осындай әдіс басшылыққа алынады.

ДИАЛОГ ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА СО СТРАНОЙ*

Алма-Ата, 2 марта 1991 года

ПОСЛЕСЛОВИЕ К ТЕЛЕПЕРЕДАЧЕ "КТО ЕСТЬ КТО"

*Пресс-служба Президента Казахской ССР
КазТАГ*

В минувшую субботу десятки миллионов советских людей, и, прежде всего казахстанцев, проявили огромный интерес к передаче политического обозревателя И.С. Фесуненко по Центральному телевидению "Кто есть кто" с участием Президента Казахской ССР, первого секретаря ЦК Компартии республики Н.А. Назарбаева.

В его адрес поступило свыше тысячи писем и телеграмм телезрителей.

Более двухсот вопросов было задано Нурсултану Абишевичу в ходе самой передачи.

Причем нельзя сказать, что жители нашей республики в этом первенствовали. Знакомство с почтой убеждает, что Президенту Казахстана писали и звонили практически отовсюду: здесь большие и малые города, рабочие поселки и села, совсем крохотные населенные пункты.

Необычно широкой была и тематика вопросов.

Людей интересовало буквально все: общественно-политическая обстановка в республике, отношение Н.А. Назарбаева к предстоящему референдуму, его взгляд на межнациональные отношения, мнение о Ельцине и проводимой им политике, а также о положении в Прибалтике, путях решения многих злободневных проблем.

При этом авторы писем не ограничивались вопросами, но и делились своим мнением, высказывали конкретные предложения.

Одновременно было немало и лестного о проводимой в республике политике. Звучали и тревожные нотки, что вполне объяснимо: жизнь общества находится на крутом переломе, вокруг море нерешенных проблем.

* Газета "Казахстанская правда", 7 марта 1991 года.

Очень верно в связи с этим написала **А.П. Сурова из Тверской области:**

– Все мы живем в надежде на лучшее. Однако жизнь нас пока не балует. Но думаю, если руководство будет проводить жесткую политику, свет, в конце концов, пробьется.

И нас всех привлекает, что Вы, Нурсултан Абишевич, многое делаете для людей. Кроме того, мы видим, что Вы являетесь твердым сторонником сохранения Союза, нашего Отечества, укрепления дружбы между народами страны.

Такой политике можно пожелать только успеха!

* * *

И.С. Фесуненко говорил, что у его группы во время работы над передачей были, как никогда, напряженные дни. И это можно понять: предстояло проанализировать всю почту, обобщить вопросы, выбрать из них самые главные.

Думается, что большая работа не пропала даром.

Передача прошла на одном дыхании. Впрочем, все это казахстанцы видели сами. И вряд ли имеет смысл в газетной публикации передавать ее содержание полностью, однако на некоторых узловых моментах все-таки следует заострить внимание особо.

* * *

Вопрос:

– Какой будет судьба нашей страны?

Что Президент Казахстана считает главным сейчас в нашем государственном строительстве?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Как известно, три фактора сплачивают любое государство.

Первое – это внешняя военная угроза.

Второе – общая идеология.

И третье – взаимовыгодная экономика.

Так вот, сегодня советский человек нависающей над нами угрозы не чувствует. Разумеется, в перспективе, в глобальном плане она остается. И о мерах безопасности не может не думать любая страна. Но нынешнее потепление международной обстановки позволяет нам с надеждой смотреть в будущее.

Что касается единой идеологии, на которой мы базировались, признаться, ее единства сегодня также нет.

Я считаю, что коммунистическая идеология на современном этапе развития общества несколько ушла на второй план. Будем об этом говорить прямо.

Остается что?

Экономика.

Она задевает сегодня всех.

Нам надо начинать с экономики.

Но, откровенно говоря, как мы идем в Союз?

С самого начала была достигнута договоренность, что, прежде всего, надо определить полномочия, разграничив их с центром. Затем выработать отношение к собственности республик и, лишь потом приступить к выборам руководства.

Однако, на деле происходит другое.

Мы начали с закона о правительстве.

Я удивлен, почему так происходит?

Почему не прислушались к мнению республик?

Ведь на заседании Совета Федерации, Россия, Украина, Белоруссия, Узбекистан, Казахстан четко высказали свою позицию о порядке работы над договором: закон о правительстве надо обсуждать только после того, как пройдем первые стадии.

Однако этого не произошло.

Вы смотрите: первым пунктом пишется, что все решения и распоряжения правительства СССР обязательны для выполнения на всей территории для всех должностных лиц.

Выходит, распоряжения Президента – обязательны для всех, Верховного Совета – для всех, теперь еще и правительства.

Вы поймите правильно, я за то, чтобы была крепкая исполнительная власть, без нее нам в экономике порядок будет навести трудно. Но опять же, если мы говорим о Союзе, о Союзе суверенных государств, то и разграничение власти должно произойти.

Вот почему я остаюсь на своей позиции: всех тянуть арканом в Союз нельзя.

Надо серьезно относиться к волеизъявлению народов, к решению конституционно избранных органов власти.

Вот почему те республики, которые определились в плане Союзного договора, должны его немедленно подписать, определить функции, создать центр.

Должно быть государство.

Я уверен, что этого ждет подавляющее большинство народов страны.

Этого ждут и на Западе, особенно бизнесмены, которые пока не знают, с кем иметь дело.

Вот тогда-то и будет создано экономическое пространство, в котором мы сможем преодолеть все беды. Это, убежден, реалистичный подход к нашему государственному строительству.

А остальные республики пусть думают. Надо оставить им право, когда они этого захотят, войти в Союз.

Считаю, что народы этих республик быстро поймут, что происходит, потому что выходить из кризиса можно только вместе.

А потом, мы ведь с молоком матери впитали, что являемся детьми одной страны. Да, были перекосы, есть обиды, но мы ведь и за переустройство нашей страны взялись, чтобы преодолеть это.

И невозможно отнять у советского человека принадлежность к великой Родине, поэтому началом всех начал я считаю Союзный договор.

Вопросы:

– Как Вам удастся поддерживать стабильность общественно-политической ситуации в республике?

Считаете ли Вы это своей заслугой?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– О заслугах в настоящее время говорить неуместно, а крупных успехов в этой сфере пока еще нет.

Стабильность межнациональных отношений в нашей республике – это вопрос политики, связанный с жизнью будущих поколений.

Мы получили добрососедские взаимоотношения, дружбу народов в наследство от отцов, и наша задача передать это детям в лучшем виде. Им жить и продолжать наше общее дело.

Но в последнее время в стране в межнациональных отношениях возникло много проблем.

В чем же дело?

Мне кажется, что происходит это во многом потому, что между республиками нарушены естественные связи. Когда командовала всеми процессами в общественно-политической жизни общая, единая идеология, проповедовавшая теорию сближения наций, национальная гордость и национальные чувства, естественные для каждого народа, конечно же, существовали. Однако это подавлялось. Каждый, кто начинал говорить о своем народе, становился, чуть ли не националистом со всеми вытекающими отсюда последствиями. Однако сейчас такой идеологии нет. Зато образовался какой-то вакуум.

Но и сейчас есть на чем строить хорошие межнациональные отношения. Это – нормальные экономические связи.

Вы знаете, что те государства, которые взаимовыгодно сотрудничают и торгуют, стремятся, чтобы внутри страны и в их отношениях была прочная стабильность.

Таким образом, нормальные экономические связи – это основа дружбы народов.

Да и сейчас экономическая интеграция между республиками высока. Она достигла 70 процентов, жить друг без друга мы сегодня действительно не можем.

Однако, как мы торговали между республиками?

Мы торговали и торгуем через анонимов – через Госплан и Госснаб. Все вывозится из республики и этими органами распределяется. Производитель даже не знает своего потребителя и наоборот. Мы вывозим 8-10 миллионов тонн в год продовольственной пшеницы. И только в этом году, когда поставили вопрос напрямую о том, куда идет эта пшеница, люди начали узнавать, что казахстанский хлеб поставляется всей стране.

Горизонтальные экономические связи между республиками и позволяют узнать, кто есть кто.

Я убежден, что контакты предприятий, областей, республик и помогут создать нормальную атмосферу в нашем общежитии.

И я удивляюсь, когда узнаю, что кому-то договорные отношения между республиками не нравятся, что в них ищут потайной смысл.

Нет, смысл один – через экономику укреплять взаимоотношения.

И еще. Мне непонятно, почему в нашем огромном организованном государстве происходят кровопролитные, братоубийственные конфликты.

Конечно, межнациональные отношения – вещь очень сложная.

И все же я убежден, что главное в том, что у руководства страны и тех регионов, где происходят столкновения на межнациональной почве, не хватает воли и умения устранять первопричины этих явлений, целеустремленно поддерживать порядок. А ведь этого и ждет народ.

Правительство, советские партийные органы в Казахстане стремятся проводить твердую политику в межнациональных отношениях.

В Декларации о государственном суверенитете Казахской ССР четко сказано, что все народы, все люди, проживающие в республике, равны, вне зависимости от национальности, вероисповедания, принадлежности к партии. Причем, это не только провозглашается на словах.

Неукоснительное проведение этой политики поддерживается всем населением Казахстана.

Вопрос:

– Какова позиция республики в связи с проведением 17 марта референдума о судьбе Союза?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Референдум мы проводить будем, поскольку таково решение IV Съезда народных депутатов СССР, а в войну законов мы вступать не намерены.

Однако, в принципе, мы считаем, что население республики, волю которого выразил Верховный Совет Казахской ССР при принятии Декларации о государственном суверенитете, уже высказалось за сохранение Союза ССР, за единство державы.

Гарантии прав и свобод граждан любой национальности, как я уже говорил, также законодательно закреплены в Декларации.

Вот почему на вопрос, сформулированный для референдума, у нас уже, в общем-то, дан ответ. Кроме того, нельзя не согласиться с мнением специалистов о том, что вопрос этот несколько громоздок. И так как на местах решения о проведении этой акции принимаются Верховными Советами республик, в нашем парламенте решили сосредоточить внимание людей на главном.

"Считаете ли Вы необходимым сохранение Союза ССР как союза равноправных суверенных государств?" – так звучит вопрос, на который будут отвечать казахстанцы.

Полагаем, что он полностью соответствует духу главной темы референдума, а также выделяет нашу позицию относительно суверенности республики.

Убежден, что жители Казахстана примут самое активное участие в референдуме.

* * *

Полтора часа шла в прямом эфире передача программы "Кто есть кто". Она охватила столь широкий круг проблем, что, думается, телезрители сумели получить ответ на вопрос, вынесенный в название этой программы.

Кстати, на следующей неделе Казахское телевидение повторит передачу для республиканской аудитории.

Считаем нелишним напомнить и то, что Президент Нурсултан Назарбаев, кроме писем общего содержания, получил немало предложений и просьб частного характера.

Вся эта почта сейчас анализируется в его аппарате.

По каждому письму или обращению будут приняты соответствующие меры.

**ВЫСТУПЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
НА СОВЕЩАНИИ С РУКОВОДИТЕЛЯМИ ПРЕДПРИЯТИЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ, СТРОИТЕЛЬСТВА И ТРАНСПОРТА
СОЮЗНОГО И РЕСПУБЛИКАНСКОГО ПОДЧИНЕНИЯ***

Алма-Ата, 25 марта 1991 года

ИНДУСТРИЯ КАЗАХСТАНА: ПУТЬ К БОЛЬШИМ ПЕРЕМЕНАМ

Товарищи!

Необходимость проведения этой встречи продиктована обострением ряда народно-хозяйственных проблем, дестабилизацией экономической жизни как в стране в целом, так и в Казахстане.

Ошибки, допущенные в проведении реформ центральным правительством, не могут не сказываться на экономике республики, тесно пристегнутой ко всем регионам страны.

Особенно тяжелым сложился прошлый год.

Упала дисциплина труда, производства и поставок.

Разладилась система материально-технического обеспечения.

Еще более ослабла мотивация к труду.

Как в стране, так и у нас сократился произведенный национальный доход, заметно снизилась экономическая эффективность производства.

Производительность труда уменьшилась на 2,3%, фондоотдача – на 0,9 копейки. На 0,8% сократилось промышленное производство, в том числе снижение произошло в топливно-энергетическом комплексе, машиностроении, промышленности строительных материалов и в отраслях металлургии.

Уровень выполнения договорных обязательств по поставкам продукции к концу года снизился до 97,9%. Число предприятий, не обеспечивающих выполнение поставок, возросло со 116 до 215.

В капитальном строительстве сорваны сроки сдачи в эксплуатацию около трети объектов, имеющих важное народнохозяйственное значение.

В социальной сфере не введены 1 миллион квадратных метров общей площади жилых домов, общеобразовательных школ на 20 тысяч мест, ряд объектов здравоохранения, детских дошкольных учреждений.

* Газета "Казахстанская правда", 28 марта 1991 года.

В нынешнем году спад производства не только не приостановлен, но даже усугубляется.

По итогам двух месяцев объем промышленного производства по сравнению с соответствующим периодом 1990 года снизился на 3,4%, в том числе в металлургическом комплексе – на 8,4%, агропромышленном – на 7,3%. Резко сократились добыча и производство многих важнейших видов сырья и продукции. Недопоставка промышленной продукции возросла в 3,5 раза.

Разбалансированность планов производства с материально-техническим обеспечением поставила на грань остановки многие предприятия.

На уровне как центра, так и республики потеряны нити управления этой сферой экономики, что еще в большей степени инициирует разгул натурального товарообмена, отказ от сохранения сложившихся хозяйственных связей.

Особенно в трудном положении оказались предприятия непродовольственной сферы, у которых нет возможности предложить производителям на обмен какую-либо продукцию.

Правительство республики осуществляет необходимую работу по выправлению создавшегося положения.

Говоря о позиции руководства Казахстана в отношении незамедлительного подписания нового Союзного договора, а также заключения двусторонних экономических соглашений со многими союзными республиками, отмечу, что принимаемые меры достаточно конструктивны и должны дать соответствующую отдачу. Однако пока не созданы механизмы реализации этих договоренностей.

Нашему правительству необходимо, наконец, выводить предприятия Казахстана на прямые связи с поставщиками из других республик. Эта работа сейчас не ведется, поэтому наши соглашения не работают.

Только при условии напряженного и эффективного труда каждого на своем месте мы сможем продвинуться вперед. У казахстанцев такие возможности имеются.

Наша республика располагает богатейшими залежами полезных ископаемых и достаточным потенциалом для их добычи и переработки.

Мы являемся крупнейшими в стране производителями зерна и продукции животноводства.

Вопрос заключается в том, как задействовать эти рычаги.

Чтобы обеспечить подъем экономики и выйти со своей продукцией на мировой рынок, нужно в ближайшие годы осуществить структурную перестройку промышленного производства.

В машиностроительном комплексе необходимо обеспечить развитие наукоемких производств, прогрессивных видов оборудования и товаров народного потребления, главным образом, сложных бытовых изделий.

Следует привести научно производственный потенциал машиностроения в соответствие с современными требованиями и направить его развитие в первую очередь на решение насущных социальных задач.

В ближайшие годы выпуск товаров народного потребления в отраслях машиностроительного комплекса намечается увеличить примерно в 2,2 раза, оборудования для перерабатывающих отраслей агропромышленного комплекса, легкой промышленности – в 1,5 раза.

Сейчас происходит перепрофилирование некоторых предприятий союзного подчинения на выпуск сложной бытовой техники.

Идет работа по организации производства газозлектроплит на Петропавловском заводе тяжелого машиностроения, бытовой радиоаппаратуры – на Алма-Атинском электротехническом. На заводе "Весна" (г. Павлодар) намечается строительство корпуса площадью 80 тысяч квадратных метров под выпуск персональных компьютеров и бытовых телевизоров. На базе электродвигателей малой мощности намечается организовать производство широкой гаммы сложных бытовых приборов: электромясорубок, соковыжималок, пылесосов, кухонных комбайнов.

Предполагается перепрофилировать производственные мощности объединений "Целиноградсельмаш", "Манкентживмаш", Джамбулского завода тракторных запасных частей на выпуск товаров народного потребления.

За счет конверсии оборонной промышленности предстоит переоснастить машиностроительные и перерабатывающие предприятия агропромышленного комплекса прогрессивными видами оборудования и технологиями, а также обеспечить освоение новых видов и увеличение объемов выпуска товаров народного потребления ежегодно на 10-12 процентов.

В составленной совместно с Минобщемашем комплексной программе научно-технического и экономического сотрудничества "Казахстан – космос" предусматривается создание новых машин, оборудования, приборов, их сервисного обслуживания с целью технического перевооружения отраслей АПК.

Прорабатываются вопросы совместного производства разнообразных видов товаров народного потребления, в основном технически сложных.

Намечена программа организации техноторговых центров по реализации и фирменному обслуживанию сложной бытовой техники, выпуска запасных частей к ней, налаживания совместных производств по выпуску сервисного технологического оборудования, оснастки, приборов для бытового обслуживания населения.

Но не везде этой важной работе уделяют необходимое внимание.

В свое время с Минавтосельмашем была договоренность об организации производства бытовых холодильников типа "ЗИЛ" на Карагандинском заводе бытовых холодильников.

Для этого должны были выделить 100 миллионов инвалютных рублей, из которых 40 миллионов предусматривались для Казахстана. Однако руководство "ЗИЛа" обмануло республику, направив эти средства на другие цели, теперь требуют валюту от самой республики.

Мы вправе расторгнуть договор и найти новые подходы для использования этих площадей. Привлечь инофирмы или те же Минобщемаш или Минатомэнергопром.

Возможно, будут и другие предложения. Например, химзавод города Рудного может развить свои мощности, необходимые народному хозяйству.

Считаю, что роль Казахстана в общесоюзном разделении труда, как основного поставщика топливно-минеральных ресурсов, сохранится. Но это не значит, что мы по-прежнему должны мириться с положением сырьевого придатка страны. Наряду с наращиванием темпов развития сырьевой базы следует активно вести работу по организации производства конечных продуктов.

С подписанием нового Союзного договора все эти отрасли перейдут в ведение республики. Содержание же убыточных предприятий ее бюджету будет не по карману. Следовательно, в условиях либерализации оптовых цен и развития рыночных отношений смогут устоять только те предприятия, которые найдут потребителя. Поэтому одним из главных направлений их деятельности должно стать внедрение прогрессивных технологий, реальных хозрасчетных отношений и сокращение затрат на производство продукции.

Большие возможности для увеличения производства товаров народного потребления из производимой продукции имеются на предприятиях металлургического комплекса. Уже не один год мы ведем разговоры о строительстве специализированных цехов по производству эмалированной посуды на Карметкомбинате, посуды из сплавов цветных металлов – на производственном объединении "Балхашмедь", сантехнической арматуры – на НПО "Джезказганцветмет", свинцовых аккумуляторов – на Чимкентском свинцовом заводе, изделий из специального сплава – на Лениногорском полиметаллическом, красок и белил – на Усть-Каменогорском свинцово-цинковом комбинатах.

Все сроки проектирования этих объектов истекли.

Пора бы руководителям данных предприятий повернуться лицом к нуждам населения республики.

Включиться в обеспечение населения товарами могли бы предприятия химической и нефтехимической промышленности. Но именно в этих отраслях из-за прекращения поставок по межреспубликанским связям и по импорту химических волокон и материалов, пластмасс и резинотехнических изделий происходит резкое сокращение производства продукции.

Особенно тяжелое положение сложилось на предприятиях легкой промышленности, где при плане производства продукции 3 миллиарда

рублей заключено договоров лишь только на 2,4 миллиарда рублей. При этом низка их обеспеченность сырьем как со стороны союзных поставщиков, так и зарубежных.

Главным направлением структурной перестройки в химической промышленности должно стать обеспечение потребностей предприятий республики в продукции этой отрасли и, прежде всего, связанных с производством товаров для населения.

Развитие нефтегазовой промышленности мы связываем с комплексной разработкой Тенгизского и других перспективных месторождений нефти и газа Западного Казахстана.

Предполагается строительство Мангышлакского и Уральского нефтеперерабатывающих заводов мощностью 6 миллионов тонн переработки нефти в год каждый, что позволит увеличить ее объемы к 1995 году в 2,5 раза.

А с вводом Тенгизского газоперерабатывающего завода доля переработки газа возрастет в 2 раза.

Прорабатывается вопрос создания совместного с иносфирмами предприятия "Тенгизполимер" на базе продукции советско-американского предприятия "Тенгизшевройл" с выходом на выпуск пластических масс и товаров для народа.

Особо хотелось бы остановиться на вопросах сбалансированности программ производства и материально-технического обеспечения. Переход на рыночную экономику резко изменил сложившийся ранее порядок централизованного наделения предприятия материальными ресурсами. Теперь главным их источником становятся прямые хозяйственные связи по горизонтали на уровне предприятий, отраслей и республик.

Это потребовало совершенно нового подхода к проведению договорной кампании на 1991 год. Еще в феврале 1990 года облисполкомам было рекомендовано разработать балансы ввоза-вывоза продукции, определить пути сохранения сложившихся хозяйственных связей на основе прямых контактов с поставщиками. Такая работа была чрезвычайно важна потому, что республика имеет отрицательное сальдо товарообмена с другими регионами, вызванное главным образом деформацией оптовых цен и, прежде всего, в базовых отраслях Казахстана.

Эти балансы учитывались при подписании межправительственных соглашений об экономическом сотрудничестве с Российской Федерацией, Украиной, Белоруссией, Азербайджаном и республиками Средней Азии, межрегиональный обмен с которыми продукцией и товарами составляет 92% от общереспубликанского баланса по ввозу и 95% – по вывозу.

Что дают нам межправительственные соглашения?

Несмотря на продолжающуюся и сейчас неразбериху в стране с заключением договоров поставок, вызванную бездействием и непоследовательными

решениями центра, мы выиграли время. И уровень пролонгации договоров на продукцию производственно-технического назначения в целом составляет сейчас 91,1%.

Казахстан в прямом взаимодействии с другими республиками приступил к практической наработке экономического механизма рыночных отношений, от урегулирования экономических отношений перешел к закреплению своих связей на государственном и политическом уровнях.

Однако было бы глубочайшей иллюзией полагать, что имеющаяся на сегодня разбалансированность народного хозяйства теперь разрешится сама собой. Поэтому принципиально необходимо определиться в том, где были допущены просчеты и, как надо действовать в самое ближайшее время.

Взять ту же договорную кампанию. Несмотря на высокий в целом процент заключения договоров на поставки в республику продукции, по предприятиям Актюбинской и Целиноградской областей, например, он составляет только 84%, а Джезказганской – всего 81%.

В результате у одних предприятий неплохая обеспеченность программы производства ресурсами, у других – сплошной дефицит. К чему это приведет, нетрудно предвидеть.

Если бы промышленность Казахстана действовала совместно, решилось бы немало вопросов.

Мы против простого товарного обмена, но нас вынуждают к этому.

Потребители в других республиках, получая продукцию от одних предприятий Казахстана, не поставляют свою другим.

Во все регионы страны поступают от нас цветные металлы, удобрения, нефть, газ, зерно, мясо, шерсть, уголь. И если бы их вывоз из республики шел согласованно, как, например, зерно, допустим, через Госснаб, можно было бы помочь всем нашим предприятиям.

Тревожит и тенденция разрушения внутриреспубликанских связей.

Многие предприятия хронически находятся в цейтноте из-за недопоставок проката черных металлов. Но ведь только за прошедшие два месяца республика недопоставила 125,5 тысячи тонн лома и отходов черных металлов, в том числе Карагандинскому металлургическому комбинату – 36,5 тысячи тонн.

Как уродливые явления и групповой эгоизм следует квалифицировать попытки отдельных заводов подменить сложившиеся внутриреспубликанские хозяйственные связи – товарообменом. Именно так надо расценивать факты неполного заключения договоров и дальнейшего срыва поставок.

Здесь требуется координация действий на всех уровнях. Такой шаг нами был сделан.

Образован Республиканский межведомственный координационный совет по межрегиональному ресурсному сотрудничеству. Вполне очевидно то, что

при формировании горизонтальных связей и их исполнении приоритет надо отдавать интересам республики.

Это положение устанавливается законодательно, как противодействие монополиям и проявлениям эгоизма во всех его формах.

Рыночная экономика требует новых подходов к самой организации материально-технического обеспечения. Теперь Госснаб республики будет решать лишь часть вопросов, связанных с исполнением государственных заказов. Образованные же в его системе оптово-посреднические фирмы более соответствуют рыночной структуре. Тем не менее, системность работы в рыночных условиях, в частности, изучение и на этой основе прогнозирование спроса и предложения, формирование реальных рыночных цен можно обеспечить лишь при организации биржевой торговли.

Госснабом республики внимательно изучен зарубежный и отечественный опыт создания и функционирования товарных бирж, разработаны документы.

Многие предприятия и организации дали согласие быть учредителями Казахской республиканской товарной биржи. Кабинету Министров дано поручение ускорить завершение этой работы.

Самого серьезного рассмотрения требуют вопросы, связанные с 1992 годом. Это и организация договорной кампании, которой, очевидно, надо заниматься уже сейчас, и формирование государственного заказа республики, словом, определение стратегии действий.

Главное – консолидация экономического потенциала республики и на его базе первоочередных задач социально-экономического развития.

На 1 января текущего года в стране проведена первая часть реформы цен – введены новые оптовые закупочные цены, которые обеспечивают условия нормальной хозрасчетной деятельности промышленности и сельского хозяйства.

Между тем многие руководители предприятий стараются поправить свои дела исключительно за счет повышения цен на продукцию. Например, Карагандинское ПО "Карбид" перебрало с потребителей 518 тысяч рублей, реализуя уксусную кислоту по договорной цене почти в три раза превышающей преysкурантную.

Проведенные проверки органами ценообразования вскрыли многочисленные факты применения договорных цен вместо фиксированных. С нарушителей изъято в доход бюджета 27,2 миллиона рублей.

Наивно полагать, что произвольное повышение цен даст выгоду одному предприятию. Оно бумерангом вернется к нему же в виде повышенных цен на потребляемые ресурсы и товары.

В условиях перехода к рыночным отношениям предприятиям необходимо тщательно и всесторонне проанализировать свою хозяйственно-финансовую деятельность, четко определить резервы и возможности и приступить к их

немедленной реализации. Пора понять, что финансовое благополучие предприятий находится в руках самих трудовых коллективов.

Важным фактором перехода экономики к рыночным механизмам является развитие внешнеэкономической деятельности с высокоразвитыми странами. Но эти связи ни в коем случае нельзя рассматривать как временные, диктуемые сиюминутными потребностями в добывании тех или иных товаров для членов своего коллектива или в получении информации о научно-технических достижениях.

Мы должны стараться органично вписаться в мирохозяйственный процесс на постоянной основе, что только и приобщит нас к прогрессу.

Следующее условие в отношениях с миром бизнеса – это преемственность позиций. Пока мы не докажем, что возврата к прошлому нет, что наши намерения в поиске взаимовыгодных экономических связей тверды, остальной мир не проникнется доверием к нам, нашей способности неукоснительно выполнять взятые на себя правовые и экономические обязательства.

В Казахстане получают развитие практически все основные формы и направления этой деятельности.

Количество участников внешнеэкономических связей на конец прошлого года составило 530, что в 2 раза больше, чем в 1989-м. Но из республики экспортировано продукции на 877 миллионов рублей – на 2,5% меньше, чем в предыдущем году.

Сложившаяся структура экспорта далеко не соответствует потенциальным возможностям республики. Так, около 94% экспортных поставок осуществлялось по централизованным каналам, следовательно, основная часть валюты оседала в бюджете Союза и его министерствах.

Эта структура носит явно выраженный сырьевой характер: на долю сырья, материалов, полуфабрикатов приходится 97% общего объема экспортных поставок.

Большие надежды мы связываем с развитием нефтегазового комплекса в Западном Казахстане с участием ведущей американской фирмы "Шевроноверсиз". Учредительные документы совместного предприятия "Тенгизшевройл" в проекте готовы, сейчас ведется их экспертиза. По предварительному расчету, валютные поступления в республику от деятельности этого предприятия в виде различных налогов и платежей составят за 25 лет несколько десятков миллиардов американских долларов.

Это открывает возможность развития в Казахстане отраслей промышленности, ориентированных на удовлетворение насущных нужд населения, в первую очередь западных регионов республики.

Пока же и сама внешнеэкономическая работа многих предприятий не свободна от серьезных издержек, нередко она ориентирована на неэф-

фактивные бартерные сделки с целью удовлетворения краткосрочных потребительских нужд населения.

Далеко не всегда выгодными товарообменными операциями увлеклись, к примеру, объединения "Химпром", Павлодарский тракторный завод имени В.И. Ленина, Карагандинский металлургический комбинат. При этом особенно тревожит то, что лишь незначительная часть получаемой за поставки продукции валюты расходуется на приобретение оборудования и технологий.

Республику подобная ситуация устроить не может.

Сейчас прорабатывается вопрос о том, чтобы валютная выручка от экспорта всех видов товаров, производимых на территории Казахстана, независимо от ведомственной подчиненности предприятий, в полном объеме поступала в его распоряжение. Перераспределение валютных поступлений между Союзом и республикой должно строиться на договорной основе.

Мы не можем согласиться с тем, чтобы и в дальнейшем практически весь внешнеэкономический сектор экономики Казахстана управлялся союзными органами.

В компетенции Казахской ССР должны быть все основные функции государственного регулирования, лицензирование и квотирование экспорта-импорта товаров, координация внешнеэкономической деятельности, определение товарных нормативов отчислений валюты республике, местным органам власти и предприятиям.

Все подобные вопросы должны координироваться с МВЭС республики. Это же закладывается в новом Союзном договоре.

Развитие условий для свободного предпринимательства в значительной мере сдерживало отсутствие законодательных актов, регулирующих многообразие форм собственности и защищающих интересы иностранных инвесторов.

Парламентом республики в конце прошлого года принят ряд важных законов, которые создали необходимую правовую основу для формирования рыночных отношений и развития бизнеса, достаточно благоприятный режим для зарубежных вкладчиков средств.

Это свидетельствует о степени открытости экономики республики к взаимовыгодному сотрудничеству.

Сложности, возникшие при переходе к рынку, ставят вопрос о необходимости пересмотра функций организационных структур управления.

В настоящий момент управление народным хозяйством предоставлено как в виде старых форм в лице министерств и ведомств, так и новых – в лице концернов и различных ассоциаций.

Разноплановый подход к структурам управления породил кое-где разрыв формальных и неформальных связей. Особенно остро он проявился на участках материально-технического и финансового обеспечения, инвестиций, в разобщенности действий по научно-техническому прогрессу.

Сейчас преждевременно давать полную оценку деятельности концернов. Однако уже видно, что многие из них выполняют функции прежних министерств, а другие, напротив, потеряли всякое управление предприятиями.

Поэтому закономерным становится создание государственного органа управления промышленностью республики.

Речь не идет о возврате к административной системе.

Нужна принципиально новая структура, осуществляющая координацию развития всех отраслей, включая базовые, государственные концерны и другие организации.

Всем известны парадоксы нашей экономики.

Имея громадные ресурсы минерального сырья, например, мы, тем не менее, завозили готовые изделия извне.

Республику называют флагманом цветной металлургии, а если разобраться по существу, то она остается сырьевой провинцией.

Короче говоря, вопрос стоит об организации в Казахстане глубокой переработки всех добываемых ресурсов, создании высокоразвитого промышленного и научно-технического потенциала. Реализация этой идеи требует проведения единой технической политики и экономической поддержки. Все предприятия республики могли бы принять выгодное участие в этом деле.

Поэтому на вновь создаваемое Министерство промышленности возлагается роль государственного регулирования в обеспечении и сохранении благоприятных условий деятельности для всех промышленных предприятий и различных органов управления, которые будут действовать в его сфере или под его наблюдением.

Министерство промышленности Казахской ССР – это своего рода "канал связи" промышленности с государственным аппаратом.

Основными его функциями видятся введение новых форм хозяйствования и структур управления, инвестиционная политика и научно-техническое прогнозирование в перспективном развитии производительных сил, разработка и совместная реализация программ комплексного использования минерального сырья, вопросы конверсии, маркетинга и ряд других.

Есть и ряд других моментов, которые наглядно свидетельствуют о необходимости улучшения координации действий, объединения усилий всех участников воспроизводственного процесса в период перехода на рыночные отношения.

Организационной формой и средством решения этих задач становятся создаваемые как на территориальной, так и на отраслевой основе различного рода объединения, ассоциации, консорциумы и другие негосударственные структуры. Они, кстати, являются на протяжении многих десятилетий неотъемлемыми атрибутами делового мира стран Запада и Японии.

Почти вековой опыт работы ассоциаций, объединений, союзов товаропроизводителей промышленно развитых стран показывает их жизненность и высокую эффективность в защите интересов промышленности.

У нас в республике, пожалуй, раньше, чем в других регионах страны, стали зарождаться такие неправительственные добровольные общественные структуры, прежде всего в индустрии. Примеры тому – корпорация "КРАМДС", несколько объединений цветной металлургии, территориальные объединения в Карагандинской, Мангистауской и некоторых других областях. Сейчас подобные образования получают широкое распространение во всех отраслях экономики.

Эти, безусловно, нужные и важные структуры действуют, к сожалению, вразнобой. Они не имеют зачастую никакой связи друг с другом, в силу своей неосведомленности порой не только затрачивают ненужные и излишние усилия, но и вредят своим коллегам в области производства и сбыта продукции, что в целом не способствует повышению эффективности хозяйствования и решению социально-экономических проблем Казахстана.

Отсюда – необходимость в создании единой для республики общественной структуры, которая занималась бы всем комплексом проблем производственной и научной сферы, была бы одной из вершин треугольника: правительство – профсоюзы – предпринимательство.

Здесь можно пойти двумя путями.

Первый – это создание в республике суверенного образования, самостоятельного или в рамках научно-промышленного союза (НПС) СССР. В некоторых республиках они получили названия "национальных домов" (российский дом, НПС "Молдова", грузинский дом и т. п.).

НПС СССР – независимая, самоуправляющаяся организация, которая объединила на добровольной основе хозяйственных руководителей, ученых и предпринимателей, а также промышленные, научные, коммерческие, финансовые предприятия и организации.

Союз ставит своей главной целью содействие экономической реформе и развитию промышленности, реабилитацию социального статуса предпринимательства, равноправное функционирование всех без исключения форм собственности.

Другой вариант связан с преобразованием корпорации "КРАМДС" в региональный научно-промышленный союз Казахстана под эгидой Министерства промышленности республики.

У "КРАМДСа" уже оформились свои организационные структуры, штаты, накоплен определенный опыт работы. Кроме того, многие предприятия уже являются членами "КРАМДСа" и внесли туда свои вступительные взносы. Все это облегчает задачу.

Проработку данного варианта следует, видимо, поручить правительству, которое, как раз, и стояло у истоков этой корпорации.

Следующий важный вопрос – структурная перестройка промышленности. Она должна быть направлена на резкий поворот к нуждам и запросам трудящихся.

По данным баланса производства и потребления, в Казахстан по рыночным фондам было завезено всех потребительских товаров на 6,9 миллиарда рублей при общих рыночных фондах в 15,5 миллиарда. То есть завозная часть составила более 40 процентов, в том числе ткани, одежда и обувь – 71, товары культурно-бытового назначения – свыше 90.

Если раньше вопрос об объемах завоза товаров, по крайней мере, их достаточного ассортимента, особой проблемы не составлял, то в период их дефицита, ослабления власти и регионального эгоизма сохранить прежние объемы становится задачей огромной сложности. Поэтому насыщение рынка товарами зависит практически от промышленных предприятий республики.

Однако никакой критики не выдерживает работа в этом направлении предприятий базовых отраслей республики. Если в целом по стране товары в общем объеме их производства составляют порядка 30%, то у нас – только 5-7%.

Верховным Советом республики приняты основополагающие законы, составляющие каркас правовой среды хозяйствования и предпринимательства, развязывающие руки предприятиям, освобождающие хозяйственников от надуманных норм и правил.

Но, в отличие от многих других республик, мы не пошли по пути "войны законов".

Там, где это было возможно, внедряли в законодательство республики более либеральные и прогрессивные нормы, принимали законы с опережением по сравнению с Союзом.

По мнению многих экспертов, Казахстан в сфере законодательства рыночной экономики находится впереди других союзных республик и Союза в целом, как по ширине охвата, так и по прогрессивности принятых актов.

Теперь многое будет зависеть от самих руководителей предприятий, их способностей.

Мы сделали достаточно, чтобы укрепить единоначалие на производстве, поднять пошатнувшийся авторитет руководителей.

В частности, в республиканском законе ушли от создания на предприятиях советов трудовых коллективов. Эксперимент с ними, проведенный Союзом, ничего, кроме вреда, не принес.

Эффект рынка тем и достигается, что он базируется на жесткой дисциплине на производстве, весьма высокой ответственности перед потребителями. Все проблемы управления предприятием должны и будут решаться сквозь призму собственности и собственника.

Это – оправдавшая себя мировая практика. Она будет действовать и у нас.

Но повышение прав и роли директоров, управляющих будет сопровождаться и повышением их ответственности перед собственником, в нашем случае – перед государством.

Отходя от практики выборов руководителей и возвращаясь к их назначению, мы будем соблюдать все условия законов: заключать контракты, создавать определенные социальные и иные гарантии. Но и условия контракта, и подходы к подбору директоров будут непрерывно ужесточаться.

Так что тем, кто не изжил иждивенческих настроений, хорошо "научился" искать "объективные" причины и не мыслит по-иному, кто не может приспособиться к жестким условиям рынка, будет нелегко удержаться.

Главная проблема рынка – это приватизация и разгосударствление собственника. Именно здесь кроется самый главный, коренной смысл всей реформы как экономической, так и социально-политической. И именно поэтому здесь не стоит ни торопиться, ни допускать необдуманных, невзвешенных решений. Уж слишком велики могут быть последствия.

Мы постарались "стянуть" к этой проблеме лучшие "мозги", и сейчас в стадии завершения отработка основополагающих принципов.

Хотелось бы заострить внимание собравшихся на ряде вопросов, которые уже поставили жизнь и практика.

Первый – это разделение государственной собственности между уровнями управления. От того, кто является собственником каждого конкретного государственного объекта, зависит очень многое. Именно он будет определять всю программу хозяйствования. Теперь это понимают все.

Уже почти год, как мы "делим" собственность между Союзом и республикой, между республикой и областями. Но на самом деле отдачи от этой работы нет.

Все законы гласят, что перейти на аренду или выкупить предприятие можно только с согласия собственника. А как дают согласие в этом вопросе союзные органы, мы уже убедились. Любое ведомство, будь оно союзное или республиканское, никогда добровольно не пойдет на то, чтобы "его" предприятие начало бы "разгосударствляться и приватизироваться".

Сколько, например, потребовалось и времени, и нервов, и решимости трудовому коллективу Алма-Атинского завода низковольтной аппаратуры, чтобы изменить условия подчиненности и хозяйствования. Республика поддерживала руководителей и коллектив завода в их борьбе с союзным ведомством, и после долгих месяцев эта проблема была наконец решена.

При этом не раз возникал законный вопрос, а не объявить ли завод собственностью республики и тем самым быстро снять вопрос?

Тем не менее, возобладал здравый смысл.

Нельзя допускать нарушения союзных законов и идти на силовые методы: это обернется бумерангом, да и создаст неверный прецедент.

Однако такие ситуации в республике возникают. Нетерпимость местных органов, явное нежелание дождаться законного разделения собственности приводят к грубейшим нарушениям законности, "приватизации наоборот". Так была "осуществлена" приватизация заводов "Казцветметремонта" бывшего Минмонтажспецстроя республики. Можно понять трудовые коллективы, желающие обрести чувство хозяина и независимость. Более того, надо всемерно поддерживать такие устремления. Но при единственном условии – соблюдая законы. Ведь если в государстве не будут соблюдаться законы, то с ним не станет "иметь дела" ни один отечественный и тем более – зарубежный предприниматель.

Другая основополагающая проблема рынка – подготовка кадров.

Либо мы самым серьезным образом пойдем на затраты, связанные с подготовкой и повышением квалификации кадров, либо будем отброшены на обочину прогресса, превратимся окончательно в сырьевой придаток и свалку устаревших и вредных технологий.

У нас в республике, согласно недавно принятому на внеочередной сессии Верховного Совета Закону о налогах с предприятий и организаций, налогообложение будет уменьшено на ту часть прибыли, которая пойдет на подготовку кадров. Учитывая очень непростую ситуацию с бюджетом, это был трудный шаг. Но, понимая важность и остроту проблемы, мы на него пошли.

С целью организации подготовки кадров для рынка я предлагаю образовать специальный фонд Президента за счет средств предприятий, объединений и организаций – Фонд экономических и социальных реформ Казахской ССР.

Для чего создается этот фонд и почему его создание представляется чрезвычайно важным?!

Известно, что многие наши реформы и программы остались нереализованными по различным причинам. Среди них не последнее место занимает отсутствие глубокой научной проработки осуществляемых мер и критической оценки возможных последствий.

Новому нужна новая точка опоры.

Сегодня Казахстан твердо встал на путь движения к рынку, уже сделал первые шаги.

На этом направлении мы стараемся сосредоточить все прогрессивные силы, заручиться широкой поддержкой народа.

С этим выбором связано реальное и, по возможности, скорейшее достижение благополучия людей, цивилизованное будущее всех казахстанцев, их духовное возрождение.

Создаваемый фонд призван оказывать надежную материальную поддержку для разработки оригинальных концепций, идей и проектов, которые прямо способствовали бы нашему прорыву в экономической и социальной сферах. Он поможет создать необходимые условия для раскрытия и максимального использования интеллектуального потенциала республики, позволит привлечь научные силы союзных органов.

Средства фонда должны пойти на подготовку специалистов, в том числе и в инофирмах, учреждение стипендий, финансирование стажировок выпускников, аспирантов, одаренных студентов как внутри страны, так и за рубежом. Все это требует валюты. Но вложения в кадровый потенциал являются самыми выгодными.

Средства также пойдут на разработку и экспертизу конкретных программ, законов и других нормативных актов, отладку рыночных механизмов крупными экономистами и специалистами. Кстати, для работы в Высшем экономическом совете и Экспертном комитете республики мы уже привлекаем известных советских и зарубежных специалистов. Но каждый такой случай носит скорее приватный характер, на основе личных договоренностей. Между тем эту работу необходимо поставить на солидную контрактную основу, как это практикуется во всем мире.

Материальная и финансовая поддержка в рублях и валюте нужна для того, чтобы не допускать в дальнейшем ошибок на выбранном нами пути.

Президенту необходима независимая экспертиза предлагаемых проектов и разработок.

Финансировать эти расходы из республиканского бюджета нет возможности. Поэтому создание фонда как независимой, некоммерческой организации без всякого аппарата представляется наиболее оптимальным решением проблемы.

Фонд будет действовать при Высшем экономическом совете, и каждое предприятие может стать его членом.

Сейчас формируется состав учредителей фонда, разработан устав.

Ряд руководителей предприятий дали согласие поддержать фонд финансами, включая валюту. Причем не будут регламентироваться ни размер, ни периодичность взносов – все зависит от возможностей предприятий, их отношения к ныне проводимой Казахстаном экономической политике.

Государственные предприятия – основа нашей экономики.

Поэтому мы хотели бы сегодня получить от руководителей предприятий предложения по обеспечению стабильной работы в условиях формирующегося рынка.

Каждому ясно, что переход к рыночным отношениям – это последний шанс вывести страну из экономического кризиса, не допустить развала единого народно-хозяйственного комплекса страны и ухудшения

благосостояния народа. Для этого необходимо, прежде всего, обеспечить единство действий всех звеньев народного хозяйства, строгую дисциплину, ответственность за судьбы страны, республики, отбросить в сторону все другие, второстепенные интересы.

Подводя итоги, хотелось бы подчеркнуть конструктивность внесенных предложений, реализация которых в основном зависит от скорейшего заключения Союзного договора.

Его вступление в силу позволит на деле осуществить суверенитет республики и решить поднятый на совещании пакет проблем, касающийся как внутриказахстанских экономических связей, так и отношений между республиками и зарубежными государствами.

ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚАРАҒАНДЫ ШАХТЕРЛЕРІМЕН КЕЗДЕСУІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Қарағанды, 26 наурыз 1991 жыл

ШАХТЕРЛЕРДІҢ ЕРЕУІЛІ ТУРАЛЫ

89-ыншы жылы, алғашқы кезде, ереуіл үкіметті қыспаққа алып, үрей туғызатын. Қазір ешқандай үрей жоқ.

Экономиканы тұрақсыздандыра отырып, біз барлық қиыншылықтарды қайтадан шахтерлердің өздеріне артамыз.

Қазақстан көп мөлшерде кокстелген көмір беретін Украинаның металлургия зауыттары көктемгі егіс жұмыстарының алдында ешқандай металл жібермейді.

Тұқым себуді тұралатамыз.

Астық аламыз.

Ал техниканы әзірге 80 пайызға ғана жөндедік – Қазақстанның тарихында бұған дейін мұндай болмаған.

Шахтерлердің жалақысын екі есе арттыру – бұл, менің түсінігімде, өте аз. Алда болатын бағаның артуы, инфляция жағдайында бұдан гөрі көбірек сұрау керек.

Бірақ сол ақшаны қайдан алмақпыз?

Басқаларға қысым жасап, ойлануға мәжбүр ету бәрінен де оңай.

Біздің қайта құруымызға Батыстағы бүкіл ізгі көзқарасқа қарамастан, маған, хабардар адамға сеніңіздер.

Совет мемлекетін ешқандай соғыссыз, ешқандай оқ атусыз күйреткісі келетін құдіретті күштер бар.

ДАҒДАРЫС ПЕН ҮКІМЕТ ТУРАЛЫ

Жетпіс үш жылдың ішінде атқарылған жұмысты бес жүз күнде өзгерту мүмкін емес. Бірақ Шаталин – Явлинский жобасында белгіленген кезеңдер, нақты жүйелілік бар болатын, қайда және қалай баратынымыз баршаға түсінікті еді. Және ең бастысы – онда тұрақтандыру бағдарламасы бар болатын.

* "Социалистік Қазақстан" газеті, 27 наурыз 1991 жыл.

Жекелей бір республика Президентінде инфляцияны ауыздықтау мүмкіндігі жоқ.

Экономикалық тетіктер – банктер, бюджет, таможня, валюта... Москваның қолында.

Сондықтан да реформаны жүргізу бүкіл Одақтың шеңберінде ғана мүмкін.

Бірақ мен үкіметтің табан астында туындайтын іс-әрекеттерімен келіспеймін.

Горбачев пен Павловқа мынадай сұрақ бердім: жарайды, жүз сомдықтарды айырбастадыңыздар, көтерме бағасын, ал одан кейін бөлшек сауда бағасын да көтердіңіздер – ал одан әрі не болмақ?

Бәлкім, мемлекет жұрт жаратпайтын қорқынышты шараларды алуға мәжбүр болып отырған шығар, үкімет онда қанша шыдау керектігін, жақсы жағдай қашан туатынын айтсын.

Одақтық үкіметті республикалар орталыққа беретін өкілеттіктерге қарай құру керек, ал бұрынғыша бөз-баяғы министрлерді бекіту қажет емес.

Москваға берілген осынау өкілеттіктер бойынша ғана одақтық заңдар мен қаулылардың үстемдігі болмақ.

ОДАҚТЫҚ ШАРТ ТУРАЛЫ

Басқасының бәрі – республикалардың артықшылығында болады.

Кімде-кім әзір болса, шартқа қол қоя берсін. Қазір мұндай тоғыз объект бар. Ал қалған алтауы ше?

Егер олардың азаматтарының үштен екісі бөлінуді жақтап дауыс берсе, шыға берсін. Бірақ одақтық заңға сәйкес шығатын болсын.

Өйткені, ол республикаларда жергілікті емес ұлттың адамдары да тұрады. Егер көшкісі келсе, оларды қамтамасыз етіп, басқа аймақтарда пәтер салу керек. Және де олардың экономикасына Қазақстан қосқан үлес, басқа республикалар қосқан үлес бар.

Есептесу керек болады.

"ТӨРТЕУДІҢ АЛЪЯНСЫ" ТУРАЛЫ

Халық депутаттарының соңғы съезінде шарт туралы мәселе тым алыстап кеткенін байқаған кезімде мен инициатива танытып, Ельцин жолдаспен бірге Горбачевке келдік. Былай дедік: міне, бүгінгі таңда да экономикалық потенциалдың сексен пайызы жинақталған қуатты төрт республика Ресей, Украина, Белоруссия, Қазақстан. Біз шартқа қол қоюға әзірміз, бізбен жұмыс істеңіз, деп ұсындық Михаил Сергеевичке.

"Жоқ, – деп жауап берді, – бәрін жинау керек".

Бірақ олар тіпті референдумға қатыспай отырғанда, мұны қалай істемекпіз?

Бұдан кейін республикаларға, егемендігімізге оңшыл шабуыл басталғанын сезгеннен кейін, біз әр республика жекелей өзін қорғай алмайтынын түсініп, біріге бастадық.

Министрлер Кабинетін жасақтау республикалардың қатысуынсыз басталып кеткенде, біз осынау бірігу процесін жеделдеттік.

Тіпті бір жерде бас қосып, өзіміздің меморандумды тапсырмақ та болдық.

Үкіметті жасақтау барысында Федерация Кеңесінің сырт қалғаны күдіктендірді.

ЕЛЬЦИН ТУРАЛЫ

Ресей әрдайым болады, Қазақстан әрдайым болады.

Сондықтан да болашақ ұрпақтарымыз үшін, олар достықта, келісімде өмір сүруі үшін мен Ресей мемлекетінің басшысымен қатынаста болып, оған тиісінше құрметпен қарауға міндеттімін.

Бірақ осындай алып мемлекеттің басшысы ұлы орыстық шовинизм отын жаға бастаса, бұл Кеңес Одағында болуы мүмкін ең қауіпті нәрсе.

Ал оның еліміздің конституциялық басшысын құлатып, өкіметті Федерация Кеңесіне беруге шақырғаны ше?

Сіз маған конституцияны ашып, Федерация Кеңесіне билікті өз қолына алып, басқара алатынын қай жерде айтылғанын көрсетіңізші.

Республикалардың бірінші басшыларының өз үйлеріндегі ісі бастан асып жатқанда, Москвада отыруға қайсысы келісер екен?

Біздің өкілдеріміз Морозовкада бір жарым ай бойы Одақтық шарттың жобасын жасады, ал қазір Ельцин бұл жоба жарамайды деді.

Немесе мынаны алайық.

Ельцинді тыңдасақ, азамат соғысы бар секілді де, жоқ секілді де.

Ресейдің өз армиясы бар да, жоқ та.

Өзіңді осындай саясатшының қасында оңтайлы сезіну үшін мұның бәрі тым тиянақсыз.

Мен қазір мынандай нық тұжырымға келдім: Балтық бойына байланысты мәселеден кейін, даулы мәлімдемелерден кейін құлдырай бастаған өз беделіне ол үлкен дау-дамайды тірек етпек болды. Бұған деген таңдауы шахтерлерге түсті. Оған Ресей съезінің күндерінде олардың үздіксіз ереуілдеп жатуы қажет болып отыр...

Солай болса-дағы... Ол кемшіліктерді сынаған кезде, дағдарыстан шығу бағдарламасын ұсынған кезде, Ресейдің егемендігі үшін, оның заңдары үшін күрескен кезде – мен онымен біргемін.

ӨЗІНІҢ ШЕТЕЛДІК КЕҢЕСШІЛЕРІ ТУРАЛЫ

Мені Оңтүстік Кореяның профессорын, американ деканын шақырдың деп кейде мақтап жатады, кейде даттап жатады.

Ал қазір Қазақстанға Сингапурдың бұрынғы Премьер-министрі, дүние жүзінде үлкен тұрақтылық бағдарламалары бойынша ірі маман келмек. Буш және басқа қалғандары оған есіктерін ашып қойған...

Оның да бізде жұмыс істеуге келісім беруі – Қазақстандағы тұрақтылықтың арқасы.

Мен Оңтүстік Кореяға бекер барғаным жоқ. Өйткені жиырма жылда оларда таңданарлық тәжірибе жинақталған.

Әлбетте, Түркия Президентін бекерге шақырған жоқпын. Он жылдың ішінде ондағы рынок тауарларға толтырылған.

Енді Вьетнамға барып келу керек. Егер бұдан бес жыл бұрын оған өзіміз үйретсек, енді ол бізге, Совет Одағына валютамен көмек көрсетпек.

Біз нарық туралы, жекеменшіктеу туралы көп айтамыз.

Ал енді мұны қалай нақты бастау керектігін сұрасаң, жауап беретін ешкім жоқ.

Бірде-бір Кеңес академигі жауап бере алмайды.

Ал осындай бағдарламаларды өздері жасаған жаңағы бизнесмендер бұл істі біледі.

Бізге қазір көмекті нарықтық құрылымға қарай құрып, кең тұрғыда жеке меншіктеуді бастау керек.

ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "СОЦИАЛИСТІК ҚАЗАҚСТАН" ЖУРНАЛИСТЕРІМЕН СҰХБАТЫ*

Алматы, 9 сәуір 1991 жыл

БӘРІН ДЕ АҚЫЛМЕН ІСТЕУ КЕРЕК

Қазақ ССР Президенті, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевпен кездесудің "Социалистік Қазақстан" журналистері үшін қандайлық мән-маңызға ие екенін айтып жатудың қажеті бола қоймас.

Үш сағатқа жуық созылған әңгіме сұрақ-жауап түрінде өрбіді.

Жиырма төрт журналист сұрақ қойып, олардың кейбірі екі-үш сұрақтан қойғанын ескерсек, әңгіме аясының кеңдігі түсінікті болады.

Семей полигоны мен Арал қасіретінен бастап, нарық экономикасының талаптарына дейінгі, Тіл туралы заңнан бастап, сәбилердің киіміне дейінгі аралықтағы барша мәселе қамтылып жатты. Сатудан алынатын салық жөніндегі жеңілдіктер туралы айтылды.

Президент қаулысына қол қойылудың жеделдеуіне де (кездесу 3 сәуірде өтті), қаулыға 4 сәуірде қол қойылған осы кездесудегі журналистер сұрағы септігін тигізген болар деген ойдамыз.

Дәл қазіргідей күрделі кезеңде Президент қызметінің әр күні, әр сағаты қауырт істерге толы екені түсінікті. Барлық мәселе ол ойлағандай болып жатпағаны да белгілі.

Содан да шығар, Нұрсұлтан Әбішұлы кездесуге сәл ренішті қабақпен келгендей көрінді. Бірақ журналистер сұрағының жеке бастың күйкі тірлігіне соқпай, халықтың қамы, республика мүддесі тұрғысынан қойылуы оң әсер етті білем, әңгіме бірден сындарлы да бүкпесіз сипат алды.

Журналистер барлық сұрақтарына жауап естіп, көп мәселеге қанықты.

Соның ішінде республиканың мемлекеттік егемендігіне қатысты Президенттің жүрек түкпірінде жатқан ойларын білу ғанибет болды.

Кездесу барысындағы кейбір жәйттер журналистердің хабардар болуы үшін айтылғанын ескеріп, Президент әңгімесін оқырмандар назарына ықшамдап ұсынып отырмыз.

* «Социалистік Қазақстан» газеті, 9 сәуір 1991 жыл.

ҰЛТТЫҚ КАДРЛАР ДАЯРЛАУ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Қазақ мамандар анда жоқ, мында жоқ деп даурығамыз.

Қайдан болады?

Мысалы, қара металлургиядағы маман инженерлердің ішінде қазақтар үш-ақ процент. Баяғыдан келе жатқан сала – түсті металлургияда 7-8 процент-ақ.

Маңғыстау облысындағы вахталық әдісті сынадыңыздар.

Ал енді Шымкент, Қызылорда облыстарында жастарды кәсіптік-техникалық училищелерде оқытып, сол жаққа жібере алмаймыз.

Не істеу керек сонда?

Ертең шетелдік құрал-жабдықтарды меңгеріп, солардың мамандарынан үйренуге тиіспіз ғой. Сондықтан құр әншейін "үйтіп жатыр, бүйтіп жатыр" дегеннің орнына, қазақ азаматтары, былай қаны бар, қазақ деген намысы бар жігіттер тырысып, мықты мамандық алуға ұмтылуы керек.

Өмір дегенің күрес қой!

Кім, мысалы бізді – 1958 жылы Қазақстан Магниткасына барған 3000 бозбаланы қолынан жетектеген екен?

Ешқандай ұлтына қарамастан, күрестен шыққандар ғана шынайы адам болады. Тек қазақтығы үшін әспеттеу жөн емес қой. Одан ертең қандай маман шықпақ?!

Ұлттық сезім, ұлттық патриотизм деген жақсы қасиет.

Бірақ ол да еңбекте, күресте шыңдалсын.

Ел басқаратын адамдар сондай күрестен шығады.

Сол себепті жастарымыз республиканың барлық қиырына баруы керек.

Сіздер де кейде мен айтпай-ақ қояйын, басқа біреу айтсын деп жалтақтап кетесіздер.

Шымбайға батырып жазсаңыздаршы.

ШАЛҒАЙ АУДАНДАР ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Ембінің мұнайы қанша уақыттан бері игерілуде.

Мұнай болғанда қандай мұнай!

Бірақ содан өзімізге не пайда көрдік?

Қазақтар тұратын қай ауданға барсаңыз да, жүдеу тірлік.

Алдыңғы жылы Семейде Мақаншыға дейінгі барлық ауылдарды араладым. Халықтың жағдайы сондайлық жүдеу деп ойламаған едім.

Анада Оралда болғанда білдім, республиканың бірде-бір басшысы көрмеген аудандар бар екен.

Тың игеру кезінде құрылған совхоздардың бәрі жаңадан салынған. Жаңа жерлерге орналасқан, үйлер де, аурухана, мектептер де салған – бәрін салған.

Бұған қарағанда оңтүстіктегі ауылдар бейшара жағдайда.

Гурьевтің, Қызылорданың ауылдарын көріңіздерші.

Сондықтан мұнайымыз, көміріміз, түсті металдарымыз арқылы Қазақстан экономикасын көтермесек, басқа ешқандай шара жоқ.

Қазір американдық "Шеврон" компаниясы Теңізде жұмыс істеуде.

Осындағы алғашқы мұнайды алу үшін 3 миллиард доллар қажет. Оны қайдан аламыз?

Бес жылға шарт жасастық. Сол мерзімде 160 миллиард доллар табыс табады екенбіз. 60 миллиард доллар таза пайданың 12 процентін "Шеврон" алады.

Москваға беретін салығымыз бар.

Сонда өзімізге 35 миллиард қалады.

Жыл сайын 1,5 миллиард долларды Қазақстан бұрын алып па?

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЕГЕМЕНДІГІ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Кейбір сепаратистік пиғылдарға алаңдаушылық білдірулеріңізді түсінемін.

Жағдайдың қалай болғанын өздеріңіз білесіздер.

Қазақстан мен Ресейдің арасындағы шартқа Ельцинмен қол қойдық. Шарттың ішінде шекараны ешкім бұза алмайды деген сөздер бар. Сонымен бұл мәселе шешімін тапты.

Толық егемендік мәселесі оңай емес.

Біз тұрмақ, Ресейдің өзі толық егемендігін ала алмауда.

Ресеймен, Украинамен, Белоруссиямен, мына жақта Өзбекстанмен неге бас қосудамыз дейсіздер?

Себебі, республика бір өзі егемендікке жете алмайды.

Жалғыз-жалғыздан көтерілгенін орталық қалпақтай түсіреді.

Біз қазір сыртқа шикізат қана шығара аламыз. Ал дүние жүзілік бәсекеге түсе алатындай өніміміз жоқ.

Глиноземнің орнына алюминий прокатын, мыс кенінің орнына мыстан дайын өнім шығарсақ, терімізден тон тігіп, жүнімізден мата тоқып шығарсақ неге болмасын?!

Ол үшін құрал-жабдық, технология керек.

Сыртқы экономикалық саясатты орталық республикалармен бірлесе отырып шешуге тиіс.

ОДАҚТЫҚ ШАРТ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Референдум Қазақстанда өз тұжырымымыз бойынша өтті.

Ал сол қарсаңда республика басшылығына Мәскеудің қысымы аз болған жоқ. Орталықтың тұжырымын алыңдар деп түн жарымда телефон соққан кездер болды.

Демек, референдумда жеткен жеңіс біз үшін қымбат.

Енді соған сүйене отырып, өз позициямызды одан әрі нығайтуымыз керек.

Қандай өкілеттік орталыққа берілетіні, қандайы республикаларда қалатыны әлі нақтыланады. Осыны шешіп алмайынша алға жылжу жоқ, яғни Одақтық шарт керек.

Өйткені ертең жеке меншіктеуді жүргізбекпіз.

Коллективтік меншікті, жалға беруді өрістетпекпіз.

Ал ненің кімдікі екенін білмей тұрып, қалай шешпекпіз?

ЗІЛЗАЛА ЗАРДАПТАРЫН ЖОЮ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Шығыс Қазақстандағы зілзаладан кейінгі жағдай маған белгілі.

Былтыр уақытша тұрақтар салынды. Енді оңды үйлер керек.

Өздеріңізге мәлім, біраз іс атқарылып жатыр.

Кей облыстардың өз қамқорлықтарындағы елді мекендерде тұрғын үй салу барысы қанағаттандырмайтыны да рас.

11 сәуірде Ақтөбеде Республика Кеңесінің мәжілісінде облыс басшылары бас қосады. Сонда осы туралы айтатын боламын.

КӨП БАЛАЛЫ АНАЛАРДЫҢ ЖАҒДАЙЫ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Бағаның қымбаттауына байланысты көп балалы семьяларға өтем беріле бастады.

Әлбетте, балалар киімдері, тағамдары мәселесін шешу керек.

Мұнда облыстық, аудандық Кеңестер көп іс тындыра алады.

Әр ауданда, әр шаруашылықта мүмкіндікке қарай көп балалы аналарға көмек көрсетіледі.

Бұл істе ешкімнің де қолынан қақпаймыз.

Ауылды жерде мал ұстау, бау-бақша салу көмек болуға тиіс.

ҚАЛАЛАР ЭКОЛОГИЯСЫ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Жамбыл және Шымкент қалаларындағы кәсіпорындар әу баста солай салынған да, қазір дәл ортасында қалды.

Әрине, көшіру керек, жабу керек деп айту оңай.

Мәселеге кешенді тұрғыдан қараған жөн. Жапсақ, сол өнімдерді қайдан шығарамыз, қаншама адамға жұмысты қайдан табамыз?

Ал бұл кәсіпорындардың ауаға улы газдар таратпауын қадағалап, арнайы тазарту қондырғылары болмаса, қатты сынға алайық.

Барлық шаралар белгіленуіне қол жеткізейік.

ХАЛЫҚТАР ДОСТЫҒЫ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Тарихи, географиялық жағдай біздің маңдайымызға орыс халқымен қатар болуды жазған.

Республикадағы халықтар достығы бізге аға ұрпақтан қалған мұра.

Сондықтан біз оны кейінгі балаларымыз бен немерелерімізге сол күйінде жеткізуіміз керек.

Оштағы жағдайды өздеріңіз білесіздер. Қаншама адам құрбан болды.

Бұдан кейін қандай жылы сөзбен айтса-дағы, жараның орны оңайлықпен жазылмайды.

Сондықтан мен қазақтың, республика халқының мүддесін шешу үшін, ең әуелі тыныштық қажет деймін.

Республикамызға сырттағы ағайындардың келгісі келетіндері көп екенін білемін. Бұған жер жүзіне қазақтың атын шығаруымыз ықпал етуде.

Мұнда да көп мәселені шешуге тура келеді.

Ал, ең бастысы, бәрін де ақылмен істеу керек.

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесі жөнінде заңнамамыз бар.

Оны жүзеге асырудың мемлекеттік бағдарламасы жасалған.

Үлкен қаржы қажет екеніне қарамастан, соған барып отырмыз. Мәселен, биыл былтырғыдан 1600 мұғалім артық даярлануы керек.

Бізде 80-90 проценті қазақтар тұратын аудандар бар.

Әрине, бұл жерлерде іс қағаздары қазақша жүруі керек. Қазір ілеспе аударманы үйренген жөн. Сонда баяндамаларды қазақша жасайтын боламыз.

Аудандарда қазақша білетін басшылар жоқ дегенді айттыңыздар.

Егер дұрыс саясат ұстанатын болсақ, мұның бәрі қалпына келеді.

Қостанай облысының аудандарында бұрын қанша қазақ басшы бар еді?

Бүгінде қарап көріңіздер, барлық мәселеде түсінісе жұмыс істеу керек.

Ал түсініспеген жерде қарсылық шығады, одан қайшылық туады, оның соңы заң дұрыс емес дегенге соғады.

ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Байырғы Ақмола атауын қалпына келтіру қажеттігі туралы өз ойымды бұрын да айтқанмын.

Шымкент облысындағы патша жандаралдарына байланысты қойылған елді мекендер атауын облыстың өзінде шеше беріңдер деп түсіндіргенмін.

Ал Шевченко қаласының Ақтау атауына байланысты облыстық сауалнаманың нәтижесі шешетін болар.

Жалпы бұрынғы тарихи атауларды неғұрлым дәлелді етіп түсіндіріңіздер.

Меніңше, адам есімін бермеген жөн.

Мұны да ескеру керек болар.

РУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ РУШЫЛДЫҚ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Ру тарихын білу қажет шығар.

Бірақ оны саясат дәрежесіне көтеруге болмайды.

Қазақтың жүзге бөлінуі Шыңғысханнан кейін енген.

«Дүз» деген көне түріктің «орда» деген сөзі.

Шыңғысханның үлкен ұлы – ұлы ордаға, ортаншы ұлы – орта ордаға, кіші ұлы – кіші ордаға билік еткен.

Өздеріңіз қараңыздаршы, сол жүздерге енетін үйсін руы бұдан 2000-3000 жыл бұрын дербес мемлекет болған.

Керейлер де, қаңлылар да мемлекет болған.

Ал наймандар Сыр бойына сонау Парсы шекарасынан келген екен.

Сонда ол қалай Орта жүзге кіретін болған?

Қазақтарды осылайша үшке бөліп, бір-біріне қырқыстырып қою патша үкіметіне тиімді еді.

Халқымыздың жұдырықтай жұмылуына да осы рушылдық кесірін тигізуде.

Сондықтан мұндайларды оңдырмай сынаңыздар, күлкі етіңіздер.

Өзбекстанның Президенті Каримов: "Сен қалай бір космонавты ұшырмақсың. Саған бірден үшеуін ұшырмасаң болмайды ғой?", – деп әзілдейді.

Мұның бәрі түсінікті болу үшін халқымыздың тарихын білгеніміз жөн.

Қойшығара Салғаринның екі кітаптан тұратын роман-эссесін оқыдым. Меніңше, осы автордың ұстанған бағыты дұрыс.

ӨТКЕН ТАРИХЫМЫЗ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Тарихымызды білейік.

Қабанбай, Бөгенбай, Наурызбай секілді бұрынғы батырларымызды, Абылай секілді хандарымызды тек өзіміз ғана біліп қоймай, Қазақстанның барлық халқына танытайық.

Сонда олардың мерейтойларын бүкіл республика көлемінде атап өтеміз.

Өткенімізге топырақ шашу жөн емес.

Біздің қазіргідей жағдайға жетуімізге бұрынғының бәрін жөнді-жөнсіз жамандай беру де ықпал етті.

ҚАЗАҚСТАН КОМПАРТИЯСЫ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Республика Коммунистік партиясының беделі жоғары деп санаймын.

Біздегі бастауыш ұйымдардың 72 процентінде бірде-бір адам партиядан шыққан жоқ.

Партияның беделі түскен республикаларда не болып жатқанын өздеріңіз білесіздер.

Қазақстан Компартиясы, ең алдымен, республика тұрғысынан іс-қимыл жасауда. Партия үшін қазір ең маңыздысы – республикада тыныштық болуы, халықтар достығын нығайтып, экономикамызды дамыту.

Президент ретінде менің де бар қызметім осыған бағытталған.

ЖУРНАЛИСТЕРДІҢ КӨМЕГІ ТУРАЛЫ

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– "Социалистік Қазақстан" журналистерін өзімізге көмектесуші, ал облыстардағы тілшілерді сондағы көзіміз бен құлағымыз деп білеміз.

Нарық экономикасына, жеке меншік, жалгерлікке байланысты жақсы тәжірибені көптеп көрсетіңіздер.

Халқымызды жаңалыққа үйретейік.

Бәсекелестік жағдайында жұмыс істеуге баулиық.

Кемшілік болса аямаңыздар, ашық жазыңыздар. Бұл тұрғыда сіздерге әрдайым қолдау көрсетеміз.

Қазір "Социалистік Қазақстан" жұртымыздың сүйіп оқитын газетіне айналды.

Онда ашық сын, өткір пікірсайыс бар.

Осы бағытты алдағы уақытта да дамыта берген жөн.

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ ПЕРВЫХ СПОРТИВНЫХ ИГР "ДРУЖБА"
РЕСПУБЛИК СРЕДНЕЙ АЗИИ И КАЗАХСТАНА***

Алма-Ата, 20 апреля 1991 года

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Сердечно приветствую участников I спортивных игр "Дружба" республик Средней Азии и Казахстана.

Убежден, что в этот сложный для нашей страны период спорт станет надежным средством сближения народов, укрепления дружбы и взаимопонимания между людьми.

Утверждая гуманистические ценности, спорт способствует не только физическому, но и духовному совершенствованию человека.

Желаю всем участникам игр "Дружба" успешных стартов, высоких спортивных достижений!

Надеюсь, что традиционные узы дружбы народов наших республик получат отныне мощное подкрепление.

Пусть соревнования в столице Казахстана станут по-настоящему ярким праздником молодежи, демонстрацией силы и красоты, достоинства и чести!

* Газета «Казахстанская правда», 20 апреля 1991 года.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА НА ПЛЕНУМЕ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА ПАРТИИ*

Москва, 25 апреля 1991 года

Товарищи!

Скажу откровенно, по-моему, нынешняя политическая, экономическая ситуация в стране такова, что очень скоро мы войдем в новый виток затяжной многолетней стагнации, гиперинфляции; собственными руками уничтожим даже те слабые ростки перестройки, которые нам удалось вырастить за последние шесть лет.

Это не пессимизм.

Это трезвый анализ тенденций развернувшейся нашей политической борьбы, цели которой, на мой взгляд, крайне далеки от истинных нужд и забот народа.

Для КПСС наступил критический момент.

Сейчас сама жизнь экзаменует коммунистов по главному пункту нашего Устава – является ли Коммунистическая партия Советского Союза авангардом, выразителем интересов трудящихся. Причём счет идет даже не на месяцы, а на недели, на дни, как здесь правильно говорили.

Дальше, если ничего кардинального не предпринимать, события приобретут лавинообразный характер.

Впрочем, это уже сегодня видно по мощной волне забастовок, стачек и митингов. А впереди нас ждут еще более тяжелые времена, и надо об этом говорить откровенно.

Продолжать в этих условиях политическую конфронтацию – значит превратить страну в пыль и пепел.

Борьбу "правых", "левых" уже нельзя назвать политической, поскольку в нее вовлечены огромные массы трудящихся. Рабочие, сами того не желая, оказались заложниками яростной драки политиков, а если сказать точнее – политиканов, поскольку политиком называется человек, предсказуемый в своих действиях, четко представляющий перспективу своих поступков.

Вывод отсюда один.

* Газета «Казахстанская правда», 30 апреля 1991 года.

Надо немедленно прекратить губительное противостояние разноразряженных политических организаций, обществ и движений.

К сожалению, в это оказалась втянутой и наша партия.

Единственный путь к спасению – путь компромиссов, взаимных уступок, согласований и договоренностей.

Готовы ли коммунисты к этому?

Как показали недавние события, а также сегодняшний Пленум, даже те, кто считался непримиримым, могут идти на компромиссы. Это, полагаю, сразу же вызовет положительную реакцию миллионов сограждан самых разных воззрений и убеждений.

Все больше и больше понимаю, что компромиссы нам даются стократ труднее, нежели приверженность своим принципам.

Но какие же принципы мы упорно защищаем?

Те, что завели страну в тупик, отбросили на задворки цивилизации?

Позицию народных депутатов из группы "Союз" (абсолютное большинство там коммунисты), которые выступают за отзыв Президента и против нового Союзного договора, я, например, оцениваю однозначно – как попытку снять ответственность за нынешнее положение в стране с Верховного Совета СССР и возложить всю вину на одного человека.

А кто тормозил все экономические перестроечные законы в Верховном Совете?

К сожалению, в стремлении отмежеваться, представить дело таким образом, будто они ни при чем, представители группы "Союз" не одиноки.

Некоторые бывшие, да и нынешние партийные функционеры во весь голос заявляют: дескать, партия не имеет отношения к допущенным ошибкам, в том числе и в ценообразовании.

Как же так?

Разве Президент, руководители правительства не коммунисты?

Разве в высших эшелонах власти у нас находятся не члены КПСС?

Или наша партия уходит в оппозицию?

Не надо быть семи пядей во лбу, чтобы увидеть, что скрывается за призывами к отставке Генерального секретаря.

Мы имеем дело с обыкновенным ревизионизмом, попыткой похоронить идею обновления общества и государства, вернуть нас опять к командной системе, тоталитарному строю.

Ошибки, безусловно, есть очень серьезные. Об этом мы все говорим, в том числе и я, но разве из-за них мы можем поставить под сомнение наши цели?

Ведь именно на этом пути мы осознавали приоритет общечеловеческих ценностей; поняли, что идеологизированная командная экономика ведет в тупик, что цивилизованной альтернативы рынку нет.

Бороться за социальную защиту населения – это наш с вами долг.

Но как понять коммунистов, выступающих против всех направлений перехода на рыночную экономику?

Или мы отходим от решения XXVIII съезда?

Тогда давайте другую программу предложим. У нас, насколько мне известно, ее нет.

Здесь, товарищи, речь надо вести о недомогании самой партии. КПСС часто оказывается не в авангарде общества, а позади всех. Вспомним, как мы клеймили позором, навешивали ярлыки на требовавших отменить 6-ю статью Конституции, а потом сами же выступали поборниками этой идеи.

А кульбит партии по отношению к рынку?

Подобным примерам нет числа.

Однако, как видно, уроки впрок не идут.

Суть в том, что не так уж мало среди нас, я бы сказал, воинствующих коммунистов, которым очень уж по душе формы власти типа небезызвестных "комитетов национального спасения".

Что же, товарищи, получается? Если не хватает аргументов, идейных последователей, то, значит, надо становиться на путь антиконституционных действий?

Разве не за это мы клеймим некоторых демократов?

Нравится тебе этот парламент, его глава или нет, но это законная власть, выбранная народом, и идти против нее – значит идти против своего же народа.

В этой связи, по меньшей мере, наивно звучит вопрос: почему падает авторитет партии?

Для чего же, спрашивается, мы выходим из "окопов"?

Мы что – собираемся строить здание гуманного общества при помощи не совковых, а саперных лопат?

Не построим!

Если мы действительно выражаем народные интересы, то должны попытаться вытащить общество из трясины экономического кризиса.

Сейчас главная наша задача – разъяснение народу, всемерная поддержка, непосредственно организация перехода к рыночным отношениям. Давайте хоть раз встанем в авангард за все перестроечное время, а то ведь нередко опаздываем.

Люди устали от бесплодных политических дебатов.

Не следует испытывать их терпение, подменяя поиск выхода из трудностей бесконечным выискиванием негодных среди "правых" и "левых", демократов или консерваторов.

Это мы уже проходили, заплатили дорогую цену.

Скажу больше. Если мы не остановим сегодня экономический штопор, завтра начнется такая социальная буря, которая начисто сметет всю политическую надстройку: и правых, и левых, и центр. Только вот под обломками

останутся, к сожалению, не только политики, но и последние надежды народа на нормальную человеческую жизнь.

Мы знаем, что проект антикризисной программы, предложенный новым Кабинетом Министров, воспринят неоднозначно. Предложенные в нем меры, если их серьезно не доработать, окажутся не более чем импульсивной реакцией на текущие события.

Необходима реальная, понятная народу программа.

Декларация в виде основных направлений у нас уже есть.

Нужен четкий план действий.

Надеюсь, Кабинет Министров, доработав, предложит стране именно такую программу.

Любая задержка экономических преобразований ведет лишь к углублению наших трудностей.

Если мы немедленно не начнем осуществлять конкретные, поддержанные большинством народа концепции, не сделаем решительных шагов навстречу рыночным отношениям, вполне возможно, что уже через несколько месяцев начатый нами путь демократических перемен будет прерван.

Историческая закономерность такова, что страна все равно пойдет к рынку, но, видимо, уже по иной, более жесткой схеме. Примеров тому в мировой практике предостаточно.

Надо твердо себе уяснить, что рынок без конкуренции мертв и может из противоядия превратиться в отраву.

Надеяться быстро создать систему конкуренции только внутренними мерами – это маниловщина. Надо открывать экономику для зарубежных товаров. Отпускать цены. Переходить на этой основе хотя бы к внутренней конвертируемости валюты.

С замкнутой экономикой, без привлечения иностранного капитала, без насыщения рынка иностранными и собственными товарами, стране трудно будет выйти из глубокого кризиса. Об этом говорит весь мировой опыт.

И последнее.

По-моему, пора всем уже понять, что рай в отдельно взятом регионе или в республике построить невозможно. Выйти из этого тупика мы сможем только вместе.

И Казахстан живет в едином экономическом пространстве, хотя спад у нас в экономике в три раза меньше, чем в целом по стране.

Непросто было 23 апреля собраться первым руководителям девяти республик. Тем более непросто сблизить позиции в 9-часовой дискуссии и выработать документ, одобренный всеми.

Вчитайтесь в этот документ. Там есть многое, о чем сегодня и вчера говорилось.

Мы, руководители республик, руководствуясь высшими интересами страны, дали обязательство быть вместе в согласованных вопросах.

**ПРЕЗИДЕНТ КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВ:
"БЕЗ ПРАВЫХ И ЛЕВЫХ"***

Москва, 18 мая 1991 года

С именем первого Президента Советского Казахстана Нурсултана Абишевича Назарбаева многие связывают надежду на благоприятный исход происходящих в стране перемен.

В чем причина столь высокой популярности Н.А. Назарбаева?

Одним из ответов на этот вопрос может служить название его книги "Нурсултан Назарбаев: без правых и левых", презентация которой состоялась 18 мая в Москве.

На встречу с автором собрался большой журналистский корпус. И это понятно, ведь новая политическая книга затрагивает самые болевые точки жизни нашей страны.

Она несколько необычна по своему замыслу.

Читателю предлагается не автобиографическое повествование и не интервью на заданную тему.

Работники издательства "Молодая гвардия", выпустившие книгу, дали возможность рассказать автору все, что он сочтет необходимым, но оставили за собой право задавать по ходу повествования вопросы.

Поэтому автобиографические очерки Нурсултана Назарбаева, его размышления над прошлым и проблемами наших дней, переходят в откровенный диалог, который помогает читателю глубже понять происходящие в стране процессы.

Быть или не быть Союзу?

Перестройка благо или трагедия?

Социализм или капитализм?

Нужна ли нам КПСС?

На эти и другие животрепещущие вопросы, которыми мы задаемся ежедневно, отвечает лидер Казахстана.

* Газета "Казахстанская правда", 21 мая 1991 года.

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– От замысла книги до сегодняшнего ее представления прошло ровно сто дней. Надеюсь, она послужит моей главной идее: консолидации нашего общества, сохранению Советского государства.

Вопрос:

– Каково, на Ваш взгляд, экономическое положение страны?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Несмотря на принятие государственной независимости республиками, ни одна из них в отдельности не сможет провести радикальные экономические преобразования.

Вызвано это единой денежной системой нашего государства, глубочайшей интеграцией экономики, когда промышленные предприятия и сельскохозяйственные объединения не могут обойтись без взаимных поставок.

Поэтому говорить, что какая-то республика самостоятельно может проводить радикальную экономическую политику, – политиканство.

Возможности, которые у нас имеются, позволят нам реорганизовать власть в республике, чтобы приспособить ее к будущей рыночной экономике, начать приватизацию предприятий.

Альтернативы рынку нет. Но переход на рыночные отношения в республиках можно осуществлять, лишь имея общее экономическое пространство.

Вопрос:

– Проблемы межнациональных отношений в Казахстане стоят не так остро, как в республиках средней Азии и Закавказья.

Как Вам удалось этого добиться?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Парламент Казахстана, принимая перестроечные законы, учитывал многонациональность республики.

Так, в Законе "О государственном языке" нет ни одного слова, которое бы ущемило честь, достоинство или права человека любой национальности.

И это не только утверждено законом, это – ежедневная практика руководства республики.

В этом и состоит основа консолидации и понимания среди жителей многонационального Казахстана.

В моей книге можно найти ответ и о возможных путях стабилизации нашего общества, вывода его из политического противостояния:

"...Сейчас одно чувство самосохранения должно подсказать, что любые действия, вызывающие усиление экономического и социального хаоса, приведет завтра к такой буре, которая сметет всех.

Рухнет в одночасье вся политическая надстройка – вместе со всеми ее "центрами", "правыми" и "левыми".

И предотвратить это может только одна политика – политика здравого смысла".

**ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА В МОСКВЕ:
«БЕЛЫЙ ПУТЬ В СПРАВЕДЛИВОСТЬ»***

Москва, 18 мая 1991 года

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Я благодарю всех, кто откликнулся на приглашение и присутствует здесь, кто проявил интерес к книге "Без правых и левых".

Я благодарен издательству "Молодая гвардия", без заинтересованного отношения которого книга могла и не состояться в такие сжатые сроки.

Все, что я рассказал в ней, вы могли встретить и раньше в моих выступлениях на республиканском и союзном уровнях.

Многое в книге из того времени, которое мы называем "командно-административной системой".

Книга рождалась из желания на базе своего жизненного опыта, на опыте своей работы в различных областях партийной и государственной иерархии – начиная с первичного звена и кончая руководством республики – рассказать о событиях последних шести лет перестройки, о политических и экономических процессах, которые происходили на моих глазах.

Если честно сказать, то некоторые очерки, вошедшие в книгу, были подготовлены раньше. Поэтому, когда, проявив инициативу, ко мне обратилось издательство "Молодая гвардия", я в какой-то мере был готов к работе.

Я благодарен Анатолию Житнухину, с которым мы работали над книгой. Тут, правда, помогла болезнь – радикулит. На семь дней болезнь исключила меня из работы, и все эти дни мы с Житнухиным трудились по восемь-девять часов в день. А потом, после выздоровления, – несколько суббот и воскресений, потому как на своей основной работе я очень загружен.

Надеюсь, что в наше трудное время книга послужит моей главной идее, о которой я всегда говорю, – консолидации общества, сохранению Советского государства.

* Газета «Казахстанская правда», 25 мая 1991 года.

Вопросы:

- Почему именно "Без правых и левых"?
- Откуда пришло название книги?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– За годы перестройки мы с вами наблюдаем разные политические течения, возникновение новых общественных движений, новых партий. Во всем этом я всегда следовал своему принципу – не отклоняться резко ни вправо, ни влево.

Я твердо стою на позициях перестройки, последовательно поддерживаю в стратегическом плане деятельность Президента Горбачева.

Относительно реформ, демонтажа административно-командной системы, перехода нашего общества, нашей экономики в новое состояние, обращенное к человеку, – мои поступки были последовательны. И если вы проследите мои выступления в последние годы, то поддержите меня в этом.

Я всегда стоял на позиции сохранения единого мощного Советского государства.

Многонациональный советский народ должен жить в дружбе.

Никто не должен ущемляться в правах, невзирая на национальность, вероисповедание или партийность.

Я полностью за переход на рыночные отношения. Считайте, что в этом отношении моя позиция находится левее.

Выходит, что я, возможно, левый центрист.

Вопрос:

- Нурсултан Абишевич!
- Как бы Вы оценили наше прошлое?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Я согласен с той оценкой, которую мы дали периоду застоя.

Она объективна, верна, принята нашим обществом.

Но я против того, чтобы все прошлое, нашу историю мазать только черной краской.

Отмечая недостатки, упущения, надо извлекать уроки из нашей истории, брать лучшее и с ним идти вперед.

Вопрос:

- Будут ли практические шаги к радикализации экономики? Пока одни разговоры...

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Все, кажется, пришли к пониманию того, что ни одна из республик в отдельности, даже такая мощная, как Россия, не может выйти из этого тупика, в котором мы сейчас находимся.

Экономика страны в межреспубликанском плане интегрирована так, что друг без друга мы не сможем.

Переходить на рыночную экономику необходимо, имея общее экономическое рыночное пространство. Поэтому главный вопрос (и одновременно большое достижение) – наша встреча 23 апреля этого года, когда Президент Горбачев принял девять республик. Мы провели целый день в дискуссиях и вышли на общее заявление.

Этот день будет записан в историю страны.

Наше заявление – мощная база сохранения государства. В этих девяти республиках сосредоточено 90% экономического потенциала.

Помните, в заявлении: на основе данного документа будет подписан Союзный договор, который нужно ускорять всеми силами.

Союзный договор станет основой будущей Конституции.

Много протоколизма?

Может быть!

Надо от дискуссий переходить к конкретным делам. Люди устали от разговоров и ожиданий.

Если мы признали, что надо переходить на рыночную экономику, интегрировать экономику Союза с мировой экономикой, делать ее открытой, то надо, наверное, этим и заниматься. Насколько эффективно то, что предложил Павлов, мы увидим, когда войдем в интеграцию мировой экономики. Нас оценят наши партнеры. Так что от протоколизма опять-таки никуда не денешься.

Сейчас вот занимаемся ценами, где не все получается удачно, как хотелось бы. Следующий шаг – приватизация, принятие соответствующих законов, вхождение в русло экономического сотрудничества, беря на вооружение ценности мировой экономики.

Вопрос:

– Во всем ли Вы согласны с Горбачевым?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Вы помните, что я с больших трибун съездов и пленумов все время говорил о том, что Президент Горбачев – инициатор перестройки, великий реформатор. Это признано в нашем обществе.

Однако практические шаги не совпадали с тем, что он хотел и чего желал. Поэтому я в критической части своего отношения к нему критиковал бывшее

правительство (нынешнее правительство существует не так много времени, может быть, его рано еще критиковать), которое отговаривало Горбачева от радикальных шагов в сторону рыночной экономики, приватизации.

С чем я всегда был не согласен, так это с сохранением централизованной авторитарной структуры власти сверху донизу.

Несмотря на принятие государственного суверенитета республик, им не предоставляются никакие свободы в экономике, в политике, в решении своих собственных вопросов. Для меня это совершенно непонятно.

Казахстан постоянно поддерживает сохранение единого государства.

Я считаю, что своей позицией Казахстан положительно влияет на другие республики, цементирует их единение вокруг Союза. Но даже ему не дают возможности самостоятельно решать свои экономические проблемы.

Говорить о проведении радикальной экономической реформы в какой-то отдельно взятой республике нельзя.

Во-первых, в нашем государстве единая денежная система; промышленные предприятия и сельхозобъединения не могут жить без взаимных поставок.

Мечтать о каких-то отдельных преобразованиях – это политиканство.

Те возможности, которые у нас сейчас имеются, позволяют нам реорганизовать власть в республике, чтобы приспособить ее к будущим экономическим преобразованиям и начать приватизацию в экономике.

Этим мы и занимаемся сейчас.

Вопрос:

– Не кажется ли Вам, что Казахстан более решителен в проведении экономической реформы, привлекая для этого иностранных специалистов?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Я готов отвечать не только журналистам, но и с трибуны Президенту Горбачеву, что прошло шесть лет перестройки, и мы все поняли и признали: альтернативы рыночной экономике нет.

Но где специалисты по переходу к ней?

Мы этим никогда не занимались, и наши ученые-экономисты это, безусловно, понимают, изучая опыт западной экономики. Но то – теория.

Когда же мы приступаем к конкретным делам, обращаемся к конкретному вопросу, нам нужны люди, которые живут и работают в условиях рынка и которые сталкивались с тем, к чему мы подступаемся.

Конечно, я не веду речь о том, что нужно стопроцентно переносить то, что у них – к нам, потому что существуют психологические барьеры, традиции, в общем, наша жизнь, которой мы жили семьдесят три года.

Американские, японские специалисты в качестве экспертов и советников приступили к работе в Высшем экономическом совете при Президенте Казахской ССР. Среди них наш ученый-экономист Григорий Явлинский, которого я очень ценю. Он присутствует здесь, в зале, но открыто говорю: я ценю его за глубокие знания в отечественной и западной экономике, за его прогрессивность, энергию и переполненность идеями.

Последнее качество очень необходимо любому ученому.

Григорий Явлинский разработал проект (думаю, что первый в Советском Союзе) Закона о приватизации для Российской Федерации.

На основе этого проекта мы, учитывая условия Казахстана, разработали свой проект по приватизации. Проект опубликован в апреле этого года.

Думаю, что в июне Верховный Совет республики этот закон примет.

Что же касается иностранных специалистов, то они, естественно, не знали наших условий. Я предоставил им возможность изучить нашу республику. Они поехали по областям, поговорили с рабочими на предприятиях, с инженерами, с нашим народом, присмотрелись к психологии казахстанцев, нашли понимание.

Теперь они предлагают нам свои пути и методы для того, чтобы как можно безболезненно, с пониманием народом всем наших шагов, провести приватизацию.

Тут психологическая сторона, пожалуй, может стать главной проблемой. Многие ведь понимают приватизацию так: предприятия будут проданы, а рабочие, служащие станут "наймитами".

Чтобы этого не произошло, каждый шаг в приватизации должен объясняться народу.

И потом очень важно, чтобы в этом преобразовании принимало участие как можно большее число людей, чтобы большинство из них стало акционерами. Иностранные советники помогают мне преодолеть эти барьеры.

Вопросы:

- Что для Вас самое трудное сегодня в диалоге с Горбачевым? Понимает ли Вас народ Казахстана?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

- Трудные диалоги у меня с Горбачевым бывали.

Если вы помните мое выступление на IV-ом Съезде народных депутатов СССР – моя критика руководства страны и Президента была воспринята не очень одобрительно. В связи с этим у меня постоянно возникали сложности.

И я хочу об этом еще раз сказать. Сложности в стратегическом плане.

Поддерживая усилия Михаила Сергеевича Горбачева, я все же не могу поддержать медлительность с проведением реформ, с предоставлением

суверенитета союзным республикам, самостоятельности трудовым предприятиям, их коллективам. Народ ждать устал.

Вообще весь мир ждет и никак не поймет, куда мы идем, когда же мы начнем конкретно что-то делать.

Я пытаюсь не в порядке ссоры, а конструктивно влиять на Президента страны с тем, чтобы он делал решительные шаги. Например, в вопросах межнациональных отношений.

Кровопролитие, которое происходит в том или ином районе страны, ни в одном нормальном, уважающем себя государстве, тем более считающемся мощной державой, не допускается. А у нас допускается. Притом, что на этот счет есть Конституция, соответствующие законы.

Сотни людей гибнут...

Сотни тысяч в беженцах ходят. ...

В мирное время!

Вот в этих вопросах у меня с Президентом Горбачевым бывают трудные диалоги.

В целом же я его понимаю и конструктивно с ним сотрудничаю.

Понимает ли меня народ?

Это надо спросить у казахстанцев...

Я считаю, что взаимоотношения у меня с различными политическими течениями и группами, с многонациональным казахстанским народом нормальные. Взаимопонимание есть.

Вопрос:

– Готова ли республика пойти на приватизацию по западному образцу?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Опрос показал, что 80% населения Казахстана приветствует переход на рыночную экономику.

Что касается приватизации по рецептам Запада, то я их не знаю.

Думаю, что мы это сделаем по нашим собственным рецептам, опираясь, конечно же, на опыт западных стран, которые в рынке живут сотни лет.

Идеи Григория Явлинского мне все известны. Мы говорим о них, у нас общая точка зрения на экономику.

Какой будет приватизация?

Надо просто приступить к ней, начать ею заниматься. И жизнь покажет, какие темпы будут, какие результаты.

Вопрос:

– Расскажите об обществе "Қазақ тілі".

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Это общество "Казахский язык", созданное в республике.

Принятие государственного статуса казахского языка в условиях многонациональной республики стало необходимым по причине его утраты коренным народом республики.

Казахский язык превратился в бытовой, стал на грань исчезновения.

Деятельность общества "Қазақ тілі" направлена на сохранение и развитие национального языка. И я полностью поддерживаю его деятельность.

Общество работает во всех областях республики и пользуется поддержкой органов власти.

Вопросы:

– Как Вы считаете, много или мало книжных издательств в Казахстане? Издавали ли Вы книги до этого?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Вопрос риторический. Мне кажется, достаточно.

Потребность населения обеспечивают.

Может быть, нам нужно заниматься качеством издаваемой продукции, оборудованием.

Сегодня, как вы знаете, имеется проблема с бумагой.

Что касается издания моих книг, то в 1985 году у меня вышла книга "Стальной профиль Казахстана".

Это книга о периоде моей двенадцатилетней работы на Казахстанской Магнитке. Туда я приехал восемнадцатилетним юношей, по комсомольской путевке. Начиная с колышка, а уходил с комбината, когда там работали сорок тысяч человек.

Вопрос:

– Не можете ли Вы вернуться к событиям 1986 года в Казахстане?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Откройте мою книгу, и вы найдете об этом довольно подробный рассказ.

Вопросы:

– Нурсултан Абишевич! Любая книга – итог определенного периода жизни человека.

Чем стала для Вас Ваша книга "Без правых и левых"?

Какую черту она подвела в Вашей жизни?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Никакую черту я не собираюсь подводить.

Мне, как вам известно, через месяц-полтора будет пятьдесят один год. По своему состоянию я считаю, что мне нужно трудиться и трудиться.

Надо оправдывать доверие, которое мне оказывает многонациональный народ нашей республики.

А книга – это и мое доброе отношение к просьбе издательства "Молодая гвардия".

Вопросы:

– Есть ли, на Ваш взгляд, какая-то система в заседаниях Совета федерации?

Была ли необходимость подписывать соглашение "девять плюс один"?

Не лучше ли было решить это на Совете федерации?

Участвуете ли Вы на заседаниях Политбюро ЦК КПСС?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Для периода жизни, в котором мы сейчас оказались, думается, Совет федерации – самая удобная форма управления государством.

Когда идет "война законов", неподчинение исполнительных органов власти сверху вниз, Совет федерации вырабатывает совместную линию.

Те же вопросы ценообразования, Союзного договора... Они обсуждаются на Совете.

Что касается "девять плюс один", то с этой идеей я уже один выступаю. Говорю об этом и самым высшим руководителям, и лидерам республик.

Подписание Союзного договора мы непростительно затянули, а ведь это главное – в сохранении единого государства.

Отсюда и интеграция нашей экономики, и уважение к нам в мире.

В феврале на заседании Совета федерации все пришли вроде бы к согласию насчет Союзного договора. Теперь надо собраться и решить этот вопрос.

Все республики стоят на букве договоренности, достигнутой на Совете.

В заседаниях Политбюро ЦК КПСС я, естественно, участвую.

Вопрос:

– Что бы Вы пожелали будущему Президенту России?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Я уже сказал: Россия имеет стержневое значение в нашем государстве. Имею в виду не только экономический потенциал, но организационное строение, нашу психологию.

Уважение к русскому народу у казахов всегда было очень высоким.

Поэтому от позиции России, от положения в самой России зависит очень многое.

Я желал бы Президенту России (кто будет избран) приложить все усилия для сохранения нашей державы.

Вопрос:

– Есть ли у республики претензии к космодрому, расположенному на ее территории?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Тут какое-то смещение понятий.

Мы ставили вопрос в таком плане по Семипалатинскому ядерному полигону. В течение сорока двух лет рвутся ядерные заряды на священной земле казахского народа.

Мы понимаем, что это нужно для обороны страны. И свой долг мы выполнили. Больше взрывов не должно быть.

Мы ставим вопрос о компенсации за те страдания, которые перенес казахский народ за годы испытаний.

А насчет космоса...

Сегодня космос, космическая техника – единственная наша прерогатива, с которой мы идем впереди других стран.

Мир к нашей технике и программе проявляет интерес.

Я за то, чтобы не свертывать программу освоения космоса и развития космической техники.

Мы вошли в тесный контакт с министерствами и ведомствами, работающими на космос:

- по взаимодействию в научно-техническом плане,
- по конверсии некоторых отраслей, работающих на космос,
- по открытию научно-исследовательского космического института в Алма-Ате.

То есть все эти решения – с пользой для нашей науки.

Вопрос:

– Ваше отношение к проекту Григория Явлинского?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– О развитии идеи, заложенной в проекте Явлинского, идет разговор с лидерами государства других республик.

Это основа, с которой мы должны выйти на интеграцию.

Позицию Явлинского разделяю. Считаю, что это, может быть, один из последних шансов, который должен быть учтен руководством страны.

Вопросы:

– Национальный вопрос в Казахстане стоит не так остро, как в других регионах страны.

Как удалось этого добиться?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Мне много раз приходилось отвечать на этот вопрос.

Казахстан уникален в смысле многонациональности.

Спокойно у нас не потому, что коренное население оказалось в меньшинстве. Процессы, происходящие в других регионах, происходили и у нас в 1987-1988 годы.

С чего началась конфронтация в республиках?

С принятия законов о государственном языке. Парламент Казахстана это учел, принимая перестроечные законы.

В Законе "О государственном языке" вы не найдете ни одного слова, которое бы ущемило честь, достоинство, права какой-либо другой национальности.

И это не только в законе, но и в действиях руководства республики.

Люди это видят.

Я считаю, что это – основа консолидации нашего многонационального народа.

Здесь присутствуют американские журналисты, они не дадут соврать, что в США проживает около 350 национальностей и – никаких межнациональных проблем.

Как же мы докатились до этого?

Вопрос:

– Нурсултан Абишевич!

Не входит ли в Ваши планы возможность руководства государством на посту Президента страны?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– У нас есть Президент. Как я знаю, последнее время он настроен весьма радикально, меняет свои позиции. Наша задача – поддержать в этом плане усилия Горбачева.

Руководство государством на посту президента страны в мои планы не входит.

Мне оказано достаточное доверие населения Казахстана.

И моя первая, главная задача – сделать все зависящее от меня, чтобы оправдать это доверие.

Думаю, находясь на своем посту, я смогу влиять на дела страны в целом.

Вопрос:

– Кого бы Вы хотели видеть на посту Президента РСФСР?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Всех претендентов на пост Президента РСФСР я знаю, уважаю.

Было бы некорректно вмешиваться в их выборные дела.

Всем им я желаю успеха!

Кого бы ни избрали, будем работать нормально.

Вопрос:

– Как Вы думаете, что мы получим в результате распада Союза: пять Эстоний или пятнадцать Грузий?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Вспомните двадцать четвертый год, когда Союз начинался с четырех республик...

Двери должны быть открыты для всех.

Но для республик, подписавших договор, сложится особое экономическое пространство наибольшего благоприятствования.

Республики, не вошедшие в Союз, будут поставлены в определенные экономические условия.

Какие? Это мы решим.

Вопрос:

– Как Вы прогнозируете развитие событий в стране в ближайшее время?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Меня беспокоит покачивание нашего общества то вправо, то влево. Особенно вправо. То есть к тому состоянию, в каком мы совсем недавно пребывали.

Это невозможно.

Этого не будет.

Сейчас нам особенно необходимы терпение и консолидация.

От правой и левой стороны мы должны взять самое ценное и двигаться вперед.

Вопрос:

– У Вас есть в соответствии с Вашим политическим идеалом четкое представление: куда двигаться?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Есть. Но как двигаться, какие силы будут противодействовать этому – вопрос практики.

К сожалению, в последнее время мы никуда не движемся.

Нашу экономику держат идеологические путы.

Мы только говорим, что уходим от железобетонности, от всяких "измов", а на практике другое.

Вопрос:

– Вам поступили предложения о переиздании Вашей книги?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– В Казахстане она будет издана на казахском языке.

Других предложений нет. Книга только вышла.

Вопрос:

– Вы довольны результатами сегодняшней пресс-конференции?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Да. Я почувствовал благожелательность к себе. И всем за это благодарен.

Вопрос:

– Какой эффект Вы ожидаете от книги?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Я об этом не задумывался.

Книга – это мое понимание прошлого, настоящего и будущего.

Хочу одного – чтобы она вела людей к единству!

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭКСПЕДИЦИИ ЮНЕСКО
"ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ"***

Алма-Ата

Президент Казахской ССР Н. Назарбаев:

— Сердечно приветствую на казахской земле участников международной экспедиции, проводимой в рамках программы ЮНЕСКО "Великий шелковый путь".

В свое время на этом древнем торговом пути мирно соседствовали и сотрудничали народы разных стран, взаимно обогащаясь культуры восточной и западной цивилизаций.

Ныне, проходя дорогами наших предков, изучая историю контактов на Шелковом пути, мы должны не только обогатить себя знаниями о прошлом, но и найти ответы на животрепещущие вопросы сегодняшнего дня, взглянуть на сложные проблемы современности с позиций взаимопонимания и дружбы, вступить в мировые культурные контакты на правах полномочных владельцев богатейшего историко-культурного наследия.

Убежден, что реализация программы ЮНЕСКО будет способствовать этим благородным целям, станет надежным средством сближения народов, даст новый импульс развитию экономических, научных и культурных связей между нашими странами.

Желаю участникам международной экспедиции успеха в научных поисках, плодотворных дискуссий, направленных на утверждение гуманистических идеалов.

Пусть на маршрутах Великого шелкового пути продолжается диалог народов и культур!

* Газета «Казахстанская правда», 29 мая 1991 года.

**ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ,
ҚАЗАҚСТАН КОМПАРТИЯСЫ ОРТАЛЫҚ КОМИТЕТІНІҢ
БІРІНШІ ХАТШЫСЫ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
М.С. ГОРБАЧЕВТИҢ ҚАТЫСУЫМЕН ӨТКЕН РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
АКТИВТИҢ ЖИНАЛЫСЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Алматы, 30 мамыр 1991 жыл

**Құрметті Михаил Сергеевич!
Жолдастар!**

ССРО Президенті мен оның зайыбына біздің республикамызға сапармен келгені үшін шын жүректен алғыс айтсам, осы залда қатысып отырғандардың, сондай-ақ көп ұлтты Қазақстанның барлық халықтарының ортақ пікірін білдірермін деп ойлаймын.

Шұғыл мемлекеттік істер Сіздің, Михаил Сергеевич, қазақстандықтардың өмірімен, қам-қарекеттерімен және проблемаларымен неғұрлым толығырақ та тереңірек танысуыңызға мүмкіндік бермегеніне біз қатты өкінеміз.

Алайда, Сіз осы қысқа уақыттың өзінде-ақ біздің адамдарымыздың дәстүрлі меймандостығы мен шын ықыластылығын сезіндіңіз деп үміттенемін. Олар қазіргі бетбұрысты, қарама-қайшы уақыттың көптеген қиыншылықтары мен ауыртпалықтарына қарамастан, қайта құруға шын ниетімен сенеді, қоғамымызды түбегейлі жаңартудың Сіз жүргізіп жатқан саяси бағытын қолдайды.

Қазақ халқының өз тарихы, ұлттық дәуірлеуі, мемлекеттік егемендігі, ана тілін аман сақтап қалу туралы, қазақтарды құрып кету немесе толық ассимиляциялану шегіне қойған көптеген қырсықтар туралы тек 1985 жылғы сәуірде басталған қайта құру процестерінің арқасында ғана бар даусымен айта алғанын біз түсінеміз.

Өткеннің қайғылы қателерін түзей отырып, көп ұлтты Қазақстанның біз барлық дерлік азаматтарының праволары мен бостандықтары туралы олардың ұлтына, тіліне, дініне, партиялар мен қоғамдық қозғалыстарға қатыстылығына қарамастан, бірдей дәрежеде қамқорлық жасап келеміз.

Мұндай саясат қазақстандықтарға түсінікті. Олар оған сенеді, және бүгінде жүргізіліп жатқан саяси және экономикалық реформалар сайып келгенде өз жемісін беріп, еліміздің барлық халықтарымен бірге өздері мен өз балалары үшін адамға лайық өмір орнатуына мүмкіндік туғызады деп үміттенеді.

* «Социалистік Қазақстан» газеті, 1 маусым 1991 жыл.

Бұл сенім елеулі әлеуметтік және экономикалық қиыншылықтарға қарсы тұруға, республикада тұрақтылық пен ұлтаралық татулықты сақтауға көмектесіп отыр.

Социологиялық пікір анықтаудың деректері бойынша, республика халқының басым көпшілігі – 85 процентке жуығы – қазірдің өзінде жасалған нақты қадамдарды, сондай-ақ Қазақстан басшылығының нарыққа көшу, дүниежүзілік экономикаға кіру жөніндегі жалпы бағытын қолдап отыр. Ол бағытты әзірлеуге еліміздің белгілі экономистері, шет елдердің көрнекті ғалымдары қатыстырылды.

Саяси тұрақтылықты сақтай отырып, біз бұрынғы экономикалық құрылымдарды, оның үстіне – бұрынғы экономикалық және саяси ойлау жүйесін сақтап қалуға тіпті де ұмтылып отырған жоқпыз.

Егер республикада болып жатқан экономикалық өзгерістер процестеріне мұқият зер салатын болсақ, серпінді қақтығыстардан және шұғыл дамудан толып жатқан күрделі де қарама-қайшы құбылыстарды байқауға болады. Біз ескі схемалардың, басқару құрылымдарының, өзара байланыстардың ыдырап жатқанын көреміз.

Мұның өзі өтпелі кезеңнің сөзсіз және біршама шетін объективті сәті. Бұл кейбіреулердің бойында – республикада ғана емес, сондай-ақ елімізде де – аласапыран сезімін, ал оның ізінше ескі тәртіптерге қайта оралу ниетін туғызады.

Бұған орай не айтуға болады?

"Жоспарлы экономика" дейтінді аңсап, көз жасын көлдетіп жүргендер ол жоспардың іс жүзінде қандай болғанын еске түсіріп көрсін!

Олар қағаз жүзінде ғана болды. Ал іс жүзінде – жаппай алу, теңдестіру деген атымен жоқ, алуан түрлі түзетулерден, қайталама есептерден және орасан зор, күйзелтерлік шығындардан аяқ алып жүргісіз алдамшы нәрселер болатын.

Ескіге қайта оралу жоқ қой деп ойлаймын.

Мұны республиканың экономикалық, әлеуметтік және саяси өмірі жаңа формасының елеулі өсуі, мен тіпті айтар едім, қызу шымырлана түсуі қуаттайды. Жауыннан кейінгі саңырауқұлақтардай акционерлік қоғамдар мен коммерциялық фирмалар, товар және қор биржалары, бірлескен банктер мен кәсіпорындар пайда болуда. Әрине, "шіріген жұмыртқалар да" жоқ емес, бірақ соған қарамастан, басым көпшілігінде әсіресе, аграрлық секторда жаңа құрылымдар ескілерінен сан есе тиімді екендігін практика көрсетіп отыр.

Жаңалық әлеуметтік, саяси салаға да белсенді енуде.

Халықтың әртүрлі топтары мен жіктерінің мүдделерін білдіретін қоғамдық қозғалыстар, ұлттық мәдени орталықтар, діни ұйымдар, экологиялық қоғамдар, шығармашылық одақтар пайда болып, жұмыс істеуде.

Рас, бұл жерде де іркілістер бар.

Бірақ біз: пайда болып және нығайып келе жатқан полицентризм, өмірдің сан алуан қырлары, жанасу, мен айтар едім – әртүрлі ұлт адамдары мүдделе-

рінің, көзқарастарының, сенімдерінің, экономикалық ынта-ықыластарының бірін-бірі толықтыруы бөріне және барлығына партиялық-мемлекеттік монополия жүргізуден гөрі қоғамды жүз есе күштірек орнықтырады деген объективті тұжырымнан бас тарта алмаймыз.

Біз Қазақстанда жаңаның жасампаз толысуы, жаңа экономикалық және қоғамдық құрылымдардың өздігінен құрылуының сан қырлы және көп күрделі процесі жүріп жатыр деп айта аламыз.

Сондықтан республикалық мемлекеттік басқару органдарының міндеті – өзінің қызметінде осының барлығын неғұрлым жете ескеру.

Әрине, жаңа ғана етек жайып келе жатқан құрылымның праволық іргетасы қаланса қуанышты, мысалы, республикада шетел инвестициясы мен капиталын қатыстыру және қорғау, еркін экономикалық аймақтар туралы, көптеген басқа заң актілері осының негізі.

Ал таяуда біздің басты нарықтық құжатымыз – мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру туралы заң қаралмақ. Оны орындауға біз бірден кірісуге дайындалып жатырмыз.

Алайда, оңтайлы өзгерістердің жолында көптеген бөгеттер бар.

Еліміздегі жағдай күрделі бола бастаған сайын, ол да республикада көбейе түсуде. Бұл түсінікті де: Қазақстан ерекше кеңістікте өмір сүріп, дамып отырған жоқ, ал экономикалық және әлеуметтік кінәраттар шекараны білмейді.

Біз қазір экономикадағы тоталитаризм мен әкімшілдіктің "жемісін" айқын көріп отырмыз.

Орталық жергілікті жерлердегі көнгіш "көсемдердің" көмегімен республиканы еліміздің шикізат шылауына табан аудартпай айналдырып отырған өндірістің салаларын ғана күшті дамытып келді.

Қалпына келтірілмейтін табиғат ресурстарын парықсыз әрі арзанға тонап келді.

Ал бізге: көмір қазындар, кен шығарындар, металл балқытындар, ал қалғанына қам жемендер, қазақстандықтарға қажеттің барлығын басқа жерден жеткізіп береміз деді.

Мен мұндай саясатпен ілесіп жататын экологиялық апаттар туралы айтып отырған жоқпын. Аралдың тақсіреті, Семей полигоны ауданындағы табиғатқа жасалған ядролық зорлық біздің ата-бабаларымыздың жеріне деген тағылық қатынастың түгесілмейтін үлгілерінің ең көрнектілері ғана.

Міне, енді, бұрынғы экономикалық байланыстар үзілісімен, жеткізілімдер бұзылысымен-ақ, Қазақстан мен барлық Орта Азия республикалары кедей жамағайын кейпінде қалып отыр. Халық тұтынатын товарлардан бастап, технологиялық жабдықтар мен бюджет қаржысына дейін – осының бәрін бізге енді жалынып сұрауға тура келіп отыр.

Егер біз де өз тұтынушыларымызды – ал бұл азды-кемді Совет Одағының барлық аймағын – бізден шикізат жеткізілімін сұрауға мәжбүр ете бастасақ не болмақ?

Онда елімізді толық күйреу күтіп тұр.

Бұған жол бермеу үшін, біздің экономикамызды топтастыруға қабілетті шаралар керек. Бетімен кетуге және шалқақтауға бұдан әрі шыдаудың ешқандай реті жоқ.

Қазақстан өткен бесжылдықтың міндеттемелерін табысты орындап шықты. Бірақ 1990 жылдың ортасынан бастап республикада қоғамдық өндірістің өсу қарқыны құлдырай бастады. Бұл тенденция оның алдындағы жылмен салыстырғандағы абсолютті төмендеуіне ұласты.

Сірә, біз дағдарыстың экстремальды нүктесінен әлі өтпеген болармыз, ал оның көлемі туралы біз тек қана жобалай аламыз. Өкінішке қарай, ол экономиканың барлық өрісі мен саласында ұзаққа созылған сипат алды.

Осының барлығы әлеуметтік-саяси жағдайға өте теріс әсер етіп, халықтың, әсіресе өмірлік деңгейі күрт төмендеген металлургиялық, шахтерлердің дәлелді наразылығын тудырып отыр.

Қарағанды шахтерлері парасаттылық пен ұстамдылық көрсетті, өздерінің проблемаларының шешілетініне сеніп, ереуілден бас тартты. Бірақ ССРО және республика үкіметтері уәделерін орындауы керек. Және ең бастысы, сайып келгенде, шахтерлер коллективтеріне өндірілген өнімге иелік етуіне шынайы дербестік беру керек.

Біз өндірілген өнімнің бір бөлігін республика кәсіпорындарының қарамағына беру туралы, оның кәсіпорындарға экспорттық жеткізілімдерге лицензия беруге деген правосы туралы мәселені бірнеше дүркін қойдық.

Алайда ол осы уақытқа дейін шешімін таппай отыр.

Базалық салалардағы ауыр жағдай кәсіпорындар арасындағы шаруашылық байланыстардың үзілуінен, кооперациялық жеткізілімдердің іркілісінен, шикізаттың жоқтығынан, негізгі қорлардың белсенді бөлігінің күшті тозуынан, еңбек тәртібінің нашарлауынан туған. Мысалы, Ақтөбе хром қосындылары заводының кальцийленген сода жеткізіліміндегі олқылық еліміздегі тапшы өнімді шығаруды төмендетуге әкеліп соқты.

"Казстройполимер" бірлестігі жұмысының толығымен берекесі кетті, ал оның қуаты тек Қазақстанның ғана емес, сондай-ақ бүкіл Орта Азияның қажетін қамтамасыз ете алар еді.

Алайда импорт бойынша шикізаттың кем жеткізілімінің салдарынан бірлестік 1,6 миллион шаршы метр линолеум берген жоқ. Осы себептен, сондай-ақ Россиядан ағаштың кем жеткізілімінен мыңдаған қоныстанушылар іс жүзінде дайын тұрған үйлерге кіре алмай отыр.

Сізге, Михаил Сергеевич, Шымкенттің бірқатар кәсіпорындарының басшылары мәлімдегеніндей, ызылған жіптің жоқтығынан "Чимкентшина"

өндірістік бірлестігі шарттық міндеттемелерді тек 79 процентке орындап отырғандығын жеткізгім келеді. "Карбид", "Фосфор", "Химпром" сияқты ірі өндірістік бірлестіктер тоқтап қалды немесе толығымен тоқтау шегіне жетті.

Бұларға Россия Федерациясының заводтары кокс жеткізілімін орындамай отыр.

Сондай-ақ шикізаттың кем жеткізілімінен халыққа товар шығаратын кәсіпорындар да ауыр жағдайда қалды.

Біз аграрлық секторда күшті қиыншылықтарға тап болдық.

Байқап қарасақ, биылғы ауылшаруашылық жылы күрделі болғалы отыр. Көктем ылғалсыз болды, жемшөптің қажетті көлемін жинай алмайтындай қауіп бар. Мамырдағы үсік қант қызылшасы мен көкөніс бақша дақылдарының төрттен бір бөлігін жойып, баулар және жүзімдіктер зиян шекті.

Күрделі құрылыстағы жағдай алаңдатып отыр. Құрылыс көлемі азайып, тұрғын үй және әлеуметтік, мәдени-тұрмыстық объектілер салу қарқыны төмендеп кетті, өндірістік қуаттарды енгізу толығымен дерлік тоқтады.

Тұрғын үйлер, мысалы, 4 айдың ішінде өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда біршама аз тапсырылды.

Басты себебі құрылыс-монтаж жұмыстары бағдарламасының материалдық ресурстармен теңдестірілмеуінде, оларды жүзеге асырудағы ұдайы олқылықтарда, сондай-ақ технологиялық жабдықтардың біршама кем жеткізілімінде болып отыр. Жеткізілім берушілер тапшы материалдар үшін автомашина, азық-түлік және тағы басқаларын талап етеді. Қазір бірде-бір күрделі объектіні толық жабдықтау мүмкін емес.

Әрине, біз қолды қусырып қарап отырған жоқпыз. Проблемалардың біршама бөлігін республикааралық байланыстарды пайдалана отырып, өнім және басқаларын айырбастау негізінде, басқаша айтқанда "жаңа" жолдармен шешудеміз.

Негізінде, бірінші жартыжылдықтың қорытындысы бойынша, тұрғын үй салудың кем дегенде 50 процентін жүзеге асыра аламыз деген сенімдеміз.

Басқа объектілер бойынша да, әсіресе, товар шығару, ауыл шаруашылығы өнімін қайта өңдеу және сақтау қуаттары бойынша да белгілі бір айқындық бар.

Инвестициялық саясатты өзгерту туралы айта отырып, Қазақстанға тән проблема, минералдық шикізатты шығару проблемасына тоқталғым келеді.

Бұл салалардың көлемді қорды қажет ететін өндірістері зор әрі күрделі тау-кен жұмыстарын талап етіп отыр. Қажетті қаражаттың жоқтығынан олар жүргізіліп жатқан жоқ немесе шағын көлемде жүргізілуде. Ал ол таяудағы болашақтың өзінде-ақ өнім шығарудың төмендеу қаупін тудырып отыр, олай болса бүкіл еліміздің экономикасына да теріс әсер етпек.

Базалық салалардағы дағдарыстан шығу, ал бұл экономиканың негізгі қой, едәуір көп күш жұмсауды және белгілі бір уақытты қажет етеді.

Жекелеген республикалардың тайталасты қаржы саясаты мен баға белгілеу реформасы бізді қаржы жөніндегі қиыншылықтың шегіне жеткізуде.

Экономикалық келісімге сәйкес республика 1991 жылы одақтық бюджеттен 6 миллиард сом мөлшерінде субвенция және бөлшек сауда бағасының қымбаттауына байланысты бірыңғай одақтық-республикалық әлеуметтік қолдау қорынан халыққа өтем төлеу үшін 2,8 миллиард сом алуға тиіс екені мәлім. Алайда дотациялардың осы жалпы сомасынан қазіргі кезге дейін бірде-бір сом алынған жоқ.

Бізге жыл басында несие тәртібімен берілген 815 миллион сом көрінеу жеткіліксіз. Оның үстіне оны қайтару керек. Өнеркәсіп өнімінің көтерме сауда бағасының және ауыл шаруашылығы өнімінің сатып алу бағасының тең емес қымбаттауына байланысты өтелмейтін шығын 8,4 миллиард сом болып отыр.

Сонымен бірге бөлшек сауда бағасының қымбаттауына байланысты шығынды өтеу үшін ауыл шаруашылығы қызметкерлеріне тағы да қосымша 2 миллиард сом қажет болып отыр. Осының нәтижесінде республика бюджетінің тапшылығы 14,4 миллиард сомға жетті, бұл орайда шығынының 47 проценті өз табысымен өтелмейді.

Бұл жағдайдан шығатын екі жол бар.

Тұтынушыларға еліміздің ішінде шикізат берудің тұрақтылығын сақтау үшін біз не есептік көлемде субвенция алуымыз керек, не саудаға еркін немесе халықаралық баға бойынша көшуіміз керек.

Екінші нұсқа бойынша біз республиканың товарлар, материалдар және жабдық жөніндегі қажеттерін импорт есебінен қанағаттандыра аламыз.

Мұны да шешу керек.

Біз қаржы ресурстарын іздестіру жөніндегі барлық шараларды қолданып жатырмыз. Қаржының түсуі кәсіпорындар мен ұйымдардың пайдасы, бағалы қағаздарды сату, халықтың жинақ банкідегі салым ақшасының артуы және басқалар есебінен көбейді. Бірақ әлеуметтік және өндірістік бағдарламаларды қаржыландыру үшін бұл жеткіліксіз.

Қазақстанда ССРО Министрлер Кабинеті мен егеменді республикалар үкіметтерінің нарыққа көшу жағдайында еліміздің экономикасын дағдарыстан шығару жөніндегі бірлескен іс-қимылдар бағдарламасын ескере отырып, тиісті республикалық бағдарлама, сондай-ақ мемлекет иелігінен алу және меншікті жекешелендіру бағдарламасы әзірленді. Олар республика Жоғарғы Советінің сессиясына енгізіледі.

Біздің негізгі міндеттеріміздің бірі – халықты азық-түлікпен жабдықтаудың нашарлауына жол бермеу ғана емес, сонымен бірге тұтыну рыногындағы жағдайды дәйектілікпен жақсарту. Бұл үшін кез келген мүмкіндік пайдаланылып келеді. Мысалы, барлық азаматтардың түгел бақша алуына рұқсат етілді. Осы мақсат үшін қазірдің өзінде 65 мың гектар жер бөлінді.

Сонымен бірге біз мемлекеттік тапсырысты, негізгі азық-түлік дақылдарының талаптарын бұрынғы көлемде сақтай отырып, әдеттен тыс шараларға да бардық.

Сонымен қатар ауыл еңбеккерлерінің майлы және жармалық дақылдарды өндіру көлемін ұлғайтуға мүдделілігі арттырылды.

Республиканың негізгі астықты өңірі – тың еңбеккерлерінің көңіл-күйі Сізге, Михаил Сергеевич, белгілі.

Сіз Көкшетау облысында болып, күдік келтірушілердің болжамдарына қарамастан, Қазақстанның қазірдің өзінде дәнді дақылдар егісін аяқтап қалғанына көз жеткіздіңіз.

Селода меншік пен шаруашылықты жүргізудің алуан түрлі формаларын дамытып, нығайту жөнінде қыруар іс тындырылуда. Жалгерлік бағыттағы коллективтерде қазір 1 миллионнан астам адам еңбек етеді. Аграрлық-өнеркәсіптік кешен жүйесінде 2 мыңға жуық кооператив, 640-тан астам шаруалар қожалығы және 46 акционерлік қоғам жұмыс істеуде.

Ал мұның өзі бір сән қуалау емес.

Біз мынаны есептеп шығардық: жеке сектордың қарамағындағы жер көлемінің 1 проценті ғана бізге өндірілетін ауылшаруашылық өнімінің 30 процентіне жуығын береді екен және мұның үстіне бұл өнімнің өзіндік құны совхоздағылардан 2-3 есе төмен.

Бірақ та республиканың ауыл шаруашылығына пәрменді көмек керек-ақ, әсіресе материалдық-техникалық қамтамасыз ету жөнінен көмек көрсету аса қажет.

Болашақтағы егінді жинау бізді қазірдің өзінде алаңдатып отыр.

Қазақстан – еліміз валютаға сатып алынып жүрген азық-түлік астығын басқа республикаларға шығаратын және беретін жалғыз республика. Оны сомға сата отырып, біз өзімізден астық алатын республикалар мен облыстар тракторларды, комбайндарды, автомобильдерді, қосалқы бөлшектерді жүз процент беруді қамтамасыз етеді деп үміт артуға хақылымыз.

Тракторлар мен көп жүк көтеретін автомобильдер үшін аккумуляторларды, пестицидтерді, азот тыңайтқыштарын беру мәселелерін дереу шешу керек.

Жанар-жағармай материалдарымен қамтамасыз етуде айқындық жоқ. Оған арналып қор бөлінген емес.

Сонымен бірге картоп пен көкөністі, жеміс пен жүзімді сақтап, ұқсататын жабдықты, технологияларды шет елден сатып алу мәселелерін шешу керек.

Біз мал шаруашылығын материалдық-техникалық жағынан қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөлуді өтінеміз.

Жаппай тапшылық жағдайы шаруашылықтардың басшыларын ысырапшыл бартерлік мәміле жасауға мәжбүр етуде. Соның салдарынан республиканың ет ресурстары талан-таражға түсіп, одақтық қорға ет, сүт өнімін беру күрт қысқаруда.

Біз қалай дегенде де өткен жылғы егін жинау науқанынан қорытынды жасауға тиіспіз.

Ауыл еңбеккерін оның проблемаларымен және қиындықтарымен бетпе-бет жападан жалғыз қалдыруға болмайды. Бұл проблемаларды шешуді одан әрі кешеуілдету ысырапқа апарып соқтырады, сөйтіп азық-түлікпен жабдық-таудың орнына еліміз аштық шегіне қойылары сөзсіз.

Ақыр соңында, тәртіпті жолға қою және ауылшаруашылық өнімінің және селоға берілген техникалық жабдық пен механизмдердің баламалы бағасына қол жеткізуі керек.

Селоны тонауды тоқтататын кез келді.

Бұл жөнінде бірнеше мысал.

Ленинград трактор зауыты "К-701" тракторының 35 мың сом деп тіркелген көтерме сауда бағасының орнына шарттық баға – 48,4 мың сом деп белгіледі. Астық жинайтын бір "Дон-1200" комбайнын 38 мың сом бағамен сатып алу үшін 100 тоннадан астам астық немесе 60 тонна сүт не 9 тонна ет сату керек. Село тұрғындарының бұған шамасы келе ме? Тіпті өткен жылғы рекордты егін түсімі жағдайының өзінде республиканың көптеген шаруашылықтары өз еңбектеріне есептелген жалақыны төлей алмай отыр.

Жалпы алғанда өндіріс құрал-жабдығы мен қызметтердің жаңа сатып алу бағасында көзделмеген қымбаттау 11 жарым миллиард сомға жуық болып отыр!

Сондықтан біз аграрлық-өнеркәсіптік кешенге берілетін өндіріс құрал-жабдығының және оған көрсетілген өндірістік қызметтердің тіркелген көтерме сауда бағасы мен тарифтерін белгілеуді табанды түрде талап етеміз.

Өйтпесе біздің одақтық қорға берілетін ет пен астық бағасын арттыруымызға тура келеді.

"Халық шаруашылығы базалық салаларының тұрақты жұмысын қамтама-сыз ету жөніндегі шұғыл шаралар туралы" Президент Жарлығын республика-да қанағаттанғандықпен қабылдады.

Ол қазірдің өзінде нақты іске асырылуда.

Халық депутаттары жергілікті Советтерінің, олардың атқарушы орган-дарының базалық сала кәсіпорындарының үздіксіз де сенімді жұмыс істеуі үшін жауапкершілігі де арта түсуде.

Сонымен бірге біз одақ пен республика арасындағы меншіктің бөлінуін жеделдету, маңдайшасындағы жазу өзгертілгенімен, ескі әдістермен іс-қимыл жасап отырған салалық одақтық басқару органдарының оны мемлекет иелігінен өздеріне алуын тоқтату қажет деп есептеймін.

Халық депутаттары, облыстық Советтері мұндай тонауға жол бермеуге тиіс.

Базалық салалар объектілерінің Қазақ ССР юрисдикциясына көшірілуі кезінде біз барынша сарабалдық көрсететінімізге және өндірістің үйлестірілуі мен басқарылуын сақтау тұрғысынан абай болатынымызға сендіргім келеді.

Ең маңызды мәселе – шамадан тыс қожыраған қаржыны тұрақтандыру.

Біз орталықтан халық шаруашылығының қаржы жағдайының қалыпқа келтірілуін, бюджет тапшылығының жойылуын, ақша массасы мен эмиссияға бақылау орнатылуын қамтамасыз ететін пәрменді де ойластырылған шараларды күтеміз.

Бюджеттердің қаржы тепе-теңдігінің проблемасын шешпейінше нарық қатынастары жағына қарай басты қадам жасау – меншікті мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіруге кірісу мүмкін емес.

Бұған батыл да табанды түрде бару, бір орында айналшықтамау керек екеніне біз кәміл сенеміз.

Экономикалық дамудың стратегиясы мен тактикасындағы ірі олқылықтар мен қателіктердің себебі қайта құрудың маңызды шешімдерінің үнемі кешігіп қабылдануында екені, меніңше, қазір жұрттың бәріне айқын.

Мұның өзі орталықтың, сондай-ақ республикалардың, жергілікті өкімет органдарының ортақ тақсыреті мен қырсығы. Іс жүзінде біз экономиканы басқарудың тиімділігі төмен, өзіне түпкілікті дақ түсірген әкімшіл-әміршіл жүйесіне жан бітіруге үнемі әрекет жасап келдік. Ендеше түңілушіліктің ащы дәмін алдағы уақытта татпау үшін таптаурын соқпаққа қайтадан түспейік.

Елімізде ұлтаралық қатынастардың барған сайын шиеленісуін біз басталған игі өзгерістерге төніп отырған басқа бір нақты қауіп деп білеміз.

Республикада осы келеңсіз тенденциялардың алдын алуға, оларға қарсы әрекет жасауға қаншалықты уақыт, күш-жігер мен қайрат-қуат жұмсалып отырғанын қазақстандықтар біледі. Бірқатар аймақтарда аса шетін шиеленісті сақтау әлдебіреулерге өте тиімді, әлдебіреулер осы процестерді саналы түрде немесе, жұмсартып айтқанда, алысты болжай алмайтындығына байланысты қоздырып отыр деген сенім қалыптасуда.

Фактілерді көптеп келтіруге болады – Закавказьедегі азамат соғысынан бастап, Россияның кейбір облыстарындағы шовинистік және тіпті монархистік көңіл-күйлердің күшейтілуіне дейін.

Михаил Сергеевич, айтыңызшы, Сіздің орынбасарыңыз, ел вице-президенті Янаевтың казактар өкілдерін қабылдауын қалай бағалауға болады?

Әңгіме не жайында болғаны бізге беймәлім, бірақ оның өзі Орал облысында жікшілдік қозғалыстардың жаңа толқыны үшін себеп болды.

Ал оған жауап ретінде жергілікті халықтың тиісті қимылы өршіді.

Халықтарды осылайша қақтығыстыру кімге тиімді екенін мен білмеймін, бірақ көпұлтты Қазақстанға, сондай-ақ бүкіл елімізге оның өзі зиян келтіретініне сенемін.

Казактардың жекелеген бөлімдерінің құрылуы туралы әңгімелердің де бізді алаңдататынын жасырмаймын.

Олар кімнен қорғанбақшы?

Бәлкім, бұрынғы патшалық империяның аз ұлттарының есіне қарусыз көшпенділерді отарлау кезеңін салғысы келетін болар?

Сол кезеңдегі алдауды, кемсітуді және қаталдықты халық осы уақытқа дейін ұмытқан жоқ. Жалпы алғанда кейбіреулердің нақты уақыт пен кеңістік туралы ұғымы өзгерген-ау деген әсер қалыптасып отыр.

Мені дұрыс түсінсе екен деймін.

Біз барлық халықтардың теңдігін, лайықсыз ұмыт қалдырылған ізгі дәстүрлердің, әдет-ғұрыптар мен мәдени қазыналардың қалпына келтірілуін, республикадағы барлық халықтар тілдерінің дамытылуын жақтаймыз.

Біз еңбек сүйгіш казактардың ұрпақтары да қазақ жерінде өзін туған үйіндегідей сезінуін жақтаймыз.

Ал проблемаларды туғызып отырған тіпті де олар емес, қайта тар өрісті жеке мүдделері мен шамшылдығын қанағаттандыру үшін адамдар арасында іріткі салуды аса қажет етіп отырғандар.

Егер бізге өзіміздің бейбіт өміріміз, балаларымыз бен немерелеріміздің болашағы қымбат болса, осындай отпен ойнауды тоқтатуды ұсынамын.

Шыдамдылық пен жүйкені әлсін-әлсін сынаудың керегі жоқ.

Тұрлауы жоқ өткен кезді аңсап жүрген авантюристерді ашықтан-ашық ескертемін және сақтандырамын: республикааралық шарттарда және мемлекеттік егемендік туралы декларацияларда қол сұғылмайды деп танылған республикалар арасындағы шекаралардың өзгертілуіне ешқашанда жол бермейміз.

Оның үстіне Қазақстан территориясында казактардың патша режиміне қызмет етуінің жылдығын мерекелеудің қандайына болсын, казак бөлімдерінің құрылуына жол бермейміз.

Республика Жоғарғы Советінің мені қолдайтынына сенемін.

Ұлыдержавалық шовинизм өркендерін шет елдердегі "әулиелердің" инабатсыз кеңестерін шаттана қабылдап отырған кейбір интеллигенция өкілдері де әлпештеуде. Мысалы, өз Отанын көркейту жөніндегі қамқорлық басқа халықтардың қам-қаракеті мен проблемаларын көлегейлеп отырса, осы сөздің толық және мәртебелі мағынасында алғанда өзін интеллигент деп қалай санауға болады!

Ал елімізде кеңінен таратылған даңғаза трактаттың авторы белорустар мен украиндар орыс екенін ұмытты-мыс; қазақтардың жерлері олардың жерлері емес сияқты, деп жар сала жариялаудан қымсынған жоқ қой...

Бірақ өмірді сталиндік лагерьлердің тікенек сым темірінің ар жағынан ғана көрген адам Қазақстанның өмірі мен шынайы тарихы жайында не білуші еді, тәйірі?

Ең жаман сезімдерді қоздыру, бір халықты екіншісіне айдап салу – кем дегенде азғындық, ал осының бәрі түптеп келгенде, біздің біртұтас мемлекетіміздің негізін әлсіретеді.

Михаил Сергеевич, қазақстандықтардың жаңарған Одаққа адал екеніне Сіз көз жеткіздіңіз.

Олар осы мақсатқа бағытталған қандай да болсын қадамды құптайды.

Орталық пен республикалар айқындамаларының жақындасуы байқалған кезде, "9+1" келісіміне қол қойылған кезде келісімнің нәзік өркені жанында "окоптан шыққандардың" гранаталары бірінен соң бірі жарыла бастады. Егер олар өздерінің окоптық дертінен осындай әдіспен сауыққысы келіп отырса, онда мен білмеймін...

Алайда шындықтың аты шындық: бірбеткей, желіккен коммунистер – СОКП-ның қатардағы мүшелері емес, қайта басым көпшілігі аппаратшылар – "Әміршіл социализмге кері қайтайық!" деген ұран тастап, ашықтан-ашық шабуылға шықты.

Екінші жағынан, осы келісімге Россия Жоғарғы Советі басшысының қатысуы демократтарға ұнамады. Бұл жерде ССРО Жоғарғы Советі де ел Президенті мен тоғыз республика басшыларының өз рұқсатынсыз кездескеніне... наразылық білдірді.

Бір-біріне жұлдызы қарсы саяси күштердің осындай "бірауыздылығы" ойлануға мәжбүр етеді.

Бүгінгі басты мәселе – жаңа Одақ.

Сондықтан халық оны жақтайтындардың да, қулық жасап отырғандардың фамилияларын да жеке-жеке білуге хақылы.

Сіз, Михаил Сергеевич, Орталық Комитеттің соңғы Пленумында СОКП-да байқалған жікке жол бермеу үшін мүмкін болған нәрсенің бәрін істегенімізді және оған формальды түрде қол жеткізгенімізді кімнен де болсын жақсы білесіз.

Ал шын мәнінде ше?

Қазір, ел тағдыры қартаға қойылған кезде, партия әлі де болса маңызды қоғамдық күш күйінде қалып отырған кезде біздер, реформалық процестерді кәміл жақтаушылар, біздің партиялық бірлігіміздің елесін сақтағанымыз жөн бе?

Сол елес үшін бізбен бірге партия қатарында бола отырып, қайта құру процестеріне қарсы шығып отырғандардың саяси бағыты үшін жауапкершілікті өзімізге ала аламыз ба?

Ала алмаймыз деп ойлаймын.

Қалыптасқан жағдайда қандай да болсын ішкі партиялық істер бүкіл халықтың түбегейлі мүдделеріне қатысты. Сол мүдделерді лайықты түрде қорғай алуымыз үшін бізді өктемшілдіктің батпағына қасарыса тартқылап отырған "партиялас жолдастарымыздан" іргені аулақ салуымыз қажет.

Коммунист ретінде мен бостандықтың, демократияның, адамдардың теңдігі мен туысқандығының ұлы социалистік идеясынан, "Әркімге – еңбегіне қарай, әркімнен – қабілетіне қарай" деген принциптен бас тартпаймын.

Біздің республикалық партия ұйымының жүздеген мың мүшелері де осыны мәлімдей алады және мәлімдеп отыр.

Осы мәртебелі, ізгілікті идея ешқашан өшпейді. Ол халықтың бақыты үшін күрескендердің жаңа ұрпақтарын өзіне тартатын болады.

Алайда біз "таза" социализмді қызғыштай жақтаушы кейбіреулердің халық өмірін жақсартуды тіпті де ойламайтынын бүгінде көріп отырмыз.

Идеологиялық догмалармен қаруланған олар жеке билігі үшін, өз артықшылықтарын сақтау үшін күресуде.

Осыған байланысты қазір елдегі жағдайды саяси күштердің бірінің ғана дара басшылығын орнату арқылы тұрақтандыру мүмкін емес екенін айтқым келеді.

Өйткені олардың бірде-біреуі дағдарыстан шығу үшін жауапкершілікті әзірше түгелдей өзіне ала алмайды. Билікті, оның үстіне армия мен право қорғау органдарын пайдалана отырып, басып алудың қандай да болсын әрекеттері зорлық-зомбылықтың жаңадан өршітілуіне түрткі болып, жағдайды тұрақтандыруға тіптен де себептеспейді. Керісінше, бұл жағдайда бізді бұқаралық толқулардың қанат жаюы, халық тарапынан саяси күрестің әсіре формалары, саяси пікір алуандығы практикасының толық доғарылуы күтіп тұратын болады.

Ал мұның өзі, сайып келгенде, мемлекетті басқарудың қазіргі кезде қолданылып отырған жүйесінің жойылуын, кең ауқымды жазалау шараларының басталуын, дүниежүзілік қоғамдастық санасындағы еліміздің оң бейнесінің түпкілікті өзгеруін білдіретін болады.

Мемлекет басшысы ретінде, Сіз, Михаил Сергеевич, мұны көрмеуіңіз мүмкін емес.

Бүгін таңда, меніңше, түпкілікті таңдау жасайтын мезгіл жеткен сияқты.

Қай жаққа қарай жүру керек екенін Сіз айқындап алдыңыз: Президент ретінде ССРО Халық депутаттарының съезінде және СОКП Орталық Комитетінің Бас хатшысы ретінде партияның XXVIII съезінде – өзгерістер жолымен ілгері басу керек, ал экономикада нарыққа қарай ілгерілеу керек, дедіңіз.

Енді, тегінде, екінші қадамды жасау – осы ілгерілеуге бөгет болатын нәрседен ендігі жерде іргені ажырату керек.

Біз ымыраға келу жағындамыз. Алайда, адамдардың арасында белгілі бір ортақ мақсат болып, тек оларға қол жеткізудегі тактикада айырмашылық кездескенде ғана мәмілеге келу мүмкін. Оң қапталдан бізді артқа "жарқын тоталитарлық еткенге" шақырып отырғандармен, әсіре сол қанаттан қайдағы бір жалған елесті "мамыражай болашақ" үшін саяси террорға шақырып отырғандармен ымыраласу туралы қандай әңгіме болуы мүмкін!

Мысалы, Таулы Карабахтағы армян-әзірбайжан жанжалының отына май құйып отырғандармен қандай да болсын келісімге қол жеткізіледі деп шынымен-ақ үміттенуге бола ма?

Олар мәселені нағыз азамат соғысына дейін ушықтырып отыр ғой.

Батыл іс-қимылдар жасайтын мезгіл жетті.

Барлық нәрселерде – нарыққа көшуде де, қантөгісті жанжалдардың жолын кесуде де, басқа да көптеген істерде де батыл іс-қимылдар жасайтын кез келді.

Оның бер жағында ымыраға қол жеткізуде де батылдық керек.

Мұнда жақсы өнегелер қазірдің өзінде бар. Мен сәуірдің 23-інде қол жеткізілген "9+1" келісімін, сондай-ақ Одақтық шарттың жобасы жөніндегі әзірлік комитеті мүшелерінің жуырдағы кездесуін айтып отырмын.

Мұны саяси қоғамдық келісімнің – қазіргі қиын жағдайда еліміз үшін бірден-бір дұрыс өркениетті де парасатты жолдың бастауы деп есептеуіміз керек.

Осыған байланысты біз осы саясатқа өзінің адалдығын көрсетіп отырған қазіргі саяси күштердің кез келгенін қолдайтынымызды атап көрсеткім келеді.

Алайда қабылданған шешімдердің мәнге ие болуы және практикада жүзеге асырылуы үшін келіссөз процесін ұйымдастырудағы инициатива өкіметтің ресми құрылымдарының, тікелей Сіздің, Михаил Сергеевич, қолыңызда міндетті түрде болуға тиіс деп есептейміз!

Қазақстан еліміздің басшыларына топтастырушылық бағыттағы инициативаларын дамытуда барынша көмектесуге әзір.

Сонымен бірге бізді кейбір одақтық құрылымдардың, атап айтқанда, ССРО Жоғарғы Советінің жекелеген депутаттарының болашақ Одақтық шартты қалыптастыру процесіне араласуы, оның субъектілеріне өз еркін таңу жөніндегі жосықсыз талап-тілегі қатты алаңдатады.

Бұл мәселедегі біздің айқындамамыз бір мәнді: басқа республикалар сияқты Қазақстан біреудің ақыл айтуына, сондай-ақ өз іс-қимылдарын мақұлдауына немесе мақұлдамауына ділгер емес. Одақтық шарттың мәні мен мазмұнын түзетуге, осы тұрғыда республикалардың және олардың парламенттерінің еркіне күш көрсетуге тырысқан кез келген әрекеттер мүлдем орынсыз. Олар тек соншалықты қиындықпен қол жеткізілген келісімді біржолата бүлдіруі ғана мүмкін.

Басқа да біріктіру сәтін пайдалану өте маңызды болып көрінеді.

Бұл елімізді ауыр дағдарыстан шығаруға қарай жасалған тағы бір қадамға айналуы мүмкін.

Мен дүниежүзілік экономикаға ұйымдасқан түрде қайтып оралу идеясын айтып отырмын.

Сіздің, Михаил Сергеевич, тапсыруыңыз бойынша оны әзірлеумен қазір Г. Явлинский, Е. Примаков айналысуда. Оның "500 күн" бағдарламасының кебін кимеуін шын жүректен тілер едік.

Әрине, оған да балама табуға болады. Айталық, біздің "тарихи талдау" және "бірегей" даму шеңберінде халықаралық экономикалық ынтымақтастық

жөнінде қандай да болсын негізгі бағыттарды қабылдауға болады. Бірақ қателіктерді қайталауға, объективті экономикалық заңдарға, тіпті ақыл-парасатқа апатты идеологиялық күштеуді қолдануды одан әрі жалғастыруға біздің хақымыз жоқ деп ойлаймын.

Ақыр соңында, біз дүние жүзінің ажырағысыз бөлігі екенімізді, сондықтан бірігу болмай қоймайтынын түсінуге тиіспіз.

Ал, осы жолмен неғұрлым ертерек жүретін болсақ, соғұрлым біз шығынға аз ұшыраймыз.

Бұған қоса айтайын.

Біздің еліміз бен дүниежүзілік қоғамдастықтың бірлескен мақсатты іс-қимылы бізге дағдарыстан шығуға; қомақты техникалық және қаржы көмегін алуға, жалпыадамзаттық игіліктерді ұстанатын шын мәніндегі демократиялық мемлекет құруға көмектесіп қана қоймай, сондай-ақ бүкіл адамзаттың – көптеген болашақ ұрпағы үшін шын мәніндегі экономикалық және саяси қауіпсіздікті қамтамасыз етуге де көмектесе алар еді.

Сондықтан біз өз еліміздің дүниежүзілік экономикалық қоғамдастыққа мүше болу идеясын құптаймыз және Совет Одағының батыс елдерімен келіссөзге баратын нақты ұсыныстарды талдап жасауға өз үлесімізді қосуға әзірміз.

Құрметті Михаил Сергеевич!

Қазақстандықтар халықтың өмірін жақсартуға бағытталған батыл және нақты іс-әрекеттерді қолдайды. Өйткені қайта құруға сенеді.

1985 жылдың сәуірінен бері республикада көптеген өзгерістер болды.

Өрине, ауыр күндер де кездесті. Бірақ та жаңарудың жемісті нәтижесі біздің көз алдымызда.

Ең алдымен, бұл нақты қоғамдағы келісімдер, экономикада нақты және айқын бағдарлар таңдау, ақыр соңында, осындай буырқанған жылдарда көне қазақ жерінің тірегі – оның ежелгі дәстүрін сақтау. Отбасында үлкенді сыйлау, кішіпейілділік пен қонақжайлылық, көмекке мұқтаждардың барлығына риясыз қол ұшын беру біздің халқымыз үшін қасиетті болып қалып отыр.

Қазақстан жаңарған федерацияны жақтайды. Оның қалай аталатынын бірлесіп шешу керек.

Бірақ бір нәрсе айқын: бұл ортақ экономикалық кеңістігі бар егеменді ұлттық мемлекеттердің одағы болуы тиіс.

Шекараны ашып, таможняны алып тастап, бірыңғай ақша бірлігін енгізе отырып, өз мүшелері арасында кооперация деңгейін көтере түсу ниетімен Европа қоғамдастығы, міне, осыған ұмтылып отырған жоқ па!

Егер де олай болса өз елімізде барлығын тиісті орнына қоюға шындығында бірегей мүмкіндік болып отырғанда, біз өзіміздің ұлттық шаңырақтарымызға бөлініп алып, халықтар арасына қолдан жасалған бөгет қоймақпыз ба?

Ал, мұның өзі парасатқа қайшы келер еді.

Тек қоғамдық келісім саясатына бірлесіп қолдау көрсету, нарық қатынастарына, өмірдің барлық саласын одан әрі демократияландыруға дейін ортақ бағыт пен дүниежүзілік қоғамдастыққа ортақ интеграциялану ғана біздің барлық күрделі проблемаларымызды шешуге нақты мүмкіндік бере алады.

Көпшіліктің мұндай таңдауды жақтайтынына мен сенімдімін.

Ал біз бұл бағытта шындап қадам жасаған кезде, біздің серіктестеріміздің едәуір көбейе түсетіні сөзсіз.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА НА СОБРАНИИ РЕСПУБЛИКАНСКОГО АКТИВА*

Алма-Ата, 30 мая 1991 года

**Уважаемый Михаил Сергеевич!
Товарищи!**

Думаю, выражу общее мнение присутствующих в этом зале, а также всех народов нашего многонационального Казахстана, если от всей души поблагодарю Президента СССР и его супругу за приезд в нашу республику.

Мы очень сожалеем, что неотложные государственные заботы не позволяют Вам, Михаил Сергеевич, полнее и глубже познакомиться с жизнью, заботами и проблемами казахстанцев.

Однако надеюсь: даже в эти короткие дни Вы почувствовали традиционное гостеприимство, сердечную доброжелательность наших людей, которые, несмотря на многие трудности и невзгоды нынешнего переломного и противоречивого времени, искренне верят в перестройку, поддерживают проводимый Вами логический курс на коренное обновление нашего общества.

Мы понимаем, что только благодаря процессам перестройки, начатой в апреле 1985 года, казахский народ смог в полный голос заговорить о своей истории, национальном возрождении, государственном суверенитете, спасении родного языка, о многочисленных бедствиях, которые поставили казахов на грань физического уничтожения и полной ассимиляции.

Исправляя трагические ошибки прошлого, мы в нашем многонациональном Казахстане в равной степени заботимся о правах и свободах всех без исключения граждан, независимо от их национальности, языка, вероисповедания, принадлежности к партиям и общественным движениям.

Такая политика понятна казахстанцам.

Они верят в нее и надеются, что, в конечном итоге, проводимые сегодня политические и экономические реформы дадут свои положительные плоды, позволят им вместе со всеми народами страны построить для себя и своих детей достойную человека жизнь.

Эта вера помогает противостоять серьезным социальным и экономическим трудностям, сохранять в республике стабильность и межнациональное согласие.

* Газета «Казахстанская правда», 1 июня 1991 года.

По данным социологического опроса, около 85% – абсолютное большинство населения республики – поддерживает как уже сделанные конкретные шаги, так и общий курс руководства Казахстана на переход к рынку, вхождение в мировую экономику. Курс, к разработке которого привлечены известные экономисты страны, видные ученые из-за рубежа.

Сохраняя политическую стабильность, мы вовсе не стремимся к сохранению прежних экономических структур, а тем более – прежнего экономического и политического мышления.

Если пристальней взглянуть в происходящие в республике процессы экономических преобразований, можно обнаружить массу сложных и противоречивых явлений, причем в динамичных столкновениях и стремительном развитии.

Мы увидим распад старых схем, структур управления взаимосвязей.

Это объективно неизбежный и довольно болезненный момент переходного этапа. Кое у кого – не только в республике, но и стране – он вызывает ощущение хаоса, а следом и желание вернуться к старым порядкам.

Что можно сказать по этому поводу?

Пусть вспомнят те, кто льет слезы по так называемой "плановой экономике", каковы на деле были эти планы!

Они существовали лишь на бумаге. А на практике – сплошной обман, абсолютная несбалансированность, потемкинские деревни, построенные из всевозможных корректировок, повторных счетов и огромных, прямо-таки разорительных затрат.

Думаю, возврата к старому нет!

Это подтверждает и заметный рост, я бы даже сказал, бурная кристаллизация новых форм экономической, социальной и политической жизни республики.

Как грибы после теплого дождя, появляются акционерные общества и коммерческие фирмы, товарные и фондовые биржи, совместные банки и предприятия. Конечно, не обходится и без "поганок", но все же практика показывает: в подавляющем большинстве, особенно в аграрном секторе, новые образования многократно эффективнее старых.

Активно вторгается новое в социальную и политическую сферы.

Возникают и действуют общественные движения, выражающие интересы самых разных групп и слоев населения, национальные культурные центры, религиозные организации, экологические общества, творческие союзы.

Да, и тут есть издержки.

Но не уйти нам от объективного вывода: возникающие и крепнущие полицентризм, полифония жизни, соприкосновение, я бы сказал – взаимодополнение интересов людей разных национальностей, взглядов,

убеждений, экономических устремлений стократ сильнее цементируют общество, нежели партийно-государственная монополия на все и вся.

Мы же можем констатировать: в Казахстане идет созидательное накопление нового, многообразный и многосложный процесс самоорганизации новых экономических и общественных структур. И задача органов государственного управления республики – максимально учитывать все это в своей деятельности.

Отрадно, конечно, когда под только зарождающиеся образования сразу закладывается правовой фундамент, как было, например, с законодательными актами о привлечении и защите иностранных инвестиций и капитала в республике, свободных экономических зонах, многими другими.

А на подходе главный наш рыночный документ – Закон "О разгосударствлении и приватизации", к выполнению которого мы готовимся приступить немедленно.

Однако на пути позитивных перемен немало препятствий.

В республике их становится тем больше, чем сложнее обстановка в стране. Это понятно: Казахстан живет и развивается не в обособленном пространстве, а экономическая и социальная диффузии не знают границ. Мы сейчас наглядно видим "плоды" тоталитаризма и администрирования в экономике.

Центр с помощью послушных "вождей" на местах усиленно развивал лишь те отрасли производства, которые неуклонно превращали республику в сырьевой придаток страны, беспардонно и за бесценок выгребал невозстановливаемые природные ресурсы. Нам говорили: рубите уголек, добывайте руду, плавьте металл, а об остальном не заботьтесь, дескать, все, что нужно казахстанцам, будет завезено из других мест.

Я уж не говорю о сопутствующих такой политике экологических бедах. Трагедия Арала, ядерное насилие над природой в районе Семипалатинского полигона – лишь самые впечатляющие из нескончаемого ряда примеров варварского отношения к земле наших предков.

И вот теперь, как только разорвались былые экономические связи, нарушились поставки, Казахстан и все республики Средней Азии оказались в положении бедных родственников.

Начиная от товаров народного потребления и кончая технологическим оборудованием, бюджетными средствами, – все это нам приходится теперь выпрашивать.

Что же будет, если и мы начнем вынуждать наших потребителей – а это ни много, ни мало все регионы Советского Союза – упрашивать нас о поставках сырья?

Тогда страну ждет полный развал.

Чтобы этого не допустить, нужны действенные меры, способные консолидировать нашу экономику. Терпеть дальше шатание – нет никакой возможности.

Казахстан успешно справился с задачами прошлого пятилетия.

Но с середины 1990 года в республике стали падать темпы роста общественного производства. Эта тенденция переросла в его абсолютное снижение по сравнению с предшествующим годом.

Видимо, нами не пройдена еще экстремальная точка кризиса, о масштабах которого мы можем только гадать. К сожалению, он принял затяжной характер во всех сферах и отраслях экономики.

Все это крайне негативно отражается на социально-политической обстановке, вызывает обоснованное недовольство населения, особенно металлургов, шахтеров, чей жизненный уровень снизился особенно резко.

Шахтеры Караганды проявили здравомыслие и терпение, поверили, что их проблемы будут решаться, и отказались от забастовки. Но правительствам СССР и республики надо выполнять обещанное.

И главное – дать, наконец, настоящую самостоятельность шахтерским коллективам во владении произведенной продукцией.

Мы неоднократно ставили вопрос о передаче части выпускаемой продукции в распоряжение предприятий республики, о ее праве выдавать им лицензии на экспортные поставки. Однако он до сих пор не решается.

Тяжелое положение в базовых отраслях вызвано разрывом хозяйственных связей между предприятиями, срывом кооперационных поставок, отсутствием сырья, сильной изношенностью активной части основных фондов, ухудшением трудовой дисциплины.

Так, срыв поставок кальцинированной соды Актюбинскому заводу хромовых соединений привел к снижению выпуска дефицитной в стране продукции.

Полностью парализована работа объединения "Казстройполимер", мощности которого могли бы обеспечить потребности не только Казахстана, но и всей Средней Азии. Однако из-за недопоставки сырья по импорту объединением недодано 1,6 миллиона квадратных метров линолеума. По этой причине, а также из-за недопоставок леса из России тысячи новоселов не могут заселиться в уже практически готовые дома.

Как Вам, Михаил Сергеевич, доложили руководители некоторых чимкентских предприятий, из-за отсутствия корда производственное объединение "Чимкентшина" договорные обязательства выполняет только на 79 процентов. Остановлены или находятся на грани полной остановки такие крупные производственные объединения, как "Карбид", "Фосфор", "Химпром", которым не поставляют кокс заводы Российской Федерации. В тяжелом положении оказались и предприятия, производящие товары для народа, – также из-за недопоставок сырья.

С серьезными трудностями мы столкнулись в аграрном секторе.

Судя по всему, нынешний сельскохозяйственный год будет сложным. Весна выдалась засушливой, возрастает опасность того, что нужного количества грубых кормов мы не наберем. Майские заморозки уничтожили четвертую часть посевов сахарной свеклы и овощебахчевых культур, пострадали сады и виноградники.

Тревожит обстановка в капитальном строительстве.

Уменьшились объемы, снизились темпы сооружения жилья и объектов соцкультбыта, практически остановился ввод производственных мощностей. Жилых домов, например, сдано за 4 месяца намного меньше, чем за этот же период прошлого года.

Главная причина заключается в несбалансированности программы строительно-монтажных работ с материальными ресурсами, постоянных срывах в их реализации, а также значительных недопоставках технологического оборудования. Поставщики требуют за дефицитные материалы автомашины, продовольствие и т.д. Сейчас практически невозможно укомплектовать ни один сложный объект.

Конечно, сложа руки, мы не сидим.

Значительную часть проблем удается решать, используя межреспубликанские связи, на основе обмена продукцией и другими, так сказать, "новыми" путями. В принципе, у нас есть уверенность, что по итогам первого полугодия удастся реализовать не менее 50 процентов годовой программы строительства жилья. Есть определенная ясность и по другим объектам, особенно мощностям по выпуску товаров, переработке и хранению сельскохозяйственной продукции.

Говоря об изменении инвестиционной политики, хотелось бы остановиться на такой проблеме, присущей Казахстану, как добыча минерального сырья. Фондоемкие производства этих отраслей требуют больших горнокапитальных работ. Из-за отсутствия необходимых средств они или не ведутся или ведутся в небольших объемах, что уже в ближайшем будущем грозит снижением добычи, а, следовательно, крайне отрицательно скажется на экономике всей страны.

Выход из кризиса в базовых отраслях, а это все же основа экономики, потребует значительно больших усилий и времени.

Конфронтационная финансовая политика отдельных республик вкупе с реформой ценообразования поставили нас на грань финансовой катастрофы.

Как известно, в соответствии с экономическим соглашением республика должна получить в 1991 году из союзного бюджета субвенцию в размере 6 миллиардов рублей. Кроме того, из единого союзно-республиканского фонда социальной поддержки на выплаты населению компенсаций от повышения розничных цен – 2,8 миллиарда рублей.

Однако из общей суммы дотаций до настоящего времени не получено ни рубля. Выданные нам в начале года в порядке ссуды 815 миллионов рублей явно недостаточны, к тому же их надо возвращать.

Некомпенсируемые затраты от неэквивалентного повышения оптовых цен на промышленную продукцию и закупочных цен на сельскохозяйственную продукцию составляют 8,4 миллиарда рублей. Кроме того, для компенсации потерь от повышения розничных цен работникам сельского хозяйства требуется еще дополнительно 2 миллиарда.

В итоге дефицит бюджета республики достиг 14,4 миллиарда рублей, при этом 47% расходов не покрываются собственными доходами.

Из этой ситуации есть два выхода.

Чтобы сохранить стабильность поставок потребителям сырья внутри страны, нам нужно или получить субвенцию в расчетном объеме, или переходить на торговлю по свободным или международным ценам.

При втором варианте мы сможем удовлетворять потребности республики в товарах, материалах и оборудовании за счет импорта. Здесь надо решать, причем немедленно.

Мы принимаем все меры к изысканию финансовых ресурсов. Их поступление увеличилось за счет прибыли предприятий и организаций, продажи ценных бумаг, роста вкладов населения в сбербанки и т.д. Но этого недостаточно для финансирования социальных и производственных программ.

В Казахстане с учетом программы совместных действий Кабинета Министров СССР и правительств суверенных республик по выводу экономики страны из кризиса в условиях перехода к рынку разработаны соответствующая республиканская программа, а также программа разгосударствления и приватизация собственности, которые будут внесены на сессию Верховного Совета республики.

Одна из наших главных задач – не только не допустить ухудшения продовольственного снабжения населения, но и последовательно улучшать положение дел на потребительском рынке. Для этого используются любые возможности, например, всем без исключения гражданам разрешено иметь огороды. На эти цели уже выделено 65 тысяч гектаров земли. Кроме того, мы пошли и на непопулярные меры, сохранив в прежнем объеме государственный заказ, площади под основными сельскохозяйственными культурами.

Вместе с тем повышена заинтересованность сельских тружеников в увеличении производства масличных и крупяных культур.

Настрой тружеников целины – основной житницы республики – Вам, Михаил Сергеевич, известен. Вы посетили Кокчетавскую область и убедились, что, вопреки прогнозам скептиков, Казахстан уже завершает сев зерновых.

Немало делается на селе и по развитию, укреплению разнообразных форм собственности и хозяйствования. В арендных коллективах сейчас трудится свыше 1 миллиона человек. В системе агоропромышленного комплекса действуют около 2 тысяч кооперативов, свыше 640 крестьянских хозяйств и 46 акционерных обществ. И это – не дань моде.

Мы посчитали: лишь 1 процент земельных площадей в распоряжении частного сектора дает нам около 30 процентов производимой сельскохозяйственной продукции, причем ее себестоимость в 2-3 раза ниже, чем в совхозах.

Но сельскому хозяйству республики необходимо оказать действенную помощь, особенно по линии материально-технического обеспечения.

Нас уже сегодня беспокоит уборка будущего урожая.

Казахстан – единственная республика, вывозящая и поставляющая другим продовольственное зерно, которое страна закупает на валюту.

Продавая его за рубли, мы вправе рассчитывать, что республики и области, получающие от нас хлеб, обеспечат сто процентные поставки тракторов, комбайнов, автомобилей, запасных частей к ним.

Надо незамедлительно решать вопросы поставки аккумуляторов для тракторов и большегрузных автомобилей, пестицидов, азотных удобрений.

Нет ясности с обеспечением горюче-смазочными материалами, фонды на которые недовыделены. Одновременно надо решить вопросы закупки за рубежом оборудования, технологий по хранению и переработке картофеля и овощей, плодов и винограда. Особое внимание мы просили бы уделить материально-техническому обеспечению животноводства.

Обстановка всеобщего дефицита вынуждает руководителей хозяйств производить разорительные бартерные сделки. В результате разбазариваются мясные ресурсы республики, резко сокращаются поставки мясомолочной продукции в союзный фонд.

Мы все же должны сделать выводы из прошлогодней уборки урожая.

Нельзя оставлять сельского труженика наедине с его проблемами и трудностями. Дальнейшее промедление с решением этих проблем обернется потерями, и вместо улучшения продовольственного снабжения страна неизбежно будет поставлена на грань голода.

Надо, наконец, навести порядок и добиться эквивалентных цен на сельскохозяйственную продукцию и поставляемые селу технологическое оборудование и механизмы.

Пора прекратить грабеж села. Несколько примеров на этот счет.

Ленинградский тракторный завод при фиксированной оптовой цене на трактор "К-701" 35 тысяч рублей установил договорную – 48,4 тысячи. Для того, чтобы купить один зерноуборочный комбайн "Дон-1200" по цене 38 тысяч рублей, надо продать более 100 тонн зерна или 60 тонн молока или 9 тонн мяса. Даже при рекордном урожае прошлого года многие хозяйства республики не в состоянии выплатить причитающуюся зарплату своим труженикам.

В целом же удорожание средств производства и услуг, не предусмотренное новыми закупочными ценами, составляет почти 11 с половиной миллиардов рублей!

Поэтому мы настоятельно требуем установления фиксированных оптовых цен и тарифов на поставляемые агропромышленному комплексу средства производства и оказываемые ему производственные услуги. Или нам придется поднять цены на мясо и зерно, поставляемые в союзный фонд.

В республике с удовлетворением воспринят президентский указ "О неотложных мерах по обеспечению стабильной работы базовых отраслей народного хозяйства". Он уже получает практическую реализацию.

Повышается и ответственность местных Советов народных депутатов, их исполнительных органов за бесперебойное и надежное функционирование предприятий базовых отраслей.

Вместе с тем мы считаем необходимым ускорить разделение собственности между Союзом и республиками, прекратить ее разгосударствление отраслевыми союзными органами управления, которые хоть и сменили вывески, но действуют старыми методами. Областные Советы народных депутатов не должны допускать такого разбоя.

Хочу заверить, что при переходе объектов базовых отраслей под юрисдикцию Казахской ССР, мы проявим максимальную взвешенность и осмотрительность в плане сохранения координации и управляемости производства.

Вопрос вопросов – стабилизация расстроенных до невозможности финансов.

Мы ждем от центра действенных и продуманных мер, которые обеспечили бы финансовое оздоровление народного хозяйства, ликвидацию бюджетного дефицита, установление контроля за денежной массой и эмиссией. Без решения проблемы финансовой сбалансированности бюджетов не представляется возможным осуществить главный шаг в сторону рыночных отношений – приступить к разгосударствлению и приватизации собственности.

Мы убеждены – надо смело и решительно идти на это, не топтаться на месте. Сейчас всем, по-моему, ясно, что именно хроническое запаздывание с принятием важных перестроечных решений стало причиной крупных просчетов и ошибок в стратегии и тактике экономического развития.

Это общие боль и беда как центра, так и республик, местных органов власти. По сути, мы все время пытались реанимировать низкоэффективную, окончательно дискредитировавшую себя административно-командную систему управления экономикой.

Давайте же не будем опять сворачивать на наезженную колею, дабы не пожинать впредь горькие плоды разочарований.

Другую реальнейшую опасность начатым преобразованиям мы видим в усугубляющемся обострении межнациональных отношений в стране.

Казахстанцы знают, сколько времени, сил и энергии отнимают профилактика, противодействие этим негативным тенденциям в республике.

Складывается убеждение, что кому-то очень выгодно поддерживать сверхвысокое напряжение в целом ряде регионов, что кто-то или сознательно, или по причине, мягко говоря, своей недальновидности подогревает эти процессы.

Фактов можно привести много – от гражданской войны в Закавказье до усиления шовинистических и даже монархических настроений в некоторых областях России.

Скажите, Михаил Сергеевич, как расценить прием Вашим заместителем, вице-президентом страны Янаевым представителей казачества?

Нам неизвестно, о чем шел разговор, но это стало поводом для новой волны сепаратистских выступлений в Уральской области. А в ответ на это – соответствующая реакция коренного населения.

Я не знаю, кому выгодно сталкивать таким образом народы, но уверен: многонациональному Казахстану, да и всей стране, это приносит вред.

Не скрою, нас тревожат и разговоры о формировании отдельных казачьих частей. От кого они собираются защищаться?

Может быть, хотят напомнить национальным меньшинствам бывшей царской империи о периоде колонизации безоружных кочевников?

В народной памяти и по сей день не стерлись обман, унижения и жестокости того периода.

Вообще складывается впечатление, что кое у кого в голове сместились представления о реальном времени и пространстве.

Хочу быть абсолютно правильно понятым.

Мы – за равенство всех, за возрождение незаслуженно забытых добрых традиций, обычаев и культурных ценностей, за развитие языков всех народов республики.

Мы за то, чтобы и потомки трудолюбивых казаков чувствовали себя на казахской земле, как в родном отчем доме. И проблемы-то создают вовсе не они, а те, кому очень надо взбаламутить людей ради удовлетворения личных узкокорыстных интересов и амбиций.

Если нам дороги наша мирная жизнь, будущее наших детей и внуков, советую прекратить эти игры. Не надо лишний раз испытывать терпение и нервы.

Откровенно предупреждаю и остерегаю авантюристов, мучающихся ностальгией по недоброму прошлому: никаких изменений границ между республиками, признанных неприкосновенными в межреспубликанских договорах и декларациях о государственном суверенитете, мы не допустим.

Не допустим и того, чтобы на территории Казахстана проводились какие-либо празднования годовщин казачьего служения царскому режиму, а тем более формировались казачьи части.

Уверен, Верховный Совет республики меня в этом поддержит.

Ростки великодержавного шовинизма заботливо лелеются и некоторыми представителями интеллигенции, с восторгом воспринимающими беспардонные советы "пророков" из-за рубежа.

Как можно, например, считать себя интеллигентом в полном и высоком смысле этого слова, если заботы об устройстве своей Родины застят тебе глаза на заботы и проблемы других народов!

А ведь автор нашумевшего трактата, широко растиражированного в стране, не постеснялся объявить на весь мир, что, дескать, белорусы и украинцы просто забыли, что они русские; земли казахов, вроде бы, и не их земли...

Но что может знать о жизни и подлинной истории Казахстана человек, видевший эту жизнь лишь из-за колючей проволоки сталинских лагерей?

Думаю, подыгрывать не самым лучшим чувствам, науськивать один народ на другой – по меньшей мере безнравственно, а по большому счету все это подрывает основы нашего единого государства.

Михаил Сергеевич, вы убедились в приверженности казахстанцев к обновленному Союзу. Они приветствуют любые шаги, направленные к этой цели. Но только наметилось сближение позиций центра и республик, только состоялось подписание соглашения "9+1", как у тонкого ростка согласия одна за другой стали рваться гранаты "вышедших из окопов". Если они хотят таким способом излечиться от своей окопной болезни, тогда не знаю...

Однако факт остается фактом: ортодоксальные, воинствующие коммунисты – причем в подавляющем большинстве аппаратчики, а не рядовые члены КПСС, – пошли в атаку с открытым забралом, выбросив лозунг: "Назад, в командный социализм!".

С другой стороны, демократам не понравилось участие руководителя российского Верховного Совета в этом соглашении. А тут и Верховный Совет СССР выразил недовольство, что без его позволения Президент страны и главы девяти республик встретились...

Такое "единодушие" разнополярных политических сил заставляет задуматься.

Сегодня главный вопрос – это новый Союз.

И народ вправе знать пофамильно тех, кто стоит за него, а кто лукавит.

Вам, Михаил Сергеевич, лучше, чем кому-либо, известно, что на последнем Пленуме ЦК мы сделали все возможное, чтобы предотвратить наметившийся раскол в КПСС и формально добились этого.

А по сути?

Сейчас, когда на карту поставлена судьба страны, когда партия все еще остается важной общественной силой, можем ли мы, убежденные сторонники реформационных процессов, поддерживать иллюзию нашего партийного единства?

Можем ли во имя этой иллюзии брать на себя ответственность за политическую линию тех, кто, находясь в одних с нами партийных рядах, является противником перестроечных преобразований?

Думаю, нет.

В сложившейся ситуации любые внутрипартийные дела затрагивают коренные интересы всего народа. И чтобы мы могли достойно защитить эти интересы, нам необходимо отмежеваться от тех "товарищей по партии", которые упорно тянут нас в болото тоталитаризма.

Как коммунист, я не откажусь от великой социалистической идеи свободы, демократии, равенства и братства людей, от принципа "каждому – по труду, от каждого – по способностям". То же самое могут заявить и заявляют сотни тысяч членов нашей республиканской партийной организации. Эта высокая, благородная идея никогда не умрет, она будет привлекать новые и новые поколения борцов за народное счастье.

Однако мы видим, что сегодня некоторые ярые сторонники "чистого" социализма озабочены отнюдь не улучшением жизни народа. Вооружившись идеологическими догмами, они борются за личную власть, за сохранение собственных привилегий.

В этой связи хочу заметить, что сейчас стабилизация положения в стране невозможна через установление единовластия лишь одной из политических сил, поскольку ни одна из них пока не может взять на себя всю полноту ответственности за выход из кризиса. Любые попытки захвата власти, а тем более с использованием армии и правоохранительных органов, дадут толчок новому витку насилия, но отнюдь не приведут к стабилизации.

Наоборот, в этом случае нас ждет размах массовых волнений, крайние формы политической борьбы со стороны населения, полное свертывание практики политического плюрализма. А это, в конечном итоге, означает ликвидацию ныне действующей системы государственного управления, начало широкомасштабных репрессий, окончательный подрыв положительного образа страны в сознании мирового сообщества.

Как руководитель государства, Вы, Михаил Сергеевич, не можете этого не видеть.

Сегодня, мне кажется, настало время, когда надо сделать окончательный выбор. В какую сторону двигаться, Вы определились: как Президент на Съезде народных депутатов СССР и как Генеральный секретарь ЦК КПСС на XXVIII съезде партии – двигаться путем преобразований, а в экономике – к рынку.

Теперь, по-видимому, надо сделать второй шаг – оттолкнуться от того, что мешает этому движению.

Мы выступаем за компромиссы. Но компромиссы возможны, когда между людьми существуют общие цели и разница лишь в тактике их достижения.

О каких компромиссах может идти речь с теми, кто справа зовет нас назад "в светлое тоталитарное прошлое", и с теми, кто с крайнего левого фланга призывает к политическому террору во имя какого-то иллюзорного "лучшего будущего"! Разве можно, например, надеяться на достижение какого-либо согласия с поджигателями армяно-азербайджанского конфликта в Нагорном Карабахе, которые довели ныне дело до настоящей гражданской войны?

Настало время решительных действий. Решительных во всем – и в переходе к рынку, и в пресечении кровопролитных конфликтов, и во многих других делах.

Между прочим, решительность нужна и в достижении компромиссов.

Здесь хорошие примеры уже есть – я имею в виду достигнутое 23 апреля соглашение "9 плюс 1", а также недавнюю встречу членов подготовительного комитета по проекту Союзного договора.

Это надо считать началом политики общественного согласия – единственно верного, цивилизованного и разумного пути для нашей страны в нынешней нелегкой ситуации.

В связи с этим хочу подчеркнуть, что мы поддержим любую из существующих политических сил, которая продемонстрирует свою приверженность этой политике. Однако для того, чтобы принятые решения обрели значимость и получили воплощение на практике, инициатива в организации переговорного процесса должна обязательно принадлежать официальным структурам власти, лично Вам, Михаил Сергеевич!

Казахстан готов всемерно помогать руководству страны в развитии консолидирующих инициатив.

В то же время нас очень тревожит неумное желание некоторых союзных структур, в частности отдельных депутатов Верховного Совета СССР, вмешаться в процессы формирования будущего Союзного договора, навязать его субъектам свою волю.

Наша позиция в данном вопросе однозначна: Казахстан, как и другие республики, не нуждается в подсказках, а тем более одобрении или неодобрении своих действий.

Любые попытки корректировать суть и смысл Союзного договора, насиловать в этом плане волю республик и их парламентов, совершенно неуместны. Они могут привести лишь к окончательному торпедированию с таким трудом достигаемого соглашения.

Представляется очень важным использовать другой объединительный момент. Причем это может стать еще одним шагом к выводу страны из тяжелого кризиса.

Я имею в виду идею организованного возвращения в мировую экономику, разработкой которой заняты сейчас Г. Явлинский, Е.Примаков по Вашему, Михаил Сергеевич, поручению.

Искренне хотелось бы, чтобы ее не постигла участь программы "500 дней". Конечно, можно найти и ей альтернативу – принять, скажем, какие-нибудь основные направления по международному сотрудничеству в рамках нашего "исторического выбора" и "уникального" развития. Но повторять ошибки, продолжать губительное идеологическое насилие над объективными экономическими законами, просто над здравым смыслом, я думаю, мы не имеем права.

Должно же, наконец, прийти к нам осознание того, что мы – неотъемлемая часть мира, а потому интеграция неизбежна. И чем раньше пойдем по этому пути, тем меньше понесем потерь.

Скажу больше. Совместные целенаправленные действия нашей страны и мирового сообщества могли бы не только помочь нам выйти из кризиса, получить весомую техническую и финансовую помощь, построить истинно демократическое государство, разделяющее общечеловеческие ценности, но и обеспечить подлинную экономическую и политическую безопасность для многих будущих поколений всего человечества. Поэтому мы приветствуем идею вхождения нашей страны в мировое экономическое сообщество и готовы внести свой вклад в разработку конкретных предложений, с которыми Советский Союз выйдет на переговоры с западными странами.

Уважаемый Михаил Сергеевич!

Казахстанцы поддерживают решительные и конкретные действия, направленные на улучшение жизни народа, потому что верят в перестройку.

За прошедшее с апреля 1985-го в республике произошло многое.

Были и горькие дни. Но плоды обновления все же налицо.

Прежде всего, это – реальное общественное согласие, выбор четких и ясных ориентиров в экономике, наконец, сохранение в столь бурные годы оплота древней казахской земли – ее исконных традиций. Остались святыми для нашего народа уважение к старшим в семье, радушие и гостеприимство, бескорыстная помощь всем, кто в ней нуждается.

Казахстан вступает за обновленную федерацию.

Как она будет называться – решать сообща.

Но ясно одно: это должен быть союз суверенных национальных государств с общим экономическим пространством.

Разве не к этому стремится европейское сообщество, намереваясь открыть границы и убрать таможи, ввести единую денежную единицу, повысить уровень кооперации между своими членами!

Так неужели, имея поистине уникальный шанс поставить все в собственной стране с головы на ноги, мы станем разбегаться по своим национальным углам, воздвигать между народами искусственные перегородки?

Это противоречило бы здравому смыслу.

Только совместная поддержка политики общественного согласия, общее движение по пути к рыночным отношениям, к дальнейшей демократизации всех сфер жизни, интеграция в мировое сообщество дадут нам реальную возможность решить все наши сложные проблемы.

Сторонников такого выбора, я уверен, большинство.

А когда мы по-настоящему зашагаем в этом направлении, попутчиков у нас станет значительно больше.

"ХОУП" – ЗНАЧИТ "НАДЕЖДА"*

Алма-Ата, 10 июня 1991 года

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев встретился с первым секретарем посольства Соединенных Штатов Америки в Советском Союзе Джудит М. Дин и вручил письмо для Президента США Джорджа Буша.

* * *

Президент Казахской ССР Н.А. Назарбаев:

– Уважаемый господин Президент!

От имени народа Казахстана мне доставляет глубокое удовлетворение выразить лично Вам сердечную благодарность за внимание и содействие в оказании республике гуманитарной помощи в виде ценных медикаментов.

Деятельность гуманистической организации "Надежда", в создании которой Вы приняли личное участие, воспринимается общественностью республики как добрый символ крепнущей дружбы между нашими народами.

Прошу Вас, господин Президент, принять мою искреннюю признательность и уверения в самом высоком уважении.

* Газета «Казахстанская правда», 11 июня 1991 года.

**ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ,
ҚАЗАҚСТАН КОМПАРТИЯСЫ ОРТАЛЫҚ КОМИТЕТІНІҢ
БІРІНШІ ХАТШЫСЫ НҰРСҰЛТАН ӘБІШҰЛЫ НАЗАРБАЕВ
ТІКЕЛЕЙ ЭФИРДЕ СӨЗ СӨЙЛЕП, СҰРАҚТАРҒА ЖАУАП ҚАЙТАРДЫ***

Алматы, 12 маусым 1991 жыл

Өткен аптада Қазақ телевизиясы бойынша "Президент сағаты" циклімен кезекті хабар берілді.

Тікелей эфирде телекөрермендер алдында Қазақ ССР Президенті, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Н.Ә. Назарбаев сөз сөйлеп, сұрақтарға жауап қайтарды.

Президент осы диалогтың басты тақырыптарын саралап алды.

Олар – Одақтық шартқа қол қою, ССРО Министрлер Кабинетінің одақтас республикалар мемлекеттерімен бірлесіп әзірленген дағдарысқа қарсы бағдарламасын жүзеге асыру мәселелері және экономиканың нарықтық қатынастарға көшуінің проблемалары.

Көптеген өтініштерге орай республика басшысының қазақстандықтармен сұхбатының мазмұнын жариялап отырмыз.

СІЗДЕРМЕН ПРЕЗИДЕНТ СҰХБАТТАСАДЫ

ОДАҚТЫҚ ШАРТ ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Сәуірдің 23-інде тоғыз республика басшыларының ССРО Президенті М.С. Горбачевпен кездескені мәлім.

Біз қол қойған келісімде Одақтық шарттың негізгі принциптері бейнеленді.

Біз елімізді федерациялық негізде сақтау айқындамасында бекем тұрмыз.

Ол Советтік Егеменді Мемлекеттер Одағы болады.

Сөйтіп, Орталық республикалардың егемендігін ақыры таныды.

Республикаларда оқиғалар қалай дамыса да, саясатшылар қандай ойын жүргізсе де, совет халқының ұлы елге қатыстылығын тартып алу мүмкін емес деп мен әрқашан да санап келдім және әлі де санай беремін.

* "Егеменді Қазақстан" газеті, 20 маусым 1991 жыл.

Айтпақшы, "9 + 1" келісімі бүкіл дүние жүзінде өте жоғары бағаланды. Бәрі де оны Совет Одағындағы топтасудың бастамасы деп қабылдады.

Шартқа қол қойылуы жөніндегі қазіргі көзқарастар барлық совет адамдарының мүдделері сияқты Қазақстанның, оның тұрғындарының мүдделеріне сай келеді.

Республикалар түрлі бұрыштарға бұқпантайлап, біздің экономикамызды, рухани өмірімізді ешнәрседе байланыстырып отырмағандай сыңай таныта алмайды.

Ол аз болса, ядролық оқ тұмсықтардың қисапсыз саны, атом электр станциялары бар елді бөлшектеу – бүкіл дүние жүзі үшін болжап болмас жағдайды алға тарту деген сөз. Мұны батыстағылар мен шығыстағылардың бәрі, біздің алысты болжай алмайтын жекелеген саясатшыларымыздан басқалары, түсініп отыр.

Одақтық шартқа қол қою бүгінде қандай сатыда тұр?

Оны басшының кездесуінен кейін Федерация кеңесінің бірнеше мәжілісі өткізіліп, онда біз құжаттың іс жүзінде барлық статьялары бойынша келістік.

Оны республикалардың Жоғарғы Кеңестерінің талқылауына беруге болады.

Парламенттер делегациялардың басшыларына өкілеттіктер және шартқа қол қою правосын бергеннен кейін іс аяқталуға таяйды.

Алайда, бұл жұмыста даулы сәттер жоқ деп айтуға болмайды.

Олардың бастысы – меншік мәселелерінде өкілеттіктерді бөлісу.

Біз халық шаруашылығы, жер қойнауының байлығы, біздің сыртқы экономикалық істеріміз, республика территориясында орналасқан нәрсенің бәрі оның игілігі болып табылатынын негізге алып отырмыз. Орталық бұл ережені барынша басқаша етіп тұжырымдауға, меншікті халықтың әлдебір игілігі етіп атауға тырысуда.

Ал мұндай көзқарас ведомстволардың көптеген жылдар бойы республикаларда шексіз қожайындық етуіне мүмкіндік беріп келді. Сондай-ақ меншікке бірлескен өкілеттіктерді қалдыру ұсынылуда. Мұның өзі де болған нәрсе.

Одақтық-республикалық министрліктер де жұмыс істеді, алайда, бағыну Орталық арқылы жүзеге асырылып келді. Оның үстіне бірлескен өкілеттіктер көптеген нұсқаулардың дүниеге келтірілуін талап ететінін де ескермеуге болмайды. Сөйтіп, іс қайтадан тежелетін болады.

Көріп отырсыздар, әңгіме билік туралы болып отыр. Ведомстволар одан жайдан-жай айырылғысы келмейді.

Мемлекетті жайластыру жөнінде де проблемалар пайда болуда.

Біз еліміздің заң шығарушы органы Республика кеңесі мен Одақ кеңесінен құралуға тиіс деп санаймыз.

Бірінші палатада, барлық одақтас республикалардан депутаттардың тең саны, айталық, әр республикадан 50-ден өкіл болуға тиіс. Оларды республикалардың парламенттері жіберіп, олар тиісті бағыттың жүргізілуі үшін жауапты болуға тиіс.

Екінші палата қазіргі кездегідей – округтік принцип бойынша сайланатын болады.

Міне, нақ осы жерде айтыс басталды.

ССРО-ның көптеген автономиялы құрылымдары өздерін егеменді республикалар етіп жариялағаны мәлім. Олар Жоғарғы Кеңесте тиісінше тең өкілеттік болуын талап етуде. Сөйтіп, Россия депутаттық корпуста орасан зор артықшылыққа ие болып шыға келеді.

Бұрынғы автономиялы республикалар да шартқа федерация субъектілері праволарында қол қойғысы келер еді. Бірақ Россия басшылығы мұның өзі Россияның ыдырауына әкеліп соғады деп дұрыс санап отыр.

Біз Россияның тұтас қалпында сақталуын қалаймыз, бұл барлық халықтардың мүдделеріне сай келеді.

Сонымен қатар, одақтас республикалардың праволарына қысым жасалуына жол беруге болмайды. Қысқасы, бұл жерде ортақ қорытындыға келетін мезгіл жетті.

Барлық мәселелерді келісіп алуды маусым айында аяқтап, шартқа қол қоюға кірісу керек.

ДАҒДАРЫСТАН ШЫҒУДЫҢ ЖОЛДАРЫ ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Одаққа біз ешкімді де күштеп тартып отырған жоқпыз.

Бірақ ашығын айтайын: егер әлдебір республикада дағдарыстан жеке-дара шығу елесіне беріліп отырғандар болса, олар сол арқылы халықты алдайды.

Бізді тұйықтан тек біртұтас экономикалық кеңістік және экономикалық байланыстарды қалпына келтіру ғана шығара алады. Өйткені, елімізде өндірістің құлдырауы үдеп барады. Кәсіпорындар қарап тұр, адамдар бос отыр.

Бұған селқос қарауға бола ма?

Осыған байланысты менде ұсыныс бар.

Барлық бұрынғы одақтас республикалардың басшылары жиналып (Алматы да кездесу орны бола алар еді), социалистік таңдау жақсы ма, жаман ба? Бізге Одақ қажет пе, жоқ па? – деген идеологиялық айтыс-тартыстың бәрін аулақ лақтырып тастап, аса өткір екі проблеманы шешіп алуы керек.

Біріншісі – Закавказьеде лапылдап тұрған ағайын арасындағы қырқысқан азамат соғысын тоқтату.

Екіншісі – экономикалық дағдарыстан шығудың жолдарын белгілеу.

Күзді қалай өткізетініміз, қалай қыстап шығатынымыз жайында келісіп алатын мезгіл жетті емес пе?

Бұл жайдан-жай қойылған сұрақ емес.

Өйткені, еліміз ереуілдердің салдарынан ғана 20 миллион тонна көмірді кем алды. Мұның өзі адамдарға, бүкіл халық шаруашылығына соққы болып тиеді.

Біз болашаққа жайбарақат қарай аламыз ба?

Шамшылдықты аулақ лақтырып тастау, дүрдараздықты ұмыту керек.

Бір үстелдің басына отырып, өмірлік маңызы бар осы мәселелерді талқылау керек. Мұның өзі дағдарыстан шығу жолындағы нақты қадам болмақ.

Басқа да жолдар бар.

Республикалар үкіметтерімен бірлесіп, ССРО Министрлер Кабинеті дағдарысқа қарсы бағдарлама әзірледі. Бұл құжат үміт ұялатады, өйткені республикалардың мүдделерін ескереді.

Ұсынылған бағдарламада күш-жігер бірнеше бағытта – шаруашылық байланыстарын қалпына келтіруге, азық-түлік дағдарысын жоюға, қаржыны сауықтыруға, сыртқы саяси байланыстарды ұлғайтуға шоғырландырылған. Және, әлбетте, халықты әлеуметтік жағынан қорғау шараларының тұтас бір жиынтығы көзделген.

Біз бұл құжатқа қол қойдық, дегенмен, Ресей мен Украина қалыс қалды.

Бұл жерде айтыс федералдық салық төңірегінде болып отыр.

Егер біз әлдебір тұлғасыз жүйе емес, қайта күшті мемлекет құрғымыз келсе, онда мұндай салық идеясын қолдауға тиіспіз.

Парасатты ой салтанат құрады, біз барлық республикалармен ақырында келісе аламыз деп ойлаймын.

НАРЫҚҚА КІРУ ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Бұл да сол қатардағы мәселе.

Меншікті қайта құру, экономиканы монополиясыздандыру – өндірістің құлдырауын жоюымызға көмектесуге тиісті шаралар.

Қазір республиканың Жоғарғы Кеңесі белсенді жұмыс істеуде, сессияның күн тәртібінде – нарықтық экономиканың іргелі заңдары. Жалпы алғанда, сессия өте жақсы даярланды, комитеттер үкімет және әкімшілік органдарымен өзара жемісті жұмыс істеуде.

Әлбетте, ең басты заң – меншікті мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіру.

Оны әзірлеу кезінде ерекше мұқият жұмыс істедік. Жекешелендіру тәңірегінде көп әңгіме болып жатқанымен, қазір бізде басқа жол жоқ. Бізді капитализммен қорқытуда. Мафия байып, ал біз кедейлене түсеміз десуде...

Мұндай үрейлерді аулақ серпіп тастайық. Өйткені, адам өз тағдырының қожайыны болуға тиіс қой, өз балаларының, отбасының болашағы үшін оның өзі, тек қана өзі жауапты болуға міндетті. Оның бұған жетуіне тек еркіндік қана мүмкіндік береді.

Меншікті мемлекет иелігінен алуды және жекешелендіруді жүргізе отырып, біз арқа сүйейтін басты принцип – әлеуметтік әділеттілік.

Қазақстанның көпұлтты еңбекқор халқы өз қолымен жасаған ұлттық байлықтың бір бөлігінің өзіне тегін берілуіне әбден лайық. Өйткені біздің туған мемлекетіміз талай-талай жылдар бойына жұмысшы адамның тапқан қаржысының көп бөлігін оған кем төлеп келді. Егер жоғары дамыған елдерде өндірілген ұлттық өнімнің 60 процентіне дейіні ақы төлеуге жұмсалатын болса, ол бізде – 30-33 проценттен аспайды.

Бұл жерде адамдарды капитализммен қорқытатындай не бар?

Меншіктің бір бөлігін адамдарға тегін бере отырып, біз оларға жекешелендіруге қатысу үшін бастапқы тең мүмкіндіктер туғызудамыз.

Бұл жағдайда "естен тандыру" терапиясы пайда болмайды.

Жекешелендіру процесі кезеңдерге бөлінетін болады.

Тұрғын үйлерден, ұсақ кәсіпорындардан, сауда орындарынан, қызмет көрсету саласынан бастаймыз.

Содан соң орта кәсіпорындарға көшеміз.

Меншік иесінің бет жүзін танып-білген кезде ірі кәсіпорындарда акционерлік қоғамдар құра бастаймыз. Жер мұраға қалдыру правосымен жалға берілетін болады.

"Капитализмдендіру" дейтін тақырыпты жабу үшін қазақстандықтарда сегіз миллиардтан астам сом бар екенін айтайын. Олар сол ақшаны жекешелендіруге жұмсай алады. Ал республикамыздағы негізгі қорлардың құны, жер құнын қоспағанда – 170 миллиард сом.

Ал қарапайым адамның, білікті жұмысшының, ауыл шаруашылығы маманының, талантты, шығармашылық адамының нарықтан қорқуының керегі жоқ.

Әлбетте, халықтың мемлекет өз қамқорлығына алатын тобы бар.

Олар – мүгедектер, балалар, көп балалы отбасылар.

Денсаулық сақтауға, халыққа білім беруге, мәдениетке келетін болсақ, бұл саланың негізгі қорлары жекешелендірілмейді.

Әлбетте, бұл жерде, қосарлы, бәсекеленуші құрылымдар жасауға болады. Нарық жалпы алғанда бәсеке жағдайында ғана әрекет етеді.

Жуырда Кәсіпкерлікті және монополияға қарсы қызметті қолдау жөніндегі комитет құрылды.

Біз сондай-ақ тәуелсіз республикалық салық инспекциясын құруға тиіспіз. Ол табысты қатаң бақылайтын, шектен тыс пайда табуға жол бермейтін, кәсіпкерлікті дамыту үшін жағдайлар жасайтын болады.

Бізде пайдамен жұмыс істейтін кәсіпорындар неғұрлым көп болса, республикалық қазынаға қаржы соғұрлым мол түседі.

Республикалық әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыруға көмектесетін сол болады.

Сыртқы экономикалық қызметті жандандырудың көп мәні бар.

Еркін экономикалық аймақтар құру, шетел капиталын орналастыру – осының бәрі республика шаруашылығын серпілте түсуге көмектеседі.

СЕМЕЙ ПОЛИГОНЫ ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Полигонда сынақ жүргізу туралы мәселені республиканың рұқсатынсыз ашуға ешкімнің де құқысы жоқ. Бұл ретте Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесінің қаулысы қабылданды. М.С. Горбачев Қазақстанда болған кезде бұл туралы айқын да нақты түрде айтылды.

Полигон таза ғылыми орталыққа айналдырылатын болады.

Зерттеулер бағдарламасын аяқтау үшін, әскерилердің айтып жүргеніндей, екі жарылыс жасалуына келетін болсақ, олар туралы әңгімені бұл қадамның қажеттігіне халықтың өзі, қоғамдық қозғалыстар, Жоғарғы Кеңес көз жеткізген кезде ғана қозғауға болады.

ОДАҚТЫҚ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ РЕСПУБЛИКА ҚАРАМАҒЫНА КӨШУІ ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Украина қазірдің өзінде осындай қадам жасады. Біз де енді кідірмеспіз.

Өйткені қазір акционерлік қоғамдар дейтіндерді құра отырып, орталық ведомстволар біздің бүкіл халқымыз бен республикамыздың ұлттық игілігін талапайға салуда.

Алайда орталықтың өктемдігін республиканың өктемдігімен ауыстырғымыз келмейтінін ескеру керек. Одан еш нәрсе өзгермейді.

Біз кәсіпорындарға ведомстводан тыс статус беруді, оларды еркін етуді көздеп отырмыз.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ ТҰТАСТЫҒЫ ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– М.С. Горбачевтің қатысуымен өткен республикалық актив жиналысында казактардың кейбір басшыларының республика шекарасын қайтадан пішіп-кесу туралы шамшыл талаптары жөніндегі өз айқындамамыз айтылған болатын. Мұндай қисынсыз пікірлермен біз ешқашан да, ешбір жағдайда келіспейміз.

Қазақстан территориясы бөліп-жарылмайды.

Біздің елімізде, айтпақшы, ұлтаралық дүрдараздықты өршіткені және шекараны бөлуге шақырғаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы заң күшінде. Бұл жерде мені дұрыс түсінсе екен деймін.

Егер казактар өз дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын, мәдениетін қалыпқа келтіргісі келсе, онда ешқандай қарсылық болуы мүмкін емес.

Біз республикада тұратын барлық адамдардың мүдделері мен праволарын дәйекті түрде қорғаймыз да, сақтаймыз да.

Бірақ әскери құрамалар жасақтау немесе казактардың патшаға қызмет етуінің 400 жылдығын мерекелеу – бұл енді шектен шыққандық.

Мұның өзі халықтың теріс жауап қайтарған әрекетін туғызатыны түсінікті болмағаны ма?

Оның үстіне бұл кімге қажет?

Мен қарапайым, еңбекқор казактарды жақсы білемін. Ол адамдар мұндай экстремистік талаптардан аулақ.

Бұл арада саясатқа ұрынған кейбір азаматтарымыз капитал жинамақшы.

Сондықтан мен сөзімді казактардың ұрпақтарына арнаймын: байсалдылық сақтаңыздар!

Біздің бәріміздің республикада тұрақтылық жағдайын нығайтуымыз, ұлттық және азаматтық келісімді қымбат тұтуымыз абзал.

ПРЕЗИДЕНТТІҢ ЖЕКЕЛЕГЕН ЖАРЛЫҚТАРЫНЫҢ Орындалуы туралы

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Бақшаға, саяжайға, және тұрғын үй құрылысына жер бөлу туралы жарлықтардың орындалуына көптеген адамдар ынта қойып отыр.

Ол жарлықтар жалпы алғанда жұмыс істеуде. Маусымның 5-іне дейінгі жағдай бойынша, жеке тұрғын үй құрылысына 38 мыңнан астам (тілек білдірушілердің 33 проценті қамтамасыз етілген), бақшаға – 890 мың (93 процент), саяжайға – 176 мың (45 процентке жуық) учаске бөлінген.

Қарыз түрінде ақша берудегі мәселелер де өз шешімін тауып отыр.

Астаналық облыста жер мәселесін шешу тың өңіріндегіден әлдеқайда қиындау.

Жалпы алғанда, азық-түлік өнімдерінің өзін-өзі қамтамасыз етуіне биыл барлығы да белсенді түрде шұғылдануы керек. Мұның өзі азық-түлік проблемасын шешудің ең жақсы жолы емес екенін түсінемін, бірақ өміріміздің ақиқаты тап осындай.

Интернационалист жауынгерлерге тұрғын үй беру туралы Жарлыққа келетін болсақ, бұл жерде жергілікті Кеңестер тарапынан қатаң бақылау жолға қойылуға тиіс.

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Біз қазақ тілінің мемлекеттігін оны басқа тілдерден жоғары қою үшін емес, қайта оның болашағы үшін, оны сақтау үшін енгіздік.

Соңғы кезде Қазақстанда қазақ тілінде оқытатын 700-ден астам балабақша, 230 мектеп ашылды. Бұл жақсы бастама, дегенмен алда әлі де көп жұмыс бар.

КҮНДЕЛІКТІ ҚАЖЕТТІ ТОВАРЛАР ТУРАЛЫ

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев:

– Әрбір қалада халықтың табысы аз топтары – зейнеткерлер, мүгедектер, көп балалы аналар үшін күнделікті қажетті товарларды талондар бойынша сататын екі-үш дүкен ашу керек.

* * *

Қорытындысында Н.Ә. Назарбаев ауыл шаруашылығындағы жағдай туралы, егін жинауда, жемшөп дайындауда селоға көмек көрсету қажеттігі туралы айтты.

Сонымен қатар, – деп атап өтті Президент, – қыс жағдайында жұмыс істеуге әзірлікті бүгіннен бастап жүргізу керек.

Қазіргі басты нәрсе – экономиканы тұрақтандыру және нарық қатынастарына қалыпты ырғақпен өту.

ВАШ СОБЕСЕДНИК – ПРЕЗИДЕНТ

Алма-Ата, 12 июня 1991 года

*Пресс-служба Президента Казахской ССР –
КазТАГ*

На прошлой неделе по Казахскому телевидению прошла очередная передача из цикла "Президентский час".

В прямом эфире перед телезрителями выступал и отвечал на их вопросы Президент Казахской ССР, первый секретарь ЦК Компартии Казахстана Нурсултан Абишевич Назарбаев.

Президент Казахстана определил главные темы этого диалога – вопросы подписания Союзного договора, реализации антикризисной программы Кабинета Министров СССР, разработанной совместно с правительствами союзных республик, и проблемы перехода экономики на рыночные отношения.

По многочисленным просьбам публикуется изложение беседы главы республики с казахстанцами.

О СОЮЗНОМ ДОГОВОРЕ

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Как известно, 23 апреля состоялась встреча руководителей девяти республик с Президентом СССР М.С. Горбачевым.

В подписанном нами соглашении были очерчены основные принципы Союзного договора.

Мы твердо стоим на позиции сохранения нашей страны на федеративной основе. Это будет Союз советских суверенных государств.

Таким образом, центр, наконец, признал суверенность республик.

* Газета «Казахстанская правда», 20 июня 1991 года.

Я всегда считал и продолжаю считать, что как бы ни развивались события в республиках, какую бы игру ни вели политики, у советского народа невозможно отнять принадлежность к великой стране. Кстати, во всем мире соглашение "9 + 1" оценено очень высоко. Все восприняли его как начало консолидации в Советском Союзе.

Нынешние подходы к подписанию договора отвечают интересам Казахстана, его жителей, как, впрочем, и всех советских людей.

Республики не могут разбежаться по разным углам и делать вид, будто нашу экономику, духовную жизнь ничего не связывает. Мало того, расчленив страну, обладающую огромным числом ядерных боеголовок, атомными электростанциями, – значит программировать непредсказуемую ситуацию для всего мира. Это понимают на Западе и Востоке все, кроме отдельных наших недальновидных политиков.

На какой стадии находится подписание Союзного договора сегодня?

После встречи десяти состоялось несколько заседаний Совета Федерации, на которых мы практически по всем статьям согласовали документ. Его уже можно отдавать на обсуждение Верховных Советов республик.

После того, как парламенты наделят полномочиями руководителей делегаций и предоставят им право подписать договор, дело подойдет к концу.

Однако нельзя сказать, что в этой работе нет спорных моментов.

Главный из них – разделение полномочий в вопросах собственности.

Мы исходим из того, что народное хозяйство, богатства недр, наши внешнеэкономические наработки, все, что расположено на территории республики, является ее достоянием.

Центр пытается всячески перефразировать это положение, назвать собственность неким народным достоянием. Но ведь такой подход позволял ведомствам на протяжении многих лет быть безраздельными хозяевами в республиках.

Предлагают также оставить совместные полномочия на собственность. Но это тоже было. И союзно-республиканские министерства действовали, однако подчинение осуществлялось через центр. К тому же нельзя не учитывать, что совместные полномочия потребуют рождения множества инструкций. А дело опять будет тормозиться.

Как видите, речь идет о власти. И так просто ведомства ее отдавать не хотят.

Возникают проблемы и относительно государственного обустройства.

Мы считаем, что законодательный орган страны должен состоять из Совета Республики и Совета Союза.

В первой палате должны быть представлены в равном количестве депутаты от всех союзных республик, предположим, по 50 от каждой. Они должны быть делегированы парламентами республик и нести ответственность за проведение соответствующей линии.

Вторая палата будет избираться, как и сейчас – по окружному принципу. Вот здесь и разгорелся спор.

Как известно, многие автономные образования СССР объявили себя суверенными республиками. Соответственно они требуют равного представительства в Верховном Совете. Таким образом, получится, что Россия будет иметь огромное преимущество в депутатском корпусе.

Бывшие автономные республики желали бы также подписать договор на правах субъектов федерации. Но российское руководство правильно считает, что это приведет к развалу России.

Мы хотим, чтобы Россия сохранилась в целостности.

Это отвечает интересам всех народов.

Кроме того, нельзя допустить, чтобы союзные республики были ущемлены в правах.

Словом, и тут пора приходить к общему знаменателю.

Согласование всех вопросов надо завершить в июне и приступить к подписанию договора.

О ПУТЯХ ВЫХОДА ИЗ КРИЗИСА

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– В Союз силой мы никого не тянем. Но скажу откровенно: если в какой-либо республике строят иллюзии по поводу выхода из кризиса в одиночку, то тем самым обманывают народ.

Только единое экономическое пространство и восстановление экономических связей способны вывести нас из тупика. Ведь в стране нарастает спад производства. Простаивают предприятия, простаивают люди.

Разве можно на это смотреть равнодушно?

В связи с этим у меня есть предложение: собраться руководителям всех бывших союзных республик (местом встречи может стать и Алма-Ата), отбросить все идеологические споры о том, хорош или плох социалистический выбор, нужен ли нам Союз, и решить две острейшие проблемы.

Первое – остановить братоубийственную гражданскую войну, которая повсюду полыхает в Закавказье.

Второе – выработать пути выхода из экономического кризиса.

Надо же, наконец, договориться, как мы переживем осень, как будем зимовать?

Это не праздные вопросы.

Ведь только от забастовок страна недополучила 20 миллионов тонн угля. Это ударит по людям, по всему народному хозяйству.

Можем ли мы спокойно смотреть в будущее?

Надо отбросить все амбиции, забыть о вражде.

Надо сесть за один стол и обсудить эти жизненные вопросы.

Это будет реальным шагом на пути выхода из кризиса.

Есть и другие пути.

Совместно с правительствами республик Кабинет Министров СССР разработал антикризисную программу.

Этот документ вселяет надежды, поскольку учитывает интересы республик. Усилия в предложенной программе сосредоточены на нескольких направлениях – восстановлении хозяйственных связей, преодолении продовольственного кризиса, оздоровлении финансов, расширении внешнеполитических связей.

И, конечно же, предусмотрен целый комплекс мер по социальной защите населения.

Мы этот документ подписали, хотя Россия и Украина воздержались. Тут спор идет вокруг федерального налога.

Убежден, что если мы хотим построить сильное государство, а не какую-то аморфную систему, то должны поддержать идею такого налога.

Думаю, что здравый смысл восторжествует, и мы, наконец, договоримся со всеми республиками.

О ВХОЖДЕНИИ В РЫНОК

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Этот вопрос того же ряда.

Преобразование собственности, демонополизация экономики – меры, которые должны помочь нам преодолеть спад производства.

Сейчас активно работает Верховный Совет республики, в повестке дня сессии – основополагающие законы рыночной экономики. Вообще сессия подготовлена была очень хорошо, комитеты плодотворно взаимодействуют с правительственными и административными органами.

Разумеется, самый главный закон – о разгосударствлении и приватизации собственности. Над ним мы работали особенно тщательно. Другого пути у нас сейчас нет, хотя вокруг приватизации ходит много разговоров. Нас пугают капитализмом. Мол, мафия будет обогащаться, а мы беднеть...

Давайте отбросим эти страхи.

Ведь человек должен стать хозяином своей судьбы. Сам и только сам обязан нести ответственность за будущее своих детей, семьи.

Этого ему позволит добиться только свобода.

Главный принцип, на который мы будем опираться, проводя приватизацию и разгосударствление собственности, – социальная справедливость.

Многонациональный трудолюбивый народ Казахстана заслужил, чтобы ему была безвозмездно передана часть созданного им национального богатства.

Дело в том, что на протяжении многих и многих лет наше родное государство недоплачивало рабочему человеку немалую долю заработанных им средств. Если в высокоразвитых странах на оплату идет до 60% созданного национального продукта, то у нас – не более 30-33%.

Чего же тут пугать людей капитализмом?

Безвозмездно передавая часть собственности людям, мы создаем им равные стартовые возможности для участия в приватизации. "Шоковой" терапии при этом не возникнет. Процесс приватизации будет разбит на этапы. Начнем с жилья, с мелких предприятий, торговых точек, сферы обслуживания. Затем перейдем к средним предприятиям. Когда узнаем собственника в лицо, начнем создавать акционерные общества на крупных предприятиях. Земля будет передаваться в аренду с правом наследования.

Чтобы закрыть тему так называемой "капитализации", сообщу, что казахстанцы имеют не более 8 миллиардов рублей, которые они смогут пустить на приватизацию. Стоимость же основных фондов в республике, исключая стоимость земли, – 170 миллиардов рублей.

А простому человеку, квалифицированному рабочему, специалисту сельского хозяйства, человеку творческому, талантливому бояться рынка не надо.

Разумеется, есть слои населения, заботу о которых возьмет на себя государство – это инвалиды, дети, многодетные семьи.

Что касается здравоохранения, народного образования, культуры, то основные фонды этой сферы приватизации не подлежат.

Разумеется, здесь можно создавать параллельные, конкурирующие структуры. Рынок вообще будет действовать только при условии конкуренции.

На днях образован Комитет по поддержке предпринимательства и антимонопольной деятельности.

Мы должны также создать независимую республиканскую налоговую инспекцию, которая будет жестко контролировать доходы, не допускать сверхприбылей, создавать условия для развития предпринимательства. Чем больше у нас будет прибыльных предприятий, тем больше средств поступит в республиканскую казну.

Это и поможет реализации республиканских социальных программ.

Многое будет значить активизация внешнеэкономической деятельности. Создание свободных экономических зон, размещение иностранного капитала – все это поможет оживить хозяйство республики.

О СЕМИПАЛАТИНСКОМ ПОЛИГОНЕ

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Никто без ведома республики не вправе решать вопрос о проведении испытаний на полигоне.

На этот счет принято Постановление Верховного Совета Казахской ССР.

И об этом четко и недвусмысленно было сказано во время пребывания в Казахстане Президента СССР.

Полигон будет перепрофилирован в сугубо научный центр.

Что касается двух взрывов, которые, как говорят военные, надо произвести, чтобы завершить программу исследований, то о них можно будет вести речь, если сам народ, общественные движения, Верховный Совет убедятся в необходимости этого шага.

О ПЕРЕХОДЕ СОЮЗНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПОД ЮРИСДИКЦИЮ РЕСПУБЛИКИ

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Украина уже такой шаг сделала. Мы также не будем медлить, ибо, создавая сейчас так называемые акционерные общества, центральные ведомства растаскивают национальное достояние всего нашего народа и республики.

Однако надо учесть, что мы не хотим диктат центра сменить диктатом республики. От этого же ничего не изменится.

Мы хотим придать предприятиям вневедомственный статус, сделать их свободными.

О ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ЦЕЛОСТНОСТИ РЕСПУБЛИКИ

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– На собрании республиканского актива с участием Президента СССР была высказана наша позиция относительно амбициозных требований некоторых лидеров казачества о перекройке границ республики.

Никогда, ни при каких условиях, мы не согласимся с такими нелепыми суждениями.

Территория Казахстана неделима.

У нас в стране, кстати, действует Закон об уголовной ответственности за разжигание межнациональной розни и призывы к разделу границ. И пусть тут поймут меня правильно.

Если казачество хочет возродить свои традиции, обычаи, культуру, то никаких возражений быть не может.

Мы последовательно отстаиваем и соблюдаем интересы и права людей всех национальностей, проживающих в республике. Но создавать воинские формирования или праздновать 400-летие служения казачества царю – это уже слишком.

Неужели непонятно, что это вызовет негативную ответную реакцию населения?

Да и кому это нужно?

Я хорошо знаю простое трудовое казачество. Эти люди далеки от таких экстремистских требований.

Тут хотят нажить капитал некоторые наши сограждане, ударившиеся в политику.

Поэтому я обращаюсь к потомкам казаков: сохраняйте спокойствие!

Нам всем надо укреплять обстановку стабильности в республике, дорожить национальным и гражданским согласием.

О РЕАЛИЗАЦИИ ОТДЕЛЬНЫХ УКАЗОВ ПРЕЗИДЕНТА

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Многих интересует реализация Указов о выделении земель под огороды, дачи, индивидуальное жилищное строительство.

В целом, эти Указы работают.

По состоянию на 5 июня текущего года выделено под индивидуальное жилищное строительство свыше 38 тысяч участков (обеспечено 33% желающих), под огороды – 890 тысяч (93%), под дачи – 176 тысяч (почти 45%).

И по выдаче ссуд все вопросы сейчас сняты.

Другое дело, что в столичной, к примеру, области земельные вопросы решать труднее, чем на целине.

А вообще, самообеспечением продовольственными продуктами всем надо в этом году активно заняться. Понимаю, что это не самый лучший подход к решению продовольственной проблемы, но такова реальность нашей жизни.

Что касается Указа о предоставлении воинам-интернационалистам жилья, так здесь надо наладить жесткий контроль со стороны местных Советов.

О ГОСУДАРСТВЕННОМ ЯЗЫКЕ

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Мы ввели государственность казахского языка не для того, чтобы возвысить его над другими, а ради его будущего, ради сохранения.

В последнее время в Казахстане открыто свыше 700 детских садов, 230 школ с казахским языком обучения.

Это хорошее начало, хотя работы предстоит немало.

О ТОВАРАХ ПЕРВОЙ НЕОБХОДИМОСТИ

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– В каждом городе надо открыть два-три магазина, в которых бы по талонам продавали товары первой необходимости для малообеспеченных слоев населения – пенсионеров, инвалидов, многодетных матерей.

* * *

В заключение Н.А. Назарбаев сообщил о положении в сельском хозяйстве, о тех трудностях, с которыми столкнулись земледельцы; о необходимости оказать помощь селу в уборке урожая, заготовке кормов.

Кроме того, отметил Президент, уже сегодня надо вести подготовку к работе в зимних условиях.

Главное же сейчас – это стабилизировать экономику и в нормальном ритме переходить на рыночные отношения.

**ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ, ҚАЗАҚСТАН КОМПАРТИЯСЫ ОРТАЛЫҚ
КОМИТЕТІНІҢ БІРІНШІ ХАТШЫСЫ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНДА ШАХТЕРЛЕРМЕН
КЕЗДЕСУІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Қарағанды, 14 маусым 1991 жыл

М. Владимиров

Бұдан бұрын хабарланғанындай, Қазақ ССР Президенті, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Н.Ә. Назарбаев Қарағанды облысында болды.

Маусымның 14-інде оның жұмыс күні Т. Күзембаев атындағы шахтаға түсуден басталды.

Жердің төрт жүз метрлік қыртысы астында лаваға дейін төрт жарым шақырым жол жатыр. Ол қаншама күш-жігерді қажет етеді, ал содан соң тағы ең басты істі тындырып, көмір өндіру керек. Шахтердің жұмыс орнында болмай, оның өзін, оның талаптарын түсіну қиын.

...Шахтаның акті залы. Мұнда әңгіме өтті. Н.Ә. Назарбаев Қарағандыға сол үшін келген еді. Дәлірек айтқанда, бұл әңгіме емес, Президенттің шахтерлер алдындағы есебі.

Осы жуырдағы оқиғаларды еске түсірелік.

Наурызда, елімізде шахтерлер ереуілдерінің ең бір қызған шағында, Қарағанды да толқыған-ды. Жергілікті көмір өндірушілер Кузбастың, Донбастың, Воркутаның ереуілшілерімен ынтымақтасуға ұйғарды.

Қарағанды шахталары жұмысын тоқтата бастады.

Сол кезде осында республика Президенті шұғыл түрде ұшып келген болатын. Ол кеншілермен ұзақ та қиын әңгіме өткізді, бірақ келісімге қалай дегенмен, қол жеткізудің сәті түсті.

Саяси талаптар күн тәртібінен алынды. Шынында да, мысалы, мемлекеттің жоғары лауазымды адамдарын ауыстыру мәселесі, әрине, Қарағандыда шешілмейді. Ал енді екі жақ экономикалық талаптарды он алты тармаққа топтастырды.

Президент оларды қарағандылықтар шегіне жеткен шаралардан – ереуілден бас тартатын болса, үш ай ішінде орындауға уәде берді.

Міне, осы он алты тармақ бойынша қазір Н.Ә. Назарбаев есеп беріп тұр.

* «Егеменді Қазақстан» газеті, 18 маусым 1991 жыл.

* * *

Талап:

– "Қарағандауголь" бірлестігіне жалпы валюталық түсімнен меншікті валюталық қорға жарна төлеу ставкасын қырық процентке дейін көбейту.

Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев:

– "Қарағандауголь" бірлестігінің кәсіпорындарына бұл ставканы алпыс процентке дейін көтеруге рұқсат етілді. Валюталық түсімнің отыз проценті республикаға, ал он проценті жергілікті Кеңестерге аударылады. (Сауал тіпті "асыра орындалды").

Талап:

– Шахталардың еңбек коллективтерін бірлестіктің жұмыс нәтижелеріне қарамастан, кокстенген көмірді жоспардан тыс өндіргені үшін қосымша ынталандыру.

Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев:

– Мәселе оң шешілді...

* * *

Қысқаша айтқанда, орталықтың заң шығарушылық құзырлығына қатысты екі тармақтан басқа талаптардың барлық тармақтары орындалды.

Президент сонымен бірге таяудағы уақытта Қазақстанда орналасқан одақтық бағыныстағы кәсіпорындардың бәрі республиканың юрисдикциясына көшетінін айтты. Бірақ "орталық" өктемдік "жергілікті" өктемдікпен алмастырылмайды.

Бұл қадамның идеясы: кәсіпорын бүкіл дүниежүзілік кеңістікте азат, ол ешкімге бағынбауға тиіс. Тек республикаға салық төлеуге ғана міндетті, ал мұнда шахта неғұрлым байыған сайын – ол республикаға соғұрлым көбірек салық аударады, соңғысы да соғұрлым байи түседі деген принцип жұмыс істейді.

Шахтерлерді азық-түлікпен жабдықтауды жақсарту жөніндегі талаптарына келетін болсақ, онда облысқа ет, қант жеткізілімі көбейтілді.

Бірақ, міне, мынадай алаңдаушылық туғызатын сәт бар: нақ осы кезде Қарағандының өзі ет пен сүт өндіруді төмендетті, оның үстіне бұл тенденция сақталып отыр. Қоғамдық мал басының өнімділігі мен саны құлдырауда.

Осындай сипаттағы тағы бір факті мынадай: облыста қазір тек қырық қана фермерлік отбасы бар. Салыстыру үшін айта кетелік, Шығыс Қазақстан облысында фермерлік отбасы үш жүзге жуық.

Қарағандының ауылшаруашылық басшыларын шаруалар еңбегінің жаңа формаларының жақтаушылары деп атау қиын. Ол былай тұрсын, өмірге еніп

келе жатқан фермерлікке белсенді қарсылық көрсетудің көптеген мысалдары бар.

Шахтерлердің алдында есеп бергеннен кейін Қазақ ССР Президенті Қарағандыдағы кен-шахта жабдығы және үй тоңазытқыштары заводтарында, Б. Айділдиннің шаруа қожалығында болды. Бақыт өзі шыққан "Победа" совхозының оның қаржы жөніндегі кепілі болып отырғаны да ғанибет. Берілген кредит пен несиені фермер өндірілген өніммен: сүтпен, етпен, бұзаулармен өтейді.

Маусымның 15-і күні таңертеңнен бастап Қарағанды мемлекеттік ауылшаруашылық тәжірибе станциясын аралады. Оны алғашқы тыңгер А.Ф.Христенко басқарады.

Сонан соң Президент өзінің еңбек өмірбаяны басталған сүйікті кәсіпорнына – Қарағанды металлургия комбинатына келді. Ол қаңылтыр цехындағы өрттен кейінгі қалпына келтіру жұмыстарының барысын, өндірісті дамытуға, отпен жұмыс істейтін кәсіп қызметкерлерінің әлеуметтік қорғалуына байланысты проблемаларды сұрап білді.

Бірнеше сағат өткеннен кейін Қарағанды металлургия комбинатының акті залында маңызды оқиға болды.

"Төртеудің шартына" қол қойылды.

Құжат ресми түрде былай деп аталады: Қазақ ССР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың, ССРО көмір өнеркәсібі министрі М. И. Щадовтың, ССРО металлургия министрі О.Н. Сосковецтің, ССРО радиоөнеркәсібі министрі В.И. Шимконың кездесуі туралы мазмұндама.

Шын мәнінде көп үміт күттіретін құжат!

Орталық пен республикалардың байланыстары күйреп, олардың егесі күшейе түскен кезде, бақсақ, одақтық министрлермен де ортақ тіл табысуға болады екен. Одақтық кәсіпорындар жұмыс істейтін республиканың игілігі үшін де, бүкіл еліміздің игілігі үшін де күш-жігерді біріктіретін ортақ мүдделер мен міндеттерді анықтауға болады екен.

Маусымның 16-сы күнін Н.Ә. Назарбаев Екібастұзда өткізді. Мұнда ол "Восточный" және "Богатырь" көмір разрезінде болды, кеншілердің алдында сөз сөйледі.

ВО БЛАГО РЕСПУБЛИКИ И СТРАНЫ*

Караганда, 14 июня 1991 года

М. Владимиров

...Актный зал шахты.

Здесь состоялся разговор, ради которого и приехал Президент Казахстана Н.А. Назарбаев в Караганду. Точнее – не разговор, а отчет Президента перед шахтерами.

Вспомним не столь давние события.

В марте начали останавливаться карагандинские шахты. И тогда горняки выдвинули свои требования. Экономические требования обе стороны сгруппировали в шестнадцать пунктов.

Президент дал слово выполнить их за три месяца при условии, что карагандинцы воздержатся от крайней меры – забастовки.

Вот по этим шестнадцати пунктам и отчитывался сейчас Нурсултан Абишевич Назарбаев.

* * *

Требование:

– Предоставить право объединению "Карагандауголь" увеличить до 40% ставку отчислений от общей валютной выручки в собственный валютный фонд.

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Предприятиям объединения "Карагандауголь" разрешено поднять до 60%.

30% валютной выручки отчислять республике, а 10% – местным Советам. (Запрос даже перевыполнен).

* Газета «Казахстанская правда», 18 июня 1991 года.

Требование:

– Дополнительно стимулировать трудовые коллективы шахт за сверхплановую добычу коксующегося угля независимо от результатов работы объединения.

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Вопрос решен положительно...

* * *

Короче говоря, все пункты требований, за исключением двух, относящихся к законодательной компетенции центра – выполнены.

В ближайшее время все предприятия союзного подчинения, находящиеся в Казахстане, перейдут под юрисдикцию республик. Но "центральный" диктат не сменится "местным".

Идея этого шага: предприятие свободно во всем мировом пространстве, оно не должно никому подчиняться, лишь обязано платить налоги республике, где функционирует. Чем богаче та же шахта – тем больше она отчисляет республике, тем богаче становится и последняя.

Что же касается требований по улучшению снабжения продовольствием, то в область были увеличены поставки мяса, сахара.

Но вот какой тревожный момент: в это же самое время сама Караганда снизила производство мяса и молока. Причем эта тенденция сохраняется – падает продуктивность, численность общественного поголовья. И еще один факт того же порядка: в области сейчас насчитывается лишь 40 фермерских семей. Для сравнения – В Восточно-Казахстанской области их почти 300.

Трудно назвать карагандинских сельскохозяйственных руководителей поборниками новых форм крестьянского труда. Более того, есть немало примеров активного сопротивления зарождающемуся фермерству.

После отчета перед шахтерами Президент Казахской ССР посетил карагандинские заводы горношахтного оборудования и домашних холодильников, крестьянские хозяйства.

**ИНТЕРВЬЮ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
КОРРЕСПОНДЕНТУ "КАЗАХСТАНСКОЙ ПРАВДЫ"***

Караганда, 15 июня 1991 года

Я БЛАГОДАРЕН КАРАГАНДИНСКИМ ШАХТЕРАМ...

В. Могильницкий

Вопрос:

– Нурсултан Абишевич!

Программа Вашей трехдневной поездки очень обширна. Что самое главное в ней?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Самое главное – выполнение требований шахтеров.

Я обещал встретиться с ними в начале июля. Выдалась возможность сделать это пораньше...

Я благодарен карагандинским шахтерам за правильное восприятие моего обращения к ним. И они сами наверняка поняли, что поступили верно.

Наш бассейн – единственный пока в стране, имеющий на своем счету сверхплановый уголь. И уже заключены контракты на продажу 500 тысяч тонн его за рубеж. Есть решение о том, чтобы 60% вырученной валюты остались шахтерам, непосредственным производителям.

Конечно, пустить всю ее на товары и продукты было бы не по-хозяйски. Хотя в связи с создавшимся положением в снабжении продуктами и товарами народного потребления это и приходится делать. Но важно, чтобы на оставшуюся часть валюты приобрести современное технологическое оборудование для предприятий перерабатывающей и других отраслей.

Посудите сами: такое предприятие, как Абайская швейная фабрика, вполне способна одеть все население области, если ей помочь валютой на покупку нового импортного оборудования, технологических линий, обновления производства.

* Газета «Казахстанская правда», 18 июня 1991 года.

Всю республику может снабжать дефицитными изделиями строящаяся в Темиртау чулочно-носочная фабрика. Но ее в области превратили в долгострой...

Почему бы шахтерам не помочь этим предприятиям выйти из тупика?
От этого только выиграет наше общее дело.

Вопрос:

– Как Вы относитесь к идее создания свободной экономической зоны в Карагандинской области?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Отношусь положительно.

Только не надо думать, что с созданием этой зоны сразу наступит рай.
Нет.

Ее создание – средство к улучшению жизни трудящихся, а не цель.

Объединение "Карагандауголь" может многое сделать для того, чтобы свободная экономическая зона функционировала нормально...

Вопрос:

– Что хотели бы Вы пожелать читателям нашей газеты?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Что можно пожелать людям в наше трудное время?

Конечно, счастья и только счастья – это самый большой дефицит сегодня.

ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ-АМЕРИКАН МӘДЕНИ ПРАКТИКУМЫНА ҚАТЫСУШЫЛАРДЫ ҚҰТТЫҚТАУЫ*

Алматы, 21 маусым 1991 жыл

Қазақ ССР Президенті Н.Ә. Назарбаев:

– Қазақстан мен Америка Құрама Штаттарының өзара қатынастарының әзірше қысқа тарихындағы осынау алғашқы ауқымды да көп салалы шара – қазақ-американ мәдени практикумына қатысушыларды шын жүректен құттықтаймын.

Қазіргі кездесу жаңа достардың жақын танысуы ретінде ойластырылған.

Бұл үшін бүгінде Совет Одағындағы орасан зор өзгерістердің, біздің республикада саясат пен экономикада, ғылым мен мәдениетте көрсетіп отырған бүкпесіздіктің арқасында жақсы мүмкіндіктер жасалған.

Практикумды ұйымдастырушыларға – Қазақ ССР-інің мәдени, әлеуметтік және ғылыми-техникалық дамуының республикалық қоры мен АҚШ-тың Орталық Азиялық қорына шын жүректен ризалық білдіремін. Осы қоғамдық ұйымдардың өздері арасында өзара тиімді байланыстар орнатып қана қоймай, сонымен қатар ынтымақтастықты әлеуметтік маңызы бар істер мен бастамалар арнасына бұра білгені де өте маңызды деп санаймын.

Практикум күндері шын мәніндегі жарқын, мазмұны жағынан гуманистік акцияларға толы болмақ.

Іскер топтар өкілдерінің диалогтары, Семей және Қызылорда облыстарының денсаулық сақтау мекемелеріне медиктер мен экологтардың көмегі, жер сілкінісінен зардап шеккен Зайсанда мектеп салуға педагогтар мен құрылысшылардың қатысуы, филологтардың, музыканттардың, артистердің, студенттердің, діни қайраткерлердің кездесулері мен сөйлейтін сөздері – осының бәрі қазақ-американ ынтымақтастығы ғимаратының сенімді іргетасына айналады, деп сенемін. Және, әлбетте, халықтарымыздың сенімін тереңдету, бай мәдениеттерін, тарихын, дәстүрлерін, тілдерін жақынырақ білу үшін отбасы арасындағы байланыстардың орасан зор маңызы болмақ.

* «Егеменді Қазақстан» газеті, 22 маусым 1991 жыл.

Қазақстандықтардың сан жүздеген отбасылары жаңа достарды өз ошағының басында қабылдауға шын ниетімен әзір екенін білемін.

Американдық меймандарымыз өздеріне бұрын белгісіз болып келген Қазақстанды перспективалы, жаңаруға ұмтылған егеменді республика ретінде қанағат сезімімен танып-біледі деп үміттенемін.

Ал біз болсақ, сіздерге достық қолын соза отырып, өзімізді тәжірибемен және біліммен байытамыз, сенімді серіктер мен әріптестерге ие боламыз.

Баршаңыздың бірлесе жемісті жұмыс істеулеріңізге, толық келісім мен өзара түсіністікке жетулеріңізге тілектестік білдіремін.

Сіздердің күш-жігерлеріңізбен Қазақстан мен Америка Құрама Штаттары арасында достықтың берік көпірі орнайтын болсын!

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ КАЗАХСКО-АМЕРИКАНСКОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАКТИКУМА***

Алма-Ата, 21 июня 1991 года

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Сердечно приветствую участников казахско-американского культурного практикума – этого первого масштабного и многопланового мероприятия в короткой еще истории взаимоотношений Казахстана и США.

Нынешняя встреча задумана как близкое знакомство новых друзей.

Для этого сегодня созданы хорошие возможности благодаря огромным переменам в Советском Союзе, той открытости, которую проявляет в политике и экономике, в науке и культуре наша республика.

Выражаю искреннюю благодарность организаторам практикума – Республиканскому фонду культурного, социального и научно-технического развития Казахской ССР и Центрально-Азиатскому фонду США.

Мне представляется очень важным, что эти общественные организации сумели не только установить между собой взаимовыгодные связи, но и направить сотрудничество в русло социально значимых дел и начинаний.

Дни практикума будут насыщены по-настоящему яркими, гуманистическими по содержанию акциями.

Убежден, что диалоги представителей деловых кругов, помощь медиков и экологов учреждениям здравоохранения Семипалатинской и Кызыл-Ординской областей, участие педагогов и строителей в сооружении школы в пострадавшем от землетрясения Зайсане, встречи и выступления филологов, музыкантов, артистов, студентов, религиозных деятелей – все это станет надежным фундаментом здания казахско-американского сотрудничества. И, конечно же, огромное значение для углубления доверия, приобщения к богатству культур, истории, традиций, языков наших народов будут иметь межсемейные контакты.

Знаю, что сотни и сотни семей казахстанцев от всей души готовы принять у себя новых друзей.

* Газета «Казахстанская правда», 22 июня 1991 года.

Надеюсь, что наши американские гости с удовлетворением откроют неведомый им прежде Казахстан как перспективную, устремленную к обновлению суверенную республику.

Мы же, протягивая вам руку дружбы, обогатим себя опытом и знаниями, обретем надежных партнеров и коллег.

Желаю всем вам плодотворной совместной работы, полного согласия и взаимопонимания.

Пусть между Казахстаном и США вашими усилиями будет воздвигнут прочный мост дружбы!

**ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
РЕСПУБЛИКА ЖОҒАРҒЫ КЕҢЕСІНІҢ СЕССИЯСЫНДА
ЖАСАҒАН БАЯНДАМАСЫ***

Алматы, 27 маусым 1991 жыл

Құрметті жолдастар!

Жоғарғы Кеңестің осы сессиясының айқын көрінген сындарлы сипатта өтіп жатқанын қанағатпен атап көрсеткім келеді.

Республиканың экономикалық, әлеуметтік және мәдени өмірінің салаларын қамтитын заңдар пакеті қабылданды.

Мемлекеттік құрылыс проблемаларының кең көлемді шеңбері бойынша жемісті пікір алысылды.

Мен нарықтық бағытты, басқа да маңызды бастамаларды батыл қолдағаны үшін депутаттарға рахмет айтамын.

Түбірлі экономикалық және саяси мәселелерді талқылауда парламент прогресшіл көзқарасты паш етті. Депутаттар біздің тарихымызда тұңғыш рет заңдардың шынайы жасампаздары болды, бүгінгі таңда аса қиын проблемаларды шешуде соншалықты қажет өзара түсіністік пен келісушілікке қол жеткізе білді деп батыл айтуға болады.

Бұл, сөз жоқ, парламентте де, жалпы қоғамда да топтастырушы негіздерді нығайтуға, республиканың болашағы үшін жоғары жауапкершілік ахуалын жасауға септігін тигізеді.

Қазақстанда өзінің мәні жағынан жаңа саяси өкімет институттарының жұмыс істей бастағанына небәрі бір жыл ғана өтті. Алайда осынау біршама қысқа кезеңде де республикада байсалды талдау жасап, барынша мұқият назар аударатын көптеген сапа тұрғысындағы өзгерістер болды.

Сондықтан осы сөзімді мен республика Президенті ретінде Қазақ ССР Конституциясының 114-статьясына сәйкес депутаттарға Қазақ ССР-інің ішкі және сыртқы саясатының неғұрлым маңызды мәселелері туралы хабарлау мақсатымен Жоғарғы Кеңестің алдында жасауға міндетті жыл сайынғы баяндама деп есептеулеріңізді өтінемін.

Өткен кезеңде қабылдаған толып жатқан өкімдер мен жарлықтарды санап шығуға тоқталып жатпаймын, олар сіздерге мәлім. Ең негізгісінен бастайын.

* «Егеменді Қазақстан» газеті, 29 маусым 1991 жыл.

Бізде Жоғарғы Кеңес демократиялық жолмен сайланды, Қазақ ССР Президентінің қызметі тағайындалды, Министрлер Кабинеті құрылды.

Бүгін таңда біз өмірдің өзі талап еткен бұл өзгерістер өзінің жемістерін беріп жатқанын көріп отырмыз.

Республиканың экономикалық және саяси беделі ұдайы арта түсуде.

Үкіметтің функцияларын сапа тұрғысынан өзгертудің оң процесі басталды.

Республиканың халық шаруашылығын басқарудың барлық деңгейінде түгелдей түбегейлі өзгерістер болып жатыр.

Соның нәтижесінде тіпті еліміз душар болған ауыр экономикалық және саяси жағдайға да Қазақстан қалай дегенмен төтеп берді. Өзінің тұрақтылығын сақтады.

Рас, бұл бізге оңайға түскен жоқ.

Егер бүкпесіз айтатын болсақ, бүкіл өткен жыл республиканың егемендігін орнықтыру жолындағы өміршілдік-әкімшілдік жүйенің әлі де сақталып отырған құрылымдарына қарсы күрес белгісімен өтті. Сонымен бірге біз еліміздің әлеуметтік-экономикалық өмірінде де, қоғамдық-саяси өмірінде де мүлде болжап білуге болмайтын, стихиялық даму процестерінің ұдайы қыспағында болдық.

Бірақ, саясатшылардың жанжалдарына, орталық тарапынан жасалып жатқан экономикада бір жақтан екінші жаққа ауытқуға, реформаларды жүргізудегі дәйексіздікке қарамастан, республика әрқашанда принципті айқындама ұстауға тырысып келді.

Егер ішкі саясат туралы айтатын болсақ, біздің алдымызға азаматтық татулық пен ұлттық келісімді сақтау, халық шаруашылығының қалыпты ырғағын қолдау, нарық айқындамаларын праволық жағынан нығайту міндеті қойылды. Мұнда біз белгілі бір оң нәтижелерге қол жеткіздік деп ойлаймын.

Ұ.Қ. Қараманов өзінің сөзінде біздің шаруашылық қызметіміздің қорытындылары туралы, рынокқа қарай жасалған алғашқы қадамдар туралы жеткілікті дәрежеде егжей-тегжейлі айтты. Қайталамас үшін ең басты нәрсені атап көрсетемін.

Республикада қаржы саласында да, өнеркәсіптің, құрылыстың және әсіресе ауыл шаруашылығының көптеген салаларында да бой көрсеткен экономиканың жаңа мемлекеттік емес секторы нақты өмір сүріп, әрекет етуде. Олар – акционерлік қоғамдар, кооперативтер, жалгерлік және коллективтік кәсіпорындар, шаруа қожалықтары, фермерлер, шетелдік әріптестермен бірлескен кәсіпорындар, әртүрлі ассоциациялар мен бірлестіктер. Олар нарық қатынастарына кәсіптік және психологиялық жағынан өзір жүздеген мың адамдардың еңбек және интеллектілік күш-жігерін қазіргі кезде өздеріне шоғырландыруда. Оған мемлекет пен шаруашылық басқару құрылымының едәуір өзгергенін қосу керек.

Қиындықпен болса да біз рынокқа жетер жолдағы көптеген әкімшілік кедергілерді жоя алдық, еңбекшілердің іскерлік инициативасына кеңістікті қамтамасыз ете алдық.

Одақтық деңгейде республика Одақтың сақталуын, жаңарған негіздегі федерацияны құруды ұдайы жақтап келеді.

Қазір, Одақтық шартқа қол қою ақиқат шындыққа айналып отырған кезде, еліміздің үкіметі ақыр соңында республикалармен бірлескен іс-қимылдардың бағдарламасын әзірлеген кезде, біз оң өзгерістер көп ретте Қазақ ССР-інің бекем бағытының нәтижесі, республика парламенті мен үкіметі тындырған ұлан-ғайыр топтастырушы жұмыстың қорытындысы болып табылады деп айтуға хақылымыз.

Көлбеу бағыттағы байланыстарды тереңдетіп, дамытуға қыруар күш-жігер жұмсалды.

Біздің Орта Азия республикаларымен, Россиямен, Украинамен, Белоруссиямен шарттар жасасқанымыз мәлім. Бұл шарттар өзара міндеттемелерді орындауға, аймақтық проблемаларды шешудегі дербестігімізді орнықтыруға игі ықпалын тигізді. Ал шарттарды іске асыру механизмі әлі де едәуір жетілдіруді қажет ететіні де даусыз.

Біздің борышымыз – еліміздің барлық республикаларымен дәстүрлі достық қатынастарды сақтау. Бірақ турасын айтуға тиіспін, біздің ең жақын көршілерімізбен бізді ортақ тарихи тағдырлары біріктіретін Орта Азия халықтарымен бірлікті нығайтуға біз барынша ерекше назар аударамыз.

Республикааралық ынтымақтастыққа деген жаңа көзқараста терең саяси мәні бар деп білемін. "9+1" келісіміне қол қою, Одақтық шартты әзірлеу жұмысын жеделдету көп ретте республикалар арасындағы байланыстарды нығайтудың, олардың өзара іс-қимылдардың нәтижесінде болғанына көміл сенемін.

Сонымен бірге, жаңа Одаққа кіруге әзір емес республикалар халықтарының ерік-тілегін құрметтей отырып, біз соған қарамастан оларды экономикаға, нарыққа көшуге байланысты проблемаларды бірлесіп шешуге шақырамыз. Бұл проблемаларды жеке-дара жүріп шешуге шамамыз жетпейді.

Қазақстан халықаралық аренада да өзін белсенді түрде көрсетті, мұнда біздің қызметіміз, ең алдымен, сыртқы экономикалық байланыстарды жақсартуға бағытталды.

Бүгінгі таңда республиканың 876 кәсіпорны мен ұйымы сыртқы экономикалық байланыстарға қатысуда.

Бізде 35 бірлескен кәсіпорын тіркелді.

16 сыртқы экономикалық ассоциация жұмыс істеуде.

Бірлескен халықаралық коммерциялық "Альбарака-Қазақстан банк" ашылды.

Республикада әртүрлі шетелдік фирмалардың өкілдіктері тіркелді. Олар шетелдік және республикалық ұйымдардың арасындағы іскерлік белсенділіктің артуына оң ықпалын тигізуде.

Мысалы, шетелдік әріптестердің қатысуымен ғылымды көп қажет ететін өнімнің бірнеше түрін өндіру, былғары-мех және ауылшаруашылық шикізатының басқа да түрлерін ұқсату, құрылыс материалдары мен санитарлық-фаянс бұйымдарын шығару ұйымдастырылды, экологиялық апат аймақтарына азық-түлік өнімдері, балалар тамағы және дәрі-дәрмектік препараттар жеткізілуде.

Өнеркәсіп өндірісі, маркетинг және туризм салаларында Кореяның, Ұлыбританияның, Францияның, Италияның, Испанияның және басқа елдердің фирмаларымен ынтымақтастықтың кең көлемде перспективалары көзделіп отыр.

Азия-Тынық мұхит аймағының елдерімен байланыстарды нығайтуға үміт артып отырмыз. Біз, сөз жоқ, Азия континентінде орналасқандықтан да мүдделіміз және Шығыспен бізді ғасырлар тереңіне тамыр тартқан тарихи және мәдени дәстүрлер байланыстырып отыр.

"Дружба-Алашанькоу" учаскесінде темір жол магистралының пайдалануға берілуі "Жібек жолын" қайтадан қалпына келтірудегі нақты қадам болды. Жуырда Орта Азия республикаларының үкіметтері мен Иран үкіметі арасында осы магистральды Анкараға дейін ұзарту туралы келіссөз жүргізілді.

Таяудағы уақыттарға белгіленген менің Қытай мен Түркияға ресми сапарым Қазақстанның шығыс аймақ елдерімен ынтымақтастығының одан әрі дамытылуына жәрдемдеседі деп үміттенемін.

Сыртқы экономикалық байланыстарды мемлекеттік праволық тұрғыдан қамтамасыз ету, Жоғарғы Кеңестің "Қазақ ССР-інің мемлекеттік егемендігі туралы" декларацияны, "Қазақ ССР-інің сыртқы экономикалық қызметінің негізгі принциптері туралы", "Шетелдік инвестициялар туралы", "Еркін экономикалық аймақтар туралы" заңдарды қабылдауы өте маңызды рөл атқарды.

Министрлер Кабинеті әзірлеген тұжырымдама және сыртқы экономикалық қызметті дамытудың тиісті бағдарламасының, республикалық валюта комитеті құрылуының маңызы зор болды.

Алайда біздің табыстарымыз, егер бұрынғысынша орталықтың қарамағында болып отырған квоталау мен лицензиялау мәселелерінің шешімін өз қолымызға ала алған болсақ, едәуір сүбелірек болуы мүмкін екенін атап өтпей тұра алмаймын.

Республика басшылығы табиғи ресурстарға толық бақылау жасалуына табанды түрде күш салмақ. Қазақстан халқына тиесілі төл меншігімізді сұрап

жалбарынғымыз келмейді, жаңа орталыққа қандай өкілеттіктер беру керектігін өзіміз шешуге хақылымыз.

Біздің талаптарымыздың әділ екенін Москвадағылар түсіне бастаған сияқты.

Одақтық министрліктердің көмір және металлургия өнеркәсіп орындарын Қазақстанның қарамағына беру туралы Теміртау қаласында шартқа қол қоюы – соның ізгі мысалы. Мұның өзі алғашқы қадам ғана деп ойлаймын.

Әзірше өзімізге көмірді лицензиялауды алып отырмыз, оны сатудан түсетін валютаның 30 пайызы республика бюджетіне және 10 пайызы жергілікті Кеңестердің бюджетіне беріледі.

Шетелдік инвестицияларға байланысты мәселелерді шеше отырып, біз тең праволы әріптестер болуға ұмтылды, іскерлік ынтымақтастықтың республика үшін неғұрлым ұтымды, пайдалы нұсқаларын табанды түрде іздедік. Сонымен бірге бизнес дүниесіндегі жұмыстың өзімізге ең қажетті тәжірибесін жинақтадық.

Америка Құрама Штаттарына іскерлік сапар, Түркия Президенті Тұрғыт Өзалмен, Корея Республикасының Президенті Ро Де Умен кездесулер, Қазақстанға келген көрнекті шетелдік бизнесмендермен келіссөздер тікелей мен үшін үлкен мектеп болды.

Осыған байланысты мынаны атап көрсеткім келеді: шетелдік инвесторлар – өз капиталымен қалай болса солай тәуекел етуге әзір отырған ашық ауыздар емес. Оған қоса дағдарысқа ұшырап отырған олардың экономикасы емес, шұғыл көмекті қажет етіп отырған олар емес, қайта бәрі де керісінше.

Сондықтан Батыс пен Шығыстағы іскер адамдардың бүгінде сақ, аңысын аңдыған айқындама ұстап отырғанына таңданарлық ешнәрсе жоқ.

Өйткені оларды еліміздегі тұрақсыз жағдай қатты алаңдатуда.

Олардың біртұтас, берік одақтық мемлекетпен істес болғысы келеді.

Бір ғажабы, біздің қазіргі және ықтимал шетелдік әріптестеріміз Одақтық шартты кейбір саясатшысымақтарға қарағанда әлдеқайда көбірек жақтауда.

Жолдастар!

Мен республика басшылығы өткен кезеңде күш-жігерін жұмылдырған негізгі бағыттарды тізіп шықтым.

Парламентке, сіздердің мүдделіліктеріңізге сүйенбесе, оның мұндай жұмыс көлемін атқаруы қиын болар еді.

Әлбетте, біз, барлық істе бірдей табысқа кенеліп отырған жоқпыз.

Алайда ілгері басу бар, және де аз емес.

Экология, әскери ведомстволармен өзара қатынас сияқты күрделі мәселелерді мысалға алайық.

Республиканың өскелең беделін мен көп жағынан алғанда осы мәселелерде біз ұстаған дәлелді, терең дәйекті және салмақты айқындамамен байланыстырамын. Кез келген ведомствоның қазақ жерінде жауапсыз, қалай болса солай қожалық етуін тоқтатуына шектен шыққан қызба сезімсіз қол жеткізіп отырмыз.

Қазақстанда Арал теңізі тартылып бара жатқан, Семей полигоны түпкілікті жабылмаған, индустриялық алыптар айналадағы ортаны әзірше ластап отырған кезде біз тынышталмаймыз.

Мұны орталық ведомстводағылар жеткілікті дәрежеде жақсы түсінеді.

Экология проблемаларын шешуде бізді ессіз егес емес, тең праволы өзара тиімді әріптестік біріктіруге тиіс екенін қосып айтқым келеді. Нақ осындай сындарлы, ізгі ниетті көзқарас республиканың атом энергетикасы және атом өнеркәсібі министрлігімен, космос саласында жұмыс істейтін ведомстволармен өзара тиімді ынтымақтастықта жемісін берді.

Әлбетте, кейбір мәселелерді біз орталықтың құзырына беретін боламыз. Алайда жергілікті өкімет орындарына енді ешкім де "әкелік ақыл-кеңес" беріп отырған жоқ және бермейтін болар деп үміттенемін.

Біздің кадрларымыз үшін нағыз дербес жұмыс басталды. Мұның өзі бәрін бірдей қанағаттандырып отыр деп айта алмаймын.

Кейде біз таратылған министрліктерді қалпына келтіруге және ескі әміршілдік экономиканы еске түсіруге шақырған үндеулер де естиміз.

Бұл жерде қандай жауап қайтаруға болады?

Ескі тәртіпке қайта оралу бұйрық беріп үйренгендерге орасан зор жеңілдік әкелетініне күмәнданбаймын. Бірақ экономикалық және рухани дағдарыстан шығуға ол көмектеспейді. Керісінше, ел тұйыққа түпкілікті тіреліп, одан енді қайтып шыға алмайтын болады.

Міне, сондықтан да біз жаңа экономикалық құрылымдардың – концерндердің, ассоциациялардың, консорциумдардың қалыптасуын соншалықты ықылас қоя қадағалап отырмыз.

Олар бізге нарық қатынастарын қалыптастырудың алғашқы және, тегінде, ең бағалы практикалық тәжірибесін беріп отыр.

Олардың жұмысы әзірше әрдайым бірдей тұрақты емес. Бірақ, осы икемді құрылымдардың мемлекет пен кәсіпорындардың өзара қатынастарының күрделі процесінде өз орнын қазірдің өзінде тапқаны өте маңызды. Олардың болашағының зор екені күмәнсіз.

Жергілікті Кеңестер де дербестік алды. Өзін-өзі басқару туралы жаңа заңға сәйкес олар сондай-ақ билікті шындап өз қолына ала, аймақтарда әлеуметтік процестерді басқара, нарық инфрақұрылымын дамыта алады және солай етуге тиіс.

Жуырда сессия республикада алғашқы еркін экономикалық аймақтар құру туралы қаулы қабылдады. Бұл да жергілікті Кеңестер үшін орасан зор қызмет ерісін ашып отыр.

Әлбетте, нарыққа кіруіміздің қарқынына әсер ететін бірнеше сыртқы фактор бар.

Бірінші – бұл Одақтық шарт.

Бұл тақырып менің сөйлеген сөздерімде талай рет айтылды. Бірақ мынаны атап көрсетуді тағы да қажет деп санаймын: бірыңғай экономикалық кеңістікті жоғалту, республикалар арасындағы байланыстардың үзілу қаупі – қайткен күнде де Одақты сақтап қалу үшін таратылған насихаттық қауесет емес, біздің болмысымыздың қатал ақиқаты. Қазіргі жағдайдан жеке-дара шығу өте қиын. Орталық пен республикалар арасындағы билікті, әсіресе экономикалық саладағы билікті жіті бөлу негізінде Одақты сақтауды табандылықпен жақтап отырғанымыз да, міне, сондықтан.

Екінші – қазірдің өзінде шектен тыс инфляцияға ұласып отырған инфляцияны жою.

Осы құбыжықты ауыздықтаудың барлық тұтқалары орталықтың қарамағында болып отыр. Бірыңғай ақша жүйесінде жеке алғанда, бір республикада жайлы экономикалық жағдай жасау мүмкін деп ойлау мүлдем аңғалдық болар еді.

Үшінші – белгіленген реформаларды ойдағыдай жүргізу, сомның ішкі өтімділігін жүзеге асыру, жеңіл, тамақ өнеркәсібін жаңғырту және экспортқа товарлар шығаратын өндірістерді құру үшін шетелдік инвестициялар мен технологиялардың қажеттігі.

Осыған байланысты біз дүниежүзілік қоғамдастықпен және, ең алдымен – Батыстың аса ірі елдерінің "жетілмеген" өзара іс-қимылдар жоспарын қолдамай тұра алмаймыз. Явлинский, Примаков және Щербаков тобының инициативасына менің әуел бастан-ақ барынша қолдау көрсеткенімді бүгін де айта аламын.

Күнделікті сана деңгейінде бұл инициативаның елімізде де, біздің республикада да қарсы әрекетке кездесіп отырғанын жасырмаймын.

Батыстың алдында "тізе бүгуге" бейім, "капитализмді жаңғыртуға" ұмтылып отырған, былайша айтқанда, "Отанды арзан бағаға сатып жіберуге" әзір белгілі бір топтарды Назарбаев қолдап отыр-мыс" деп кейбіреулер айта бастады. Мұндай пайымдаулардың барынша аңғалдық екеніне, мен айтар едім, бүкпесіз ақымақтық екеніне қарамастан, оларды қалай дегенмен назардан тыс қалдыруға болмайды.

Мұның себебі мынада.

Менің көзқарасымша, бұл идеясымақты адамдарға бүгінгі тәртіп жағдайында да жақсы тұратындар, еліміздің дүниежүзілік экономикалық процеске бірігуіне өте-мөте бөгет жасағысы, біздің нарыққа қарай қозғалысымызды жалпы тоқтатқысы келетіндер ғана тықпалай түсуде. Олар дүниежүзілік қоғамдастықпен тығыз өзара іс-қимыл болмайынша, дамыған елдермен өзара тиімді кең көлемді іскерлік байланыстар болмайынша, нарық қатынастарын орнату тіпті де мүмкін емес екенін жақсы түсінеді.

Міне, сондықтан "қырғи-қабақ соғыстың" арсеналындағы жеткілікті дәрежеде жауыр болған, бірақ әлі күнге дейін пәрменді болып отырған құралдарды өздерінің мақсаттарына пайдалануда.

Пәрменді болатын себебі жаудың бейнесін, кейбіреулер бізді жаулап алғысы, құлдыққа салып, тізе бүктіргісі келеді деген сөздерді совет адамдарының санасына тым ұзақ, ондаған жылдар бойына сіңіріп келеді және де бұл із-түзсіз кеткен жоқ.

"Тасада" тұрып жасалған кез келген әрекеттерге күдікшілікпен, дұшпандықпен қарауға, идеологиялық үйлесімсіздікке барынша негізделген желбуаз патриотизм сезімі біздің дүние жүзінде болып жатқан процестерді салиқалы түрде бағалауымызға, өзіміздің олардағы рөліміз бен орнымызды түсінуімізге әлі күнге дейін бөгет жасауда.

Нақты мысал мынадай.

Біздің Теңіз мұнай кенішін бірлесіп игеру туралы Американың "Шеврон" фирмасымен келісіміміз төңірегіндегі күрес осы кезге дейін тоқталмай келеді.

Ал оның астарында не жатыр?

Біздің өтінішіміз бойынша ССРО үкіметі шарттың жобасын сараптан өткізіп, жалпы оны мақұлдады, пысықтай түсу қажет бірқатар кемшіліктерді де көрсетті. Тек сарапқа қатысуға бәріне және баршаға әмір жүргізуге дағдыланып алған бұрынғы ССРО Мемлекеттік жоспарлау комитетінің аппараты шақырылған жоқ. Мемлекеттік жоспарлау комитетіндегілер бұған, әрине, өкпеледі де, өздерінің әлі де күшінде екенін және еліміздің мүдделерін өте-мөте қорғайтынын дәлелдеуге тырысып бақты.

Міне, сондықтан біз өткінші пайда үшін табиғат байлықтарын талан-таражға салып жатыр, шетелдік капиталдың жыртықшылық ниеттерін қолпаштауда деген қорытынды шығарған жарияланымдар пайда болды.

Бірақ, қол қойылған ешқандай өзара шарт әлі жоқ.

Алайда, Россия Президентіне кандидат, ССРО үкіметінің бұрынғы басшысы Н.И. Рыжковтың беделін түсіру үшін кейбір редакциялардың кез келген фактіні пайдалануы керек болып, мәселенің мәні басқа жаққа аударылды.

Бір-ақ нәрсені айтайын.

Табиғат ресурстарын пайдалануда көп жыртықшылықты және қарапайым экологиялық нормаларды аяққа басуды біздің елден басқа елдерде бүгін таңда кездестірудің мүмкін екені екіталай. Ал адамдардың өмірі мен тұрмысына немқұрайлы қарау туралы айтпай-ақ қоялық. Басқаны қайдам, бізге, қазақстандықтарға бұл жақсы мәлім.

Бізді "Шевронның" практикасында қызықтырып отырған нәрсе не десек, ол, тегінде, мұнай өндірудің дүние жүзіндегі осы заманғы озат технологиясы, өндірістің аса жоғары мәдениеті, айналадағы ортаның тазалығына керемет қамқорлық болса керек. Фирма дүние жүзінің 67 елінде жұмыс істейді және өте сенімді әріптес ретінде даңқы шыққан.

Ал енді біреудің түймедей мінін көріп өзіміздің түйедей мінімізді байқамайтынымыз ақиқат-ақ.

Бүгінгі таңда елімізде барлығы түгелімен өз экономикасына шетел капиталын тарту үшін белсенді түрде бәсекелесуде. Ал бұл орайда оны өзінің Отанын саудаға салып отыр деп ешкім де есептемейді.

Керісінше, шетелдік инвестициялар неғұрлым көп тартылса, табиғат және басқа ресурстар соғұрлым тезірек қайтарым бере бастайды. Жаңа технологиялар дами бастайды, халықтың жұмыспен қамтылуы, тауармен молықтыру артады.

Ал, сайып келгенде, халықтың тұрмыс деңгейі жақсарады.

Бұл – экономикалық, ғылым мен практиканың әліппесі.

Біздің байланыстарымыздың өзара тиімді сипатта болуға, жіті мемлекеттік бақылауда болуға, дамыған елдермен тең праволы әріптестік принциптеріне негізделген ұзақ мерзімді және ірі ауқымды экономикалық ынтымақтас-тығының бағдарламасы болуын өзінің негізіне алуға тиіс екені басқа бір мәселе.

Бүгінгі таңда "үлкен жетілік" елдерімен уағдаластық шеңберінде нақ осы негіз қалануда.

Алайда дағдарыстан шығу мәселесі тек сыртқы факторлармен ғана тәмамдалмайды. Проблеманы шешудің негізгі ауыртпалығы біздің өзіміздің мойнымызға түседі.

Біздің қолымызда экономиканы тұрақтандыру үшін орасан зор дербес, өзирге іске асырылмаған мүмкіндіктер бар.

Атап айтқанда, өндірістік қатынастардың негіздерін өзгерту және меншік формаларының нақты алуан түрлерін орнықтыру үшін праволық алғышарттар жасайтын заңдар қабылданды.

Республикада нарық қатынастарын енгізудің әдістері пысықталуда.

Қысқасы, қазірдің өзінде біздің сүйенетін нәрсеміз бар.

Енді механизмдердің өздерін іске қосу, нақты іс-қимылдарға көшу маңызды.

Біздің қазіргі міндеттерімізді былай деп айқындауға болады:

- ішкі және сыртқы саясаттың бағытын оңтайландыру;
- өзірленген экономикалық, әлеуметтік және мәдени бағдарламаларды толық іске асыру;
- праволық реформаны тереңдету;
- республиканың пәрменді халықаралық саясатын қалыптастыру.

Біз адамға бағдарланған тиімді экономиканы жасауға, адамдарды қорқытатын құбыжық болуын қоятын, қайта өз еңбегінің нәтижелерін жақсартуға ықыласты мүдделілікті туғызатын нақ сол нарықты жасауға тиіспіз.

Қазақ ССР Президенті ретінде, өзімнің өкілеттіктеріме сәйкес мен 1991-1992 жылдар кезеңіне арналған практикалық қызметімде басшылыққа алмақ

ниетте болып отырған негізгі басым бағыттарды айқындау қажет деп есептеймін.

Сіздермен бірге осы бағдарламаның нобайларын талқылағым, сіздердің пікірлеріңізді ескере отырып айқындаманы дәлдей түскім келеді. Оны әзірлеу тек республика парламентінің негізгі нарықтық заңды – Мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру туралы заңды қабылдауы арқасында ғана мүмкін болды.

Нарыққа көшу қоғам өмірінің ең терең қатпарларын, халықтың барлық әлеуметтік топтары мен жіктерін, әрбір адамды қозғайтынын бірден атап өту қажет. Бәлкім, қалыпты экономикалық жағдайда біз жекелеген учаскелерде эксперимент жасап, байқап көрулер мен қателіктер жолымен жүре алар едік.

Бірақ қазіргі жағдай – өте ауыр, экономикада – аласапыран, адамдардың жүйкесі әбден тозған.

Әлеуметтік факторды елемеу немесе жете бағаламау бізге қымбатқа түсуі мүмкін.

Міне, сондықтан да біз алда тұрған проблемалардың шешімі жөнінде ғылыми негізделген көзқарастар табуға, біздің бастамаларымызға кең көлемді қоғамдық қолдау көрсетілуіне қол жеткізуге міндеттіміз.

Бағдарлама жобасын Республика кеңесі үстіміздегі жылғы мамырдың 31-інде негізінен мақұлдады және ол айтылған ескертпелерді ескере отырып пысықталды.

Жоба сіздердің қолдарыңызда бар.

Сондықтан сіздерге оның философиясын, экономикалық және әлеуметтік негізін құрайтын басты және түйінді мәселелер туралы ғана баяндауды қажет деп санаймын.

Ең алдымен – одақтық бағыныстағы кәсіпорындар мен ұйымдардың (жаңа Одақтық шарт бойынша орталықтың қарамағында болатындарынан басқаларының) республиканың қарамағына көшуі туралы.

Бұл орайда республика кәсіпорындарды басқаруда орталықты бейне бір өзінен-өзі ауыстыруға тырысып отыр деп санау үлкен қателік болар еді.

Өңгіме одақтық кәсіпорындарды өз қарамағымызға қабылдап, оларға өзіндік бір "ведомстводан тыс статус" беру жайында болып отыр. Сөйтіп біз ұзақ сөзбұйдасыз, одақтық заңдарды күтпестен, республика территориясында нарыққа орасан зор өнеркәсіп потенциалын қосамыз. Оның үстіне бұрынғы және қазіргі одақтық министрліктер мен ведомстволардың кейбіреулері атын ғана өзгерте – іс жүзінде бұрынғы құрылымдары сақталатын бейне бір акционерлік қоғамдар мен ассоциациялар болып құрыла отырып, республикада өзінің статус-квосын сақтауға тырысуда.

Украин ССР-і бұл жөнінде қазірдің өзінде батыл іс-қимылдар жасады.

Біз де қазақстандықтардың көптеген ұрпақтарының еңбегімен жасалған меншіктің республиканың ту сыртынан талан-таражға салынуына жол бере алмаймыз.

Кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған шаралар да маңызды.

Қандай да болсын бизнес қалыптасу кезінде белгілі бір стимулдарды – тіркеу кезінде кедергілердің алынуын, еңбекті ұйымдастыруда, жұмыс уақытының режимін сақтауда дербестік берілуін және тағысын-тағыларын қажет етеді.

Біздің ойымызша, бағдарлама дағдарыстан шығудан гөрі нарыққа көшудің түбегейлі проблемаларын шешу ісіне жәрдемдесуге, оның инфрақұрылымының барлық элементтерін ұштастыру механизмдерін белгілеуге тиіс. Осыған байланысты біз алдымызға бірқатар принципті мәселелер қойдық.

Мемлекет иелігінен алусыз және жекешелендірусіз әлеуметтік нарықтық шаруашылық орнатуға бола ма, біз қазір олардан бас тарта немесе белгілі бір мерзімге кейінге қалдыра аламыз ба?

Меншікті қайта құрмастан қоғамдық өндірістің тиімділігін арттыруға бола ма?

Байсалды экономикалық талдау бұған теріс жауап беріп отыр.

Қазіргі кезде орын алып отырған жүйенің ішкі қозғаушы күштері жоқ, ол өндірістің түпкі жоғары нәтижелеріне адамдарды ынталандыра алмайды.

Сондықтан жағдайдан шығудың жалғыз жолы – меншік қатынастарын түбегейлі өзгерту.

Басқаша айтқанда, экономикада бізге нақты қожайын қажет.

Бізге нарықтық тұрпаттағы ұйымдық-экономикалық құрамалар коллективтік (халықтық) кәсіпорындар, акционерлік және басқа шаруашылық қоғамдары, серіктестіктер және тағы басқалар қажет.

Өндірістің тиімділігін арттырып, дамытуға, пайданы көбейтуге мүдделілік туғызу, адал еңбек етудің сенімді себептерін қамтамасыз ету маңызды. Жаппай мемлекеттік меншік бұл проблеманы шеше алмайды.

Біздің экономикамыздың құрылымы мынадай: өндірістік потенциалдың 10-15 пайызы ғана адамға, жалақының теңестірілуіне жұмыс істейді, ал жалаң жалақы еңбек етуге стимул болып табылмайды. Сөйтіп, мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру экономиканы құрылымдық жағынан қайта құруды жеделдетудің, оны адамға қайта бағдарлаудың факторы болуға тиіс және бола алады.

Сомның нарқын нығайту және оның ішкі конверсиялануына көшу проблемасы да мемлекет иелігінен алумен және жекешелендірумен бір арнада шешілуге тиіс.

Өңгіме жекешелендірілетін мүлікті пайдалану, оны сомды тауармен толтыру факторы ету, демек – инфляцияны ауыздықтау, оны артық ақшаға жылжымайтын зат сатып алу арқылы басқару жайында болып отыр.

Бағдарламада бұл жағдай да ескерілген.

Ішкі және шетелдік инвестицияларсыз экономиканы жандандыруға болмайтыны қазірдің өзінде айқын. Мәселені біздің бюджетіміздің жайы және республиканың ішкі қарызы қиындатып отыр, яғни бұл көздерді әзірше

пайдалануға ешбір болмайды. Мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру соммен, сондай-ақ валютамен инвестициялаудың көздеріне айнала алады деп ойлаймын.

Мен мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру процестеріне шетел капиталының қатыстырылуын жақтаймын. Бірақ шетел капиталы меншікті сатып алуда емес, өндірістің техникалық деңгейін арттыруда, технология импортында инвестицияланатын болуға тиіс. Мамандардың бағалаулары осы бағыттарда үш-бес жыл ішінде сапалы секіріс жасауға болатынын көрсетеді.

Заң жобасын талқылау кезінде мемлекет иелігінен алудың және жекешелендірудің принциптері туралы, яғни мүлікті ақы төлеп немесе тегін жекешелендіру туралы мәселе өткір қойылды. Оны тегін беру кезінде жоғарыда айтылған факторлардың бірде-біреуінің жұмыс істемейтініне сенемін.

Шынында да, меншікті тегін бөліп берудің өлшемдерін белгілеу қиын.

Дегенмен даңғойлық көзқарас тұрғысынан алғанда, бұл нұсқа, әлбетте, неғұрлым қызықтырарлық. Бірақ мұнда ішкі қарыз проблемасының шешімі жоқ, меншіктің шашылуы айқын. Ал ең бастысы – сайып келгенде, меншік иесі, нақты қожайын жоқ, оның орнына жыл сайын дивидендтер талап етуші көптеген акционерлер бар. Сонымен бірге жекешелендірудің таза ақылы нұсқасы экономиканы дағдарыстан шығаруды да, сондай-ақ оны нарық қатынастарына көшіруді де ұзақ уақытқа созып жібереді.

Экономистердің көпшілігі бөліп беру мен сатып алудың синтезін жақтауда, принципті әртүрлі осы екі көзқарасты, осы сессия қабылдаған Заңда көзделгеніндей ұштастыруды ұсынуда. Тұрғын үй, кәсіпорындар мен ұйымдардың негізгі қорларының белгілі бір үлесі, алыс аудандардың совхоздарындағы шалғай мал жайылымындағы рентабельділігі төмен және залалды өндірістердегі мүліктің бір бөлігі және басқа да бірсыпыра мүліктер тегін берілетін болады. Түрлі факторлардың өзара байланысын ескеретін, уақыт жағынан үйлестірілген осы проблемалардың көпшілігі ұсынылған бағдарламада бейнеленген.

Бағдарламаның маңызды мақсаты – мемлекеттік меншікті оның басқа формаларына өзара байланысты және дәйекті түрде қайта өзгерту, мемлекеттік кәсіпорындардың мүлкін немесе бағалы қағаздарын азаматтардың сатып алуы үшін әлеуметтік жарамды жағдайлар жасау.

Мемлекет иелігінен алу мен жекешелендірудің практикалық мәселелерін шешудің формалары мен әдістері негізгі өндірістік қорлардың жайына талдау жасауға негізделген, осы процестерді жүзеге асырудың әлеуметтік-экономикалық салдарын ескереді.

Бағдарламаны әзірлеу кезінде біздің еліміздің басқа республикаларында, Шығыс Еуропалық мемлекеттерде мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіруді жүзеге асырудың қазір жинақталған тәжірибесі де жан-жақты ескерілді.

Бағдарламаның тағы да бір ерекшелігі: мемлекет иелігінен алу мен жекешелендірудің принципті әртүрлі экономикалық мәні, оларды жүзеге асырудың шарттары мен принциптері бар екені қазірдің өзінде көптеген адамдарға айқын. Халық шаруашылығының түрлі салаларында осы процестерді дамытудың көлемі мен ауқымы сондықтан да әртүрлі болуға тиіс.

Егер мемлекет иелігінен алу – кәсіпорынды коммерциялық жұмыс режиміне көшіру екенін біршама жеңілдетіп айтар болсақ, оның қалыпты жұмыс істеуіне осының бір өзі ғана мәжбүр етеді. Әрі қарай бұл процесті акционерлеу және серіктестік немесе басқа шаруашылық қоғамы, коллективтік (халықтық) кәсіпорын етіп өзгерту арқылы тереңдетуге болады.

Сондықтан мемлекет иелігінен алу қарқынының жеткілікті дәрежеде жоғары болуы мүмкін.

Жекешелендірудің жөні бөлек.

"Шағын" жекешелендіру дейтіннің тез арада жүзеге асырылуы мүмкін. Орта және ірі кәсіпорындарды жекешелендіру неғұрлым абайлап және салмақталып жүзеге асырылуға тиіс.

Сондықтан бағдарламада 1991-1992 жылдарда, негізінен алғанда "үлкен" жекешелендіруді бастау көзделген.

Бірақ "шағын" және "үлкен" жекешелендіру қатар жүзеге асырылуға тиіс екенін ерекше атап көрсеткім келеді. Бұл жердегі басты нәрсе – "үлкен" жекешелендіру төменнен, кәсіпорындардың еңбек коллективтерінен басталатын болады.

Бағдарламада мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіру қарқынының проблемасы жеткілікті дәрежеде сарабалдықпен қаралған.

Осыған байланысты мен оларды әдейі жеделдетуге асықтырып, тездетуге, күрделі жұмысты кезекті науқанға айналдыруға жол беруге болмайтынын ескерткім келер еді.

Әртүрлі салалар мен аялар рынокқа әртүрлі шапшаңдықпен келеді.

Базалық салаларды табан астында қиратуға жол беруге болмайды.

Жекешелендірудің формалары мен әдістерін таңдаудағы асығыстық, оған еңбек коллективтерінің жеткілікті дәрежеде әзір емес екендігі адамдардың рынок идеясына деген сеніміне селкеу түсіретін елеулі қателіктерді сөзсіз тудырады.

Сонымен бірге жаңа қатынастар жұмыс істейтін экономикалық орта, барлық механизмдердің іске қосылуы үшін уақыт қажет. Осыған байланысты елімізде шаруашылықты жүргізудің жаңа принциптерін енгізудің бір заңдылығын сіздердің естеріңізге сала кеткім келеді.

Біз әртүрлі экономикалық эксперименттерді көп жүргіздік және олардың кейбіреулерінің сәтті жүргізілгенін айту керек. Бірақ мәселе жаппай енгізуге жеткен кезде, нәтиженің көбінесе құрдымға кететін себебі тек еңбек коллективтерінің ұсынылып отырған өзгерістерге не әзір емес екенінде, не мүдделі емес екенінде ғана.

Батыс экономистері "үлкен жетіліктің" кеңесі алдында біздің еліміз экономикасының нарықтық қатынастарға көшуінің формалары мен әдістерін жеткілікті дәрежеде зерттеді. Олардың бағалауынша бүкіл мемлекеттік меншікті 25-30 пайызы көлемінде мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру экономиканың қазіргі үлгісін өзгерте алатын мемлекеттік емес меншіктің "шекті бөлігін" құру туралы айтуға мүмкіндік береді.

Мемлекет иелігінен алудың нақ осы деңгейіне қол жеткізу бірінші кезеңнің міндетіне айналып отыр. Бұл кезеңде "шағын" жекешелендіру саласында мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру озық дамытылуға тиіс. Бұған сауда, қоғамдық тамақтандыру, тұрмыс қажетін өтеу және коммуналдық шаруашылық кәсіпорындары, сондай-ақ өнеркәсіп, құрылыс, ауыл шаруашылығы, автомобиль транспорты саласындағы және басқа салалардағы шағын кәсіпорындар да жатқызылады.

Бағдарламада аталған кәсіпорындарды сатылау көзделеді, халық шаруашылығының әртүрлі салалары үшін нақты механизмдер тәптіштеледі және "шағын" жекешелендірудің купондық механизмді қолданбай жүзеге асырылатыны басшылыққа алынады.

Еңбек коллективтері үшін жеңілдіктер бөлінді, республика азаматтарының мүдделерін қорғау тәртібі айқындалды.

Аукциондар, конкурстар өткізу, мемлекеттік кәсіпорындарды мемлекеттік акционерлік қоғамдар етіп қайта құру жөніндегі нормативтік құжаттарды таяудағы уақытта Қазақ ССР Мемлекеттік мүлікті басқару жөніндегі мемлекеттік комитеті бекітеді. Оларда республикамыздың әлеуметтік-экономикалық, демографиялық және басқа ерекшеліктері ескерілуге тиіс.

Жекешелендірудің күрделілігіне және саяси, әлеуметтік мәнділігіне, сондай-ақ бұл жұмыстың практикалық тәжірибесінің жоқтығына байланысты мен республиканың Министрлер Кабинетіне кейбір облыс орталықтарында және Алматы қаласында аукциондар мен конкурстар түрінде сауда, қоғамдық тамақтандыру, тұрмыс қажетін өтеу объектілерін жекешелендіру жөнінде эксперимент жүргізуді тапсырдым.

Біз аталған объектілердің нарықтық құнын, ықтимал сатып алушылар тобын осы кәсіпорындардың еңбек коллективтерінің жекешелендіруді қабылдай алу қабілеті мен оған әзірлігін анықтауымыз керек.

Демократиялықты, жариялылықты және эксперименттің жүргізілуіне, объектілердің құны мен бағасын анықтауға қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету міндетті шарт болып табылады.

Бағдарламаның арнаулы бөлімі аграрлық-өнеркәсіптік кешендегі мемлекет иелігінен алу мен жекешелендірудің ерекшеліктеріне арналған.

Оның жалгерлік, өтем төлеп алу, акционерлеу, сондай-ақ мүліктің жекелеген түрлерін коллективтік меншікке тегін беру сияқты формалары көзделді. Сонымен бірге рентабельділігі төмен және залалды совхоздар еңбек

коллективінің келісімімен кооперативтер ассоциациялары, шаруалар мен отбасы қожалықтары, жалгерлер коллективтері және нарықтық үлгідегі басқа да құрылымдар болып қайта құрылуы мүмкін.

Бағдарламада мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіру кезінде әртүрлі жеңілдіктер беру механизмдері көзделеді.

Тұрғын үйлерді және мемлекеттік кәсіпорындардың акцияларын сатуда қолданылатын купондық механизм ерекше орын алады. Купондар ішінара өтеу немесе халықтың ұлттық байлықты жасауға қосқан үлесін оған қайтару құралы ретінде енгізіледі.

Бірқатар республикаларда инвестициялық чектер мен шотесептер, бондар, сертификаттар сияқты механизмдер және мемлекет мүлкін халыққа тегін берудің басқа да формалары енгізілуде. Алайда біздің бағдарламада көзделген купондық механизмнің олармен салыстырғанда, бірқатар артықшылықтары мен жақсылықтары бар.

Біздің халықтың жинақталған капиталы баршаға жақсы мәлім.

Іс жүзінде халықтың көпшілігінде сүбелі жинақ ақша жоқ. Нақ купондар арқылы біз халықтың жинақ ақшасының тапшылығын жоятынымыз, азаматтардың мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру процестеріне қатысуы үшін қажетті бастапқы жағдайды жасайтынымыз өте бағалы болып көрінеді.

Тұрғын үй купондарына біраз егжей-тегжейлі тоқталуға рұқсат етіңіздер. Өйткені олар халықтың неғұрлым маңызды мүдделерін қозғайды.

Барлық азаматтарға мемлекеттік пәтерлері бар-жоғына қарамастан, купондар беру қажет деп табылды.

Бұл орайда бөлінетін купондардың мөлшері республикада орташа жұмыс стажы 1 жыл болған бір адамға шаққанда тұрудың санитарлық нормасы мөлшерінде пәтерді сатып алу үшін жеткілікті болуға тиіс.

Республика халқының демографиялық құрылымын ескере отырып, купондарды бөлгенде еңбекке жарамды жасқа жетпеген балалардың және оқушылар мен студенттердің санын да ескеру қажет. Жетім балалар, бала жасынан мүгедектер, I және II топтағы еңбек мүгедектері үшін купондар берудің жеңілдік режимі көзделеді.

Қазіргі кезде тұрғын үйі жоқ және оны алу үшін кезекте тұрған адамдарға да купондар берілетінін атап өту қажет.

Меншікті қаражаты есебінен өзінің тұрғын үйін салған немесе кооперативтік үйлерде тұратын адамдардың мүдделері де ескеріледі.

Тұрғын үйлерді купондардың көмегімен сатып алу ерікті негізде жүзеге асырылады. Купондар жетпеген жағдайда азаматтар жетпеген соманы қолма-қол ақшамен бір жолы немесе мерзімін ұзартып төлейді.

Бағдарламада тұрғын үйді сатып алғаннан кейін қалған бос купондарды тұрғын үй жағдайын жақсартуға, пәтер ақы төлеуге пайдалануға болады деп көзделді.

Халық депутаттары жергілікті Кеңестерінің жаңа праволарын ескере отырып, бағдарламада көп балалы отбасыларына және халықтың табыс деңгейі төмен басқа да категорияларына тұрғын үйді сату үшін жұмсалған қаржы есебінен жеңілдік беру мүмкіндігін көздеу қажет деп табылды.

Купондарды практикада пайдалану халық депутаттары жергілікті Кеңестері, Қазақ ССР Мемлекеттік мүлікті басқару жөніндегі мемлекеттік комитеті тарапынан зор ұйымдастырушылық жұмысты қажет етеді.

Сөйтіп, купондардың көмегімен тұрғын үйлерді жекешелендіру республикада жүргізілетін тұрғын үй реформасының құрамдас бөлігіне айналады. Ол тұрғын үй қорын сақтау және пайдаланылу жөніндегі қамқорлық пен орасан зор шығынды мемлекеттің мойнынан алуға, ал кейіннен республикада тұрғын үй рыногын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай акциядан түскен қаржыны жергілікті Кеңестер жаңа пәтерлер салуға жұмсайды, бұл пәтерлер де халыққа сатылады.

Инвестициялық купондарды пайдалану механизмі де осындай принцип негізінде құрылады.

Жекешелендірілетін мүліктің құнын қалай дұрыс бағалау керек деген маңызды мәселеге тоқталмауға болмайды. Бағдарламада рыноктық құнның баланстағы құнға балама емес екені және өндіріс пен пайда көлемінің көрсеткіштері, өндірістің рентабельділігі, өнімнің бәсекелесу қабілеті және тағы басқалар ескерілуі тиіс екені басшылыққа алынады.

Кәсіпорындар мен ведомстволардың мемлекеттік мүлікті өз бетінше басып алуына депутаттардың назарын аударғым келеді.

Мен басшылардың біліксіздігі немесе әлдебір даңғойлық ниеттері себепті механизмдерді өздері әзірлеп, мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіруді жүргізуі факторын айтып отырмын.

Бұл процестер стихиялы түрде, көбінесе қылмыстық сипатта жүріп жатыр. Соның салдарынан еңбек коллективінің және республиканың бүкіл халқының мүдделері қақтығысуда.

Бірқатар жерлерде, әсіресе автотранспорт кәсіпорындарында мүлікті белсенді түрде символикалық құн бойынша регламенттемей сатуда.

Кейбір жерлерде мұның өзі ашықтан ашық тонау сипатын алды.

Сондықтан біз қазір экономикалық қылмысқа қарсы күрес жөніндегі тәуелсіз орган құруды, бұл орайда оған барынша кең өкілеттіктер беруді ойластырып жатырмыз.

Министрлер Кабинеті мен Мүлік жөніндегі комитет бұл мәселелерді реттеуі, Қазақстанның бүкіл халқы жөнінде әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіруі керек.

Сондай-ақ бастапқы капиталы немесе жарғылық қорлары мемлекеттік қаржы мен мүлікті енгізу есебінен қалыптасқан шағын және бірлескен кәсіпорындарға, алуан түрлі ассоциацияларға, коммерциялық банкілерге және басқа құрылымдарға көзқарасты да айқындап, белгілеу қажет.

Айтпақшы, олардың көбісі өздерін қазірдің өзінде мемлекеттік емес коммерциялық құрылымдар деп есептейді. Оның бер жағында бұл мәселенің құны – мемлекеттен алынған жүздеген миллион сом.

Мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру процестерін мемлекеттік қолдау мәселелерінің блогы бағдарламаның аса маңызды бөлімі болып табылады.

Бұл блок нарық инфрақұрылымын құруға бағытталған шаралар кешенін жүзеге асырудың негізгі бағыттарын айқындауға тиіс. Мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру процестері жүйелі көзқарасты ескере отырып, үйлестірілген түрде, баға, банк саясатын, әлеуметтік саясатты жүргізе отырып, кәсіпорындарды материалдық-техникалық қамтамасыз етуді жақсарты отырып, кәсіпкерлікті дамыта отырып, жүзеге асырылады.

Қазақ ССР Министрлер Кабинеті Мүлікті басқару жөніндегі мемлекеттік комитеттің, Жаңа экономикалық құрылымдарды қолдау және монополиялық қызметті шектеу жөніндегі комитеттің құрылуын аяқтауды жеделдетуге тиіс.

Мемлекеттік салық қызметін тез құру қажет.

Қазақ ССР Экономика жөніндегі комитетінің, Қаржы, Еңбек, Сыртқы экономикалық байланыстар министрліктерінің, Мемлекеттік банкісінің және экономиканы басқарудың басқа да органдарының қызметін қайта құруды қамтамасыз етудің маңызы зор.

Олар жөнінде қазіргі кезде көптеген реніштер айтылуда. Олардың жұмысының қазіргі фирмалары мен әдістері бізді қанағаттандырмайды.

Республиканың Материалдық-техникалық жабдықтау жөніндегі мемлекеттік комитетінің өтпелі кезеңге арналған функциясын да, болашаққа арналған функциясын да кейінге қалдырмай, айқындау қажет. Оның жұмысында болу функцияларын тиісінше азайтып, делдалдық функцияларды күшейту маңызды.

Бағдарламада үстіміздегі жылдың үшінші тоқсанынан кешіктірілмей мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіруге байланысты методикалық және нормативтік материалдарды бекіту қажеттігі қарастырылған.

Мүлікті басқару жөніндегі мемлекеттік комитет, халық депутаттарының жергілікті Кеңестері мемлекеттік мүлікті, ең алдымен, тұрғын үй қорын, халық шаруашылығының түрлі салаларының шағын кәсіпорындарын хаттау жөніндегі жұмыстарды басқаруға міндетті.

Республикада мүлікті бағалауда оның бағасын орынсыз төмендетуді болдырмау мақсатында Одақпен үйлестірілген біртұтас принциптер мен көзқарастар жасалуға тиіс.

Бағдарлама халық шаруашылығының түрлі салаларындағы мемлекет иелігінен алу мен жекешелендірудің жалпы механизмдері, формалары мен принциптерінен тұрады. Оның үстіне, онда "шағын" және "үлкен" жекешелендірудің өзара байланысы бейнеленген.

Басқаша айтқанда, бағдарламада біздің жұмысымыздың алдағы біржарым жылдықтағы стратегиясы мен принциптері тұжырымдалған.

Осыған байланысты төменгі жақтың бастамасын қамтамасыз ету және мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіру процестерін Алматыдан директивалы және әкімшілік басқарылуына жол бермеу үшін оған жекешелендірілетін объектілердің нақты тізбегін қосу қажетсіз деп танылды.

Сондықтан ұйымдық-экономикалық шараларды, олардың өткізілу мерзімін, орындауға жауапты адамдарды, осы процестерді бақылаудың формалары мен әдістерін анықтай отырып, жекешелендірілетін объектілердің нақты тізімін дайындауды Мүлікті басқару жөніндегі мемлекеттік комитетке, экономиканы басқарудың басқа да органдарына, сондай-ақ халық депутаттарының жергілікті Кеңестеріне жүктеген орынды болар еді.

Кеңестердегі біздің басшы кадрларымыздың экономиканы реформалауға қаншалықты қабілетті екендігін іс жүзінде тексеретін уақыт жетті.

Бірінші кезеңде қолданылатын бағдарлама жекешелендіруге жатпайтын мемлекеттік меншік объектілері туралы "Мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіру туралы" Қазақ ССР Заңының ережелерін нақтылайды. Оған қазір жұмыс істеп жатқан Денсаулық сақтау, Халыққа білім беру, Байланыс, Энергетика және басқа министрліктердің негізгі қызметтерінің объектілері жатады. Осы тізімге сондай-ақ мемлекеттік монополияны құрайтын (оқ-дәрілер, уландырғыш, есірткілік заттар өндірісі және т.б.) өнімдерді шығаратын объектілер қосылған.

Әрине, көптеген әлеуметтік объектілер, мысалы, медицина, білім беру, ғылым жекешелендірілмейтіні ақиқат. Оған мектептер, институттар, поликлиникалар, ауруханалар жатады.

Меншік түрлерін шұғыл өзгерту азаматтардың мүдделеріне қол сұғушылыққа алып келген болар еді.

Саяси процестердің социологиялық орталығы өткізген жедел-сұрау салудың қорытындыларына қарасақ, оған қатысқандардың 63,4 проценті әлеуметтік сала объектілерін жекешелендіруге қарсылық білдіреді.

Сонымен бірге, біздерге жапсарлас және бәсекелес құрылымдарды құруымыз қажет-ақ. Халықтың әлеуметтік және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыру барысында таңдау правосы болуға тиіс.

Мұндай жағдайда мемлекеттік объектілерді жаппай-ақ, жеке бір объектілерді құруға мүмкіндік беруге болады.

Мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіру ісін жүргізу барысында біз тұрғылықты ұлттың, сондай-ақ Қазақстанды мекендейтін барлық халықтардың мүдделерін ескеруді қамтамасыз етуге тиіспіз. Басқаша айтқанда, нақты саяси, экономикалық және әлеуметтік механизмдердің көмегімен жалпы-республикалық және аймақтық, коллективтік және жеке мүдделерді келісу қажет.

Осы арада өзекті элементтер ретінде мыналар есептеледі:

- республика территориясында өмір сүрудің құны. Мысалы, аукционға қатысуға республика территориясында кем дегенде он жыл тұратын Қазақ ССР-інің азаматтарын жіберу ғана ұсынылады. Жекешелендірудің бірінші кезеңінде аукциондарға басқа республикалар мен шетелдік мемлекеттердің азаматтары мен заңды ұйымдары, сондай-ақ олармен бірлескен кәсіпорындары қатыстырылмайды;

- мал шаруашылығының шалғайдағы аудандарында, қашыққа орналасқан аудандарда, сол секілді экологиялық апат аудандарында тұратын халыққа меншіктің сол немесе басқа формасын сұраусыз тегін беру;

- жекешелендіруден алынған қаражаттың бір бөлігін әлеуметтік-экономикалық дамуында артта қалған аудандарды қолдау қорына қайта бөлу;

- жұмыс істемейтін көп балалы аналарға балаларды тәрбиелеуге кеткен уақытын еңбек стажына ескере отырып купон үлестіру;

- халықтың арасында инвестициялық купондарды республиканың материалдық байлығына қосқан үлесін ескере отырып, Қазақ ССР-інде жинаған еңбек стажына сәйкес бөлу.

Осындай барлық күрделі мәселелерді, менің ойымша, ғылымды, қоғамдық ұйымдар мен қозғалыстарды тарту арқылы әлі де мұқият зерттей түсуіміз керек.

Бұл арада, қандай жағдай болмасын, барша халықтың пікірін сұрап, анықтай түсу қажет.

Жалпы алғанда, әлеуметтік теңдік принциптерін сақтай отырып, халықтың әлсіз бөлігін қорғай отырып, біз адамдарға әңгіменің әуел бастағы жағдайы туралы болып отырғанын ашық айтуға тиіспіз.

Әлеуметтік масылдықтың заманы өтті.

Әрбір адам өз тағдырының, отбасының, балаларының болашағының иесі екендігін ойланып, өзіне есеп беруі тиіс.

Осы уақыттан бастап өздерінің жеке игілігін жасау үшін үлкен жол ашылатындығын, сөзден іске көшуіне мүмкіндік берілетіндігін білгені абзал.

Қысқасы, осы сөздің толық мағынасын түсініп, жұмыс істеуіне тура келеді.

Және де айтқым келген ең соңғы мәселе – халықтың рынокқа дұрыс көзқарасын қалыптастыру туралы.

Өртүрлі жарияланымдарда кереғар көзқарастар мен қарама-қайшы айқындамалар ұсынылуда.

Бұқаралық хабарлама құралдарының нарық экономикасына көшудің жағымды жақтарын да, жағымсыз жақтарын да объективті түрде көрсетуді қамтамасыз етуі маңызды. Дағдарыстан шығу және нарыққа көшу қажырлы, тиімді, жоғары өнімді еңбексіз мүмкін емес екенін адамдар біліп, айқын көз алдына келтіруге тиіс.

Ол былай тұрсын бастапқы кезеңде жұмыссыздықтың болуы, инфляцияның өсуі, адамдардың арасында табыстың тең мөлшерде бөлінбеуі әбден ақиқат. Нарық механизмдерінің әлеуметтік мәселелерді шешудегі мүмкіндік-

тері туралы артық оптимистік түсініктермен халықты адастыруға біздің правомыз жоқ.

Сонымен бірге әркімнің болашақтағы игілігі – өзінің қолында екенін оның санасына жеткізу керек.

Қазір біздің саясатымыз көп ұлтты Қазақстанда қоғамның әрбір әлеуметтік тобының қажеттері ескеріліп, практикада іске асырылуына бағытталған. Әлбетте, бейне бір әрбір адамға, әрбір отбасына орай біркелкілендірілген көзқарас жасауымыздың сәті түсе қоюы екіталай. Бірақ екіжүзділік пен арсыздықтан ада, еркіндікке, адамның мәртебелі міндет-мақсаты ахуалына толы жаңа қоғамдық қатынастардың тууына серпін беруге болады және солай ету керек.

Мен сіздерден, халықтың өкілетті өкілдерінен, біздің бастамаларымыздың мәнін өздеріңіздің сайлаушыларыңызға жеткізулеріңізді сұраймын.

Мен біздің қоғамымызда болып жатқан процестерге немқұрайдылықтың болмауын, алдағы жұмыстың мәнін халықтың білгенін қалар едім.

Бұл, сөз жоқ, қауырт кезең болып, көп адамдар қиындықтарға тап болады.

Бірақ бұл кезеңде ұлттық келісімді, топтасуды сақтау маңызды – бұл тұрмысты жақсартудың сөзсіз шарты.

Ұсақ-түйек саяси әбігерге алаңдамай, іске кірісу маңызды.

Республиканың гүлденуге, тұрмысымызды жаңартуға қарай қысқа мерзім ішінде ілгері адымдауы үшін бізде барлық мүмкіндіктер, орасан зор өндірістік және ғылыми-техникалық потенциал, тамаша еңбек дәстүрлері бар.

Мен сөзімді сондай-ақ республиканың партия органдарына, барлық коммунистеріне де арнағым келеді.

Қазір сіздерде өздеріңізді экономиканы қайта құрудың алдыңғы шебінде шындап көрсетудің, партияның ең басты қамқорлығы – халықтың игілігі екенін іспен дәлелдеудің нақты мүмкіндігі бар.

Мұны тек ескірген идеологиялық догмалардан арылғанда ғана, өздерінің "социалистік таңдауға" бейне бір қызу адалдығы туралы сұлу сөзді көпіртіп, іс жүзінде шексіз билікке, тоталитарлық мемлекеттілікке, әміршіл-әкімшіл жүйеге жан бітіруге тырысушылықты бүркемелеп отырған "партиялас жолдастардан" іргені батыл аулақ салғанда ғана істеуге болады.

Өздерін демократиялық қозғалыстар деп есептейтін әртүрлі қоғамдық қозғалыстарға қатысушыларға да осыны айтқым келеді.

Олар өздері митингілерде соншалықты табанды түрде күресіп жүрген түбегейлі реформаларға адалдығын іс жүзінде дәлелдеуі керек.

Күш-жігерді біріктірейік, ақыр соңында, қайта құруда нарық қатынастарын барынша дамытудан басқа жолдың, басқа перспективалардың жоқтығын анық түсінейік.

Шынтуайтына келгенде, мұндай жол мен перспективаларды әзір ешкім ұсынған жоқ.

Барлық өмір сүріп отырған және дүниеге келіп жатқан саяси партиялар, қоғамдық қозғалыстар өкімет билігі үшін демократиялық өркениетті тәсілмен, сайлаушылардың дауысын жеңіп ала отырып, күресуге хақылы деп есептеймін. Бірақ экономика қандай да болсын идеологиялық қысымды көтермейді, ол өз заңдарына бағынуға тиіс.

Қазір басшы кадрлардан ерекше батылдық пен ерлік талап етіледі.

Өкінішке орай, өздерінің жеке көңіл-күйін басшылардың бәрі бірдей терең байыптап алған жоқ. Кейбіреулер өзеннің екі жағасында тұруға, екі жақты саясат жүргізуге, былайша айтқанда, "біздікін де, сіздікін де" қолпаштауға тырысады.

Меніңше, мұндай екіге жарылушылық тіпті нарық қатынастарын ашықтан-ашық жек көруден де әлдеқайда жаман.

Мен үшін сенімсіз серіктен гөрі адал қарсыластың болғаны артығырақ.

Жан дүниенің мен іс-қимылындағы екіге жарылудан іске кіріспегеннің өзі жақсы, оның үстіне біз құлаш ұрған іске кіріспегеннің өзі жақсы.

Бүгінгі таңда нарыққа ойдағыдай көшудің аса маңызды шарттарының бірі – еңбектегі, өндірістегі, экономикадағы берік тәртіп те басшылардың нақ батылдығына, бекемділігіне байланысты.

Мені жоғарғы тұрған органның кез келген нұсқауы сөзсіз, былайша айтқанда, "құлдық ұрып" қабылданған ескі өміршілдік жүйеге қайтып оралуға тырысып отыр деп ешкім күдіктенбейді деп ойлаймын.

Мен демократияны, заң шеңберіндегі плюрализмді, саналы тәртіпті жақтаймын – бұл менің таңдауым.

Бірақ қазір, ескі үкімет құрылымдары өзінің өмір сүруін тоқтатқан, ал жаңа құрылымдардың буыны бекімеген кезде, экономикадағы былық пен шылық барған сайын кең ауқым алып отырған кезде, тиянақты, мен бұл сөзді айтудан қорықпаймын, мәжбүрлі тәртіп болмайынша, әсіресе өндірісте мәжбүрлі тәртіп болмайынша біз күн көре алмаймыз.

Қазіргі өтпелі кезеңде мұны шындық, біздің қоғамның демократиялық ниеттеріне ешқандай қарама-қайшы келмейтін толғағы жеткен қажеттілік деп қабылдау керек.

Қоғамдық және экономикалық тәртіпті тиісті дәрежеде нығайтпайынша бірде-бір елдің нарық экономикасына кірмегенін дүние жүзілік тәжірибе көрсетіп берді.

Бұдан да сорақысын айтайын.

Біз президенттік және сайланбалы өкімет арасында барған сайын ушыға түскен қарама-қайшылықты жоюымыз қажет.

Қазақстанды нарыққа көшудің көшбастаушылардың бірі деп орынды атайды. Өйткені республика осынау ірі ауқымды акцияны жоспарлы түрде жүзеге асыру үшін заңдық негізді, қажетті қоғамдық саяси және ұлтаралық тұрақтылықты басқалардан тезірек жасады.

Бірақ әзірлік – бір мәселе де, нақты көшу – мүлде басқа мәселе.

Мұнда біздің әзірге мақтанатын ештеңеміз жоқ.

Инициатива тізгінін уыстан шығарып алмау, халықтың үмітін ақтау, нарыққа жеткізетін жолда нақты қадамдар жасау үшін бізге барлық басқа шаралармен қатар Президенттен бастап, оның облыстағы, аудандағы, қаладағы және селодағы өкілдеріне дейін бүкіл тік бағыт бойынша атқарушы өкіметтің жіті құрылымы қажет. Кімнен сұрау, кімге жауапкершілік жүктеу керек екенін білу үшін қажет.

Бүгінгі таңда біздің көптеген ізгі бастамаларымыз жергілікті жерлерде қолдау таппай отыр, кейде тіпті ашықтан-ашық қысастық жасалуда.

Сондықтан атқарушы өкімет белгілі бір кезеңге арналып тағайындалуға және Кеңестермен тығыз байланыста жұмыс істеуге тиіс деп есептеймін.

Егер біз тәртіп пен реттілікті шын нығайтқымыз келсе, осыны ойластыру керек.

Мен алдағы жұмыс үшін жеке жауапкершілігімді де терең түсінемін.

Соңғы уақытта республика Президентін бүкілхалықтық және төте сайлау туралы айтылып жүрген әңгімелерге қалай болған күнде де түсіністікпен қараймын.

Меніңше, олардың басты себебі: халықтың толық және сөзсіз сеніміне бөленген үкімет пен Президент қана экономиканың күрт бет бұрысын табысты болады деген үмітпен жүзеге асыра алады деп есептеуінде.

Бұл, тегінде әділ.

Бүкпесіз ашығын айтсам: егер Қазақстанның халық депутаттары бұл мәселе пісіп-жетіледі деп ойласа, егер бүкілхалықтық төте сайлау республиканың беделін арттыруға қызмет етсе, ал ең бастысы, экономика мен саясатта белгіленген революциялық шараларды ойдағыдай жүзеге асырудың кепіліне айналса, мен мұндай шешімді қолдауға әзірмін.

Егер олай болмаса, онда алдағы уақытта бұл мәселені көтермейік.

Қазақстанда конституциялық жолмен сайланған Президенттің бар екенін ескерейік.

Қалай болған күнде де, мұны қазір сессияда міндетті түрде талқылау қажет.

Жоғарғы Кеңестің өз айқындамасын бекем айтуын қалаймын.

**ДОКЛАД
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
НА СЕССИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА РЕСПУБЛИКИ***

Алма-Ата, 27 июня 1991 года

Уважаемые товарищи!

С удовлетворением хочу отметить, что нынешняя сессия Верховного Совета носит ярко выраженный конструктивный характер.

Принят пакет законов, затрагивающих сферы экономической, социальной и культурной жизни республики.

Состоялся плодотворный обмен мнениями по широкому кругу проблем государственного строительства.

Я благодарен депутатам за решительную поддержку рыночного курса, других важных начинаний.

Можно смело сказать, что в обсуждении коренных экономических и политических вопросов парламент продемонстрировал прогрессивный подход.

Впервые в нашей истории депутаты стали подлинными творцами законов, сумели достичь столь необходимого сегодня взаимопонимания и согласованности в решении труднейших проблем.

Это, несомненно, способствует укреплению консолидирующих начал и в парламенте, и в обществе в целом, созданию атмосферы высокой ответственности за будущее республики.

Прошел всего лишь год, как в Казахстане начали действовать новые по своей сути институты политической власти. Однако и за этот сравнительный и короткий период в республике произошло немало качественных изменений, требующих серьезного анализа и самого пристального внимания.

Поэтому прошу считать данное выступление ежегодным докладом, с которым я, как Президент республики, обязан выступать перед Верховным Советом в соответствии со статьей 114 Конституции Казахской ССР с целью информирования депутатов о наиболее важных вопросах внутренней и внешней политики Казахской ССР.

* Газета «Казахстанская правда», 29 июня 1991 года.

Не буду останавливаться на перечислении многочисленных распоряжений и Указов, принятых мною за прошедший период. Они вам известны.

Начну с основного.

У нас демократично избран Верховный Совет.

Учрежден пост Президента Казахской ССР.

Создан Кабинет Министров.

Сегодня мы видим, что эти преобразования, продиктованные самой жизнью, дают свои плоды.

Неуклонно повышается экономический и политический авторитет республики.

Начался позитивный процесс качественного изменения функций правительства.

Кардинальные перемены происходят на всех без исключения уровнях управления народным хозяйством республики.

В результате даже в той тяжелой экономической и политической обстановке, в которой оказалась страна, Казахстан все-таки выстоял, сохранил свою стабильность.

Правда, далось это нам нелегко.

Если говорить откровенно, весь минувший год прошел под знаком борьбы за утверждение суверенитета республики, против еще сохранившихся структур командно-административной системы. Кроме того, мы все время находились под прессом совершенно непредсказуемого, стихийного развития процессов как в социально-экономической, так и общественно-политической жизни страны.

Но, несмотря на конфликты политиков, шараханье из стороны в сторону в экономике, непоследовательность в проведении реформ со стороны центра, республика всегда старалась занимать принципиальную позицию.

Если говорить о внутренней политике, перед нами стояла задача сохранения гражданского мира и национального согласия, поддержки нормального ритма народного хозяйства, правового укрепления рыночных позиций.

Думаю, определенных положительных результатов мы здесь достигли.

В своем выступлении У.К. Караманов достаточно подробно рассказал об итогах нашей хозяйственной деятельности, о первых шагах к рынку.

Чтобы не повторяться, подчеркну главное: в республике реально существует и действует новый негосударственный сектор экономики, заявивший о себе как в финансовой сфере, так и во многих отраслях промышленности, строительства и особенно сельского хозяйства.

Это – акционерные общества, кооперативы, арендные и коллективные предприятия, крестьянские хозяйства, фермерство, совместные с зарубежными партнерами предприятия, различные ассоциации и объединения. Они

уже концентрируют в себе трудовые и интеллектуальные усилия сотен тысяч людей, готовых профессионально и психологически к рыночным отношениям.

К этому следует добавить, что заметно изменилась структура государственного и хозяйственного управления.

Хотя и с трудом, но нам удалось снять многие административные преграды на пути к рынку, обеспечить простор деловой инициативе трудящихся.

На союзном уровне республика неуклонно выступала за сохранение Союза, за создание федерации на обновленной основе.

Ныне, когда подписание Союзного договора становится реальностью, когда правительство страны наконец-то разработало программу совместных действий с республиками, мы вправе сказать, что эти позитивные перемены во многом являются результатом твердой линии Казахской ССР, итогом большой консолидирующей работы, проделанной парламентом и правительством республики.

Немало усилий было приложено к углублению и развитию горизонтальных связей.

Как известно, нами заключены договоры со среднеазиатскими республиками, Россией, Украиной, Белоруссией, оказавшие благотворное влияние на выполнение взаимных обязательств, утверждение нашей самостоятельности в решении региональных проблем. Хотя бесспорно и то, что механизм реализации договоров еще требует значительного совершенствования.

Наш долг – сохранить традиционные дружеские отношения со всеми республиками страны, но должен прямо сказать, что укреплению единства с нашими ближайшими соседями – народами Средней Азии, с которыми нас объединяет общая историческая судьба, мы будем уделять самое пристальное внимание.

В новых подходах к межреспубликанскому сотрудничеству я вижу глубокий политический смысл.

Уверен, что подписание соглашения "9 + 1", ускорение работы над Союзным договором состоялось во многом благодаря укреплению контактов между республиками, их взаимодействию.

Вместе с тем, уважая волеизъявление народов тех республик, которые не готовы вступить в новый Союз, мы, тем не менее, призываем их к совместному решению проблем, связанных с экономикой, с переходом к рынку. В одиночку их не осилить.

Активно проявил себя Казахстан и на международной арене, где наша деятельность была направлена прежде всего на улучшение внешнеэкономических связей.

Сегодня их участниками являются 876 предприятий и организаций республики.

У нас зарегистрировано 35 совместных предприятий.

Действует 16 внешнеэкономических ассоциаций.

Открыт совместный международный коммерческий "Альбарака – Казахстан банк".

В республике аккредитованы представительства различных инофирм, которые оказывают положительное влияние на рост деловой активности между зарубежными и республиканскими организациями. Например, с участием иностранных партнеров организовано производство нескольких видов наукоемкой продукции, переработка кожевенно-мехового и других видов сельскохозяйственного сырья, выпуск строительных материалов и санфаянсовых изделий, осуществляется поставка продовольственных продуктов, детского питания и лекарственных препаратов в районы экологического бедствия.

Широкие перспективы намечаются в сотрудничестве с фирмами Кореи, Великобритании, Франции, Италии, Испании и других стран в сферах промышленного производства, маркетинга и туризма.

Есть большие надежды на укрепление связей со странами Азиатско-Тихоокеанского региона, в чем мы, безусловно, особенно заинтересованы, поскольку находимся на Азиатском континенте и с Востоком нас связывают уходящие в глубь веков исторические и культурные традиции.

Конкретным шагом к возрождению "Шелкового пути" стал ввод в эксплуатацию железнодорожной магистрали на участке "Дружба -Алашанькоу".

Недавно состоялись переговоры между правительствами среднеазиатских республик и правительством Ирана о продолжении этой магистрали вплоть до Анкары.

Надеюсь, мои официальные визиты в Китай и Турцию, намеченные на ближайшее время, послужат дальнейшему развитию сотрудничества Казахстана со странами Восточного региона.

Очень важную роль сыграло государственно-правовое обеспечение внешнеэкономических связей, принятие Верховным Советом Декларации "О Государственном суверенитете Казахской ССР", законов "Об основных принципах внешнеэкономической деятельности Казахской ССР", "Об иностранных инвестициях", "О свободных экономических зонах".

Большое значение имели разработанные Кабинетом Министров концепция и соответствующая программа развития внешнеэкономической деятельности, образование Республиканского валютного комитета.

Однако не могу не отметить, что наши успехи могли бы быть значительно весомее, если бы нам удалось взять в свои руки решение вопросов квотирования и лицензирования, которые по-прежнему находятся в ведении центра.

Руководство республики намерено настойчиво добиваться полного контроля над природными ресурсами.

Мы не хотим выпрашивать свое кровное, принадлежащее народу Казахстана.

Мы вправе сами решать, какие полномочия передать новому центру.

Похоже, в Москве начинают сознавать справедливость наших требований. Добрый тому пример – подписание с союзными министерствами договора в городе Темиртау о передаче под юрисдикцию Казахстана предприятий угольной и металлургической промышленности.

Думаю, это только первый шаг.

Пока мы взяли на себя лицензирование угля, 30% валюты от продажи которого будут поступать в бюджет республики и 10% – в бюджет местных Советов.

Решая вопросы, связанные с зарубежными инвестициями, мы стремились быть равноправными партнерами, настойчиво искали наиболее оптимальные, выгодные для республики варианты делового сотрудничества.

Одновременно накапливали столь необходимый нам опыт работы в мире бизнеса.

Лично для меня большой школой стали деловая поездка в Соединенные Штаты Америки, встречи с Президентом Турции Тургутом Озалом, Президентом Республики Корея – Ро Де У, переговоры с видными зарубежными бизнесменами, приезжавшими в Казахстан.

В этой связи хочу подчеркнуть: иностранные инвесторы – не простачки, готовые без оглядки рисковать своими капиталами. К тому же не их экономика переживает кризис, не они нуждаются в экстренной помощи, а как раз наоборот.

Так что нет ничего удивительного в том, что деловые люди Запада и Востока занимают сегодня осторожную, выжидательную позицию, поскольку их очень беспокоит нестабильная обстановка в стране.

Они хотели бы иметь дело с единым, крепким союзным государством.

Как ни парадоксально, но наши нынешние и потенциальные зарубежные партнеры являются куда большими сторонниками Союзного договора, чем некоторые доморощенные политики.

Товарищи!

Я перечислил основные направления, на которых руководство республики сосредоточило усилия в минувший период.

Уверен, без опоры на парламент, на вашу заинтересованность такой объем работы проделать было бы сложно.

Конечно, преуспели мы далеко не во всем.

Однако сдвиги есть, и немалые.

Взять хотя бы такие точки, как экология, взаимоотношения с военными ведомствами.

Взросший авторитет республики я во многом связываю с аргументированной, глубоко последовательной и взвешенной позицией, занятой нами в этих вопросах. Без лишних эмоций мы добиваемся того, чтобы на казахской земле прекратили безответственно, как им вздумается, хозяйничать любые ведомства.

Пока в Казахстане погибает Арал, не закрыт Семипалатинский полигон, пока загрязняют окружающую среду индустриальные гиганты, мы не успокоимся. И это уже достаточно хорошо поняли в центральных ведомствах.

Я хотел бы только добавить, что не бездумная конфронтация, а равноправное взаимовыгодное партнерство должно объединять нас в решении экологических проблем.

Именно такой конструктивный, доброжелательный подход дал свои плоды во взаимовыгодном сотрудничестве республики с Минатомпромом, ведомствами, работающими на космос.

Естественно, некоторые вопросы мы будем передавать в компетенцию центра. Однако местным властям "отеческие советы" уже никто больше не дает и, надеюсь, давать не станет.

Для наших кадров началась по-настоящему самостоятельная работа.

Не скажу, что всех это удовлетворяет.

Порой мы слышим и призывы восстановить упраздненные министерства, и вспомнить старую командную экономику.

Что тут ответить?

Я не сомневаюсь, что возврат к старому принес бы огромное облегчение тем, кто привык к командам. Но выйти из кризиса экономического и духовного это не поможет. Наоборот, страна окончательно зайдет в тупик, из которого ей уже не выбраться.

Вот почему с таким вниманием мы следим за становлением новых экономических структур – концернов, ассоциаций, консорциумов.

Они дают нам первый, и, пожалуй, наиболее ценный практический опыт формирования рыночных отношений. Их работа пока еще не всегда стабильна, но очень важен тот факт, что эти гибкие структуры уже нашли свое место в сложном процессе взаимоотношений государства и предприятия. За ними, несомненно, большое будущее.

Широкую самостоятельность получили и местные Советы.

В соответствии с новым Законом о самоуправлении они также могут и должны по-настоящему брать власть в свои руки, управлять социальными процессами в регионах, развивать рыночную инфраструктуру. На днях сессия приняла постановления о создании в республике первых свободных экономических зон.

Это тоже открывает для местных Советов огромное поле деятельности. Разумеется, есть несколько внешних факторов, влияющих на темпы нашего вхождения в рынок.

Первое – это Союзный договор.

Данная тема звучала неоднократно в моих выступлениях. Но еще раз считаю нужным подчеркнуть: опасность потери единого экономического пространства, разрыва связей между республиками – это не пропагандистская выдумка, пущенная в обиход ради сохранения Союза во что бы то ни стало, а жестокая реальность нашего бытия. В одиночку крайне трудно выкарабкаться из нынешней ситуации.

Вот почему мы так настойчиво выступаем за сохранение Союза на основе четкого разделения власти между центром и республиками, особенно в экономической сфере.

Второе – преодоление инфляции, перерастающей сейчас уже в гиперинфляцию.

Все рычаги обуздания этого монстра находятся в ведении центра. Было бы совершенно наивным полагать, будто при единой денежной системе можно создать комфортные экономические условия в одной, отдельно взятой республике.

Третье – необходимость иностранных инвестиций и технологий для успешного проведения намеченных реформ, осуществления внутренней конвертируемости рубля, модернизации легкой, пищевой промышленности и создания производств, выпускающих товары на экспорт.

В этой связи мы не можем не поддержать план взаимодействия с мировым сообществом и прежде всего с "семеркой" крупнейших стран Запада. Сегодня могу сказать, что с самого начала мною оказывалась всемерная поддержка инициативе группы Явлинского, Примакова и Щербакова.

Не скрою, на уровне обыденного сознания эта инициатива встречает противодействия как в стране, так и у нас, в республике. Кое-кто начинает поговаривать, что, мол, Назарбаев поддерживает определенные круги, склонные к "капитуляции" перед Западом, стремящиеся к "реставрации капитализма", готовые, так сказать, "по дешевке распродать Родину".

При всей наивности, я бы даже сказал, откровенной глупости подобных суждений оставить их без внимания все-таки нельзя. И вот почему.

На мой взгляд, эти идейки подбрасывают людям те, кто неплохо живет и при сегодняшних порядках, кто очень бы хотел затормозить интеграцию нашей страны в мировой экономический процесс; вообще прекратить наше движение к рынку.

Они-то прекрасно понимают, что без тесного взаимодействия с мировым сообществом, без широких взаимовыгодных деловых контактов с развитыми

странами создать рыночные отношения просто-напросто невозможно. Вот и используют в своих целях достаточно подержанные, но все еще действенные средства из арсенала "холодной войны". Действенные потому, что слишком долго, десятилетиями, в сознание советских людей вдалбливались образ врага, убеждение в том, что кто-то хочет нас завоевать, поработить, поставить на колени.

И это не прошло бесследно.

Чувство квасного патриотизма, круто замешанное на подозрительности, враждебности к любым "забугорным" действиям, на идеологической несовместимости, все еще мешает нам трезво оценить происходящие в мире процессы, осознать свою роль и место в них.

Вот конкретный пример.

До сих пор не прекращается борьба вокруг нашего соглашения с американской фирмой "Шеврон" о совместной разработке Тенгизского нефтяного месторождения.

А подоплека ее такова. Правительство СССР по нашей просьбе провело экспертизу проекта договора, и в целом одобрило его, указав на ряд недостатков, над которыми предстояло поработать. Только вот к участию в экспертизе не был приглашен аппарат бывшего Госплана СССР, привыкший командовать всем и вся. Госплановцы, естественно, обиделись, решили доказать, что они еще в силе и очень радеют за интересы страны. Вот и появились публикации, из которых следовало, что мы, дескать, ради сиюминутной выгоды разбазариваем природные богатства, потворствуем хищническим устремлениям иностранного капитала.

Но никакого подписанного контракта ведь еще нет.

Однако суть вопроса была отброшена в сторону, когда некоторым редакциям надо было использовать любой факт, чтобы дискредитировать кандидата в Президенты России, бывшего главу правительства СССР Н.И. Рыжкова.

Скажу лишь одно. Большого хищничества в использовании природных ресурсов и попрания элементарных экологических норм, чем в нашей стране, вряд ли где еще можно сегодня встретить, не говоря уже о наплевательском отношении к жизни и быту людей. Кому-кому, а нам, казахстанцам, это хорошо известно.

Если что и привлекает нас в практике "Шеврона", так это современная, пожалуй, лучшая в мире технология добычи нефти, высочайшая культура производства, поразительная забота о чистоте окружающей среды. Фирма работает в 67 странах мира и имеет репутацию абсолютно надежного партнера. Вот уж поистине: в чужом глазу соломинку мы видим, в своем – не замечаем и бревна!

Сегодня все без исключения страны активно конкурируют за привлечение в свою экономику иностранного капитала. И никто не считает при этом, что

он торгует своим Отечеством. Наоборот, чем больше зарубежных инвестиций будет привлечено, тем быстрее начнут давать отдачу природные и иные ресурсы, развиваться новые технологии, повысится занятость населения, насыщенность товарами, а в конечном итоге – уровень жизни народа.

Это – азы экономической науки и практики.

Другое дело, что наши контакты должны носить взаимовыгодный характер, находиться под четким государственным контролем, иметь в своей основе программу долговременного и крупномасштабного экономического сотрудничества с развитыми странами на принципах партнерского равноправия.

Именно эта основа и закладывается сегодня в рамках договоренностей стран "большой семерки".

Однако только внешними факторами вопрос выхода из кризиса не исчерпывается.

Главная тяжесть решения проблемы лежит на нас самих.

Мы имеем огромное количество собственных, пока еще нереализованных возможностей для стабилизации экономики. В частности, приняты законы, создающие правовые предпосылки для изменения основ производственных отношений и утверждения реального многообразия форм собственности. В республике ведутся проработки методов внедрения рыночных отношений.

Словом, нам есть уже на что опереться.

Теперь важно запустить в действие сами механизмы, приступить к конкретным действиям.

Наши нынешние задачи можно определить так:

- оптимизация курса внутренней и внешней политики,
- полная реализация разработанных экономических, социальных и культурных программ,
- углубление правовой реформы,
- формирование действенной международной политики республики.

Мы должны создать эффективную, ориентированную на человека экономику, создать тот самый рынок, который перестанет быть пугалом для людей, а вызовет в них горячую заинтересованность в улучшении, результатов своего труда.

Как Президент Казахской ССР, в соответствии со своими полномочиями, я счел необходимым определить основные приоритеты, которыми намерен руководствоваться в практической деятельности на период 1991- 1992 годов.

Вместе с вами хотелось бы обсудить контуры этой программы, уточнить позиции с учетом вашего мнения.

Ее разработка стала возможной лишь благодаря принятию парламентом республики главного рыночного закона – Закона "О разгосударствлении и приватизации".

Нужно сразу же отметить, что переход к рынку затронет самые глубинные пласты жизни общества, всех социальных групп и слоев населения, каждого человека.

Возможно, в нормальной экономической ситуации мы и могли бы поэкспериментировать на отдельных участках, пойти путем проб и ошибок.

Но нынешняя обстановка – экстремальная, в экономике – хаос, нервы у людей на пределе.

Игнорирование или недооценка социального фактора может нам дорого обойтись. Вот почему мы обязаны найти научно обоснованные подходы к решению стоящих проблем, добиться широкой общественной поддержки наших начинаний.

Проект программы в основном одобрен Советом Республики 31 мая нынешнего года и доработан с учетом высказанных замечаний. Он у вас, на руках.

Поэтому считаю необходимым доложить вам только об отправных моментах и узловых вопросах, составляющих его философию, экономическую и социальную основы.

Прежде всего – о переходе предприятий и организаций союзного подчинения под юрисдикцию республики (кроме тех, кто по новому Союзному договору будет находиться в ведении центра).

Было бы большой ошибкой считать, будто республика пытается при этом механически подменить центр в управлении предприятиями. Речь идет о том, чтобы, приняв под свою юрисдикцию союзные предприятия, предоставить им своеобразный "вневедомственный статус".

Таким образом, мы без длительных проволочек, ожиданий союзных законов введем на территории республики в рынок огромный промышленный потенциал. Тем более, что кое-какие бывшие и здравствующие ныне союзные министерства и ведомства пытаются сохранить свой статус-кво в республике, лишь изменив вывеску – преобразовавшись якобы в акционерные общества и ассоциации, по сути, с прежними структурами.

Украинская ССР уже предприняла решительные действия на этот счет.

Мы также не можем допустить, чтобы за спиной у республики расхищалась собственность, созданная трудом многих поколений казахстанцев.

Важными представляются и меры, направленные на поддержку предпринимательства.

Любой бизнес при своем зарождении требует определенных стимулов – снятия преград при регистрации, самостоятельности в организации труда, режиме рабочего времени и т. п.

На наш взгляд, программа должна способствовать не столько выходу из кризиса, сколько решению коренных проблем перехода к рынку, определить механизмы сочетания всех элементов его инфраструктуры. В этой связи мы поставили перед собой ряд принципиальных вопросов.

Может ли быть построено социальное рыночное хозяйство без разгосударствления и приватизации?

Можем ли мы сейчас отказаться от них или хотя бы отодвинуть на какой-то срок?

Можно ли повысить эффективность общественного производства без преобразования собственности?

Серьезный экономический анализ дает отрицательные ответы.

Существующая ныне система не имеет внутренних движущих сил, она не способна заинтересовать людей в высоких конечных результатах производства. И единственный выход – в кардинальном изменении отношений собственности.

Иными словами, в экономике нам необходим реальный хозяин.

Нам нужны организационно-экономические формирования рыночного типа: коллективные (народные) предприятия, акционерные и другие хозяйственные общества, товарищества и т. д.

Важно создать заинтересованность в росте эффективности и развитии производства, увеличении прибыли, обеспечить надежную мотивацию добросовестного труда. Тотальная государственная собственность эту проблему решить не в состоянии.

Структура нашей экономики такова, что лишь 10-15% производственного потенциала работают на человека, на сбалансированность заработной платы, которая сама по себе не является стимулом к труду.

Таким образом, разгосударствление и приватизация должны и могут стать факторами ускорения структурной перестройки экономики, переориентации ее на человека.

Проблема укрепления курса рубля и перехода к его внутренней конвертируемости также должна решаться в одном русле с разгосударствлением и приватизацией.

Речь идет о том, чтобы использовать приватизируемое имущество, сделать его фактором товарного наполнения рубля, а, следовательно – обуздать инфляцию, управлять ею посредством связывания излишних денег вложениями в недвижимость.

Этот аспект также учтен в программе.

Сейчас уже ясно, что добиться оживления экономики без внутренних и иностранных инвестиций нельзя. Вопрос усложнен состоянием нашего бюджета и внутренним долгом республики, то есть эти источники пока нереальны.

Полагаю, что разгосударствление и приватизация смогут стать источниками инвестирования, как в рублях, так и в валюте.

Я являюсь сторонником допуска иностранного капитала к процессам разгосударствления и приватизации. Но инвестирования иностранного

капитала не в приобретение собственности, а в повышение технического уровня производства, импорт технологии. Оценки специалистов показывают, что за три-пять лет на этих направлениях можно сделать качественный скачок.

При обсуждении проекта закона остро стоял вопрос о принципах разгосударствления и приватизации, то есть платно или бесплатно приватизировать имущество.

Уверен, что при бесплатной передаче его не сработает ни один из факторов, о которых было сказано ранее.

Действительно, трудно определить критерий бесплатного распределения собственности, хотя с популистской точки зрения этот вариант, конечно же, более привлекателен.

Но здесь нет решения проблемы внутреннего долга, налицо распыление собственности. И главное – в конечном счете, нет собственника, нет реального хозяина, а есть большое количество акционеров, требующих ежегодных дивидендов. В то же время чисто платный вариант приватизации растянет на длительный период времени как выход экономики из кризиса, так и ее перевод на рыночные отношения.

Большинство экономистов выступают за синтез раздачи и выкупа, рекомендуют совместить эти два принципиально разных подхода, как это предусмотрено в принятом настоящей сессией законе.

Жилье, определенная доля основных фондов предприятий и организаций, часть имущества совхозов в отдаленных районах, отгонном животноводстве, в низкорентабельных и убыточных производствах и ряд другого имущества будут переданы безвозмездно.

Большинство этих проблем, учитывающих взаимодействие различных факторов, скоординированных во времени, отражены в предложенной программе.

Важная цель программы заключается в разработке взаимоувязанного и последовательного преобразования государственной собственности в другие ее формы, создании социально приемлемых условий для приобретения гражданами имущества или ценных бумаг государственных предприятий.

Формы и методы решения практических вопросов разгосударствления и приватизации базируются на анализе состояния основных производственных фондов, учитывают социально-экономические последствия осуществления этих процессов. При подготовке программы был всесторонне учтен и уже накопленный опыт проведения разгосударствления и приватизации в других республиках нашей страны, в восточноевропейских государствах.

Еще одна особенность программы.

Сегодня уже для многих ясно, что разгосударствление и приватизация имеют принципиально разный экономический смысл, условия и принципы

их проведения. Отсюда темпы и масштабы развития этих процессов в различных отраслях народного хозяйства должны быть разные.

Если с некоторым упрощением сказать, что разгосударствление – это перевод предприятия на коммерческий режим работы, то уже одно это условие заставит его работать нормально. Далее этот процесс может быть углублен через акционирование и преобразование в товарищество или другое, хозяйственное общество, коллективное (народное) предприятие. Поэтому темпы разгосударствления могут быть достаточно высокими.

Другое дело – приватизация.

Так называемая "малая" приватизация может быть проведена быстро.

Более осторожно и взвешенно должна осуществляться приватизация средних и крупных предприятий. Поэтому программа предусматривает в 1991-1992 годах в основном начало "большой" приватизации.

Но особо хочется подчеркнуть, что "малая" и "большая" приватизации должны проводиться параллельно. Главное здесь, что "большая" приватизация будет идти снизу, от трудовых коллективов предприятий.

Программа достаточно взвешенно подходит к проблеме темпов разгосударствления и приватизации.

В этой связи я бы хотел предупредить о недопустимости искусственно их форсировать, торопить и ускорять, превращая сложную работу в очередную кампанию.

Разные отрасли и сферы будут подходить к рынку с разной скоростью.

Недопустимо единым махом ломать базовые отрасли.

Поспешность в выборе форм и методов приватизации, недостаточная готовность к ней трудовых коллективов неизбежно вызовут серьезные ошибки, которые подорвут доверие людей к идее рынка.

Кроме того, необходимы экономическая среда, в которой будут функционировать новые отношения, время для задействования всех механизмов.

В этой связи хочу напомнить вам об одной закономерности внедрения новых принципов хозяйствования в стране.

Мы проводили много различных экономических экспериментов, и, надо сказать, некоторые из них удавались. Но как дело доходило до массового внедрения, эффект зачастую исчезал только потому, что трудовые коллективы были либо не готовы, либо не заинтересованы в предлагаемых изменениях.

Западные экономисты перед совещанием "большой семерки" достаточно глубоко изучили формы и методы перехода экономики нашей страны к рыночным отношениям. По их оценкам, разгосударствление и приватизация в объемах 25-30% от всей государственной собственности позволяют

говорить о создании "критической массы" негосударственной собственности, способной изменить нынешнюю модель экономики.

Именно достижение этого уровня разгосударствления ставится задачей первого этапа. В этот период опережающее развитие должны получить разгосударствление и приватизация в сфере "малой" приватизации. Сюда отнесены предприятия торговли, общественного питания, бытового обслуживания и коммунального хозяйства, а также малые предприятия в сфере промышленности, строительства, сельского хозяйства, автотранспорта и других отраслей.

Программа предусматривает градацию указанных предприятий, регламентирует конкретные механизмы для различных отраслей народного хозяйства и исходит из того, что "малая" приватизация осуществляется без применения купонного механизма.

Выделены льготы для трудовых коллективов, определен порядок защиты интересов граждан республики.

Нормативные документы по проведению аукционов, конкурсов, преобразованию государственных предприятий в государственные акционерные общества в ближайшее время будут утверждены Государственным комитетом Казахской ССР по управлению государственным имуществом. В них должны быть учтены социально-экономические, демографические и другие особенности нашей республики.

В связи со сложностью и политической, социальной значимостью приватизации, а также отсутствием практического опыта этой работы, я поручил Кабинету Министров республики провести эксперимент по приватизации объектов торговли, общественного питания, бытового обслуживания в форме аукционов и конкурсов в некоторых областных центрах и городе Алма-Ате.

Нам предстоит определить рыночную стоимость указанных объектов, круг потенциальных покупателей, восприимчивость и готовность трудовых коллективов этих предприятий к приватизации. Обязательным условием является обеспечение демократичности, гласности и общественного контроля за проведением эксперимента, определением стоимости и цены объектов.

Специальный раздел программы посвящен особенностям разгосударствления и приватизации в агропромышленном комплексе.

Предусмотрены такие их формы, как аренда, выкуп, акционирование, а также безвозмездная передача отдельных видов имущества в коллективную собственность.

Кроме того, с согласия трудового коллектива низкорентабельные и убыточные совхозы могут быть преобразованы в ассоциации кооперативов, крестьянские и семейные хозяйства, коллективы арендаторов и другие формирования рыночного типа.

Программа предусматривает введение механизмов предоставления различных льгот при разгосударствлении и приватизации.

Особое место занимает купонный механизм, применяемый при продаже жилья и акций государственных предприятий. Купоны вводятся как средство частичной компенсации или возврата населению его вклада в создание национального богатства.

В ряде республик вводятся такие механизмы, как инвестиционные чеки и счета, боны, сертификаты и другие формы безвозмездной передачи государственного имущества населению. Однако предусмотренный в нашей программе купонный механизм имеет по сравнению с ними ряд преимуществ и достоинств.

Накопленный капитал нашего населения всем хорошо известен.

Практически у большинства населения нет весомых сбережений.

Представляется очень ценным то, что именно через купоны мы преодолеваем недостаток сбережений у народа и создаем необходимые стартовые условия для участия граждан в процессах разгосударствления и приватизации.

Позвольте несколько подробнее остановиться на жилищных купонах, так как они затрагивают наиболее важные интересы населения.

Признано необходимым наделять купонами всех граждан, независимо от того, имеют они государственные квартиры или нет.

При этом количество выделяемых купонов должно быть достаточным для выкупа квартир в размере санитарной нормы проживания на одного человека, имеющего средний по республике стаж работы – 21 год.

Учитывая демографическую структуру населения республики, необходимо при распределении купонов учитывать и количество детей, не достигших трудоспособного возраста, а также учащихся и студентов.

Льготный режим наделения купонами предусматривается для детей-сирот, инвалидов детства, труда I и II групп.

Следует отметить, что купонами наделяются и лица, не имеющие в настоящее время жилья и стоящие в очереди на ее получение.

Будут учтены и интересы людей, построивших свое жилье за счет личных сбережений или проживающих в кооперативных домах.

Выкуп жилья с помощью купонов производится на добровольной основе. При недостатке купонов граждане вносят недостающую сумму наличными деньгами единовременно или в рассрочку.

В программе предусмотрено, что свободные купоны, оставшиеся после выкупа жилья, можно будет использовать на улучшение жилищных условий, квартирную плату.

С учетом новых прав местных Советов народных депутатов признано необходимым предусмотреть в программе возможность предоставления

льгот многодетным семьям и семьям с низким уровнем доходов и другим категориям населения за счет средств, которые будут внесены за продажу жилья.

Практическое использование купонов потребует большой организаторской работы со стороны местных Советов народных депутатов, Государственного комитета Казахской ССР по управлению государственным имуществом.

Таким образом, приватизация жилья с помощью купонов становится составной частью проводимой в республике жилищной реформы. Она позволит снять с государства заботу и огромные затраты по сохранности и эксплуатации жилищного фонда, а в дальнейшем сформировать в республике рынок жилья.

Вырученные от этой акции средства местные Советы будут направлять на строительство новых квартир, которые также будут продаваться населению.

На аналогичных принципах строится и механизм использования инвестиционных купонов.

Нельзя не остановиться и на таком важном вопросе, как правильная оценка стоимости приватизируемого имущества.

Программа исходит из того, что рыночная стоимость не адекватна балансовой и должна учитывать показатели объема производства и прибыли, рентабельность производства, конкурентоспособность продукции и т. д.

Хочу обратить внимание депутатов на самовольный захват предприятиями и ведомствами государственной собственности.

Я имею в виду факты, когда руководители из-за некомпетентности либо из популистских побуждений сами вырабатывают механизмы и проводят разгосударствление и приватизацию. Процессы эти идут стихийно, а зачастую и криминогенно, в результате сталкиваются интересы трудового коллектива и всего народа республики.

В ряде мест, особенно на автотранспортных предприятиях, происходит активная нерегламентированная распродажа имущества по символической стоимости. Кое-где это приобрело характер откровенного грабежа.

Поэтому мы сейчас думаем над созданием независимого органа по борьбе с экономическими преступлениями с самыми широкими полномочиями.

Кабинету Министров и Комитету по госимуществу предстоит отрегулировать эти вопросы, восстановить социальную справедливость по отношению ко всему населению Казахстана.

Необходимо также определить и выработать отношение к малым и совместным предприятиям, различного рода ассоциациям, коммерческим банкам и иным формированиям, начальный капитал или уставные фонды которых сформированы за счет внесения государственных средств и имущества. Кстати, многие из них считают себя уже негосударственными

коммерческими структурами. Между тем цена этого вопроса – сотни миллионов рублей, изъятых у государства.

Важнейшим разделом программы является блок вопросов государственной поддержки процессов разгосударствления и приватизации, который призван определить основные направления осуществления комплекса мер, нацеленных на формирование рыночной инфраструктуры.

Процессы разгосударствления и приватизации осуществляются с учетом системного подхода скоординировано, с проведением ценовой, банковской, социальной политики, улучшением материально-технического обеспечения предприятий, развитием предпринимательства.

Кабинет Министров Казахской ССР должен ускорить завершение формирования Государственного комитета по управлению имуществом, Комитета по поддержке новых экономических структур и ограничению монополистической деятельности.

Необходимо быстро создать государственную налоговую службу.

Не менее важно обеспечить перестройку деятельности Комитета по экономике, министерств финансов, труда, внешних экономических связей, Госбанка Казахской ССР и других органов управления экономикой. К ним в настоящее время имеется много претензий. Нынешние формы и методы их работы нас не удовлетворяют.

Следует, не откладывая, определить функции Госснаба республики, как на переходный период, так и на перспективу. Важно усилить в его работе посреднические функции, соответственно уменьшив распределительные.

В программе предусматривается, что не позднее третьего квартала текущего года должны быть утверждены методические и нормативные материалы, связанные с разгосударствлением и приватизацией.

Госкомитет по управлению имуществом, местные Советы народных депутатов обязаны возглавить работу по проведению инвентаризации государственного имущества, прежде всего – жилищного фонда, мелких предприятий различных отраслей народного хозяйства.

В республике должны быть выработаны скоординированные с Союзом единые принципы и подходы к оценке имущества с целью недопущения неоправданного занижения его стоимости.

Программа содержит общие механизмы, формы и принципы разгосударствления и приватизации в различных отраслях народного хозяйства. Кроме того, в ней отражена взаимосвязь "малой" и "большой" приватизации.

Иными словами, программа представляет собой стратегию и принципы нашей работы на ближайшие полтора года.

В этой связи признано нецелесообразным включение в нее конкретного перечня приватизируемых объектов с тем, чтобы обеспечить инициативу снизу и не допускать директивного и административного управления

процессами разгосударствления и приватизации из Алма-Аты. Поэтому подготовка конкретных перечней приватизируемых объектов с определением организационно-экономических мероприятий, сроков их проведения, ответственных за исполнение, форм и методов контроля за этими процессами будет правильным возложить на Госкомитет по управлению имуществом, другие органы управления экономикой, а также местные Советы народных депутатов.

Настало время проверить на деле, способны ли наши руководящие кадры в Советах по-настоящему осуществлять реформирование экономики.

Программа, применительно к первому этапу, конкретизирует положения Закона Казахской ССР "О разгосударствлении и приватизации" об объектах государственной собственности, не подлежащих приватизации. К ним относятся ныне существующие объекты основной деятельности министерств здравоохранения, народного образования, связи, энергетики и других. В этот перечень также включены объекты, на которых выпускается продукция, составляющая государственную монополию (производство боеприпасов, отравляющих, наркотических веществ и т. п.).

Безусловно, многие социальные объекты, например, в медицине, просвещении, науке, не должны приватизироваться. К ним относятся школы, институты, поликлиники, больницы.

Резкое изменение форм собственности может привести к ущемлению интересов граждан. По данным экспресс-опроса, проведенного Центром социологии политических процессов, 63,4 процента опрошенных высказались против приватизации объектов социальной сферы.

Вместе с тем нам необходимо создавать параллельные и конкурирующие структуры.

Население должно иметь право выбора при удовлетворении социальных и духовных потребностей.

Можно допустить и создание частных, не закрывая при этом государственных объектов.

В ходе разгосударствления и приватизации мы обязаны обеспечить учет интересов как коренной нации, так и всех народов, населяющих Казахстан.

То есть при помощи конкретных политических, экономических и социальных механизмов согласовать общереспубликанские и региональные, коллективные и личные интересы.

Ключевыми элементами здесь, очевидно, придется считать:

- ценз проживания на территории республики. Например, к участию в аукционе предлагается допускать только граждан Казахской ССР, проживающих на территории республики не менее 10 лет. На первом этапе приватизации в аукционах не будут участвовать физические и юридические лица других

коммерческими структурами. Между тем цена этого вопроса – сотни миллионов рублей, изъятых у государства.

Важнейшим разделом программы является блок вопросов государственной поддержки процессов разгосударствления и приватизации, который призван определить основные направления осуществления комплекса мер, нацеленных на формирование рыночной инфраструктуры.

Процессы разгосударствления и приватизации осуществляются с учетом системного подхода скоординировано, с проведением ценовой, банковской, социальной политики, улучшением материально-технического обеспечения предприятий, развитием предпринимательства.

Кабинет Министров Казахской ССР должен ускорить завершение формирования Государственного комитета по управлению имуществом, Комитета по поддержке новых экономических структур и ограничению монополистической деятельности.

Необходимо быстро создать государственную налоговую службу.

Не менее важно обеспечить перестройку деятельности Комитета по экономике, министерств финансов, труда, внешних экономических связей, Госбанка Казахской ССР и других органов управления экономикой. К ним в настоящее время имеется много претензий. Нынешние формы и методы их работы нас не удовлетворяют.

Следует, не откладывая, определить функции Госснаба республики, как на переходный период, так и на перспективу. Важно усилить в его работе посреднические функции, соответственно уменьшив распределительные.

В программе предусматривается, что не позднее третьего квартала текущего года должны быть утверждены методические и нормативные материалы, связанные с разгосударствлением и приватизацией.

Госкомитет по управлению имуществом, местные Советы народных депутатов обязаны возглавить работу по проведению инвентаризации государственного имущества, прежде всего – жилищного фонда, мелких предприятий различных отраслей народного хозяйства.

В республике должны быть выработаны скоординированные с Союзом единые принципы и подходы к оценке имущества с целью недопущения неоправданного занижения его стоимости.

Программа содержит общие механизмы, формы и принципы разгосударствления и приватизации в различных отраслях народного хозяйства. Кроме того, в ней отражена взаимосвязь "малой" и "большой" приватизации.

Иными словами, программа представляет собой стратегию и принципы нашей работы на ближайшие полтора года.

В этой связи признано нецелесообразным включение в нее конкретного перечня приватизируемых объектов с тем, чтобы обеспечить инициативу снизу и не допускать директивного и административного управления

процессами разгосударствления и приватизации из Алма-Аты. Поэтому подготовка конкретных перечней приватизируемых объектов с определением организационно-экономических мероприятий, сроков их проведения, ответственных за исполнение, форм и методов контроля за этими процессами будет правильным возложить на Госкомитет по управлению имуществом, другие органы управления экономикой, а также местные Советы народных депутатов.

Настало время проверить на деле, способны ли наши руководящие кадры в Советах по-настоящему осуществлять реформирование экономики.

Программа, применительно к первому этапу, конкретизирует положения Закона Казахской ССР "О разгосударствлении и приватизации" об объектах государственной собственности, не подлежащих приватизации. К ним относятся ныне существующие объекты основной деятельности министерств здравоохранения, народного образования, связи, энергетики и других. В этот перечень также включены объекты, на которых выпускается продукция, составляющая государственную монополию (производство боеприпасов, отравляющих, наркотических веществ и т. п.).

Безусловно, многие социальные объекты, например, в медицине, просвещении, науке, не должны приватизироваться. К ним относятся школы, институты, поликлиники, больницы.

Резкое изменение форм собственности может привести к ущемлению интересов граждан. По данным экспресс-опроса, проведенного Центром социологии политических процессов, 63,4 процента опрошенных высказались против приватизации объектов социальной сферы.

Вместе с тем нам необходимо создавать параллельные и конкурирующие структуры.

Население должно иметь право выбора при удовлетворении социальных и духовных потребностей.

Можно допустить и создание частных, не закрывая при этом государственных объектов.

В ходе разгосударствления и приватизации мы обязаны обеспечить учет интересов как коренной нации, так и всех народов, населяющих Казахстан.

То есть при помощи конкретных политических, экономических и социальных механизмов согласовать общереспубликанские и региональные, коллективные и личные интересы.

Ключевыми элементами здесь, очевидно, придется считать:

- ценз проживания на территории республики. Например, к участию в аукционе предлагается допускать только граждан Казахской ССР, проживающих на территории республики не менее 10 лет. На первом этапе приватизации в аукционах не будут участвовать физические и юридические лица других

республик и иностранных государств, а также совместные с ними предприятия;

- безвозмездную передачу части собственности в той или иной форме населению, проживающему в районах отгонного животноводства, в отдаленных районах, а также в зонах экологического бедствия;

- перераспределение части средств, полученных от приватизации, в фонд поддержки отсталых в социально-экономическом развитии районов;

- наделение неработающих многодетных матерей купонами с зачетом времени, затраченного на воспитание детей, в трудовой стаж;

- распределение инвестиционных купонов среди населения пропорционально трудовому стажу, приобретенному в Казахской ССР, с учетом вклада в материальное богатство республики.

Все эти сложные вопросы еще нуждаются, на мой взгляд, в тщательном изучении с привлечением науки, общественных организаций и движений. Здесь, как нигде, потребуются выявить мнение всего населения.

В целом же, соблюдая принципы социальной справедливости, защищая уязвимые слои населения, мы должны четко сказать людям, что речь идет о равенстве стартовых условий, время социального иждивенчества прошло.

Каждый человек должен отдавать себе отчет в том, что теперь он и только он является хозяином своей судьбы, будущего семьи, детей. Отныне ему предоставляются широкие возможности для создания собственного благополучия, дается шанс вести свое дело. Словом, придется работать в полном смысле этого понятия.

И последнее, о чем хотелось бы сказать, это формирование правильного отношения населения к рынку.

В различных публикациях представлены полярные точки зрения и противоположные позиции.

Средствам массовой информации важно обеспечить объективное освещение как положительных, так и отрицательных сторон перехода к рыночной экономике.

Люди должны знать и четко представлять себе, что выход из кризиса и переход к рынку невозможны без напряженного, эффективного, высокопроизводительного труда. Более того, в начальный период вполне реальны безработица, рост инфляции, неравномерное распределение доходов между людьми.

Мы не имеем права вводить в заблуждение народ излишне оптимистическими представлениями о возможностях рыночных механизмов в решении социальных вопросов. В то же время надо довести до сознания каждого, что его будущее благополучие – в его собственных руках.

Наша политика сейчас и направлена на то, чтобы в многонациональном Казахстане учитывались и на практике реализовывались потребности каждой социальной группы общества.

Разумеется, создать унифицированные подходы буквально к каждому человеку, каждой семье нам вряд ли удастся. Но можно и нужно дать импульс рождению новых общественных отношений, лишенных лицемерия и ханжества, проникнутых атмосферой свободы, высокого предназначения человека.

Я обращаюсь к вам, народным полпредам, с пожеланием донести смысл наших начинаний до своих избирателей.

Мне хотелось бы, чтобы в нашем обществе не было равнодушных к происходящим процессам, чтобы народ знал суть предстоящей работы.

Это будет, без сомнения, напряженное время, трудности коснутся многих.

Очень важно в этот период сохранить национальное согласие, консолидацию – непеременимое условие улучшения жизни.

Важно взяться за дело, не отвлекаясь на мелкую политическую суету.

У нас есть все возможности, огромный производственный и научно-технический потенциал, замечательные трудовые традиции, чтобы за короткий срок шагнуть вперед к процветанию республики, обновлению нашей жизни.

Я хочу также обратиться к партийным органам, ко всем коммунистам республики.

Сейчас у вас есть реальный шанс по-настоящему проявить себя на переднем крае перестройки экономики, делом доказать, что главная забота партии – это благополучие народа.

Сделать это можно, лишь освободившись от устаревших идеологических догм, решительно отмежевавшись от тех "товарищей по партии", которые за красивыми словами о якобы горячей своей приверженности "социалистическому выбору" на самом деле скрывают стремление к безграничной власти, тоталитарной государственности, к реанимации командно-административной системы.

То же самое хочу сказать и участникам различных общественных движений, считающих себя демократическими. Им предстоит на деле доказать приверженность радикальным реформам, за которые они столь настойчиво боролись на митингах.

Давайте объединим усилия, четко осознаем, наконец, что другого пути, других перспектив, кроме всемерного развития рыночных отношений у перестройки нет. По крайней мере, никто их пока не предложил.

Считаю, что все существующие и нарождающиеся политические партии, общественные движения вправе бороться за власть демократическим, цивилизованным способом, завоевывая голоса избирателей.

Но экономика не терпит какого-либо идеологического давления.

Экономика должна подчиняться собственным законам.

республик и иностранных государств, а также совместные с ними предприятия;

- безвозмездную передачу части собственности в той или иной форме населению, проживающему в районах отгонного животноводства, в отдаленных районах, а также в зонах экологического бедствия;

- перераспределение части средств, полученных от приватизации, в фонд поддержки отсталых в социально-экономическом развитии районов;

- наделение неработающих многодетных матерей купонами с зачетом времени, затраченного на воспитание детей, в трудовой стаж;

- распределение инвестиционных купонов среди населения пропорционально трудовому стажу, приобретенному в Казахской ССР, с учетом вклада в материальное богатство республики.

Все эти сложные вопросы еще нуждаются, на мой взгляд, в тщательном изучении с привлечением науки, общественных организаций и движений. Здесь, как нигде, потребуются выявить мнение всего населения.

В целом же, соблюдая принципы социальной справедливости, защищая уязвимые слои населения, мы должны четко сказать людям, что речь идет о равенстве стартовых условий, время социального иждивенчества прошло.

Каждый человек должен отдавать себе отчет в том, что теперь он и только он является хозяином своей судьбы, будущего семьи, детей. Отныне ему предоставляются широкие возможности для создания собственного благополучия, дается шанс вести свое дело. Словом, придется работать в полном смысле этого понятия.

И последнее, о чем хотелось бы сказать, это формирование правильного отношения населения к рынку.

В различных публикациях представлены полярные точки зрения и противоположные позиции.

Средствам массовой информации важно обеспечить объективное освещение как положительных, так и отрицательных сторон перехода к рыночной экономике.

Люди должны знать и четко представлять себе, что выход из кризиса и переход к рынку невозможны без напряженного, эффективного, высокопроизводительного труда. Более того, в начальный период вполне реальны безработица, рост инфляции, неравномерное распределение доходов между людьми.

Мы не имеем права вводить в заблуждение народ излишне оптимистическими представлениями о возможностях рыночных механизмов в решении социальных вопросов. В то же время надо довести до сознания каждого, что его будущее благополучие – в его собственных руках.

Наша политика сейчас и направлена на то, чтобы в многонациональном Казахстане учитывались и на практике реализовывались потребности каждой социальной группы общества.

Разумеется, создать унифицированные подходы буквально к каждому человеку, каждой семье нам вряд ли удастся. Но можно и нужно дать импульс рождению новых общественных отношений, лишенных лицемерия и ханжества, проникнутых атмосферой свободы, высокого предназначения человека.

Я обращаюсь к вам, народным полпредам, с пожеланием донести смысл наших начинаний до своих избирателей.

Мне хотелось бы, чтобы в нашем обществе не было равнодушных к происходящим процессам, чтобы народ знал суть предстоящей работы.

Это будет, без сомнения, напряженное время, трудности коснутся многих.

Очень важно в этот период сохранить национальное согласие, консолидацию – непеременимое условие улучшения жизни.

Важно взяться за дело, не отвлекаясь на мелкую политическую суету.

У нас есть все возможности, огромный производственный и научно-технический потенциал, замечательные трудовые традиции, чтобы за короткий срок шагнуть вперед к процветанию республики, обновлению нашей жизни.

Я хочу также обратиться к партийным органам, ко всем коммунистам республики.

Сейчас у вас есть реальный шанс по-настоящему проявить себя на переднем крае перестройки экономики, делом доказать, что главная забота партии – это благополучие народа.

Сделать это можно, лишь освободившись от устаревших идеологических догм, решительно отмежевавшись от тех "товарищей по партии", которые за красивыми словами о якобы горячей своей приверженности "социалистическому выбору" на самом деле скрывают стремление к безграничной власти, тоталитарной государственности, к реанимации командно-административной системы.

То же самое хочу сказать и участникам различных общественных движений, считающих себя демократическими. Им предстоит на деле доказать приверженность радикальным реформам, за которые они столь настойчиво боролись на митингах.

Давайте объединим усилия, четко осознаем, наконец, что другого пути, других перспектив, кроме всемерного развития рыночных отношений у перестройки нет. По крайней мере, никто их пока не предложил.

Считаю, что все существующие и нарождающиеся политические партии, общественные движения вправе бороться за власть демократическим, цивилизованным способом, завоевывая голоса избирателей.

Но экономика не терпит какого-либо идеологического давления.

Экономика должна подчиняться собственным законам.

Сейчас особая решительность и мужество требуются от руководящих кадров.

К сожалению, не все еще руководители глубоко разобрались в своих собственных настроениях. Кое-кто пытается стоять на двух берегах реки, вести двойственную политику, поддакивая, как говорится, "и нашим, и вашим".

Думаю, такая раздвоенность намного хуже, чем даже откровенное неприятие рыночных отношений.

Лично для меня предпочтительней иметь честного противника, чем ненадежного соратника.

С раздвоенностью в душе и действиях за дело лучше не браться, тем более за такое, на которое мы замахнулись.

Именно от решительности, твердости руководителей зависит сегодня и одно из главнейших условий успешного перехода к рынку – крепкая трудовая, производственная, экономическая дисциплина.

Думаю, никто не заподозрит меня в стремлении вернуться к старой командной системе, когда любое указание вышестоящего органа воспринималось безоговорочно, так сказать, "под козырек".

Я – за демократию, плюрализм в рамках закона, за сознательную дисциплину. Это – мой выбор.

Но сейчас, когда старые властные структуры прекращают свое существование, а новые еще не окрепли, когда хаос и анархия в экономике приобретают все более широкие масштабы, без твердой, не побоюсь этого слова, принудительной дисциплины, особенно на производстве, нам не обойтись.

В нынешний переходный период это надо принимать как данность, как насущную необходимость, нисколько не противоречащую демократическим устремлениям нашего общества. Мировой опыт показывает, что ни одна страна не входила в рыночную экономику, не укрепив должным образом общественную и экономическую дисциплину.

Скажу больше. Нам необходимо устранить противоречие, которое все более углубляется между президентской и выборной властью.

Казахстан по праву называют одним из лидеров перехода к рынку, поскольку республика быстрее других создала законодательную основу, необходимую общественно-политическую и межнациональную стабильность для планомерного осуществления этой крупномасштабной акции.

Но одно дело – подготовка, и совсем другое – реальный переход.

Здесь у нас пока похвастаться нечем.

Чтобы не упустить инициативу, оправдать надежды народа, сделать конкретные шаги на пути к рынку, нам, наряду со всем прочим, необходима четкая структура исполнительной власти по всей вертикали – от Президента

до его представителей в области, районе, городе и селе. Чтобы было с кого спросить, на кого возложить ответственность.

Сегодня многие наши благие начинания не получают отклика на местах, а то и откровенно саботируются.

Поэтому считаю, что исполнительная власть должна быть назначаемой на определенный период и работать в тесной связи с Советами.

Об этом надо подумать, если мы действительно хотим укрепить правопорядок и дисциплину.

Я глубоко сознаю и личную ответственность за предстоящую работу.

Во всяком случае, с пониманием отношусь к возникающим в последнее время разговорам о необходимости всенародного и прямого избрания Президента республики.

Думаю, главная их причина состоит в том, что люди считают: только правительство и Президент, облеченные полным и безоговорочным доверием народа, способны осуществить крутой поворот экономики с надеждой на успех.

Это, пожалуй, справедливо.

Не кривя душой, скажу: если народные депутаты Казахстана полагают, что этот вопрос назрел, если всенародные прямые выборы послужат повышению авторитета республики, а главное, станут гарантией успешного осуществления намеченных революционных мер в экономике и политике, я готов поддержать такое решение. Если нет, давайте впредь не будем его поднимать, имея в виду, что в Казахстане есть конституционно избранный Президент.

Во всяком случае, это обязательно следует обсудить на нынешней сессии. Хочу, чтобы Верховный Совет твердо высказал свою позицию.

**ПРЕЗИДЕНТ КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВ:
"ПРИЗНАЮ ТОЛЬКО НРАВСТВЕННУЮ ПОЛИТИКУ"***

Москва

На недавнем выступлении по Центральному телевидению 50-летний Президент Казахской ССР Нурсултан Абишевич Назарбаев, политик серьезный и яркий, обратился к руководителям всех пятнадцати республик, ни одна из которых на сегодняшний день не считается вышедшей из СССР. Всех пятнадцати – и тех девяти, что, кажется, согласны подписать Союзный договор, и тех шести, что несогласны.

Президент Казахстана предложил "без промедления, без участия центра встретиться на нейтральном поле", например, в Алма-Ате. И всерьез поговорить не о Союзном договоре, не о социалистическом выборе, не о политике вообще. Но – по двум вопросам, мимо которых, как вытекает из сказанного, сегодня не вправе проходить ни один руководитель, если ему действительно важны интересы, если его политическому курсу свойственны порядочность и нравственность.

С разговора об этих вопросах и началась наша беседа с Нурсултаном Назарбаевым, тему которой можно определить именно так: нравственность и политика.

Вопрос:

– Нурсултан Абишевич!

Наверное, не все наши читатели слышали то Ваше выступление в программе "Актуальное ревю". Поэтому хотелось бы, чтобы Вы снова называли те проблемы, решение которых, на Ваш взгляд, сегодня неотложнее, чем обсуждение любых политических разногласий.

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Первая. Немедленное прекращение кровопролитий в любой части страны, где они происходят.

* Газета «Известия», 2 июля 1991 года.

Вторая. Забота о хлебе насущном, о том, что будем есть завтра, этой осенью. Не стоит, наверное, доказывать, что и то и другое сегодня поистине жизненно важно.

Тем поразительнее, что эти вопросы не считаются неотложными.

Мы как бы привыкли, притерпелись к тому, что чуть ли не ежедневно в межнациональных и иных вооруженных конфликтах гибнут люди.

Продолжаем при этом, как ни в чем не бывало заниматься прочими делами, важными и не очень, крупными и мелкими.

Да это же безнравственно!

Где наша элементарная человечность?

Так давайте же вместе, мужики, прежде всего, остановим кровопролитие!

Да решим, как будем жить в этом году. С учетом реальных обстоятельств, в которые уже попали или попадем завтра.

Смотрите: очень тяжелый идет сельскохозяйственный год.

У нас трудно, горит все.

У других заливает.

Вся Западная Сибирь не в лучшем состоянии.

А ведь здесь основная продовольственная пшеница!

С хлебом трудно, с хлебом промышленности – углем – не легче.

Тридцать доменных печей стояли или стоят. Пять миллионов тонн проката не произведено и до конца года не будет восполнено. 14 миллионов тонн угля на забастовке потеряли. Сейчас недопоставки возросли до 20 млн. тонн.

Как будем согревать зимой страну?

Вот о чем надо поговорить.

Как кормить. Как предприятиям работать. Как зимовать.

Я предлагаю: отбросьте амбиции – хватит уже.

Давайте думать не о "светлом будущем" – о сегодняшнем дне.

Иначе беду накличем.

Вопрос:

– Вероятно, Вас потому так волнуют нравственные аспекты политических и экономических проблем, что Казахстан на своей судьбе, быть может, в большей степени, чем кто-либо, ощутил все трагические последствия безнравственной политики прошлых лет?

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Да, мы это ощутили в полной мере и продолжаем ощущать по сей день.

Нам постоянно напоминают в той или иной форме, что мы вроде бы не можем прокормить себя сами, потому и получаем дотации из центрального бюджета.

Но мы получаем дотации не потому, что плохо работаем или чего-то у нас не хватает. Потому только, что Казахстан – республика, производящая

сырье, руду, металл, хлопок, необработанную пшеницу, необработанные шкуры, мясо, молоко. В сыром виде везем все это куда-то на обработку, а у нас искаженные оптовые цены.

Нет, мы не сидим ни у кого на шее, в том числе и у России.

Если кто-то не согласен с тем, что в федеративном государстве должен быть единый налог, то тогда договоримся: вы идите своим путем, мы – своим: поднимем цену той же кустанайской руды для Магнитогорского металлургического комбината на 70%. Или поднимем цены на 42 миллиона тонн экибастузского угля, поставляемого электростанциям России.

Договоримся: если та или иная республика не платит федеративный налог, то пусть платит нам за нашу продукцию по реальным ценам.

Все, что мы получаем от России, мы можем в лучшем виде и в большем количестве купить на мировом рынке, поставляя туда наше сырье.

Судите сами, приведу лишь несколько примеров.

После удовлетворения своих потребностей Казахстан вывозит за пределы республики в год:

- 100 миллионов тонн угля,
- около 10 миллионов тонн нефти,
- свыше 10 миллионов тонн зерна,
- 300 тысяч тонн мяса,
- 80% производимых цветных металлов,
- 90% проката черных металлов и т.д.

Ведь все это в мире называется экспортными возможностями государства, которые могли бы принести немалую валюту.

Выгода – огромна. Но тогда же нет государства!

И мы ведем себя порядочно – не делаем этого. А если те, кто ведет себя порядочно, оказываются в проигрыше – налицо ненормальное положение вещей.

Вопрос:

– Давно ведутся разговоры о том, будто бы в стране есть какие-то республики-доноры, за чей счет разжигаются, богатеют национальные окраины.

А как, по Вашему, существовали ли в нашем государстве какие-то исключительные народы и территории, которые оказывались в выигрыше от того, что государство обирало, скажем, Россию или Украину?

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Убежден – лучше никому не было.

Всем было хуже.

Политика же центра по отношению к Казахстану была типичнейшим отголоском самой настоящей колониальной политики.

О людях никто не думал.

Критикуем другие страны, что резервации создавали...

А чем сами лучше, если десятилетиями травили людей и природу, не считаясь с тем, что эта земля – чья-то родина?

Казахстанцев спасло огромное пространство. Если бы не это...

Чего стоит один Семипалатинский ядерный полигон!

С 1949 года взрывы в атмосфере.

Первая водородная бомба была взорвана в атмосфере на глазах у людей. По-моему, было таких 260 "открытых" взрывов и 300-360 – "закрытых", под землей...

Вот вам и отношение к "национальным окраинам".

Те, кто в первую очередь страдал от "ядерной зимы", понятия не имели о том, что происходит...

Под покровом секретности скрывалась высшая безнравственность власти.

Мало кто знает, что здесь происходило во время коллективизации в 1929-м году – до 40% казахов погибло, а полмиллиона – выехало за границу.

Я начал говорить о полигоне.

Кроме Семипалатинского, нам известны десятки других на территории Казахстана.

Нам сегодня известно, что в народно-хозяйственных целях взрывали и малые ядерные заряды – таких взрывов было более 20: в Западном Казахстане – Гурьевской, Уральской, Мангышлакской, Актюбинской областях...

Искали нефть – есть такие взрывные методы.

Еще взрывали, чтобы создать под землей емкости для газа. Никто, кроме узкого круга лиц, об этом не знал.

Вот вы говорите о нравственности...

Те, кто до меня сидел в республике на руководящих постах много лет, – известные вам лица. Они же знали, что производятся взрывы в атмосфере. И что жители, ничего не подозревая, дышат этим воздухом.

Как можно было молчать, соглашаться, бездействовать, когда гибнет собственный народ!

Вопрос:

– У руководителей КПСС и СССР существовал, судя по всему, сговор с республиканским руководством, возможный только в условиях полнейшей монополизации власти, при полном отсутствии гласности. Мол, есть государственные интересы, которые превыше любых территориальных, тем более интересов "маленького человека", который, разумеется, смотрит на все "со своей колокольни", не в состоянии мыслить "в глобальных масштабах".

История, наверное, не знала подобных примеров вопиющей политической безнравственности, пренебрежения жизнью и здоровьем людей, презрения, если угодно, к своему народу.

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Несомненно, существовала корпоративная мораль.

Это была глубоко ошибочная политика.

Безнравственная политика не может быть правильной.

Смотрите: Арал погибал на глазах у руководителей Казахстана и Средней Азии. Ученые давали прогнозы: в каком году на сколько упадет уровень моря, что будет в дальнейшем – все предсказывали.

Так можно было хоть что-то противопоставить?

Связанная с аральской проблемой другая – хлопковая, отравление полей и людей.

Сейчас я дал специальное поручение правительству – все выявить, рассекретить многие тайны, связанные, скажем, с деятельностью космодрома "Байконур" и многих других полигонов.

Вопрос:

– Неужели и сегодня Вы, Президент суверенной республики, не в полной мере осведомлены о том, чем занимается военно-промышленный комплекс на Вашей территории?

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Представьте себе.

10 миллионов гектаров казахстанской земли сегодня под полигонами.

Мы ревизуем сейчас каждый квадратный метр и ставим условие тем, кто их эксплуатирует: думать не только о безопасности страны, но и о безопасности республики, ее населения.

Посмотрите, как живут люди, чья земля отдана под оборонные нужды.

Для 70% коренного населения это же гетто!

Национальные традиции умирают.

Нашим писателям становится не для кого писать: больше половины казахов не знают родного языка. Дети не знают. Внук с дедом не может разговаривать. Бабка у внучки воды попросить не может по-казахски.

Если сейчас не возродить родную речь, то ее ждет та же участь, что и языки ненцев, чукчей, якутов...

Сейчас потихоньку, со школ, начинаем это возрождение.

Мы разъяснили людям, что государственный язык нам нужен не для того, чтобы он довлел над другими языками. А для того, чтобы он вообще не был забыт.

Там, где большинство коренного населения и есть синхронный перевод, – делопроизводство стараемся вести на казахском языке...

Ну а русский язык нам также необходим, как и государственный. Поэтому и русский язык, и русскую литературу продолжаем изучать во всех школах, ибо понимаем: народу русский язык необходим, ибо это – богатый язык, язык ООН, язык межнационального общения.

Почему мы должны лишать своих детей этого?

Вопрос:

– Простор выручал Казахстан, но и способствовал тому, что республика время от времени сталкивалась с явлениями, не знакомыми многим другим национальным образованиям.

Именно здесь создавалась, как и в Сибири, система сталинских лагерей.

Именно сюда ссылались в годы сталинских репрессий "провинившиеся" народы.

Именно в Казахстан в начале 50-х направлялись гигантские людские массы – на освоение целинных и залежных земель.

Наверное, такое "переселение народов" сказывалось и на морально-нравственном климате жизни республики?

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Я 20 лет проработал в Караганде.

Куда ни поедешь – лагеря.

Карагандинская система лагерей – КарЛаг. Целиноград (бывший Акмолинск) – Акмолинский лагерь жен изменников родины (АЛЖИР). Степные лагеря – СтепЛаг. Сплошная лагерная зона.

После войны с Кавказа стали выселять в Казахстан "неугодные народы".

Два миллиона прислали ингушей, чеченцев, турок, крымских татар – униженных и оскорбленных, оказавшихся вдали от дома, в чужом климате...

Стали поднимать целину – опять два миллиона человек приехали. Очень разный люд: и подлинные энтузиасты, и зэки, условно освобожденные. Не лучшая, словом, часть общества.

Нередко они вели себя как временщики.

Резко подскочила преступность. Развратили местную молодежь...

Не для всех чужая земля становится родной...

Я сам участник строительства Казахстанской Магнитки. Был направлен по линии Всесоюзной комсомольской стройки. 15 тысяч человек приехали. Работал и с такими – знаете, в татуировках... Тоже не лучшая часть общества. Такая вот шла "селекция".

Вся политика велась по принципу: "разделяй и властвуй". В том числе и кадровая.

В ЦК КПСС кураторы сидят, высчитывают, какой руководитель из какого рода, жуза, чтобы легче их, при надобности, стравить. Когда здесь, "на местах", дерутся, на этой драке можно свою "политику" делать – провести на любую должность тех, кого им надо. Да и республиканские руководители хорошо освоили мастерство интриг.

Скольким талантливым людям исковеркали судьбу!

Все это я пережил.

Хотел бы вот что заметить. Сегодня многие из этих руководителей не у дел – на пенсии и т.д. Однако, судя по их высказываниям, по-прежнему считают, что много сделали для развития республики; что в "их время" в Казахстане, в частности, никакого застоя не было, а был сплошной прогресс и чуть ли не процветание. До коммунизма оставалось – рукой подать.

А как же тогда иссушенный Арал?

А ядерные взрывы в атмосфере над головами у людей?

А поставленный на грань исчезновения казахский язык?

А три миллиона казахстанцев, живущих сейчас за чертой бедности?

А множество других тяжелейших проблем, отнюдь не сегодня возникших?

Мне кажется, все дело в том, что и сами эти руководители толком не знали и не представляли себе другой жизни, не предполагали даже, что можно жить иначе – шире, богаче, интереснее. Сами, будучи плоть от плоти административно-командной системы, оставались в путах и шорах впитанной ими официальной идеологии. Ну и плюс – оторванность от жизни, от реальных проблем...

Вот в чем всегда была наша беда: руководители сами не были богаче своего народа, были беднее – естественно, в плане духовном, мировоззренческом.

Вопрос:

– Обращают на себя внимание принципиально новые моменты Вашей политики в области "подбора кадров".

Надо – Вы и из Москвы, из США приглашаете людей...

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Если мы хотим решать наши проблемы на современном уровне, то и кадры должны соответствовать мировому уровню...

Мы сейчас создали фонд Президента страны "Кадры и перестройка".

Предприятия уже перечислили в фонд около двух миллионов рублей, перечисляют валюту. Благодаря этим средствам заключаем контракты, чтобы обучать молодежь за границей в университетах.

В бывшей Высшей партийной школе (ВПС), теперь Институт политологии, открываем курсы на 100 человек. Здесь будущих специалистов будут обучать

как иностранные профессора, так и наши специалисты – например, Г. Явлинский и другие ученые будут приезжать, читать лекции.

В областях создадим прослойку ребят, знающих рыночную экономику. Деловые люди, молодые предприниматели – они, в свою очередь, станут людей обучать. А обученные специалисты уже пойдут в районы, в глубинку...

Такую схему я утвердил.

Подготовку кадров считаю главным вопросом. Жаль, время упустили – слишком долго жили с оглядкой на центр.

Верховный Совет Казахстана меня поддерживает.

Его Председатель – Ерик Асанбаев – очень толковый человек. Он экономист, ученый. Первое время притирался, теперь очень помогает.

Председатель Кабинета министров республики Узакбай Караманов – до мозга костей производственник. На "оперативке" человек незаменимый.

Мой заместитель по Высшему экономическому совету Даулет Сембаев – современный экономист, много лет проработавший заместителем председателя Госплана.

Уже множество раз писалось, что моим экономическим советником является американский профессор господин Чан Йан Бэнг. Человек далеко не бедный, согласился же сотрудничать с нами только потому, что очень хочет нам помочь. Знает всех в экономическом мире. Теперь на подмогу ему придут еще и другие известные экономисты-рыночники из-за рубежа.

Григорий Алексеевич Явлинский нам помогает.

В Высшем экономическом совете у нас подобрались молодые ребята – человек десять. Ставок никаких им не устанавливали, только фонд зарплаты. Это – мозговой трест...

Я сегодня искренне озабочен одним: как людям создать нормальную жизнь.

Говорят: приватизация – это капитализм. Привожу цифры: основных фондов, не включая землю, в Казахстане на 170 миллиардов рублей.

Мы подсчитали, что население республики имеет годовой доход 34 миллиарда рублей. Из них 25 миллиардов – заработная плата.

На сберегательных книжках у казахстанцев 14 миллиардов рублей. Шесть миллиардов где-то "в карманах". Это очень мало. И только на руках имеется восемь миллиардов рублей, с которыми население громадной республики может участвовать в приватизации. На одну семью, я посчитал, приходится 3 100 рублей. Так что говорить о больших запасах денег – великий обман.

Так при каких же средствах людям участвовать в приватизации жилья, например?

Может, в самом деле все скупит мафия, теневики, кооператоры-толстосумы?

В нашем Высшем экономическом совете возникла идея купонного метода. Раз всего 8 млрд. рублей есть на руках, а надо еще хотя бы 30 млрд. дать честным людям, чтобы они не как бедные родственники участвовали в приватизации жилья, то ясно, что где-то их надо взять...

Мы учли: наше родное государство постоянно недоплачивало людям зарплату, в итоге основательно им задолжало. И нашли способ хотя бы часть денег вернуть тем казахстанцам, которые находятся на 7-8-м месте по уровню социального развития в стране, имея такие богатства!

На этом "возвращении долга" и построена программа приватизации жилья.

Вопросы:

– Нурсултан Абишевич, не могли бы Вы сказать, на какие силы опираетесь, проводя свои реформы? Ведь не секрет, что в разных эшелонах власти в республике есть люди, для которых Ваша политика не является органическим следствием их убеждений.

У Вас, как у Президента, есть данное Вам республиканским законом право освобождать от занимаемой должности любого председателя областного Совета.

Не возникает ли ситуаций для того, чтобы Вы воспользовались этим правом?

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Все, кто не научился еще работать и думать, кто не ищет достоинства в бедности и убогости существования, кто не цепляется за прошлое, в том числе за использование привилегий, – моя опора.

Все настоящие кооператоры Казахстана знают, что я их поддерживаю. Все арендаторы это знают.

На первых порах важно защищать слабого, переломить тенденцию.

Я хочу, чтобы все увидели, что человек, получив 20 совхозных коров, в "своем хозяйстве" уже через шесть месяцев начинал доить от них в два раза больше молока.

Тормозящие силы, несомненно, есть. Но я против того, чтобы ломать их через колено. Мы уже ломали...

Надо с уважением относиться к убеждению каждого, если у него это – глубокое убеждение.

Ломать жизнь, судьбу – не надо.

Вот разовьем приватизацию, малые предприятия... Если кто-то не поймет ничего – сама жизнь его отодвинет на обочину. Время диктует: или поверни свои мозги, начинай помогать, идти вперед, или жизнь сама отбросит тебя.

Я таким людям, будь то директор совхоза или первый секретарь обкома, говорю прямо и откровенно: вот вам моя позиция. Остановить вас меня не удастся: я или уйду, или буду двигаться в этом направлении.

Секретарям казахстанских партийных организаций сказал: вот вам моя программа из трех пунктов:

- первое – Компартия Казахстана за сохранение Союза, за единство нашего государства на новых началах;

- второе – воинствующий, если хотите, интернационализм, за единство народов всех национальностей;

- третье – рынок. Бесповоротно!

Вот вам идеология...

Особенно сопротивляются некоторые руководители крупных областных и районных партийных организаций, которые, как я считаю, просто теряют власть. Присутствует у отдельных людей ностальгия по-прошлому, так как им хочется, чтобы было так, как было прежде.

Вопрос:

– У Вас тоже партия вышла из окопов?

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Партия не выступает против новых форм хозяйствования, против серьезных перемен в экономике и политике. В этом, я считаю, и заключается главное позитивное отличие республиканской парторганизации – от позиции тех, кто не желает "поступаться принципами".

Вопросы:

– Ну а вылезшие из окопов в других регионах, как, по-Вашему, кого они хотят повергнуть?

Какую политику не приемлют?

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Очень показателен в этой связи последний Пленум ЦК КПСС.

Сидишь на таком форуме и думаешь: а куда, собственно, ты попал? На какое собрание, в каком году?

Не веришь своим ушам, слыша вопросы типа: а почему реформы экономики не обсуждаются на Политбюро? Почему программу приватизации на Пленуме не обсудили? Почему Павлов перед нами не отчитывается?

Определенно, пока иные сидели в окопах, жизнь ушла далеко вперед. И если кто-то рассчитывает атакой догнать ее и снова вогнать в старое русло, то, во-первых, это невозможно. А, во-вторых, очень опасно.

И, наверное, последнее для своего краха, что сделает партия, как раз это: если вздумает попытаться вернуть прошлое при помощи силы или при помощи комитетов национального спасения будет наводить порядок.

Вопрос:

– Буквально на днях на сессии Верховного Совета Казахской ССР возник вопрос о необходимости проведения в республике всенародных выборов президента.

Как Вы к этому отнеслись?

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Свое отношение я высказал на сессии.

Республика переживает сейчас очень сложный, ответственный, переломный момент, равному которому еще не знала ее история.

Принят Закон "О разгосударствлении и приватизации" и, тем самым, сделан первый реальный шаг в рынок, в принципиально новый и непривычный образ жизни.

Обратно дороги уже не будет.

Хорошо осознавая всю тяжесть ответственности, которая ложится в этот период на руководителя республики, а также ту меру доверия, которым он должен пользоваться у своего народа, я сказал депутатам: понимаю и разделяю возникшее мнение о всеобщих президентских выборах.

Предложил: решайте!

Если сочтете, что этот вопрос сегодня действительно назрел, давайте такие выборы проведем. Если нет – давайте впредь не будем поднимать его, имея в виду, что в Казахстане есть конституционно избранный президент.

Попросил Парламент твердо высказать свою позицию.

И Парламент высказал: решили, что выборы сейчас проводить нецелесообразно, поскольку доверие народа к главе республики позволяет ему осуществлять свои полномочия, решительно двигаться по намеченному курсу.

Вопросы:

– В общественно-политической жизни страны Вы стали, на наш взгляд, мостом между Россией и центром, между лево-радикальными и центристскими силами.

Как Вы сами смотрите на такую свою роль?

Как оцениваете избрание Бориса Николаевича Ельцина Президентом России?

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев:

– Начну с последнего.

Борис Николаевич знал, что на этих выборах я буду болеть за него.

Просто любой другой кандидат, судя, прежде всего, по их программам, не смог бы стать благом для России. Взять наиболее вероятного претендента – Н.И. Рыжкова. Отношусь к Николаю Ивановичу со всем уважением, но объективно считаю, что реализация его программы стала бы серьезным тормозом для экономической реформы, замедлила бы движение к рынку, по многим позициям обеспечила бы возврат к командной экономике.

Программа Ельцина во всех отношениях гораздо более прогрессивна, ибо держится на трех надежных "китах":

- однозначное движение к рынку,
- радикальная экономическая реформа,
- развитие горизонтальных связей.

В то же время с Ельциным не во всем соглашаюсь. И я об этом уже не раз говорил. Мне импонируют его демократические устремления, желание сохранить Союз. Но вот увлечение конфронтацией с М.С. Горбачевым, бескомпромиссность, отказ от поиска конструктивных взаимоприемлемых решений... Это не всегда шло на пользу делу консолидации. А она нам сейчас особенно необходима.

Из чего я исхожу, отстаивая свои взгляды, выступая за сохранение Союза, за радикальные экономические перемены, за укрепление горизонтальных связей между республиками?

Я исхожу из реальности.

Судьба наших народов, территория, география расположились таким образом, что мы, в хорошем смысле, обречены жить в дружбе.

Мы должны передать всем будущим поколениям нормальную жизнь, нормальную работу. Вот в чем весь вопрос.

Мы, политики, придем и уйдем, а народ и земля останутся.

Будет Россия. Будет Казахстан.

Будут народы этих республик жить в будущем.

Так почему я должен оставить после себя недоумение, недопонимание, драку и рознь? А не дружбу?

Убежден: было бы непростительно, отказываясь от многого плохого, что было в прошлом, забыть и хорошее – интернационализм, дружбу, умение таких разных, таких многообразных народов ладить и жить вместе.

Ведь какой бы сложной и трудной ни была наша история, но она – наша общая история, и она дала нам такой опыт.

Так зачем же отказываться от него?

Основа нормального проживания – это когда народы напрямую торгуют между собой, а мы всегда торговали через анонима. Всю прибыль забирали Госплан, Минфин, потом распределяли – неизвестно куда.

Впервые в этом году я поставил вопрос: мы должны знать, куда мы грузим хлеб. Теперь знаем: около 60 краев и областей России получают хлеб из

Казахстана. А раньше не знали. Торговали через анонима, через монстров. А республики между собой не торговали.

Договоры между республиками – эта идея поначалу не понравилась ни Горбачеву, ни, особенно, Рыжкову.

Так мы же создали основы горизонтальных связей!

Те же самые поставки осуществляем. Еще узнали, что Карагандинский металлургический комбинат, оказывается, не на склад Госснаба грузит, а поставляет металл конкретному прокатному заводу – например, Челябинскому.

Нормальная же торговля всегда в мировой практике была и остается основой настоящей дружбы, подлинного единения. Торговые партнеры не могут быть заинтересованы в нестабильности обстановки друг у друга.

Самое главное сегодня – это Союзный договор.

Новый Союзный договор на совершенно новой основе. И действительно – с необходимыми полномочиями центра.

С полной самостоятельностью республик.

Без Союза мы не войдем в мировой рынок.

Каждую республику в отдельности субсидировать никто не будет, и никакая семерка не признает отдельно взятую республику.

Поэтому, если мы, руководители республик, действительно желаем добра своим народам, надо отбросить политиканство и начать заниматься делом. То есть – экономикой.

Это – главнейший вопрос.

Беседу вели В. Ардаев, А. Плутник.

НҰРСҰЛТАН ӘБІШҰЛЫ НАЗАРБАЕВТЫҢ МӘСКЕУДЕГІ БАСПАСӨЗ КОНФЕРЕНЦИЯСЫ*

Мәскеу, 3 шілде 1991 жыл

Совет одағының экономикасы бүкіл дүниежүзілік экономикамен бірігуге тиіс, деп мәлімдеді шілденің 3-інде Москвада болған баспасөз конференциясында СОКП Орталық Комитеті Саяси Бюросының мүшесі, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы, Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев.

Ол ССРО Президентінің үлкен жетілік елдерімен ынтымақтасуға ұмтылысын қолдады.

Алайда Горбачевке ұсынылған Григорий Явлинскийдің бағдарламасына байланысты оның "500 күн" бағдарламасының кебір киюі мүмкін деген қауіп айтты: "Біз өткен жылдағыдай күзге жақындап келеміз".

Қазақстанға келетін болсақ, ол халықаралық ынтымақтастықты белсенді түрде жүргізуде: республикада Сыртқы экономикалық байланыстар министрлігі, Сыртқы экономикалық банк құрылды; 27 серіктес елмен 35 бірлескен кәсіпорын тіркелді.

Сауд Арабиясымен бірлесіп шетелдің қатысуымен тұңғыш банк ашылды.

Нарық экономикасына көшу үшін барлық заңдар қабылданды.

Бұл шаралардың қажеттігін Н.Ә. Назарбаев адамдардың тұрмыс дәрежесін көтеруге ұмтылушылықпен негіздейді.

Бұл орайда **Қазақстан Президенті** капитализмнің қатері туралы пайымдауларды теріске шығарады:

– Жерден басқа негізгі қорлар Қазақстанда 170 миллиард сом.

Республика халқының жылдық табысы – 34 миллиард сом. Жинақ кітапшаларындағы ақша – 14 миллиард сом.

Сонда негізгі қорлардың бәрін кім сатып ала алады?

* «Егеменді Қазақстан» газеті, 5 шілде 1991 жыл.

* * *

Экономиканың одан әрі құлдырай түсуі жағдайында Қазақстан Президенті "реформаларды жүргізу үшін бірыңғай экономикалық кеңістік ретіндегі федерациялық мемлекеттің сақталуына" қол жеткізуді ең бірінші қажеттілік деп есептейді.

Баспасөз конференциясы өткізілген күні республика басшылары ССРО Президентімен кездесті, онда олардың "9+1" келісіміне адалдығы қуатталды.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев Одақтық шартты тезірек жасауды жақтады және республиканың Жоғарғы Кеңесі өзіне бұл құжатқа жекелеген ескертпелерді ескере отырып, қол қоюды тапсырғанын хабарлады.

Ол сондай-ақ Алматыда Одақтық шарттың тағдыры туралы әңгімелесу үшін орталықты қатыстырмай 15 республика басшыларының кездесуін өткізуге әзір екенін мәлімдеді.

Қазақстан Компартиясының республика өміріндегі рөлі жөнінде "барлық өміршілдік шептердің партиядан Кеңестердің қолына көшкені" атап өтілді.

"Демократиялық реформалар қозғалысына" көзқарасы туралы сұраққа жауап қайтара келіп, республика Президенті өзіне "қайта құруды ілгері жылжыту үшін ұсынылатын осы сындарлы жол ұнайтынын" айтты.

НҰРСҰЛТАН ӘБІШҰЛЫ НАЗАРБАЕВТЫҢ МӘСКЕУДЕ ӨТКЕН БАСПАСӨЗ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ

Мәскеу, 3 шілде 1991 жыл

ҚАЗАҚСТАН ЕҢБЕККЕРІН ЕРКІН АДАМ РЕТІНДЕ КӨРГІМ КЕЛЕДІ

Нұртөре Жүсіп

Шілденің 3-інде КОКП Орталық Комитеті Саяси Бюросының мүшесі, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы, Қазақ КСР Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев кеңес және шетел журналистерімен баспасөз конференциясын түйіндеген болатын.

Осы баспасөз конференциясына "Егеменді Қазақстан" газетінің арнаулы тілшісі де қатысқан еді.

* * *

Нұрсұлтан Әбішұлы бүкіл қоғамымызды толғанып отырған өзекті үш мәселе жайында сөз қозғады.

Одақтық шарт, дағдарыстан шығу бағдарламасының жай-күйі және біздің партиямыз бен еліміздің проблемалары жайында қысқа да нұсқа сөз сөйледі.

"Қазақстан Одақтың сақталуын, жаңарған негіздегі федерацияны құруды ұдайы жақтап келе жатқанын білесіздер. Қазақстан қазір де сол позициясын сақтап отыр", – деп атап көрсетті **Нұрсұлтан Әбішұлы**.

Экономика барған сайын құлдырап, дағдарыстың күшейіп тұрған кезінде қарекетсіз отырудың қандай зардаптарға ұрындыратынын Қазақстан басшысы талай рет ескерткені белгілі.

Республика Президентінің әрқашанда принципті айқындама ұстауға ұмтылысы республикааралық ынтымақтастыққа деген жаңа көзқарасты дүниеге әкелді. "9+1" келісімі сондай табанды іс-қимыл нәтижесінде пайда болды.

* «Егеменді Қазақстан» газеті, 10 шілде 1991 жыл.

Осының бәрін айта келіп, **Нұрсұлтан Әбішұлы** Жаңа Одақтық шарттың жобасына оң баға берді:

– Біз өз республикамыз тарапынан Одақтық шартқа тездетіліп қол қойылуын қалаймыз.

Жаңарған Одақты құрайтын республикалардың өкілетті өкілдері бірге бас қосып, қалған түйіткілдің бәрін шешіп алмай болмайды.

Алайда, біздің қол қоюға ұсынылған жобаға елеулі ескертпелеріміз де жоқ емес...

Мұнан әрі Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы, Қазақ КСР Президенті **Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев** нарыққа көшу, дағдарыстан шығу бағдарламасының жағдайы туралы әңгімеледі.

Қалыптасқан шаруашылық байланыстардың үзілуі, шетел валютасына деген зәрулік, инвестицияның жоқтығы экономиканы тұралатады.

Осындай жағдайда қиындықтан жалғыз-жарым шығу мүмкін емес.

Шекараны жауып тастап, томаға-тұйық күн кешіп, ешкіммен байланыс жасамай-ақ дағдарыстан өз бетімізше шығамыз дейтіндер жұртты да, өздерін де алдайды, – дей келіп, өзара байланыстардың қалай терең тамыр жайғанына тоқталды.

Қазақстанда нарыққа көшуді қамтамасыз ететін заңдар түгел қабылданды.

Көлбеу бағыттағы байланыстарды тереңдетіп дамыту жолында талай нәрсе істелді.

Орта Азия республикаларының және Ресей, Украина, Белоруссиямен арадағы келісім-шарттар сондай қажырлы жұмыстардың жемісі.

Нарыққа көшу үшін, экономикалық дағдарыстан шығу үшін жалпыодақтық экономикалық кеңістік қажет. Осы орайда КСРО Министрлер Кабинетінің дағдарысқа қарсы бағдарламасына үміт артуға болады.

Бұл "барынша прогрессивті, нарықтық бағдарлама".

Республика Президенті осындай тұжырым жасады.

Ол "500 күн" бағдарламасындағы көптеген айқындамалардың мына бағдарламадан көрініс тапқанын атап көрсетті. Әсіресе, шілденің 1-інен бастап Қазақстандағы барлық кәсіпорындардың республика юрисдикциясына көшетіндігін, бұдан былай Одақ үшін де, республика үшін де мемлекеттік тапсырысты тек республика үкіметі жасайтынын қанағаттанарлық сезіммен айтты.

Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы партияның рөліне айрықша тоқталды.

Қазақстан Орталық Комитетінің жүргізіп жатқан жұмыстарын тілге тиек етіп, еліміз душар болған ауыр экономикалық және саяси жағдайға Қазақстанның төтеп бергенін, өзінің тұрақтылығын сақтағанын атап айтты.

Мұнан кейін сұрақ-жауап басталды.

Осы арада айтпай кетуге болмайтын бір нәрсе бар.

Ол – Қазақстан басшысына деген шетел және кеңес журналистерінің ынта-ықыласы.

Әншейінде адам толмай қалатын "Октябрь" қонақ үйінің баспасөз залы бұл жолы аузы-мұрнына дейін лық толды. Олардың бәрі: "Назарбаев не дейді? Назарбаев не айтады?" деп жаланып жүр.

Шетел журналистерінің біздің республика басшысына осыншама ынта-ықылас көрсетіп, оның пікірін білуге ұмтылушылығы біздің де мерейімізді өсірді.

Әйтсе де, Назарбаевты сөзден шалып сүріндіргісі, қиғаштап соғып қиналтқысы келгендер де табылмай қалмады. Соның бәріне де Нұрсұлтан Әбішұлы лайықты, ұтымды жауап таба білді.

Аптыққандардың аптығын, желпінгендердің желігін басты.

Ө дегеннен Мәскеуде шығатын **"Независимая газета"** дейтін газеттің тілшісі барша жұрттың алдын орап кетті. Ол: "Орталықтың қатысуынсыз басқа республикалардың басшылары кездесу өткізсе, бұл үшін мұндай кездесуге ресми шақыру-жеделхаттарын жөнелтуге дайынмын" деген сөзіңізді тағы да қуаттайсыз ба? Осы туралы біздің газетіміз хабар басты. Содан кейін Балтық елдерінің басшылары жылы қабақ танытқандай. Осы жөнінде не дейсіз? – деп сауал тастады.

– Орталықтың қатысуынсыз қалған республикалардың басшылары кездесіп, көкейкесті мәселелерді өзара талқыға салса қайтеді деген ой экономикадағы қиын жағдайды сезінгеннен кейін келді, – деді **Нұрсұлтан Әбішұлы**. – Менің ойымша, бұған үрке қараудың жөні жоқ. Ешқандай саяси бүкпесіз республикалардың бірінші басшылары әңгіме өткізе алмай ма? Оның несі айып? Бүгінгі жағдай, ертеңгі тіршілік жөнінде кәдімгі адамдардай, адамша сөйлесуімізге болмай ма?..

Балтық бойына хабар тарататын **"Надежда"** радиостансасының тілшісі **Казанцев**: "23 ақпандағы әскери қызметкерлер шеруіне неге тыйым салдыңыз? Партия дейсіз, олар халықтың арқасында күн көріп отыр, оған не айтасыз? Ядролық полигонда жасалатын сынақ туралы білгім келеді" деген мазмұндағы сұрақты кесе-көлденең тартты.

Н. Назарбаев ешқандай да шеруге тыйым салмағанын, жалпы, кез келген митинг, кез келген шеру заң жүзінде дұрыс болса, заңға қайшы келмесе өткізілетінін айтты. Өзінің тек заңға арқа сүйейтінін, заңсыз әрекеттерге тыйым салатынын кесіп айтты.

КСРО Қорғаныс Кеңесі Семей полигонындағы ядролық сынақтарды 1993 жылдың қаңтарынан бастап тоқтату жөніндегі шешім қабылдаған болатын. Алайда, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі ядролық жарылыстарды тез арада тоқтату туралы мәселе қойды.

Әскерилер екі ядролық жарылыс жасауды құлшына қолдап, осы мақсатта Қазақстан үкіметіне ақшалай өтем төлейміз деп алақандарына түкіріп отыр.

Осының бәрін айта келіп, **Қазақ КСР Президенті:** "Бұл біздің қазақ халқының намысына тиетін нәрсе", – деді. Қырық жыл сынақ жасап, ешқандай өтем бермей келген әскери шенеуніктердің аяқ астынан "жарылқай қалғандарын" сынға алды.

Кеңес және шетел журналистері КОКП Орталық Комитетінің баспасөз орталығына орнатылған микрофондарға кезекке тұрды. Бәрі тықыршып, сауал тастар сәтті асыға күтеді. Сәті түскендер сұрақтарын қойып, қолма-қол жауабын алып жатыр. Көбісі Қазақстан жайлы, оның экономикасы, саяси-қоғамдық өмірі туралы білгісі келеді. Біразы Одақ оқиғаларының сырына қаныққысы бар. Әсіресе, соңғы кезде дүйім елдің аузында жүрген бір мәселеге – КОКП-ға балама жаңа партияның құрылуына қалай қарайсыз? Шеварднадзе мен Яковлев, Вольскийлер туралы пікіріңіз қандай? – деген сауалдар да естілді.

– Вольский, Шеварднадзе, Яковлевтерді білемін. Олар сындарлы бағытта жұмыс істейтін жандар. Олардың айтып жүргендері менің көкейіме қонады, – деп жауап берді **Нұрсұлтан Әбішұлы**.

Мен "Егеменді Қазақстан" газеті редакциясының атынан Теңіз мұнайы жөнінде сұрақ қойсам ба деп отырған едім.

Өйткені, соңғы кезде орталық баспасөз бетінде республиканың дербес іс-әрекетін сынға алған, байбалам салған мақалалар жарық көрді.

Экономикалық егемендікті іс жүзінде орнықтыруға бағытталған ізгі қадамның бірі – бірлескен "Тенгизшевройл" кәсіпорынын құру болатын. "Шеврон" фирмасымен арада келіссөздер жүргізіліп, істің беті бері қарағандай болған кезде "Московские новости", "Аргументы и факты" сияқты басылымдар бірінен соң бірі көлдей-көлдей мақала берді.

Мен осыдан шығарып, әрі экономикалық дербестікке қашан қол жеткіземіз деген сауалға Мәскеудің төрінен жауап алсақ жаман болмас еді деген ниетпен енді-енді оңтайлана бергенімде, "Экспресс" газетінің тілшісі "жеделдік" танытып, сұрағын қойды да жіберді.

Артынан ойласам, менің қойғанымнан гөрі сырт көз тілшілердің қойғаны да дұрыс болыпты.

Өйткені, өз республикамыздың басшысымен өз жерімізде тілдесе алмай жүргендей көрінетініміз де еске түсті.

Не керек, **"Экспрестік" әріптес:** – "Теңіз мұнайы, қанша дегенмен қазақ мұнайы. Оны игеру жөнінде келісім жасалуда. Осы келісім-шарт түптің түбінде отарлаушы шарт болып жүрмей ме?" – дей келіп, екінші сұрағын казактар қозғалысына арнады.

Нұрсұлтан Әбішұлы Батыс Қазақстанның табиғи байлығы орасан зор екендігін, ондағы мұнай мен газды игеру бағытындағы жұмыстар жайында тәптіштеп айтып берді.

"Шеврон" компаниясын сенімді әріптес ретінде атады.

Алғашқы сұрақтың жауабын тұжыра келгенде былай деді: – Республика сарапшылары контракт жобасын жасау үшін үш жыл жұмыс істеді. Ал Госплан сарапшылары бұл мәселені бас-аяғы бір аптаның ішінде "зерттеп" үлгерді. Оның арты шуға айналды. Қазір Қазақстан делегациясы АҚШ-та жүр. Кесімді сөз сонан кейін айтылады. Олардың жұмысы сәтті аяқталса, келіссөздер жалғасатын болады.

Казактар қозғалысы туралы Назарбаевтың пікірін естігісі келген кеңес және шетел журналистері осы жөнінде айтыла бастағанда сілтідей тынды.

"Бұл өзі орайы келсін-келмесін сөз болатын әңгімеге айналды. Өткенді қазбалай берудің қажеті не? Егер біз де сөйтетін болсақ, қыпшақ ханы Тоқтамыстың Мәскеуді алғанын қайда қоямыз?... Күні ертең татарлар Кремльде той өткіземіз деп талап қойса не дейсіз? Осының бәрінің қажеті бар ма?" – дегенде "казак-казак" деп көкірегі қарс айырылып жүргендер еріксіз тілін тістеді-ау деймін.

Осылай сұрақ-жауап жалғасып жатты.

Екі сағатқа жуық уақыттың қалай өткенін ешкім байқамай қалды.

Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы, Қазақ КСР Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев республикада жеке меншіктеу жөніндегі Заңның қабылданғанын, көп ұзамай купондық әдіспен тұрғын үй нарығын қалыптастыру басталатынын айтып берді.

Капитализмнің қатері туралы айтылып жүрген пайымдауларды теріске шығарды.

Британ телевизиясының тілшісі:

– Одақтық шартқа қатысты жасайтын ескертпелеріңіз қандай? – оған жауап бере келіп, **Нұрсұлтан Әбішұлы:** – "Саяси ойындармен айналысудың уақыты өтеді. Нақты өмірге, нақты жағдайға қарайтын кез де келеді. Сондықтан біз бос сөзді қойып, іске көшкенді дұрыс көреміз.

Осы орайда Одақтық шарт жобасына, ондағы салық мәселесіне айтар ескертпелер бар.

Біздің ойымызша, салық федеральдық, республикалық және жергілікті жүйе бойынша қолданылуы тиіс. Егер ол бір каналды ғана болатын болса, алақан жайып жүретін одақтық мемлекетті құрудың қажеті қанша?..

Егер мемлекет, оның органдары өз міндеттерін атқару үшін қаржы сұрап, тіленіп жүретін болса оның несі мемлекет?" – деді.

Журналистер Қазақстандағы мұсылман дінінің даму жайы, жалпы, Шығыс елдерімен арадағы қарым-қатынас мәселелері жөнінде сұрап жатты.

Нарыққа көшуде Қазақстанның сыртқы байланыстар көкжиегі қандай деген сауалдарға орнықты жауап берілді.

Біздің бір байқағанымыз, баспасөз конференциясына қатысқан кеңес және шетел журналистерінің көпшілігі республика басшысының өмірбаянымен жақсы таныс екен. Тіпті бір **тілші**: "Сіз шопан шаңырағынан шықтыңыз, осы ретте ауыл еңбеккерлерінің жағдайы туралы айтсаңыз", – деп сұрап жатыр.

Конференция аяқталуға тақаған тұста журналистермен қатар залда отырған **авиация институтының ұстазы**: "Қазақстан еңбеккерін қай биіктен көргіңіз келеді?" – деп сұрады. Ізгі ниетпен сұрады.

Қазақстанның қазіргі жағдайы жөнінде сөз қозғай келіп, ауыр тұрмыстың, басқа да қиындықтардың бар екенін айтқан **Нұрсұлтан Әбішұлы**, жауабын былайша тұжырымдады:

– Мен Қазақстан еңбеккерін еркін адам ретінде көргім келеді.

Қазақстан еңбеккері еркін адам болса екен деп армандаймын!

Игіліктерге өз еңбегімен жетсе екен деп тілеймін! – деді ағынан жарылып.

Басқаны қайдам, өзіміз "лайым солай болсын, бұл тілек періштенің құлағына шалынсын" дедік іштей.

Республика басшысының өз арманын іске асыру жолында аянбай атсалысатынына имандай ұйыдық, көміл сендік.

Нұрсұлтан Әбішұлы халқының сеніміне ие болған адам.

Ол бұл сенімді қайтсе де ақтай алатынын Мәскеудің төрінде отырып, тағы да қуаттай түсті.

**ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
В МОСКВЕ***

Москва, 3 июля 1991 года

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Экономика Советского Союза должна интегрироваться со всей мировой экономикой. И я поддерживаю стремление Президента СССР к сотрудничеству со странами большой семерки.

Что касается Казахстана, он активно ведет международное сотрудничество.

В республике создано:

- Министерство внешнеэкономических связей,
- Внешэкономбанк,
- зарегистрировано 35 совместных предприятий с 27 странами-партнерами,
- вместе с Саудовской Аравией открыт первый банк с иностранным участием,
- приняты все законы для перехода к рыночной экономике.

Необходимость всех этих мер обуславливается стремлением поднять уровень жизни людей.

Вопрос:

– Каково Ваше отношение к соглашению "9 + 1"?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Я за скорейшее заключение Союзного договора.

Верховный Совет республики поручил мне подписать этот документ с учетом отдельных замечаний.

Также мы готовы провести в Алма-Ате встречу руководителей 15 республик без участия центра для разговора о судьбе Союзного договора.

Вопрос:

– Каково Ваше отношение к движению демократических реформ?

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Мне импонирует этот конструктивный путь, предлагаемый для продвижения перестройки вперед.

* Газета «Казахстанская правда», 5 июля 1991 года.

ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫНА САПАРЫ КЕЗІНДЕ ЖУРНАЛИСТЕРГЕ БЕРГЕН СҰХБАТЫ

Пекин, 12 шілде 1991 жыл

Қытай Халық Республикасына сапармен келген Қазақ КСР Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев пен оның қасына ерген адамдар бүгін Гуандун провинциясының әкімшілік орталығы – Гуанчжоудан Пекинге келді.

Аэропортта журналистермен кездесті.

Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев:

– Біздің делегацияның Қытайға сапары шілденің 9-ында басталды.

Біз Алматыдан Шыңжаң-Ұйғыр автономиялы ауданның астанасы Үрімшіге тікелей ұшып келіп, онда Шыңжаң-Ұйғыр автономиялы районының басшылығымен келіссөздің бірінші кезеңін өткіздік.

Кеңес-қытай қатынастарының жақсаруы мен ойдағыдай дамуы арқасында біздің сауда-экономикалық және басқа байланыстарымыз шапшаң жолға қойылуда.

Мәселен, соңғы екі жарым жылдың ішінде Қазақстан мен Шыңжаң арасындағы товар айналымының көлемі бес-алты есе ұлғайды.

ШУАР – біздің ең жақын көршіміз.

Шекараның екі жағында қазақтар мен ұйғырлар тұрады.

Олар қазір Қазақстан мен ШУАР-дағы өз туыстарымен және іскер әріптестерімен өте белсенді түрде араласуда, достық қатынастар мен өзара тиімді ынтымақтастық орнатуда. Бұл қатынастарды одан әрі дамытудың адамдар арасында өзара түсіністікті тереңдету және аймақта тұрақты жағдайды қамтамасыз ету үшін зор маңызы бар.

Гуандун провинциясындағы Шэньчжэнь арнаулы экономикалық аймағында болған кезінде алған әсерлерін ортаға салып, **Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев** атап айтқанда, былай деді:

– Қытайдағы осы тұңғыш арнаулы экономикалық аймақтың өмірімен және жұмысымен тікелей танысу біз үшін өте маңызды болды.

* «Егеменді Қазақстан» газеті, 13 шілде 1991 жыл.

Өйткені Қазақстан парламенті де еркін экономикалық аймақтар құру туралы заңдар қабылдады.

Қысқа уақыт ішінде, 1980 жылдан бері, Шэньчжэнь ғажап табыстарға жетті. Оның халқы 300 мыңнан – 2 миллион адамға дейін көбейді.

Миллиардтаған шетелдік инвестициялар қатыстырылып, ойдағыдай жүзеге асырылуда.

Жоғары білікті өз кадрлары даярланған.

Арнаулы экономикалық аймақта түрлі товарлардың жыл сайынғы өндірісі 60 мың юаньнан 16 миллиард юаньға дейін артты.

Сонымен бірге Шэньчжэнь кәсіпорындары өндіретін өнімнің 60 проценті экспортқа шығарылады.

Біз Гуандун провинциясының басшылығымен делегациялар алмасу туралы келістік.

ҚАЗАҚ ССР ПРЕЗИДЕНТІ НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫНДА БОЛҒАН ІССАПАРЫ КЕЗІНДЕ ЖУРНАЛИСТЕРГЕ БЕРГЕН СҰХБАТЫ

Пекин, 14 шілде 1991 жыл

Бұдан бұрын хабарланғанындай, Н.Ә. Назарбаев бастаған КСР мемлекеттік делегациясы Қытай астанасы халықтық үкіметінің шақыруымен шілденің 12-сінен 14-іне дейін Пекинде болды.

Мұнда Қазақстан Президенті Қытай Халық Коммунистік Партиясы Орталық комитетінің Бас хатшысы Цзянь Цзэминмен, Қытай Халық Республикасы Мемлекеттік Кеңес премьерінің орынбасары Тянь Цзиюнмен, Қытайдың басқа да басшыларымен кездесті.

Осы сұхбаттардың мазмұнына түсініктеме бере келіп, **Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев** былай деді:

– Мен Қытай басшыларының назарын Трансазия темір жол магистралін пайдаланудан екі жақ үшін түсетін зор экономикалық тиімділікке аудардым.

Өткен жылдың қыркүйегінің 12-сінде бұл магистральда темір жол Достық-Алашанькоу учаскесінде түйісті.

Сөйтіп жүк тасымалы қазірдің өзінде жүріп жатыр.

1992 жылға арнап жолаушы қатынасын ашу жоспарланды. Бірақ бұл үшін Қытай жағы екінші табанды төсеуі қажет.

Ежелгі "Ұлы Жібек жолындағы" көптеген учаскелерден өтетін Трансазия темір жолы – өте перспективалы жоба.

Ол Тынық мұхиттан Еуропаға баратын жолды бес мың километрге қысқартуға, Түркияға және Жерорта теңізіне шығуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Кеңес Одағы мен Қытай дүние жүзінде "Ұлы Жібек жолына" деген ықылас-тың күшейгенін пайдалану қажет.

Бұл жолды осы заманғы негізде 1997 жылға дейін қайта түлету жобасында, оған ЮНЕСКО-ның қамқорлығымен көптеген елдер қатысуға келісті.

* «Егеменді Қазақстан» газеті, 16 шілде 1991 жыл.

Мейманханалар мен адамдарға қызмет көрсететін көптеген объектілер салу көзделеді.

Мұның өзі, сөз жоқ, кең ауқымдағы халықаралық туризмнің дамуына септігін тигізеді.

Мен сондай-ақ Қытай басшылығының алдына Алматы-Үрімші авиажелісін Пекинге дейін, ал кейіннен тіпті Оңтүстік Корея мен Жапонияға дейін ұзарту туралы мәселе де қойдым.

Менің үстіміздегі жылғы маусымның 25-інде Қытай Халық Республикасы Мемлекеттік кеңесінің премьері Ли Пэнге жазған хатымда баяндалған 10 тармақтан тұратын нақты ұсыныстарымның арасында Үрімші мен Алматыда кеңес және Қытай консульдіктерін қалпына келтіру туралы ұсыныстар да бар.

Жауап хатқа Қытай үкіметінің басшысы мен жасаған ұсыныстардың бәрін мүдделілікпен қабылдағанын және қазірдің өзінде Қытай Халық Республикасының үкіметтік органдарына тиісті тапсырмалар бергенін маған хабарлады.

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ МЕЖДУНАРОДНОГО СЕМИНАРА ПО БОРЬБЕ
С НАРКОТИКАМИ***

Алма-Ата

Президент Казахской ССР Нурсултан Назарбаев:

– Сердечно приветствую участников Международного семинара по вопросам выявления и уничтожения растительной сырьевой базы для незаконного производства наркотиков.

Мы рады принять на земле Казахстана видных специалистов из стран Юго-Восточной Азии, Америки и Центральной Европы.

Его проведение в Алма-Ате подчеркивает глубокую заинтересованность правительства и общественности нашей республики в практическом решении этой важной проблемы современности.

В настоящее время Казахстан активно решает сложнейшие вопросы перехода к рыночной экономике.

В этом смысле мы сделали твердый выбор, приняв целый пакет соответствующих законов и сделав конкретные шаги.

Экономика республики все более ощутимо поворачивается лицом к человеку, его насущным проблемам.

Наша цель – наиболее полно раскрыть и использовать потенциал демократических преобразований общества, каждого гражданина.

Мы серьезно обеспокоены тем, что незаконный оборот наркотиков создает предпосылки для роста преступности, представляет собою постоянную угрозу здоровью, жизни миллионов людей, прежде всего – молодежи.

Представительный состав вашего семинара, его высокогуманная миссия – вселяют надежду, что предстоящие дискуссии должны в значительной степени способствовать выполнению стоящих перед мировым сообществом задач в этой области.

Уверен, что семинар даст новый импульс международной консолидации в борьбе против незаконного производства и распространения наркотических средств.

Желаю всем вам плодотворной совместной работы, полного взаимопонимания.

И надеюсь, что последнее десятилетие нынешнего века, провозглашенное ООН десятилетием по борьбе против злоупотребления наркотиками, ознаменуется эффективным сотрудничеством на благо здоровья людей.

* Газета «Казахстанская правда», 17 июля 1991 года.

**НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВТЫҢ
ҚАЗАҚСТАН КОМПАРТИЯСЫ ОРТАЛЫҚ
КОМИТЕТІНІҢ ПЛЕНУМЫНДА ЖАСАҒАН БАЯНДАМАСЫ***

Алматы, 20 шілде 1991 жыл

Жолдастар!

Өздеріңіз білесіздер, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің төртінші сессиясында Одақтық шарттың жобасы қаралды.

Республиканың парламентарийлері көптеген салиқалы ескертпелер мен ұсыныстар айтып, жалпы алғанда оның тұжырымдамалық негізін қолдады.

Қазақ КСР делегациясы жасақталып, оның алдында егеменді мемлекеттердің Одағы туралы шартқа қол қою міндеті тұр.

Бұл саяси шешімді түптеп келгенде маңызды үш жағдай талап етті.

Біріншіден, біз Қазақстан халықтарының ерік-жігеріне сүйендік. Олар Бүкілодақтық референдум кезінде Шартқа өздерінің көзқарасын бір мәнде білдірді. Дауыс беруге қатысқан республика тұрғындарының 94,1 проценті жаңарған Одақты жақтады.

Екіншіден, біздің мемлекетіміздің тоталитарлық режим туғызған барлық кемшіліктеріне қарамастан, миллиондаған адамдар үшін экономикалық, әлеуметтік және өмірлік кеңістік болып табылатын объективті фактіні басшылыққа алдық.

Бұл кеңістікті жою, сөз жоқ, біздің баршамыз үшін орны толмас шығын болар еді.

Үшіншіден, жаңа Одақтық шарт — біз жариялаған мемлекеттік егемендік туралы Декларацияны нақты мазмұнмен толықтыруға, орталық пен республикалар арасында өкімет билігін жіті бөлуге жеткізетін тікелей жол.

Тек соның негізінде ғана бүгінгі таңда экономикалық және ұлтаралық қатынастардың тұрақтылығы, дүниежүзілік нарық экономикасына өркениетті түрде кіру мүмкін болмақ.

Сонымен, Одақтық шартқа қол қоюға біздің көзқарасымыз Қазақстанның, оның халқының мүдделеріне сай келеді.

Республикалардың түкпір-түкпірге бытырап, біздің экономикамызды, рухани өмірімізді енді ештеңе байланыстырмайды деген сыңай таныта алмайтыны айдан анық.

* «Егеменді Қазақстан» газеті, 23 шілде 1991 жыл.

Алайда олардың арасындағы өзара іс-қимылдың сенімді экономикалық механизмінің жоқтығы салдарынан халық шаруашылығы басқару тұтқаларын едәуір дәрежеде жоғалтты.

Бастан кешіріп отырған кезеңнің негізгі мәні мен шиеленісті сипаты да осында.

Бүгінгі таңда елімізде экономикалық және әлеуметтік жағдай бұрынғы қай кездегіден де ушықты, дағдарысты құбылыстар күшейе түсуде. Шын мәнінде біз ақырғы шекке жақын келдік, оның ар жағында біздің мемлекетіміздің өмір сүруіне нақты қатер төніп тұр.

Осыған байланысты пленумның күн тәртібіне енгізілген мәселе әсте формальды сипатта емес, ашығын айту керек.

Қазақстан Компартиясының Одақтық шарт жөніндегі нақ жіті айқындармасы республикадағы саяси көңіл ауанын көп ретте күні бұрын айқындады, барлық демократиялық күштердің осынау маңызды мәселедегі бірлігін қамтамасыз етті. Қазір де белгілі "9+1-дің" Мәлімдемесі арнасында принципті уағдаластыққа қол жеткізілген кезде, біз жаңарған Одақты іс жүзінде құруға кіріскен кезде, республикалық партия ұйымы Одақтық шартты барынша қолдау үшін өзіне байланысты нәрсенің бәрін істейтініне сенемін.

Елімізде қалыптасқан жағдай Қазақстан коммунистері таңдаған бағыттың дұрыстығын көз жеткізе қуаттауда.

Республикалардың дағдарыстан жеке-дара шыға алатыны жөніндегі жалған елесті сақтаған адамдардың табыла қоюы екіталай.

Тек республикааралық және аймақаралық экономикалық байланыстарды нығайтып, дамыту ғана халық шаруашылығындағы жағдайды тұрақтандыруға, қаржы айналысын қалыпқа түсіруге, рынокқа көшу үшін қажетті жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Қазақстан еліміздің барлық аймақтарымен көзге көрінбейтін мыңдаған арқаулармен байланысқан.

Біз республикада өндірілетін астықтың жартысына жуығын, еттің 28 процентін, өңделмеген мұнайдың 90 проценттен астамын, көмір мен қара металдар рудаларының шамамен төрттен үш бөлігін, түсті металдар мен балқымалардың үштен екі бөлігіне жуығын сыртқа шығарамыз.

Өз кезегінде басқа республикалар бізге жеңіл өнеркәсіп және темір жол транспорты үшін жабдықтың 95 процентін, металл жонғыш станоктардың үштен екі бөлігін береді.

Автомобиль, астық жинайтын комбайн, тұрмыстық тоңазытқыш, телевизор жөніндегі қажеттілікті толық қанағаттандырамыз.

Трикотаж бен мақта-мата кездемелерінен жасалған бұйымдардың 45 процентке жуығын сырттан әкелеміз.

Бұл Қазақстан мен басқа республикалар алмасатын нәрселердің тек аз ғана бөлігі. Тіпті өзара жеткізілімдегі ең аз іркілістер де өндірістік процестердің

елеулі түрде бұзылуына дереу апарып соқтыратыны, экономикаға салқынын тигізетіні де, міне, сондықтан.

Қазақстан халық шаруашылығының баршаға мәлім шикізаттық бағдарлануы қазір, еліміздің көптеген кәсіпорындары үшін шарттық тәртіп бос сөзге айналып отырған кезде ерекше сезілуде.

Осы себептен бізде жеңіл және жергілікті өнеркәсіптің, аграрлық-өнеркәсіптік кешеннің ұқсатушы салаларының өндірістік қуаттарының едәуір бөлігі толық, қуатымен жұмыс істемей отыр. Көп ретте бұл тұтыну рыногындағы жаппай тапшылыққа және күрделі құрылыстағы артта қалушылыққа байланысты.

Республика қаржы мәселелерінде елеулі қиындықтарды бастан кешіруде.

Үстіміздегі жылы Қазақстан одақтық көздерден 6 миллиард сом субвенция алуға тиіс еді. Мұның өзі республика бюджеті кірісінің төрттен бір бөлігінен астамын құрайды.

Алайда Одақ ауқымында салық жүйесі мәселелерінің осы кезге дейін реттелмеуіне байланысты Қазақ КСР бюджетіне бірде-бір сом түскен жоқ.

Жаңа Одақтық шартты тезірек жасасу қажеттігінің пайдасына мұндай уәждемелерді көптеп келтіруге болады. Бірақ, қазіргі кезде қалыптасып жатқан рыноктың қандай да болсын территориялық шектеулерге өзінен-өзі төзбейтін, оның ойдағыдай жұмыс істеу үшін бірыңғай экономикалық кеңістіктің қажет екені – тегінде, олардың негізгісі болса керек.

Республикалар арасындағы қалыптасқан мәдени байланыстар сияқты күрделі аспектіні ескермеуге болмайды.

Экономикалық проблемаларды шешкенде рухани негіздерді де ұмытпау керек.

Біз өзіміздің мың жылдық көршілерімізбен Орта Азия республикаларымен және Россиямен көлбеу бағыттағы байланыстарды дамытқанда, нақ осы мақсатты көздедік.

Егеменді Украинамен, Белоруссиямен, басқа да республикалармен екі жақты шарттар қатынастардың бұдан былайғы жерде игі байытылуына бағытталды. Меніңше, нақ көлбеу бағыттағы шарттар "9+1" келісіміне және Одақтық шарттың соңғы саны жағынан үшінші жобасына жеткізген ұзақ та тар жол, тайғақ кешудегі алғашқы қадамдар болды десек, асыра айтқандық болмайды.

Ұлтаралық қатынастар проблемасын да есептен шығарып тастауға болмайды.

Барлық қалған республикалар сияқты Қазақ КСР-і өзінің құрамы жағынан көп ұлтты. Әртүрлі ұлттардың миллиондаған адамдары Қазақстанды өзімнің отаным деп орынды есептейді. Бұған орасан көп ұлтаралық некелерді қосыңыз.

Одақтық шартты жасасу қазіргі кезде еліміздің басқа аймақтарында тұратын отандастарымыздың проблемаларын неғұрлым тиімді шешу үшін де заңды негіз жасауға мүмкіндік береді.

Сонымен, егеменді мемлекеттердің Одағы туралы Шартты жасасу экономикалық, саяси және ұлтаралық проблемалардың шиеленіскен түйінін шешуге, орталық пен республикалар арасындағы принципті жаңа қатынастарға шығуға белгілі бір дәрежеде мүмкіндік береді.

Республикалардың қалай өмір сүретінін орталық айқындамауға тиіс.

Қайта республикалар орталықтың қандай болуы керек екенін, оған қандай өкілеттіктер беру керек екенін айқындайды.

Меніңше, әңгіме Одақтық шартқа көзқарас туралы болғанда, нақ осы іргелі сәттерді басшылыққа алу керек. Оның негізгі мақсатын былай деп тұжырымдауға болады: интеграция, біздің халықтарымыздың рухани бірлігі, саяси және әлеуметтік-экономикалық топтасуы жолдарында көп ұлтты елімізді – егеменді мемлекеттердің Одағын батыл жаңарту.

Осыған байланысты Қазақстан Коммунистік партиясы Орталық Комитетінің неғұрлым объективті айқындамасын бірлесіп талқылау және белгілеу үшін Одақтық шарттың кейбір принципті ережелеріне тоқталғым келер еді.

Егер соңғы жоба туралы айтатын болсақ, ең алдымен, бұл құжаттың егеменді мемлекеттер Одағын құру принциптерінің нобайын жасайтынын, оның құрылымы мен органдарын айқындайтынын түсіндіре кеткім келер еді.

Егемендік туралы одақтық республикалардың декларацияларында баяндалған идеялар құжаттың негізіне алынған.

Кіріспеде республикалардың егемендігі туралы декларацияларды ұлттардың өзін-өзі билеу правосын тану нақ алғашқы жолдарда қуатталады.

Сөйтіп Одақты құрайтын және оның өкілеттігі мен функцияларын айқындайтын мемлекеттердің саяси және праволық басымдығы құжат жүзінде хатталған.

Толғағы жеткен өзгерістерді бейнелей отырып, Шарт жобасы КСР Одағы мен республикалар қызметі аясының ара жігін қатал ажыратады.

Осы құжатта негізі қаланған механизмдер республикалардың меншік формаларын жеке шаруашылықты жүргізу әдістерін таңдаудағы бостандығына кепілдік береді, жылдамдату үшін қажетті жағдай жасайды, онсыз біз, тегінде, өзіміздің ұлттық пәтерлерімізде пұшайман боламыз.

Шарт жобасының ұлтаралық қатынастарды үйлесімді етуге бағытталғанына сіздердің назарларыңызды ерекше аударғым келеді. Өйткені ол республикалардың егемендігін және олардың федерациялық Одақтағы теңдігін орнықтырады.

Республикалар өзінің дамуының барлық мәселелерінде дербес, ал мұның өзі кез келген ұлт азаматтарының саяси, праволық, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуының кепілі болып табылады.

Шарт субъектілері толық саяси билікке ие бола отырып, өзінің ұлттық-мемлекеттік және әкімшілік-территориялық құрылымын дербес айқындай отырып, ұлттық дәстүрлердің сақталып дамытылуын, білім берудің, ден-

саулық сақтаудың, ғылым мен мәдениеттің дамытылуын қамтамасыз ететін праволық мемлекет құруға ұмтылады.

Республикалардың сыртқы саяси қатынастардағы праволарын елеулі түрде кеңейту де назар аударуға лайық.

Олар Одақтың және оның субъектілерінің мүдделеріне нұқсан келтірместен шет мемлекеттермен дипломатиялық, консулдық, сауда және басқа байланыстарға түсе алады, олармен өкілетті өкілдіктер алмаса алады, халықаралық шарттар жасаса алады, Одақтың халықаралық міндеттемелерін бұзбай, халықаралық ұйымдардың қызметіне қатыса алады.

Қысқасы, Шарттың жобасы принципті жаңа негізге сүйенеді.

Біздің көзқарасымызша, бұл құжат өзінің мазмұны жөнінен демократиялық және мәні жөнінен реалистік құжат болып шықты.

Әрине, көп нәрсе нақтылай түсуге, толықтыруға ділгер болып отыр.

Орталық пен республикалар праволарының арасалмағына байланысты нақты наразылықтар көптеген сұрақтар туғызуда.

Шартқа қатысушылардың шеңберін жіті айқындау қажет.

Біздің көзқарасымызша, Одақты тікелей құрайтын мемлекеттер Шартқа қатысушылар болуға тиіс.

Федералдық салықтың енгізілуі идеясын қолдай отырып, біз соған қарамастан оны өндіріп алудың ұсынылған механизміне қарсы шығамыз. Бұл проблемаға кәсіпорындардың түрін, олардың орналасуын ескерместен қарауға болмайды.

Меніңше, федералдық салықты өндіріп алуда, сондай-ақ кейбір одақтас республикалардың, оның ішінде Қазақстанның экономикасы құрылымының деформациялануын да ескеру қажет. Әйтпесе біз ресурстарды ендіретін салалар жағына қарай қалыптасқан қиғаштықты ешқашан да түзей алмаймыз.

Республикалардың территориясындағы "бірлескен меншік" ұғымына біздің өз көзқарасымыз бар.

Бұл көзқарасты біз Шарттың түпкілікті редакциясында және оған қол қою кезінде қорғаймыз.

Әйтпесе соңғы уақытта кейбір одақтық министрліктер неше түрлі концерндер мен ассоциациялар құру есебінен шын мәнінде республика территориясында өздерінің иеліктерін сақтауда. Біз бұған төзбек ниетте емеспіз және одақтық бағыныстағы кәсіпорындар мен ұйымдардың Қазақстанның юрисдикциясына көшуі туралы шешімнің орындалуын талап етеміз.

Өздеріңіз білесіздер, жуырда Теміртауда біз КСРО металлургия, көмір өнеркәсібі және радиоөнеркәсібі министрлерімен бірге республикалық егемендікті нақты жүзеге асыру жағдайында қалай өмір сүру керек екені туралы тиісті құжатқа қол қойдық. Автомобиль өнеркәсібі министрлігімен, космостық зерттеулермен айналысатын ведомстволармен өзара тиімді ынтымақтастықтағы сындарлы, ізгі ниетті көзқарас та өзінің жемісін беруде.

Біздің көзқарасымызша, Одаққа аталған өкілеттіктерді үйлестіру правосын бере отырып, республикалардың сыртқы экономикалық дербестігін шектейтін Шарттың кейбір ережелері даулы болып табылады.

Болашақ мемлекеттік құрылымға қатысты да белгілі бір проблемалар пайда болып отыр.

Бүгін пікірсайыстың барысында Орталық Комитеттің мүшелері өз көзқарастарын ортаға салып, бұл мәселелерге өздерінің қалай қарайтынын білдіреді деп ойлаймын.

Тек Шарттың жобасын даярлау процесінде бірлескен күш жұмсаудың қорытындысы болып табылатын басты нәрсені ұмытпау маңызды. Ал оның мәні, ең алдымен, орталықтың өзінің саяси рөліне қатынасын түпкілікті өзгертуде болып табылады. Экономикалық былықты тездетіп жеңіп, тәртіпті нығайту, нарыққа табанды қадам жасау үшін егеменді республикаларды жедел біріктіруге алғышарт жасалғанын нық сеніммен айтуға болады.

Одақтық шарт қабылданғаннан кейін КСРО-ның жаңа Конституциясы мен Қазақ КСР-інің жаңа Конституциясын жасау қажет болады. Ал ол өзінен кейін мемлекеттік құрылыстың мүлдем жаңа деңгейіне өтуді әкеліп тудырады.

Осыған байланысты Қазақстан Конституциясының жобасын даярлауға ерекше назар аудару қажет.

Мұндай жұмыс қазіргі уақытта Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінде жүргізіліп жатыр. Бұл жұмысқа коммунистер, халық депутаттары, Жоғарғы Кеңестің партиялық тобы белсенді қатысқаны қажет. Орталық Комитет те біздің республикамыздың Негізгі Заңын әзірлеуден шетте қалмауы керек деп ойлаймын.

Одақтық шартқа қол қойылғаннан кейін бізді күтіп тұрған нақты істер туралы айта отырып, аталған құжаттың негізгі ережелерін заңды түрде нығайту және дамыту үшін байсалды заң шығару жұмысы қажет болатындығын назарда ұстау қажет. Бұл, сондай-ақ, республикалық заңның қолданылу ауқымының біршама кеңейетіндігіне байланысты қажет болып көрінеді.

Республика заңдары Одақтың қарауына берілген мәселелерден басқа жағдайда өз территориясында басымдыққа ие болады.

Одақтық шартты қабылдау өкімшілік-унитарлық жүйенің ұзақ жылғы билеп-төстеуі кезінде біздің қоғамдық өмірімізде қалыптасқан таптаурындарды түпкілікті қиратуды талап етеді.

Біз өткеннің зиянды қатпарларынан неғұрлым тез құтылсақ, республикада саяси да, сондай-ақ экономикалық саладағы да қайта құру соғұрлым тез жүреді. Бұл жерде коммунистер өздерінің батыл сөзін айтуы тиіс. Қазірдің өзінде партия, совет және шаруашылық органдарына практикалық жұмыста шарт беріп отырған мүмкіндіктерді пайдалануы керек.

Бұл бірінші кезекте одақтық кәсіпорындардың республика қарамағына өтуіне, сыртқы экономикалық қызметті кеңейтуге, жаңа экономикалық қатынастар құруға қатысты.

Республикада мұнай корпорациясын ұйымдастырып, Гурьев мұнайшылары жақсы өнеге көрсетіп отыр.

Жергілікті жерлерде халықтың кең тобы арасында Шарттың жобасы төңірегінде саяси жұмысты ұйымдастыру маңызды болып саналады.

Әңгіме идеологиялық және ұйымдастырушылық-саяси жұмысты жобаның әрбір тарауы мен әрбір статьясын түсіндіруге, оның гуманистік құндылығын ашуға бағыттау туралы болып отыр. Республиканың әрбір азаматына Одақсыз біз дүниежүзілік рынокқа қосыла алмайтындығымыз туралы ойды жеткізу қажет.

Егер біздер, коммунистер, Қазақстан халқына шындығында жақсылық тілесек, идеологиялық көрсоқырлықты табанды түрде серпіп тастап, нақты іспен айналысуды бастап, қоғамдық өмірдің барлық саласындағы қайта құруда өз орнымызды табуымыз керек. Және бірінші кезекте – экономикалық салада. Бұл – ең басты мәселе.

Осыны ескере отырып, біз он бес одақтас республиканың басшыларымен кездесу туралы бастама көтердік.

Саяси дау-жанжалдарды қоятын және екі өткір проблеманы бірлесіп шешетін уақыт жетті.

Біріншісі – экономикалық дағдарыстан шығар жолды бірлесе отырып табу.

Екіншісі – еліміздің кез келген бөлігіндегі қантөгісті жедел тоқтату.

Бізге қалай болғанда да бұдан кейін қалай өмір сүретіндігімізді келісіп алуымыз керек қой.

Біз осындай кездесуді Алматыда өткізуді қамтамасыз етуге әзір екенімізді білдіреміз және республикалар басшыларының осы күрделі кезеңде сындарлы диалогқа дайын екендіктерін көрсететініне сенімдіміз.

Оның үстіне барлық республикалардағы экономикалық жағдай іс жүзінде бірдей.

Мысалы, Қазақстанды алайық.

Соңғы жылдары халық тұтынатын товарларды, әсіресе, ет өндіру, қаймағы алынбаған сүт алу, қант, сабын, мата, аяқ киім шығарудағы төмендеуге бірінші рет жол берілді. Өткен жылдың осы мерзімімен салыстырғанда, ұлттық табыс көлемі 6,1 процентке, қоғамдық еңбектің өнімділігі 2,9 процентке төмендеді. Ал осылардың барлығының артында тек алынбаған жүздеген миллион сомдар ғана емес, сондай-ақ жүзеге асырылмаған әлеуметтік бағдарламалар, еңбек коллективтерінің шешілмеген проблемалары, біздің сөрелеріміздің сұрықсыз жағдайы, қоғамның моральдық-психологиялық көңіл-күйінің нашарлауы жатыр ғой.

Республикадан тыс жерлерде орналасқан экономикалық субъектілермен біздің кооперациялық байланыстарымыздың үлкен көлемін құрайтын өнеркәсіп салаларында ауыр жағдай қалыптасты. Өнім шығару мұнда 3,2 процентке төмендеді. Шарттық тәртіп нашарлауда, шарттық міндеттемелерді

орындамайтын кәсіпорындар саны көбейді. Қазір бұл іс жүзінде әрбір оныншы кәсіпорын болып отыр.

Табиғи-астық және ақша-қаражат үйлесімсіздігі күшейе түсуде, өнім шығару қысқартыла, жұмыстар мен қызметтердің көлемі кемітіле отырып, еңбекақы, пайда, тұтыну қоры бұрын-соңды болып көрмеген дәрежеде өсуде. Мәселен, бірінші жарты жылдықта өндіріс көлемі төмендеген кезде пайда 1,6 есе, еңбекақы 1,4 есе, халықтың барлық кірісі 1,6 есе өсті.

Бірінші жарты жылдықта ақша шығару 2 миллиард сом болды, яғни өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 3,6 есе көп болды. Ал жылдың аяғына дейін ақша эмиссиясы 10 миллиард сомға жетуі мүмкін. Бұл көп жағдайда еліміздегі біртұтас келісілген қаржы-несие саясатының жоқтығынан туындап отыр.

Агроөнеркәсіп кешенінің кәсіпорындары да ауыр қаржылық жағдайды басынан кешуде. Қала мен селоның арасындағы баға теңдігін қолдау қажеттігі туралы шексіз әңгімелердің тасасын пайдаланған КСРО үкіметі іс жүзінде әрекетсіз отыр. Ал жарылқаған жағдайда тек жартыкеш шаралармен шектеледі. Осылайша, КСРО Министрлер Кабинетінің 1991 жылғы мамырдың 31-індегі № 313-ші қаулысы колхоздар мен совхоздарға сатып алу бағаларымен өтелмейтін қосымша шығындардың тек жартысын ғана өтеуді қамтамасыз етеді. Қалған 5,6 миллиард сом жабылмай қалуда.

Осы мақсаттар үшін қаржы көздері республикада жоқ.

Егер түбегейлі шараларды қабылдмаса, онда жылдың аяғына дейін шаруашылықтардың 50 проценттен астамы банкротқа ұшырайды. Бүгіннің өзінде агроөнеркәсіп кешені кәсіпорындарының жеткізушілерге қарызы 2 миллиард сомнан асты.

Айтыңыздаршы, осындай әріптестермен кімнің істес болғысы келеді?

Айтылғандарды қорытындылай келе, бүгіндері сұраным мен ұсыныстың үйлесімділігіне қол жеткізудің, өндірістің төмендеуін тоқтатудың аса маңызды екендігін атап көрсеткім келеді. Оның үстіне, құндық қарқындардан гөрі, түпкі өнімнің тұтыну дәрежесіне тиісті назар аударғанымыз жөн. Біз қымбат тұратын үйіп-төгіп шығарудан, бұрынғы жөнсіз ширықтырудан және қайта есептеуден бас тартуға тиіспіз. Ақыр аяғында, адамдарға біздің қанша кен өндіргеніміз, металл қорытқанымыз және тағы басқалары принципінде мүлдем бәрібір, алайда түпкі өнімнің сапасы қандай екендігі және оны қанша алғандығымыз аса маңызды.

Сондықтан кез келген кәсіпорын жұмысын бағалауда, ең алдымен, өндірістің түпкі нәтижелерін сипаттайтын көрсеткіштер ескерілуге тиіс.

Оның одан әрі құлдырауын, тұтыну дәрежесінің төмендеуін осылайша ғана ұстап қалуға болады. Сонда ғана республиканың халқын сенімді әлеуметтік кепілдіктермен қамтамасыз ете аламыз.

Біз тиімді, адамға бағдарланған экономиканы, соңғы уақыттарда көп әңгіме болып жүрген нағыз нарықты құруға тиіспіз.

Өздеріңіз білесіздер, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің төртінші сессиясы республика экономикасын тұйыққа тіреген жағдайдан шығару бағдарламасын бекітті. Оның пайда болуына негізінен басты нарық заңы – жекешелендіру және мемлекет иелігінен алу туралы заңды қабылдаудың арқасында мүмкін болды.

Бұл заңның республикада әртүрлі қабылданып отырғандығы құпия емес.

Бірақ, келіңіздер, мынадай сұраққа жауап берейік.

Мемлекет иелігінен алу және жекешелендірусіз әлеуметтік нарықтық шаруашылық құрыла ма?

Меншікті қайта құрмайынша, қоғамдық өндірістің тиімділігін арттыруға бола ма?

Сындарлы экономикалық талдау оған теріс жауап береді.

Осыған байланысты партия органдарының назарын жаңа заңды жүзеге асыру жөніндегі нақты қадамдарға шоғырландыру қажет.

Партия бұл процестің алдыңғы қатарында болуға тиіс.

Халықтың арасында мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру саясатының негізгі бағыттарын, осы жүргізілетін жолдарды түсіндіруге ерекше назар бөлу маңызды.

Аталған тақырып өте көкейкесті болғандықтан, мен кейбір принципті кезеңдеріне қысқаша тоқталғым келеді.

Біздің шындықтың ерекшелігі сондай, коммунистердің белсенді қолдауынсыз, ал олардың үлкен бөлігі мемлекеттік-басқару және шаруашылық құрылымдарында жетекші айқындама ұстайды, олардың тәжірибесі мен ұйымдастыруынсыз бүгінде біздің экономиканы табысты түрде реформалау туралы айту мүмкін емес. Нарықтың тиімділігі мен болашағының зор екендігіне коммунист басшылардың, партия бұқарасының көзін жеткізу қажет. Бұл оңай нәрсе емес.

Ең алдымен, бұл КОКП мүшелері арасындағы негізгі проблема – меншік проблемасы жөніндегі принципті идеялық-теориялық алшақтық мәселесі.

Соңғы уақытта мен партия мүшелерінен көптеген хаттар алудамын. Олар маған: мен өз қызметімде марксизм-ленинизмді жетекші теория ретінде мойындаймын ба? Мен 1917 жылғы Қазанның мақсаттары мен идеяларына, социализмді құрудың лениндік саясатына қайта оралуды қалаймын ба? – деген қатаң сұрақтар қоюда.

Ашығын айтайын: менің көзқарасымша, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің идеологиялық айқындамасы шаруашылықты жүргізудің жеке меншіктік және коллективтік формалары өзінің бай мүмкіндіктерін тарихи тұрғыдан толығымен жүзеге асыруға тиіс екенін мойындауға негізделуі тиіс.

Оның үстіне экономиканы ұйымдастырудың қоғамдық формаларын орнықтырудың табиғи қажеттігі келіп жеткенге дейін жүзеге асыруы тиіс. Карл Маркстің өзінен адамның жеке қабілеттерін ашуға ықпал ететін өндірушінің өндіріс құралдарына жеке меншігі туралы сүйсінген сөздерін табуға болады.

Олай болса, социализм жағдайында жеке меншікті жоюдың қоғамдық қажеттігі туралы белгілі тұжырымды қайтеміз деп менен сұрауы мүмкін ғой?

Біріншіден, біздің бәріміз тәрбиеленген социализм туралы қате түсінікке, біз құрған қоғамға шынайы социализмнің – социалистер мен коммунистердің көптеген ұрпақтарының асыл арманы болған социализмнің еш қатысы жоқ.

Екіншіден, адамзаттың бүкіл тәжірибесі жекешелендірілген меншіктің ұлы маңызын көрсетеді. Ал онсыз нарық та, тиімді өндіріс те мүмкін емес.

Және де Карл Маркс пен Владимир Ильич Ленинге сілтеудің қажеті жоқ. Олар жеке меншікке және оның үстіне өндірушілердің меншігіне қарсы емес, қайта өндірушіден өндіріс құралдарын оқшаулайтын және оның еңбегінің нәтижелерін иемденуге мүмкіндік беретін жеке меншікке қарсы шықты.

"....Жеке меншік, – деп жазды Карл Маркс "1844 жылғы экономикалық-философиялық қолжазбаларында", – затқа айналдырылған еңбектен басқа ештеңе емес. Егер жеке меншікке соққы бергілері келсе, онда жеке меншікке заттық жай-күй ретінде емес, қайта қызметке деген, еңбекке деген шабуыл жүргізілуі керек".

Бұл сөздер бүгін таңда ерекше көкейкесті мән-мағынаға ие болды деп ойлаймын.

Біздің реформаларымызға, қайта құруға шабуыл жасайтындар, қоғамдық дамудың объективті экономикалық заңдарына байсалды жаңа көзқарастарды қабылдамайтындар – шын мәнінде, ең негіз қалаушы, ең құнды, ең мәнді нәрсеге – адам еңбегіне қол сұғатындар.

Сондықтан нарық қатынастарына көшу шегіну емес, қайта марксизм теориясына сай келеді деп есептеймін.

Егер біз бір нәрсені мойындайтын болсақ, онда халықты тамақтандыра алмаған шамадан тыс орталықтандырылған, бюрократтанып біткен экономиканы мойындаймыз.

Ленин коммунистік принциптілікке иек артатын көпірме сөз таласынан гөрі фактілерді көбірек білу керек деп шақырған болатын.

Міне, сондықтан коммунистерге экономикалық реформалаудың қазіргі жағдайы дүниетанымдағы шегінушілік немесе опасыздық болып көрінбеуге тиіс. Әйтпесе оның көп адамдарға осылай көрініп отырғаны құпия емес.

Оның үстіне кейбір партия басшылары демократиялық өзгерістер процестерін болдырмауға ұмтылып, реформаға қарсы жұмыс жүргізіп, КОКП-ның төтенше съезін шақыруды табанды түрде жақтап отыр. Мұнда олар КОКП XXVIII съезінің шешімдерін ревизиялауға үміт артып, қайта құру авторларын жауапқа тартпақшы. Және де мұны олар ұйықтаса да, тұрса да әкімшіл-әміршіл системаның бұрынғы тәртіптеріне қайта оралуды аңсап жүр дейтін қатардағы коммунистердің атынан істеп отыр.

Өкінішке орай, біздің республикамызда да "партиялық фундаментализм" орын алып отыр.

Жуырда "Казахстанская правда" газеті өзінің беттерінде "Ал бұл кезде..." деген тақырыппен, менің көзқарасымша, қызықты материал жариялады. Онда

Алматыдағы республикалық актив жиналысына және Павлодар облыстық партия комитетінің пленумына қатысушы коммунистердің айқындамалары салыстырылған.

Республикалық актив жиналысында мемлекет иелігінен алу, жекешелендіру, меншік формаларының сан алуан түрлерін дамыту қажеттігі туралы әңгіме қозғалды. Ал нақ осы кезде облыстық комитет бюросының есепті баяндамасында тура қарама-қарсы нәрселер туралы айтылды. Мысалы, партияның экономиканы басқару саласына билік функцияларын қайтаруға мүмкіндігінше тезірек қайтып оралуы қажет екені туралы айтылды.

Бейне бір Конституцияның 6-статьясының күші жойылмағандай-ақ, бейне бір КОКП XXVIII съезі мен Қазақстан Компартиясының XVII съезі коммунистерге нарық қатынастары бағытын айқындап бермегендей-ақ.

Бұл коммунистерден: жолдастар, қай заманда өмір сүріп жатырсыздар? – деп сұрағың-ақ келеді.

Павлодар облыстық комитетіне байланысты мысал, өкінішке қарай, некен-саяқ емес. Жергілікті жерлерде нарық қатынастарын енгізуге қарсы әрекеттердің тағы да толып жатқан фактілерін келтіруге болады.

Сондықтан біз нақ қазір халықтың еріктілегіне көрінеу немесе жасырын қарсы тұрғандардан іргені ажыратуымыз қажет. Және бұл әсірелеу емес. Социологиялық сауалдардың деректеріне қарағанда, қазақстандықтардың 80 проценттен астамы рынокқа көшуді жақтайды.

Мынадай қисынды сұрақ туады: рынокқа қарсы коммунистер кімдердің мүдделерін көздеуде?

Жауап – халықтық мүдделерден басқа кез келген мүдделерді көздейді.

Сондықтан рынокқа қарсы шығушылардан іргені ажырату керек.

Олардың арасында, өкінішке қарай, басшы коммунистер де аз емес. Өйтпесе алдыңғы саптан артқы сапқа кеткен партия бүгін таңда қоғамда болып жатқан серпінді процестерден мәңгі артта қалады.

Мұның аса қажет болатын себебі түбегейлі өзгерістерді қолдайтын көптеген коммунистер бүгін таңда партия мен оның органдарынан өзінің тәуелсіздігін атап көрсетіп жүрген жаугершіл фундаменталистерден ара жігін ажыратып алуға байланысты. Сонымен біз ең таңдаулы, ең парасатты және жұмысқа қабілетті КОКП мүшелерінен айырылып отырмыз. Ал партия оларға сүйеніп келеді.

Сондықтан бізді артқа тартатындардан ара жігімізді ажырату бұл жікке бөліну емес, қайта айқындамаларды айқындау, тіпті керек десеңіз, жоғары адамгершілік таңдау. Мұның өзі коммунистердің шынайы идеялық бірлігінің берік негізін құрайды.

Партия ұйымдарының күш-жігерін қоғамдық сананы нарық қатынастарына көшуге терең идеологиялық және адамгершілік-психологиялық жағынан әзірлеуге шоғырландыру қажет.

Осы тұрғыдан алғанда алда өте қиын жұмыс күтіп тұр.

Ұзақ жылдар бойына біздің үгіт-насихаттық машинамыз өндірістің капиталистік әдісі, жеке меншік, адамды адамның қанауы, рыноктың

жыртқыштық табиғаты және басқалар туралы әбден белгілі бір түсіністіктерді адамдардың миына нысаналы түрде сіңірумен келді.

Ал мұнда біздің өте-мөте асыра сілтеп, тура таңғажайып нәтижелерге қол жеткізгенімізді айту керек.

Бүгін таңда еңбекшілердің көпшілігі үшін оларға "жеке меншіктік мүдделерін күйттеп", өмірдің материалдық игіліктеріне сұғанақтануда деп күдік келтіруден асқан үрейлі ештеңе жоқ. Олардың көп укладты экономика туралы еш түсінігі жоқ, жалгерліктің, жеке отбасылық, коллективтік, қоғамдық меншіктің не екені жөніндегі түсінігі күңгірт. Ал мемлекет иелігінен алу, жекешелендіру және басқа категориялар туралы айтпай-ақ қояйық.

Күнделікті санада біздің рынокқа қарай жасалған алғашқы қадамдарымыздың Батыстың алдында тізе бүгушілік, халық мүдделеріне сатқындық, ондаған жылдар бойына әспеттеліп келген мұраттардың күйреуі ретінде қабылданып отырғаны кездейсоқ емес. Көптеген адамдар төніп келе жатқан түсініксіз болашақтың абыржушылық сезімін бастан кешіруде.

Әрине, ешкім де алдағы нарық реформалары оңай және проблемасыз жүзеге асырылады деп отырған жоқ.

Бізді мүлктік жағынан жікке бөліну де, жұмыссыздық та, тұрмыс дәрежесінің төмендеуі де, болмай қоймайтын басқа да келеңсіз құбылыстар да күтіп тұр.

Біз көп ұзамай жұмақ орнайды деп уәде бермейміз.

Бірақ төзімділік көрсетіп, мұның бәрін бастан кешіру керек екенін кәміл білеміз.

Сондықтан адамдардың бойындағы рынок туралы бұрынғы сыңаржақ теріс түсініктерден арылу, оның потенциалдық мүмкіндіктерін көрсету жөнінде ұлан-ғайыр жұмыс күтіп тұр.

Біз рыноктың жалаң мақсат емес, адамға лайықты тұрмыс жағдайын әкелетін тиімді экономикаға қол жеткізу құралы екенін, рыноктың қалыптасуы, оның белгілерінің пайда болуы қоғамның социалистік бағдарына қарама-қайшы келмейтінін табандылықпен түсіндіруге тиіспіз.

Мақсатқа қандай жолдармен қол жеткізу керек, қандай формалар мен әдістерді іске қосу керек – Қазақстан Компартиясының нарық қатынастарына көшу кезеңіндегі идеологиялық жұмысының бағыттары нақ осы сұрақтар мен басқа да сұрақтарға жауап қайтаруға тиіс.

Бұл бағыттарды біз бүгін бекітуіміз керек.

Сонымен бірге коммунистердің өздері өнеге көрсетіп, жекешелендірілетін объектілерді батыл басқаруға тиіс. Бұл өзін-өзі танытудың, партияның қазіргі кезеңдегі негізгі міндеттерін орындауға – халықтың әл-ауқатын көтеруге, елімізді аса ауыр дағдарыс жағдайынан шығаруға нақты іспен жәрдемдесудің нақты мүмкіндігі.

Дүниежүзілік тәжірибе мұндай дағдарыстарды экономикалық және саяси реформаларды батыл жүргізу арқылы ғана жоюға болатынын көрсетеді.

Қазақстан делегациясы осы таяуда ғана Қытай Халық Республикасында болып қайтты. Ол осы бағытта сөз жоқ, белгілі бір оң нәтижелерге қол жеткізген. Бәсекелестік, кәсіпкерлік тәуекел меншік формаларының сан алуандығы өмірге белсене еніп, ішкі рынокты молықтыру проблемасы шешілуде.

Бірақ бүгін мен Қытай тәжірибесі туралы басқа бір қырынан айтқым келер еді.

Қытай Халық Республикасында экономикалық реформаларды ойдағыдай жүргізу біздің идеологиялық, таптаурындылықты қорғаушы кейбір партиялық қызметкерлерімізде бейне бір саяси салаға елеулі бір өзгерістерді енгізбей-ақ экономикадағы өзгерістерге қол жеткізуге болады деген бұлдыр елес туғызды. Бүгін таңда Қытай үлгісін біздің көшіріп алуымызға болады дегенді байсалды түрде айтушылар бар.

Қытай Халық Республикасының басшылары мен экономикалық реформа бағдарламасын әзірлеуші сол экономистер өз елінің ерекшелігін, миллиардтан астам халқының мәдениеті мен білім дәрежесін ескере отырып, олар өз жолымен, қытайлық жолмен жүріп келе жатқанын атап айтады.

Әлдекімдердің тәжірибесін, сырт көзге сондай тамаша болып көрінгенмен де, көзсіз көшіріп алуға принципті түрде қарсымын.

Дүние жүзінде экономикалық дамудың баршаға ортақ заңдылықтары әрекет жасайды.

Бірақ рынок туралы айтқанда, экономиканың құрылымын өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастардың даму деңгейін және де, ең бастысы, ұлттық ерекшеліктерді ескермеуге болмайды. Осыдан келіп экономика дамуының американдық, шведтік, оңтүстік корейлық, қытайлық немесе қандай да болсын басқа үлгілері туындайды.

Нақ сол Қытайда дәстүрлі тәртіптілікті, оның тұрғындарының ерекше еңбекқорлығын, олардың ешбір жағдай талғамайтындығын көргенінде, бұл бір мүлдем басқа дүние екенін, оны жай ғана ала салып, біздің отандық кеңістікке көшіруге болмайтынын әбден түсінесіз.

Өндіріс көлемінің жыл сайынғы 6-8 проценттік өсімінің негізі, қытайлықтардың өздері есептейтіндей, аптасында алты күн еңбек ету, ал Оңтүстік Кореяның гүлденуінің негізі біздегі 40 сағаттың орнына аптасына 54 сағат еңбек етуде жатыр. Ол жақта адамның табысы оның қалай еңбек ететініне, қанша өнім өндіретініне байланысты. Бірақ, қалай дегенмен, өктемшілдіктің элементтерін сақтайтын, алғашқы кезеңде, әрине, белгілі бір нәтиже әкелетін экономикалық система толық еркін еңбекке, еркін рынокқа негізделген экономикалық жүйемен бәсекеге төтеп бере алмайды.

Мұны айқын түсініп алуымыз керек.

Саяси реформаны тоқтатып қойып, экономикалық реформаны ойдағыдай ілгері бастыруға немесе бұған керісінше істеуге болмайды.

Қытайға сапардан алған әсерлерге талдау жасай келіп, шын мәнінде олар мен біз бір медальдың екі жағы екенбіз ғой деген ойға барған сайын көбірек келесіз.

Бізде саяси салада өзгерістер алда жүрсе, оларда экономикалық салада өзгерістер алда келеді. Енді іс-қимылдардың бұл үйлеспеушілігі біздің елімізде де, менің пікірімше, Қытай Халық Республикасында да сезілуде.

Қалай болғанда да, ҚХР-дің жетекші саясаттанушылары мен эконо-мистері қазір: реформалардың тереңдеген жағдайында социалистік өндірістік қатынастарды нарық қатынастарымен іс жүзінде қалай ұштастыруға болады? – деген сұрақпен бастарын қатыруда.

Турасын айтайын, бұл оңай міндет емес.

Дағдарысқа қарсы шараларға сыңаржақ көзқарасқа, бөтеннің тәжірибесін көз жұмып көшіріп алуға қарсы тағы бір уәждеме бар.

Қайта құрудың алты жылында біздің қоғамдық санамыз үлкен жолдан өтті. Біздің көбіміз тоталитарлық ойлау жүйесімен, орасан зор машинаның – мемлекеттің тегершігі психологиясымен қош айтыстық деуге болады.

Сондықтан бұл кезеңді сызып тастауға, бұрынғы жағдайға қайтып оралуға енді ешқандай мүмкін емес.

Даму диалектикасының өзі де экономикалық шаралардың саяси шаралармен үйлесімді келісімін қамтамасыз ете отырып, дәйектілікпен ілгері басу қажет екенін дәлелдей түсуде.

Міне, біздің міндетіміз – адамзат жинаған тәжірибені ескере отырып, біздің республиканың көп ұлтты халқының мүдделері мен ерекшеліктерін барынша ескеретін өз жолымызды іздеп табу.

Коммунистер қазір кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған шараларға ерекше көңіл бөлуге тиіс. Кез келген бизнес өзінің дүниеге келуі кезінде белгілі бір стимулдарды тіркеу кезінде кедергілерді жоюды, еңбекті ұйымдастырудағы, жұмыс уақыты режим міндеті дербестікті және тағы басқаларды талап етеді. Мемлекеттік өкімет пен басқару органдарында жұмыс істейтін коммунистер еңбек коллективтері мен азаматтарының рыноктық үлгідегі кәсіпорындарды құруына барынша көмек көрсетуі тиіс.

Бұл орайда, осы мәселелерді қарау кезінде бюрократизм мен сөзбұйдалық көрсетуге жол берген қызметкерлерден батыл арылған абзал.

Жалпы алғанда, осы сөздің жаман мағынасындағы бюрократизмге батыл күрес жариялау керек. Әйтпесе қағаз иірімінде малтығамыз және біздің идеяларымыздың бәрі ізгі ниеттер болып қалады. Оған ешқандай жол беруге болмайды.

Осы заманғы экономикалық кадрларды даярлауға ерекше көңіл аударғым келеді.

Өздеріңіз білесіздер, республикада Президенттің "Кадрлар және қайта құру" бағдарламасы әзірленіп, жүзеге асырылуда. Онда мамандарға республикада және одан тыс жерлерде де халық шаруашылығын басқарудың осы заманғы әдістерін оқыту көзделген.

Меніңше, бұл мәселеде Қазақстан Компартиясының Орталық Комитеті, жергілікті жерлердегі партиялық органдар өз сөзін айтуға тиіс. Қазіргі кезде Алматы саясаттану және басқару институты құрылды. Оның қолында жақсы

материалдық база болғандықтан, бізге соншалықты қажетті басқарушы-мамандарды даярлауды қамтамасыз ете алады. Бұл оқу орнын білікті оқытушылармен, оның ішінде шетелден келген мамандармен жасақтау маңызды.

Насихаттық түсіндіру жұмысын да ұмытуға болмайды.

Рыноктық бағдарламаның мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру туралы заңның мазмұнын республиканың әрбір азаматына жеткізу қажет.

Бұған осы жаңа құжатты әзірлеушілердің өздерін де тікелей, экономист-ғалымдарды тарту, барлық деңгейдегі бұқаралық хабарлама құралдарын іске қосу қажет.

Оның үстіне, меніңше, істі ғылыми негізде жүргізу керек.

Мүмкін, нарық қатынастарына көшу бағдарламасын насихаттаудың біртұтас тұжырымдамасын әзірлеу керек болар.

Мұнда біздің ағымдағы істерімізді де қозғамай тұра алмаймын.

Азық-түлікпен қамтамасыз ету мәселелері қазіргі жағдайда бірінші кезектегі мәселе болып табылады. Оның үстіне республиканың ауыл шаруашылығындағы жағдай елеулі түрде қиындай түсуде.

Шілденің басындағы деректерге қарағанда, дәнді дақылдар егісінің үштен бір бөлігінен астамы мүшкіл халде, тек 12,5 миллион гектар егіс қана қанағаттанарлық жағдайда. Оңтүстік облыстардағы бастырылған алғашқы астықтың түсімі өткен жылғыдан төмен екенін көрсетуде. Орылған шөп алқабының едәуір көп екендігіне қарамастан, пішен өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 74 процент, пішендеме 80 процент, шөп ұны 83 процент деңгейінде ғана дайындалды.

Мамандардың болжамдарына қарағанда, тек күріш, дәндік жүгері, қоза, темекі алу ғана өткен жылдардағы деңгей шегінде болады деп күтілуде. Қалған дақылдар бойынша дән кем жиналады деп болжануда.

Бұл мал шаруашылығы өнімін өндіруге де, республикада өндірілетін тамақ өнімдерінің аса маңызды түрлерін шығаруға да біршама әсерін тигізеді.

Өндірістік базаның, әсіресе ұқсатушы өнеркәсіп базасының, сондай-ақ селоның әлеуметтік саласының құрылысы артта қалуда.

Қысқасы, жыл оңайға соқпайды.

Кеше бұл мәселе Республика кеңесінің мәжілісінде қаралды.

Бізді қиын азық-түлік жылы күтіп тұр.

Халыққа күрделі жағдай туралы ашық айтып, танаптар мен жеке огородтарда өсірілгеннің бәрін жинап алуға адамдарды жұмылдыру керек.

Алда егін жинау науқаны тұр. Ол әрқашанда қиындықпен өткізіліп, тек республиканың ғана емес, сонымен бірге бүкіл Одақтың барлық күштері мен құралдарын барынша шоғырландыруды талап етіп келді.

Қазіргі жағдайда бұған қол жеткізу төтенше қиын.

Сондықтан баршаның – село тұрғындарының да, қала тұрғындарының да, партия комитеттері мен халық депутаттары Кеңестерінің ең бірінші міндеті

– егіннің бір түйір дәніне дейін төкпей-шашпай жинау, оны сақтау, ауылшаруашылық өнімін ұқсататын барлық кәсіпорындарды іске қосу.

Товармен қамтамасыз етуді жақсарту, инфляцияның қарқынын бәсеңдету үшін өнеркәсіп өнімін шығару көлемін ұлғайтудың мүмкіндіктерін пайдалану маңызды. Бұл әсіресе халық тұтынатын товарларды, сондай-ақ металл, цемент, отын және басқа да өнімдерді өндіруге қатысты. Онсыз экономиканы дамыту ешбір мүмкін емес. Бұл үшін қажетті жағдай жасау, товар өндірушілердің еркіндігін кеңейтуге жәрдемдесу – коммунистердің борышы.

Тұрғын үй құрылысындағы қиын жағдай да алаңдатуда.

Партия коммунистері жарты жыл ішінде тындырылған істі шұғыл байыптауға, жол берілген артта қалушылықтың орнын толтыруда инициатива көтеруге тиіс.

Егер біз реттілікті жолға қоюмен және атқарушылық тәртіпті нығайтумен, кадрларымыздың экономикалық жауапкершілігін арттырумен шындап айналыспайтын болсақ, осынау барлық қиын міндеттерді іске асыру мүмкін емес екенін есте сақтауымыз қажет.

Бұл істе партия комитеттері мен бастауыш партия ұйымдары өз орнын табуға тиіс.

Мұнда, меніңше, біз бұрынғы тәжірибеден көп нәрсені ұмыта бастадық.

Қалай болған күнде де, партия комитеттерінің бюроларында басшы коммунистердің есептерін, партиялық сұраудың басқа да тиімді формаларын практикада едәуір сирек қолдана бастадық.

Таяудағы жылдар күмәнсіз шиеленісті болатынын, қиындықтардың көптеген адамдарды қамтитынын ескеру қажет.

Сондықтан бұл кезеңді ұлтаралық келісім мен азаматтық татулықты сақтау бұрынғы қай кездегіден де маңызды бола түседі. Бұл тұрмысты жақсартудың, барлық өзгерістерді жүргізудің сөзсіз шарты.

Мұнда да коммунистер демократиялық күштерді біріктіре алатын, оларды экономикалық проблемаларды шешуге бағыттай алатын топтастырушы фактор болуға тиіс.

Өртүрлі қоғамдық қозғалысқа қатысушылар Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесінің төртінші сессиясында сындарлы ынтымақтастық туралы менің жасаған ұсынысыма үн қосады деген үміттемін.

Нарық қатынастарын барынша дамыту жолдарында күш-жігерді біріктіре түсу қажет.

Бүгінгі таңда түбегейлі реформаларға өзіңнің адалдығыңды тек нақты істермен ғана дәлелдеуге болады.

Осы арада мемлекеттік өкімет органдары мен партия комитеттерінің өзара іс-қимылы сияқты мәселені қозғау қажет деп санаймын. Жақында біз Қазақстан Компартиясы Орталық Комитеті, Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесі мен республика министрлер кабинеті аппараттарының келісілген іс-қимылдарына қатысты барлық жәйтті арнайы талқыладық.

Мұндай әңгімені партиялық және мемлекеттік аппараттардың кейбір қызметкерлерінің хабарламаларды белсенді алмасудың, бірлескен шараларды жоспарлаудың орнына олардың қайсібірінің "басты" екендігін анықтауға күш-жігер мен уақыт жұмсай бастағандықтан, дер кезінде өтті деп санаймын. Ал бұл жалпы іске залалын тигізеді.

Осындай әңгімені өткізу облыстық, қалалық және аудандық дәрежелерде пісіп-жетілді ғой деп ойлаймын.

Сөзімнің соңында мына бір принципті мәселеге тоқтала кетуді өзімнің парызым деп санаймын.

Мен Президент ретінде Жоғарғы Кеңесте алдағы кезеңнің іс-қимыл бағдарламасы туралы сөз сөйледім.

Менің айқындамама анықталған, үкіметтің бағыты да сарапталған.

Сондықтан маған нарыққа көшу жөніндегі өрістеген жұмыстарға байланысты коммунистердің пікірін білу өте маңызды.

Бұл арада жасыратын ештеңе жоқ: белгіленген іс-қимылдарға байланысты кесімді "иә" немесе "жоқ" деген жауапты естігіміз келеді.

Бұл әншейін мәселе емес.

Біз қоғам мен әрбір адам өмірінің терең қатпарларын қозғайтын іске кірісеміз.

Бірқатар шаралар адамдар арасында жақтырмаушылықты тудырады.

Және уақыт та бізден қатаң сұрайтын болады.

Сондықтан мен жұмыстың қызған шағында коммунистердің арасында келіспеушіліктің пайда болуын қаламаймын. Әрине, әңгіме бұл арада пікірсайыс заңды болып табылатын жекелеген, ағымдағы істер туралы болса орынды.

Стратегиялық бағытта: коммунистер біздің нарыққа көшу тұжырымдамамызды қолдай ма, жоқ па деген мәселе туралы болып отыр.

Бұл мәселені жағалауда тұрған кезімізде-ақ анықтап алуымыз керек. Өйтпесе кейін кеш болады.

Егер кімде-кімнің "принциптен бас тартқысы келмесе", бұрынғы жүйені жақтайтын болса, бұл туралы ашық және адал айтуы керек қой деп ойлаймын.

Мен заман ағысының қалай қарай бұрылатынын күтіп, түлкі бұлаңға салынғандардан гөрі ашық қарсыласты қатты сыйлайтындығымды жоғарыда айтып кеттім.

Мен біздің бағытымызға сенім туралы сессияда депутаттармен сұхбат өткіздім және парламентарийлердің менің айқындамамды толық қолдайтынына қанағаттандым.

Осы мәселеге тікелей, бүкпесіз жауапты партияның Орталық Комитетінің мүшелерінен де алғым келеді.

Ал мен олардың сенімін ерекше құрметтеймін.

**ДОКЛАД
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСКОЙ ССР Н.А. НАЗАРБАЕВА
НА ПЛЕНУМЕ ЦК КОМПАРТИИ КАЗАХСТАНА***

Алма-Ата, 20 июля 1991года

Товарищи!

Как вы знаете, проект Союзного договора был рассмотрен четвертой сессией Верховного Совета Казахской ССР.

Парламентарии республики, высказав немало конструктивных замечаний и предложений, в целом поддержали его концептуальную основу.

Сформирована делегация Казахской ССР, которой предстоит подписать Договор о Союзе суверенных государств.

Это политическое решение было продиктовано по крайней мере тремя важными обстоятельствами.

Во-первых, мы опирались на волю народов Казахстана, которые однозначно выразили свое отношение к договору в ходе всесоюзного референдума. Как известно, 94,1% жителей республики, принявших участие в голосовании, сказали "да" обновленному Союзу.

Во-вторых, мы исходили из того объективного факта, что наше государство при всех его несовершенствах, порожденных тоталитарным режимом, представляет собой единое экономическое, социальное и жизненное пространство для миллионов людей, ликвидация которого, несомненно, явилась бы для всех нас невосполнимой утратой.

В-третьих, новый Союзный договор – это прямой путь к наполнению реальным содержанием провозглашенной нами Декларации о государственном суверенитете, к четкому разделению власти между центром и республиками. Только на его основе сегодня возможны стабильность экономических и межнациональных отношений, цивилизованное вхождение в мировую рыночную экономику.

Таким образом, наш подход к подписанию договора отвечает интересам Казахстана, его населения.

Совершенно ясно, что республики не могут разбежаться по разным углам и делать вид, будто нашу экономику, духовную жизнь ничего не связывает. Однако из-за отсутствия надежного экономического механизма взаимо-

* Газета «Казахстанская правда», 23 июля 1991 года.

действия между ними рычаги управления общим народным хозяйством практически перестали действовать.

В этом главная суть и драматизм переживаемого периода.

Сегодня, как никогда, в стране обострилась экономическая и социальная обстановка, нарастают кризисные явления. По сути, мы подошли к последней черте, за которой маячит реальная угроза существованию нашего государства.

В этой связи вопрос, вынесенный в повестку дня пленума, носит отнюдь не формальный характер.

Надо прямо сказать, что именно четкая позиция Компартии Казахстана в отношении Союзного договора во многом предопределила политические настроения в республике, обеспечила единый подход всех демократических сил к этой важнейшей проблеме.

Уверен, что и сейчас, когда достигнута принципиальная договоренность в русле известного заявления "9 + 1", когда мы приступаем к практическому формированию обновленного Союза, республиканская партийная организация сделает все от нее зависящее, чтобы всемерно поддержать Союзный договор.

Ситуация, сложившаяся в стране, убедительно подтверждает верность курса, избранного коммунистами Казахстана. Вряд ли у кого сохранились иллюзии по поводу того, что республики в состоянии выбраться из кризиса в одиночку.

Только укрепление и развитие межреспубликанских и межрегиональных экономических связей позволит стабилизировать положение в народном хозяйстве, нормализовать финансовое обращение, создать необходимые условия перехода к рынку.

Казахстан тысячами незримых нитей связан со всеми регионами нашей страны.

Мы вывозим почти половину производимого в республике зерна, 28% мяса, более 90% сырой нефти, примерно три четверти угля и руд черных металлов, почти две трети цветных металлов и сплавов.

В свою очередь другие республики поставляют нам 95% оборудования для легкой промышленности и железнодорожного транспорта, две трети металлорежущих станков, полностью берут на себя удовлетворение наших потребностей в автомобилях, зерноуборочных комбайнах, бытовых холодильниках, телевизорах, на 45% – в изделиях из трикотажа и хлопчатобумажных тканей.

И это лишь малая часть того, чем обмениваются Казахстан и другие республики. Вот почему даже малейшие сбои во взаимных поставках незамедлительно приводят к серьезным нарушениям производственных процессов, отрицательно сказываются на экономике.

Известная всем сырьевая направленность народного хозяйства Казахстана особенно дает о себе знать сейчас, когда договорная дисциплина для многих предприятий страны стала пустым звуком.

По этой причине у нас не загружена значительная часть производственных мощностей легкой и местной промышленности, перерабатывающих отраслей АПК. Во многом именно этим объясняются тотальный дефицит на потребительском рынке и отставание в капитальном строительстве.

Серьезные трудности испытывает республика в финансовых вопросах.

В нынешнем году Казахстан должен был получить из союзных источников 6 миллиардов рублей субвенций, что составляет более четверти доходов бюджета республики. Однако в связи с тем, что налоговая система в масштабах Союза до настоящего времени не отрегулирована, в бюджет Казахской ССР не поступило ни рубля.

Таких аргументов в пользу скорейшего заключения нового Союзного договора можно привести немало.

Но, пожалуй, основной из них – это то, что рынок, который в настоящее время формируется, сам по себе не терпит каких-либо территориальных ограничений. Для его успешного функционирования необходимо единое экономическое пространство.

Нельзя не учитывать и такой сложный аспект, как сложившиеся культурные связи между республиками.

Решая экономические проблемы, не следует забывать и о духовных началах.

Именно эту цель мы преследовали, развивая горизонтальные связи с нашими тысячелетними соседями – республиками Средней Азии и Россией.

На дальнейшее обогащение отношений направлены двусторонние договоры с суверенными Украиной, Белоруссией, другими республиками.

Думаю, не будет преувеличением сказать, что именно горизонтальные договоры явились первыми шагами на долгом и тернистом пути к соглашению "9 + 1" и последнему, третьему по счету, проекту Союзного договора.

Нельзя сбрасывать со счетов и проблему межнациональных отношений.

Казахская ССР, как и все остальные республики, многонациональна по своему составу.

Миллионы людей разных национальностей по праву считают Казахстан своей родиной.

Добавьте огромное число межнациональных браков.

Заключение Союзного договора позволит создать юридическую основу и для эффективного решения тех проблем, которые в настоящее время имеются у наших соотечественников, проживающих в других регионах страны.

Таким образом, заключение Договора о Союзе суверенных государств в значительной мере позволит развязать тугую узел экономических, политических, межнациональных проблем, выйти на принципиально новые отношения между центром и республиками.

Не центр должен определять, как жить республикам, а республики определяют, каким быть центру, какими полномочиями его наделить.

На мой взгляд, именно из этих основополагающих моментов и следует исходить, когда речь заходит об отношении к Союзному договору.

Главную его цель можно сформулировать так: решительное обновление многонациональной страны – Союза суверенных государств – на путях интеграции, духовного единства, политической и социально-экономической консолидации наших народов.

Хотел бы остановиться на некоторых принципиальных положениях Союзного договора с тем, чтобы совместно обсудить и выработать наиболее объективную позицию Центрального Комитета Коммунистической партии Казахстана.

Если говорить о последнем проекте, прежде всего следует пояснить, что этот документ очерчивает принципы образования Союза суверенных государств, определяет его устройство и органы.

В основу положены идеи, содержащиеся в декларациях республик о суверенитете.

В преамбуле буквально с первой строки подтверждаются признание деклараций о суверенитете республик, права наций на самоопределение. Тем самым документально зафиксирован политический и правовой приоритет государств, образующих Союз и определяющих его полномочия и функции.

Отражая назревшие перемены, проект договора разделяет сферы деятельности Союза ССР и республик.

Механизмы, заложенные в этом документе, гарантируют республикам свободу в выборе форм собственности и методов хозяйствования, создают необходимые условия для развития общественного рынка, без которого, уже очевидно, мы попросту зачахнем в своих национальных квартирах.

Особо хочу обратить ваше внимание на то, что проект договора направлен на гармонизацию межнациональных отношений, поскольку он утверждает суверенитет республик и их равенство в федеративном Союзе.

Республики самостоятельны во всех вопросах своего развития, что является гарантией политического, правового, социально-экономического и культурного развития граждан любой национальности.

Субъекты договора, обладая полнотой политической власти, самостоятельно определяя свое национально-государственное и административно-территориальное устройство, стремятся к созданию правового государства, которое обеспечит сохранение и развитие национальных традиций, образования, здравоохранения, науки и культуры.

Заслуживает внимания и существенное расширение прав республик во внешнеполитических отношениях.

Они могут без ущерба интересам Союза и его субъектов вступать в дипломатические, консульские, торговые и иные связи с иностранными государствами; обмениваться с ними полномочными представительствами; заключать международные договоры; участвовать в деятельности

международных организаций, не нарушая международные обязательства Союза.

Словом, проект договора базируется на принципиально новой основе.

На наш взгляд, документ этот получился демократичным по своему содержанию и реалистичным по своей сути.

Конечно, многое нуждается в уточнении, дополнении, немало вопросов вызывают конкретные возражения, связанные с соотношением прав центра и республик.

Необходимо более четко определить круг участников договора.

По нашему мнению, ими должны стать государства, непосредственно образующие Союз.

Поддерживая идею введения федерального налога, мы, тем не менее, выступаем против предложенного механизма его взимания.

Нельзя подходить к этой проблеме без учета вида предприятий, их расположения.

Полагаю, что при взимании федерального налога необходимо также учитывать и деформированность структуры экономики некоторых союзных республик, в том числе и Казахстана. Иначе нам никогда не выправить сложившийся перекос в сторону ресурсодобывающих отраслей.

У нас есть свой взгляд на понятие "совместная собственность" на территории республик, который мы будем отстаивать при формировании окончательной редакции и подписании договора. А то ведь в последнее время некоторые союзные министерства за счет создания разного рода концернов и ассоциаций по сути в неприкосновенности сохранили свои владения на территории республик.

С этим мы мириться не намерены и будем настаивать на выполнении решения о переходе предприятий и организаций союзного подчинения под юрисдикцию Казахстана.

Вы знаете, что недавно в Темиртау мы с министрами металлургии, угольной промышленности и радиопрома СССР подписали соответствующий документ о том, как жить в условиях реального осуществления республиканского суверенитета.

Конструктивный, доброжелательный подход дает свои плоды и во взаимовыгодном сотрудничестве с Минатомпромом, с ведомствами, занимающимися космическими исследованиями.

Спорными, на наш взгляд, являются некоторые положения договора, которые ограничивают внешнеэкономическую самостоятельность республик, передавая Союзу право координации указанных полномочий.

Определенные проблемы возникают и в отношении будущего государственного устройства.

Думаю, сегодня в ходе дискуссии члены Центрального Комитета поделятся своими взглядами, выскажут свое видение этого вопроса.

Важно только не забывать главное, явившееся итогом совместных усилий в процессе подготовки проекта договора. А суть его заключается прежде всего в коренном изменении отношения центра к своей политической роли.

Можно с уверенностью сказать, что создана предпосылка для скорейшего объединения суверенных республик с тем, чтобы быстрее преодолеть экономический хаос, укрепить дисциплину, сделать решительный прорыв к рынку.

С принятием Союзного договора потребуются разработка новой Конституции СССР и Конституции Казахской ССР, что повлечет за собой переход на качественно новый уровень государственности.

В этой связи представляется необходимым обратить особое внимание на подготовку проекта Конституции Казахстана.

Такая работа в настоящее время уже ведется в Верховном Совете Казахской ССР.

Хотелось бы, чтобы в ней активно участвовали народные депутаты – коммунисты, партийная группа Верховного Совета.

Думаю, что и Центральный Комитет не должен стоять в стороне от разработки Основного Закона нашей республики.

Говоря о практических делах, которые ждут нас после подписания Союзного договора, необходимо иметь в виду, что потребуются серьезная законотворческая работа для юридического закрепления и развития основных положений данного документа.

Это необходимо и по той причине, что сфера деятельности республиканского законодательства существенно расширяется.

Законы республики будут обладать верховенством на ее территории, за исключением вопросов, отнесенных к ведению Союза.

Принятие Союзного договора потребует коренной ломки стереотипов, сложившихся в нашей общественной жизни за долгие годы господства административно-унитарной системы.

Чем скорее мы освободимся от вредных наслоений прошлого, тем быстрее пойдут в республике преобразования как в политической, так и в экономической сферах. И здесь свое веское слово должны сказать коммунисты. Уже сейчас партийным, советским и хозяйственным органам надо использовать в практической работе те возможности, которые предоставляет договор.

Это, в первую очередь, касается:

- перехода союзных предприятий под юрисдикцию республики,
- расширения внешнеэкономической деятельности,
- формирования новых экономических отношений.

Хороший пример показали нефтяники Гурьева, организовавшие республиканскую нефтяную корпорацию.

Важной представляется организация на местах политической работы среди широких слоев населения вокруг проекта договора.

Речь идет о том, чтобы доходчиво разъяснить людям смысл каждого раздела и каждой статьи проекта, во всей полноте раскрыть его гуманистическую ценность.

Необходимо донести до каждого гражданина республики мысль о том, что без Союза нам не войти в мировой рынок.

Если мы, коммунисты, действительно желаем добра народам Казахстана, надо решительно отбросить идеологические шоры и начать заниматься реальным делом, найти свое место в преобразовании всех сфер общественной жизни. И в первую очередь – в экономической.

Это, пожалуй, главный вопрос.

Исходя из этого, мы выступили с инициативой о встрече руководителей всех 15 союзных республик.

Настало время оставить политические споры и совместно решать две острейшие проблемы.

Первая – сообща найти пути выхода из экономического кризиса.

Вторая – немедленно прекратить кровопролития в любой части страны.

Надо же наконец договориться, как нам жить дальше.

Мы подтверждаем свою готовность обеспечить проведение такой встречи в городе Алма-Ате и надеемся, что руководители республик в этот сложный момент проявят готовность к конструктивному диалогу. Тем более, что экономическая ситуация во всех республиках практически одинакова.

Взять хотя бы Казахстан.

Впервые за последние годы допущено снижение выпуска товаров народного потребления, особенно мяса, цельномолочной продукции, сахара, мыла, тканей, обуви. По сравнению с аналогичным периодом прошлого года объем произведенного национального дохода снизился на 6,1%, производительность общественного труда – на 2,9%.

А ведь за всем этим не только недополученные сотни миллионов рублей, но и неосуществленные социальные программы, нерешенные проблемы трудовых коллективов, неприглядное состояние наших прилавков, ухудшающееся морально-психологическое настроение общества.

Тяжелое положение складывается в отраслях промышленности, где мы имеем наибольший объем кооперации с экономическими субъектами, расположенными за пределами республики. Выпуск продукции здесь снизился на 3,2%.

Рвутся годами налаженные связи.

Падает договорная дисциплина.

Увеличивается количество предприятий, срывающих выполнение своих обязательств.

Сейчас – это практически каждое десятое предприятие.

Усиливается натурально-вещественная и денежно-финансовая несбалансированность.

При сокращении выпуска продукции, объемов работ и услуг происходит беспрецедентный рост заработной платы, прибыли, фонда потребления.

Так, за первое полугодие при падении объемов производства прибыль выросла в 1,6 раза, заработная плата – в 1,4 раза, доходы населения – в 1,6 раза. Выпуск денег в первом полугодии составил 2 миллиарда рублей, то есть в 3,6 раза больше, чем за тот же период прошлого года, а до конца года эмиссия может достичь 10 миллиардов рублей.

Во многом это происходит из-за отсутствия единой согласованной финансово-кредитной политики в стране.

В труднейшем финансовом положении находятся предприятия агропромышленного комплекса.

На фоне бесконечных разговоров о необходимости поддержания ценового паритета между городом и селом правительство СССР практически бездействует, в лучшем случае ограничивается полумерами.

Так, последнее постановление Кабинета Министров СССР № 313 от 31 мая 1991 года обеспечивает компенсацию совхозам и колхозам лишь половины невозмещаемых закупочными ценами дополнительных затрат. Остальные 5,6 миллиарда рублей остаются непокрытыми. Источников для этих целей в республике нет.

Если не принять радикальных мер, то к концу года свыше 50% хозяйств обанкротится.

Уже сегодня задолженность предприятий АПК поставщикам превысила 2 миллиарда рублей.

Скажите, кто захочет иметь дело с такими партнерами?

Суммируя сказанное, хочу подчеркнуть, что самое важное сегодня добиться сбалансированности спроса и предложения, приостановить снижение производства, причем внимание следует обращать не столько на стоимостные темпы, сколько на уровень конечного потребления продукции.

Мы должны уйти от дорогостоящего вала, от бывшего накручивания и повторного счета.

В конце концов людям в принципе совершенно безразлично, сколько мы добыли руды, выплавляли металла и т.д., но очень важно, какого качества и сколько конечного продукта получили.

Поэтому при оценке работы любого предприятия должны учитываться, прежде всего, показатели, характеризующие конечные результаты производства. Только так можно удержать его от дальнейшего падения, не снизить уровень потребления, обеспечить населению республики надежные социальные гарантии.

Мы должны создать эффективную, ориентированную на человека экономику, то есть тот самый рынок, о котором в последнее время идет столько разговоров.

Как вы знаете, Верховный Совет Казахской ССР на четвертой сессии утвердил программу вывода экономики республики из тупикового состояния.

Ее появление во многом стало возможным благодаря принятию главного рыночного Закона "О приватизации и разгосударствлении".

Не секрет, что этот закон неоднозначно воспринимается в республике.

Но давайте ответим на такие вопросы.

Может ли быть построено социальное рыночное хозяйство без разгосударствления и приватизации?

Можно ли повысить эффективность общественного производства без преобразования собственности?

Серьезный экономический анализ дает на них отрицательные ответы.

В этой связи представляется необходимым сосредоточить внимание партийных органов на практических шагах по реализации нового закона.

Партия должна быть на переднем крае этого процесса. Важно уделить особое внимание разъяснению среди населения основных направлений политики разгосударствления и приватизации, тех путей, по которым она будет осуществляться.

Поскольку данная тема исключительно актуальна, остановлюсь на некоторых принципиальных моментах.

Специфика нашей действительности такова, что без активной поддержки коммунистов, значительное число которых занимает ведущие позиции в государственно-управленческих и хозяйственных структурах, без их опыта, организованности сегодня невозможно говорить об успешном реформировании нашей экономики.

Необходимо убедить коммунистов-руководителей, партийные массы в эффективности и перспективности рынка. Это не так просто, и в первую очередь, из-за имеющихся принципиальных идейно-теоретических расхождений среди членов КПСС по основополагающей проблеме – проблеме собственности.

В последнее время я получаю большое количество писем от членов партии, которые задают мне жесткие вопросы: признаю ли я марксизм-ленинизм руководящей теорией в своей деятельности? Хочу ли я возврата к целям и идеям Октября 1917 года, к ленинской политике построения социализма?

Скажу прямо: на мой взгляд, идеологическая позиция ЦК Компартии Казахстана должна заключаться в признании того факта, что частнособственнические и коллективные формы хозяйствования должны исторически полностью реализовать свои богатейшие возможности, прежде чем придет естественная потребность в утверждении общественных форм организации экономики.

У того же Карла Маркса есть очень точные оценки частной собственности на средства производства, которая, по его мнению, способна максимально раскрыть индивидуальные способности человека.

Меня могут спросить, а как же тогда быть с известным постулатом о примате в условиях социализма общественной и необходимости уничтожения частной собственности?

Во-первых, то искаженное представление о социализме, на котором мы все были воспитаны, то общество, которое мы построили, не имеют ничего общего с истинным социализмом – благородной мечтой многих поколений социалистов и коммунистов.

Во-вторых, весь опыт человечества свидетельствует о великом значении как раз персонифицированной собственности, без которой не мыслимы ни рынок, ни эффективное производство.

И не надо кивать на Карла Маркса и Владимира Ильича Ленина.

Они выступали не против частной собственности вообще и, тем более, не против собственности производителей, а против частной собственности, выражающей отчуждение производителя от средств производства и позволяющей присваивать результаты его труда.

"...Частная собственность, – писал Карл Маркс в "Экономическо-философских рукописях 1844 года", – есть не что иное, как овеществленный труд. Если частной собственности хотят нанести смертельный удар, то нужно повести наступление на частную собственность не только как на вещественное состояние, но и как на деятельность, как на труд".

Думаю, эти слова сегодня приобрели особо актуальное звучание.

Те, кто ведет атаку на наши реформы, на перестройку, кто не приемлет нового трезвого взгляда на объективные экономические законы общественного развития, по сути покушаются на самое основополагающее, самое ценное и значимое – человеческий труд.

Поэтому считаю, что переход к рыночным отношениям не является отступлением, а скорее наоборот, находится в полном соответствии с теорией марксизма.

Если мы и не признаем что-то, так это сверхцентрализованную, бюрократическую экономику, которая не смогла прокормить народ. Ленин призывал: "Побольше знания фактов, поменьше претендующих на коммунистическую принципиальность словопрений".

Вот почему и коммунистам нынешняя ситуация в экономическом реформировании не должна казаться мировоззренческой уступкой или изменой.

А то, что она многим таковой кажется, – не секрет.

Более того, некоторые партийные руководители проявляют стремление к срыву процесса демократических преобразований, активно ведут контрреформистскую работу, настойчиво ратуют за созыв чрезвычайного съезда КПСС, на котором надеются ревизовать решения XXVIII съезда, привлечь к ответственности авторов перестройки. Причем все это делается от имени рядовых коммунистов, которые якобы спят и видят, как бы вернуться к прежним порядкам командно-административной системы.

К сожалению, партийный фундаментализм находит почву и у нас в республике.

Недавно "Казахстанская правда" поместила на своих страницах интересный, на мой взгляд, материал, под заголовком "А в это время...", где сравниваются позиции коммунистов-участников собрания республиканского актива в Алма-Ате и пленума Павлодарского обкома партии.

На собрании республиканского актива речь шла о необходимости разгосударствления, приватизации, о развитии разнообразных форм собственности, а в это же самое время в отчетном докладе бюро обкома говорилось о прямо противоположном. Например, о том, что партии необходимо как можно скорее вернуться в сферу управления экономикой, возратить былые властные функции, будто и не было отмены 6-й статьи Конституции, словно XXVIII съезд КПСС и XVII съезд Компартии Казахстана не определили курс на рыночные методы хозяйствования.

Так и хочется спросить этих коммунистов: в каком времени, товарищи, вы живете?

Пример с Павлодарским обкомом, к сожалению, не единичен.

Можно привести еще немало фактов противодействия рынку на местах. Поэтому именно сейчас нам необходимо размежеваться с теми, кто явно или скрыто идет против воли народа.

И это не преувеличение. По данным социологических опросов, свыше 80% казахстанцев высказываются за переход к рынку.

Возникает логичный вопрос: чьи же интересы преследуют коммунисты-антирыночники?

Скажу: какие угодно, но только не народные.

Поэтому размежевание с противниками рыночной, высокоэффективной экономики, среди которых, кстати, не так уж мало коммунистов-руководителей, необходимо. Иначе партия, ушедшая в арьергард, навсегда отстанет от динамичных процессов, происходящих сегодня в обществе.

Это крайне необходимо еще и потому, что многие коммунисты, искренне поддерживающие радикальные перемены, вынуждены сегодня дистанцироваться от воинствующих фундаменталистов, подчеркивать свою независимость от партии и ее органов. Таким образом, мы теряем самых лучших, самых здравомыслящих и работоспособных членов КПСС, на которых, собственно, и держится партия.

Поэтому размежевание с теми, кто поворачивает нас вспять, это не раскол, а четкое определение позиций, если хотите — высокий нравственный выбор, который и заложит прочную основу подлинного идейного единства коммунистов.

Необходимо сосредоточить усилия партийных организаций на проведении глубокой идеологической и нравственно-психологической подготовки общественного сознания к переходу на рыночные отношения. В этом плане предстоит очень трудная работа. Долгие годы наша агитационно-пропагандистская машина целеустремленно вдалбливала в головы людей вполне определенные представления о капиталистическом

способе производства, частной собственности, хищнической природе рынка и т. д.

И, надо сказать, здесь мы очень даже преуспели, добились прямо-таки фантастических результатов.

Сегодня для многих трудящихся нет ничего более страшного, чем подозрение их в "частно-собственнических интересах", в стремлении к материальным радостям жизни. Они понятия не имеют о многоукладной экономике, смутно представляют, что такое аренда, индивидуальная, семейная, коллективная, общественная собственность, не говоря уже о таких категориях, как разгосударствление, приватизация и т. п.

И не случайно в обыденном сознании наши первые шаги к рынку воспринимаются как капитуляция перед Западом, предательство народных интересов, крах десятилетиями культивируемых идеалов.

Многие испытывают чувство растерянности перед надвигающимся непонятным будущим.

Конечно, никто не говорит, что предстоящие рыночные реформы будут осуществляться легко и без проблем.

Нас ждут и имущественное расслоение, и безработица, и снижение жизненного уровня, другие неизбежные негативные явления.

Мы не обещаем скорого рая, но твердо знаем, что надо набраться терпения и все это пережить.

Поэтому предстоит огромная работа по преодолению у людей прежних односторонних отрицательных представлений о рынке, показу его потенциальных возможностей.

Мы должны настойчиво разъяснять, что рынок – не самоцель, а средство достижения эффективной экономики, несущей человеку достойные условия жизни; что становление рынка, появление его атрибутов не противоречат социалистической ориентации общества.

Какими путями достичь цели, какие формы и методы задействовать – на эти и другие вопросы как раз и должны дать ответы направления идеологической работы Компартии Казахстана в период перехода к рыночным отношениям, которые нам предстоит утвердить сегодня.

Кроме того, сами коммунисты должны показать пример и смелее возглавлять приватизируемые объекты.

Это реальный шанс проявить себя, практическим делом способствовать выполнению основной задачи партии на нынешнем этапе – повышению благосостояния народа, выводу страны из тяжелейшего кризиса.

Мировой опыт свидетельствует, что подобные кризисы преодолеваются только решительным проведением экономической и политической реформ.

Совсем недавно делегация Казахстана посетила Китайскую Народную Республику, которая, несомненно, достигла в этом плане определенных позитивных результатов. Активно входят в жизнь конкуренция, предприни-

матерский риск, плюрализм форм собственности, решается проблема наполнения внутреннего рынка.

Но сегодня я бы хотел сказать о китайском опыте несколько в ином ракурсе.

Успешное проведение экономических реформ в КНР породило у некоторых наших партийных работников, отстаивающих идеологическую стерильность, иллюзию, будто перемен в экономике можно достичь, не внося коренных изменений в политическую сферу. Кое-кто всерьез поговаривает о необходимости переложения китайской модели на нашу почву.

Руководители КНР и те экономисты, которые разрабатывают программу экономических реформ, подчеркивают, что они идут своим – китайским путем, учитывая особенности своей страны, уровень культуры, образованности более чем миллиардного населения.

Я тоже принципиальный противник слепого копирования чьего бы то ни было опыта, каким бы привлекательным он ни выглядел со стороны.

В мире действуют общие для всех законы экономического развития.

Но, говоря о рынке, нельзя не учитывать структуру экономики, уровень развития производительных сил и производственных отношений и, что очень важно, – национальные особенности.

Отсюда и возникают американская, шведская, южнокорейская, китайская или какие-то другие модели развития экономики.

В том же Китае, видя традиционную дисциплинированность, исключительное трудолюбие его жителей, их неприветливость, понимаешь, что это совершенно иной мир, который невозможно просто так взять и перенести на наши отечественные просторы. Основа ежегодного 6-8% роста объемов производства, как считают сами китайцы, – это шестидневный труд в неделю, а основа процветания Южной Кореи – дисциплинированный 54-часовой труд в неделю вместо наших 40.

И главное, там доход человека зависит от того, как он работает и сколько производит продукции.

Но все-таки экономические системы, сохраняющие элементы авторитаризма, лишь в первое время, конечно, приносят определенный эффект, а в дальнейшем не выдерживают конкуренции с экономическими системами, основанными на полностью свободном труде, свободном рынке.

Это надо себе отчетливо представлять.

Нельзя успешно двигать экономическую реформу, заморозив реформу политическую, и наоборот.

Анализируя впечатления о поездке в Китай, все больше и больше приходишь к мысли, что, по сути, мы и они являемся двумя сторонами одной медали.

У нас впереди пошли изменения в политической сфере, у них – в экономической.

Теперь эта несогласованность действий дает о себе знать как в нашей стране, так, по моему мнению, и в Китайской Народной Республике.

Во всяком случае, ведущие политологи и экономисты КНР сейчас ломают себе голову: как в условиях углубления реформ на деле совместить социалистические производственные отношения – с рыночными?

Прямо скажу, задача эта непростая.

И еще один аргумент против однобокого подхода к антикризисным мерам, слепого копирования чужого опыта.

За шесть лет перестройки наше общественное сознание прошло огромный путь. Можно сказать, большинство из нас расстались с тоталитарным мышлением, психологией винтика огромной государственной машины. И вычеркнуть этот период, вернуться к прежнему состоянию уже невозможно. Да и сама диалектика развития говорит о том, что нужно последовательно двигаться вперед, обеспечивая синхронное согласование экономических мер с политическими.

Каждое государство в мире развивается по-своему.

Вот и наша задача – с учетом опыта, накопленного человечеством, найти свой путь, который бы в максимальной степени учитывал интересы и особенности многонационального населения нашей республики.

Особое внимание коммунисты должны уделить сейчас мерам, направленным на поддержку предпринимательства.

Любой бизнес при своем зарождении требует определенных стимулов, снятия преград при регистрации, самостоятельности в организации труда, режиме рабочего времени и т.п. Коммунистам, работающим в органах государственной власти и управления, необходимо оказывать всемерную помощь трудовым коллективам и гражданам в создании предприятий рыночного типа. При этом следует решительно избавляться от тех работников, которые допускают бюрократизм и волокиту при рассмотрении данных вопросов.

Вообще считаю, что бюрократизму, в худшем понимании этого слова, следует объявить решительную борьбу, иначе мы завязнем в бумажном круговороте, и все наши идеи останутся благими пожеланиями. Этого допустить никак нельзя.

Хочу обратить особое внимание на подготовку современных экономических кадров.

Вы знаете, что в республике разработана и осуществляется программа Президента "Кадры и перестройка", предусматривающая обучение специалистов современным методам управления народным хозяйством как в республике, так и за ее пределами.

Думаю, в этих вопросах свое слово должны сказать и Центральный Комитет Компартии Казахстана, и партийные органы на местах.

Уже образован Алма-Атинский институт политологии и управления, который, располагая неплохой материальной базой, в состоянии обеспечить подготовку так нужных нам специалистов-управленцев.

Важно укомплектовать это учебное заведение квалифицированными преподавателями, в том числе и специалистами из-за рубежа.

Нельзя забывать и о пропагандистской, разъяснительной работе.

Содержание рыночной программы, Закона "О разгосударствлении и приватизации" надо донести до каждого гражданина республики. К этому следует привлечь непосредственно самих разработчиков новых документов, ученых-экономистов, средства массовой информации всех уровней. Причем, на мой взгляд, дело надо поставить на научную основу. Может быть, даже разработать целостную концепцию пропаганды программы перехода к рыночным отношениям.

Не могу не затронуть здесь и наши текущие дела.

Первоочередными в нынешней ситуации являются вопросы продовольственного обеспечения. Тем более что обстановка в сельском хозяйстве республики серьезно осложняется.

По данным на начало июля, свыше трети посевов зерновых находятся в плохом состоянии, и всего лишь 12,5 миллиона гектаров – в удовлетворительном. Первые намолоты в южных областях показывают меньшую урожайность, чем в прошлом году. Несмотря на значительно большую площадь скошенных трав, сена заготовлено всего 74% к уровню прошлого года, сенажа – 80%, травяной муки – 83%.

По прогнозам специалистов, в пределах уровня прошлых лет ожидается лишь производство риса, кукурузы на зерно, хлопчатника, табака. По остальным культурам прогнозируется недобор.

Это отрицательно скажется на производстве животноводческой продукции и выпуске важнейших видов пищевых продуктов, вырабатываемых в республике.

Отстает строительство производственной базы, особенно перерабатывающей промышленности и социальной сферы села.

Словом, год выдался непростой.

Вчера этот вопрос рассмотрен на заседании Совета Республики.

Нас ждет нелегкий продовольственный год. И надо прямо сказать населению о сложностях, мобилизовать людей на сбор всего выращенного на полях и личных огородах.

Впереди уборка урожая. Она всегда проходила трудно, требовала максимального сосредоточения сил и средств не только республики, но и всего Союза. В нынешних условиях добиться этого будет чрезвычайно трудно. Поэтому первейшая задача всех – и селян, и горожан, партийных комитетов и Советов народных депутатов – буквально до зернышка убрать урожай, сохранить его, полностью задействовать мощности всех предприятий по переработке сельскохозяйственной продукции.

Для улучшения товарного обеспечения, снижения темпов инфляции важно использовать любые возможности увеличения выпуска промышленной продукции. Особенно это касается производства товаров народного потреб-

ления, а также металла, цемента, топлива и другой продукции, без которой невозможно развитие экономики.

Долг коммунистов – создавать для этого необходимые условия, содействовать расширению свободы товаропроизводителей.

Беспокоит сложное положение в жилищном строительстве.

Партийные комитеты призваны безотлагательно разобраться в сделанном за полугодие, проявить инициативу в ликвидации допущенного отставания.

Реализация всех этих непростых задач будет неосуществима, если мы всерьез не займемся наведением порядка и укреплении исполнительской дисциплины, повышением экономической ответственности наших кадров. В этом деле партийные комитеты и первичные парторганизации должны найти свое место.

Здесь, мне кажется, мы многое стали забывать из прежнего опыта.

Во всяком случае, значительно реже практикуем отчеты коммунистов-руководителей на заседаниях бюро партийных комитетов, другие эффективные формы партийного спроса.

Необходимо иметь в виду, что ближайшие годы будут, без сомнения, напряженными, трудности коснутся многих.

Поэтому как никогда важно сохранить в этот период межнациональное согласие и гражданский мир. Это непереносимое условие улучшения жизни, проведения всех преобразований.

И здесь коммунисты должны стать тем консолидирующим фактором, который способен объединить демократические силы, направить их на решение социально-экономических проблем.

Надеюсь, участники различных общественных движений откликнутся на мое предложение о конструктивном сотрудничестве, с которым я выступил на четвертой сессии Верховного Совета Казахской ССР.

Необходимо объединить усилия на путях всемерного развития рыночных отношений.

Сегодня только практическими делами можно доказать свою приверженность радикальным реформам.

Считаю необходимым затронуть здесь и такой вопрос, как взаимодействие органов государственной власти и партийных комитетов.

Недавно мы специально договорились о согласованных действиях аппаратов Центрального Комитета Компартии Казахстана, Верховного Совета Казахской ССР и Кабинета Министров республики.

Считаю, такой разговор произошел очень своевременно, поскольку некоторые работники партийного и государственного аппаратов вместо активного обмена информацией, планирования совместных мероприятий и т.д. стали больше тратить сил и времени на выяснение, кто из них "главнее".

А страдает общее дело. Думаю, такой разговор назрел и на областном, городском и районном уровнях.

В заключение считаю своим долгом остановиться на одном принципиальном вопросе.

Как Президент, я выступил на сессии Верховного Совета с программой действий на предстоящий период.

Позиция моя определена, линия правительства также выверена.

И мне очень важно знать мнение коммунистов в связи с разворачиваемой работой по переходу к рынку. Скрывать здесь нечего: хотелось бы услышать твердое "да" или "нет" относительно, намеченных действий.

Это не праздный вопрос.

Мы приступаем к делу, которое затронет глубинные пласты жизни общества и каждого человека.

Ряд мер неизбежно будет не популярным среди людей. И вообще, спрос в это время с нас будет очень жесткий.

Поэтому мне не хотелось бы, чтобы в разгар работы в среде коммунистов появились разногласия.

Разумеется, речь идет не о частностях, не о текущих делах, где дискуссии закономерны. Речь о стратегическом направлении: поддерживают ли коммунисты нашу концепцию перехода к рынку в целом?

В этот вопрос надо внести ясность еще на берегу, иначе потом будет поздно.

Думаю, тем, кто не хочет "поступаться принципами", кому по душе прежняя система, следует прямо и честно сказать об этом.

Я уже говорил, что у меня лично большее уважение вызывает открытый противник, чем тот, кто ведет двойную игру, выжидая, куда, как говорится, кривая выведет.

Разговор о доверии нашему курсу я уже вел с депутатами на сессии и удовлетворен тем, что парламентарии полностью поддержали мою позицию.

Прямой, недвусмысленный ответ на этот вопрос мне хотелось бы получить и от членов ЦК партии, доверием которых я особенно дорожу.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕК КӨЗДЕРІНІҢ ТІЗІМІ

1. "Социалистік Қазақстан" газеті, 3 қаңтар 1991 жыл.
2. "Социалистік Қазақстан" газеті, 25 қаңтар 1991 жыл.
3. "Социалистік Қазақстан" газеті, 12 ақпан 1991 жыл.
4. "Социалистік Қазақстан" газеті, 13 ақпан 1991 жыл.
5. "Социалистік Қазақстан" газеті, 5 наурыз 1991 жыл.
6. "Социалистік Қазақстан" газеті, 27 наурыз 1991 жыл.
7. "Социалистік Қазақстан" газеті, 9 сәуір 1991 жыл.
8. "Социалистік Қазақстан" газеті, 1 маусым 1991 жыл.
9. "Егеменді Қазақстан" газеті, 18 маусым 1991 жыл.
10. "Егеменді Қазақстан" газеті, 20 маусым 1991 жыл.
11. "Егеменді Қазақстан" газеті, 22 маусым 1991 жыл.
12. "Егеменді Қазақстан" газеті, 29 маусым 1991 жыл.
13. "Егеменді Қазақстан" газеті, 5 шілде 1991 жыл.
14. "Егеменді Қазақстан" газеті, 10 шілде 1991 жыл.
15. "Егеменді Қазақстан" газеті, 13 шілде 1991 жыл.
16. "Егеменді Қазақстан" газеті, 16 шілде 1991 жыл.
17. "Егеменді Қазақстан" газеті, 23 шілде 1991 жыл.
18. Газета "Казахстанская правда", 3 января 1991 года.
19. Газета "Казахстанская правда", 12 февраля 1991 года.
20. Газета "Казахстанская правда", 13 февраля 1991 года.
21. Газета "Казахстанская правда", 7 марта 1991 года.
22. Газета "Казахстанская правда", 28 марта 1991 года.
23. Газета "Казахстанская правда", 20 апреля 1991 года.
24. Газета "Казахстанская правда", 30 апреля 1991 года.
25. Газета "Казахстанская правда", 21 мая 1991 года.
26. Газета "Казахстанская правда", 25 мая 1991 года.
27. Газета "Казахстанская правда", 29 мая 1991 года.
28. Газета "Казахстанская правда", 1 июня 1991 года.
29. Газета "Казахстанская правда", 11 июня 1991 года.
30. Газета "Казахстанская правда", 18 июня 1991 года.
31. Газета "Казахстанская правда", 20 июня 1991 года.
32. Газета "Казахстанская правда", 22 июня 1991 года.
33. Газета "Казахстанская правда", 29 июня 1991 года.
34. Газета "Казахстанская правда", 5 июля 1991 года.
35. Газета "Казахстанская правда", 17 июля 1991 года.
36. Газета "Казахстанская правда", 23 июля 1991 года.
37. Газета "Известия", 2 июля 1991 года.

АЛҒЫ СӨЗ	3
Қазақ ССР Президентінің жаңа жылдық құттықтауы <i>Алматы, 31 желтоқсан 1990 жыл</i>	7
НОВОГОДНЕЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева <i>Алма-Ата, 31 декабря 1990 года</i>	10
Қазақ ССР Президенті, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Қазақ телевизиясының «Президент сағаты» атты хабары арқылы республика тұрғындарымен сұхбаты <i>Алматы, 22 қаңтар 1991 жыл</i>	12
Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің III пленумында сөйлеген сөзі <i>Алматы, 9 ақпан 1991 жыл</i>	17
ВЫСТУПЛЕНИЕ Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева на III Пленуме ЦК Компартии Казахстана <i>Алма-Ата, 9 февраля 1991 года</i>	27
Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Қазақ ССР Жоғарғы Советінің сессиясында сөйлеген сөзі <i>Алматы, 11 ақпан 1991 жыл</i>	37
ВЫСТУПЛЕНИЕ Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева на сессии Верховного Совета Казахской ССР <i>Алма-Ата, 11 февраля 1991 года</i>	40

Қазақ ССР Президенті, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Н.Ә. Назарбаевтың бүкіл еліміздің телекөрермендерінің сұрақтарына берген жауабы «Қазір жұрттың бәрін одаққа арқандап сүйреудің қажеті жоқ» <i>Алматы, 2 наурыз 1991 жыл</i>	43
--	----

ДИАЛОГ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева со страной <i>Алма-Ата, 2 марта 1991 года</i>	57
--	----

ВЫСТУПЛЕНИЕ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева на совещании с руководителями предприятий промышленности, строительства и транспорта союзного и республиканского подчинения: «Индустрия Казахстана: Путь к большим переменам» <i>Алма-Ата, 25 марта 1991 года</i>	63
--	----

Қазақ ССР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қарағанды шахтерлерімен кездесуінде сөйлеген сөзі <i>Қарағанды, 26 наурыз 1991 жыл</i>	79
---	----

Қазақ ССР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Социалистік Қазақстан» журналистерімен сұхбаты: «Бәрін де ақылмен істеу керек» <i>Алматы, 9 сәуір 1991 жыл</i>	83
---	----

ПРИВЕТСТВИЕ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева участникам первых спортивных игр «Дружба» республик Средней Азии и Казахстана <i>Алма-Ата, 20 апреля 1991 года</i>	91
--	----

ВЫСТУПЛЕНИЕ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева на Пленуме Центрального Комитета партии <i>Москва, 25 апреля 1991 года</i>	92
---	----

Президент Казахской ССР Н.А. Назарбаев: «Без правых и левых» <i>Москва, 18 мая 1991 года</i>	96
--	----

ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева в Москве: «Белый путь в справедливость» <i>18 мая 1991 года</i>	99
--	----

ПРИВЕТСТВИЕ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева
участникам международной экспедиции ЮНЕСКО
«Великий шелковый путь»

Алма-Ата 111

Қазақ ССР Президенті, Қазақстан Компартиясы
Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Н.Ә. Назарбаевтың
М.С. Горбачевтің қатысуымен өткен республикалық активтің
жиналысында сөйлеген сөзі

Алматы, 30 мамыр 1991 жыл 112

ВЫСТУПЛЕНИЕ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева
на собрании республиканского актива

Алма-Ата, 30 мая 1991 года 127

«ХОУП» – ЗНАЧИТ «НАДЕЖДА»

Алма-Ата, 10 июня 1991 года 141

Қазақ ССР Президенті,
Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің
бірінші хатшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев
тікелей эфирде сөз сөйлеп, сұрақтарға жауап қайтарды

Алматы, 12 маусым 1991 жыл 142

ВАШ СОБЕСЕДНИК – ПРЕЗИДЕНТ

Алма-Ата, 12 июня 1991 года 150

Қазақ ССР Президенті,
Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің
бірінші хатшысы Н. Ә. Назарбаевтың
Қарағанды облысында шахтерлермен кездесуінде сөйлеген сөзі

14 маусым 1991 жыл 158

ВО БЛАГО РЕСПУБЛИКИ И СТРАНЫ

Караганда, 14 июня 1991 года 161

ИНТЕРВЬЮ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева
корреспонденту «Казахстанской правды»:
«Я благодарен карагандинским шахтерам...»

Караганда, 15 июня 1991 года 163

Қазақ ССР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың қазақ-американ мәдени практикумына қатысушыларды құттықтауы <i>Алматы, 21 маусым 1991 жыл</i>	165
--	-----

ПРИВЕТСТВИЕ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева участникам казахско-американского культурного практикума <i>Алма-Ата, 21 июня 1991 года</i>	167
--	-----

Қазақ ССР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Республика Жоғарғы Кеңесінің сессиясында жасаған баяндамасы <i>Алматы, 27 маусым 1991 жыл</i>	169
---	-----

ДОКЛАД

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева на сессии Верховного Совета республики <i>Алма-Ата, 27 июня 1991 года</i>	191
--	-----

Президент Казахской ССР Н.А. Назарбаев: «Признаю только нравственную политику» <i>Москва</i>	213
--	-----

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Мәскеудегі баспасөз конференциясы <i>3 шілде 1991 жыл</i>	226
--	-----

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Мәскеуде өткен баспасөз конференциясында сөйлеген сөзі: «Қазақстан еңбеккерін еркін адам ретінде көргім келеді» <i>3 шілде 1991 жыл</i>	228
---	-----

ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева в Москве <i>3 июля 1991 года</i>	234
--	-----

Қазақ ССР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қытай Халық Республикасына сапары кезінде журналистерге берген сұхбаты <i>Пекин, 12 шілде 1991 жыл</i>	235
--	-----

Қазақ ССР Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қытай Халық Республикасында болған іссапары кезінде журналистерге берген сұхбаты <i>Пекин, 14 шілде 1991 жыл</i>	237
---	-----

ПРИВЕТСТВИЕ

Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева участникам международного семинара по борьбе с наркотиками <i>Алма-Ата</i>	239
--	-----

Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің пленумында жасаған баяндамасы Алматы, 20 шілде 1991 жыл	240
---	-----

Доклад Президента Казахской ССР Н.А. Назарбаева на Пленуме ЦК Компартии Казахстана Алма-Ата, 20 июля 1991 года	257
---	-----

Пайдаланылған дерек көздерінің тізімі	274
---	-----

Нұрсұлтан Назарбаев

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

I ТОМ

Кітаптың шығуына жауапты
Г. Тәңірбергенова, А. Жолдасбекова

Көркемдеуші редактор
Б. Жапаров

Техникалық редактор
С. Жапарова

Корректор
А.Елешева

ИБ № 004

Басуға 11.06.2008 қол қойылды. Пішімі 70х100/16. Офсеттік басылыс.
Қағазы офсеттік. Баспа табағы 17,5. Шартты баспа табағы 22,5.
Шартты бояулы беттаңбасы 17,45. Есептік баспа табағы 16,5.
Таралымы 2000 дана. Тапсырыс №

Данные типогр.

ISBN 9965-642-78-8



9 789965 642784